

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

REVISTA
DE FILOSOFIE, SOCIOLOGIE
ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

2 (180)
2019

Chișinău, 2019

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF

Victor JUC, doctor habilitat în științe politice

REDACTORI ȘTIINȚIFICI ADJUNCȚI

Victor MORARU, doctor habilitat în științe politice, membru corespondent

Serghei SPRINCEAN, doctor habilitat în științe politice

SECRETAR ȘTIINȚIFIC

Ruslana GROSU, doctor în științe politice

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexandru N. Roșca, academician

Gheorghe Paladi, academician

Arcadie Ursul, academician (Rusia)

Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)

Gheorghe Bobâna, doctor habilitat în filosofie

Valeriu Cușnir, doctor habilitat în drept

Gheorghe Costache, doctor habilitat în drept

Dumitru Popa, doctor în drept, profesor universitar (România)

Valeriu Mândru, doctor în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor habilitat în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor habilitat în științe politice

Veaceslav Ungureanu, doctor în științe politice

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice.

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este indexată în bazele de date: INFOBASE INDEX (factor de impact (IBI) 2.82); Directory of Research Journal Indexing licence type CC BY); JOURNALindex.net; Index Copernicus (ICV 68.56)

Tipul de revistă: categoria B

Redactor: Tamara OSMOCHESCU

Prepress: Olesia BALAȘA

Procesare computerizată: Elena CURMEI

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

© Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2019

CUPRINS

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Victor JUC. Reconceptualizarea locului statului național în contextul proceselor de globalizare.....	7
Marina BĂDILEANU, Svetlana CIUMAC, Daniela Nicoleta BĂLEANU. Statul și corporațiile transnaționale – factori-cheie ai protecției mediului în condițiile globalizării	29
Marcel BENCHECI, Diana BENCHECI. Capabilități instituționale de contracarare a riscurilor și amenințărilor cu caracter terorist	45
Marek SZAJCZYK. Priorities and challenges to the creation of sustainable societies in modern Europe	58

ȘTIINȚE POLITICE

Аркадий УРСУЛ, Ион РУСАНДУ. Процесс глобализации и динамика ценностей	69
Лилия БРАГА. «Новый авторитаризм» и его проявления в Республике Молдова (I)	81
Irina CEACÎR. Meritocrația și rolul ei în funcția publică	97
Elena MANȚUC. Identificarea și caracteristica principalelor direcții de perfecționare a activității de aplicare a dreptului de către autoritățile publice	112

SOCIOLOGIE ȘI DEMOGRAFIE

Tatiana SPĂTARU. Republica Moldova din perspectiva estimărilor internaționale	130
Oleg SOLOMON. Benchmarking in the public sector: a usefull management tool or just a simple theory	144
Ion MOCANU. Securitatea persoanei în contextul mediului regional actual	159
Andrei DUMBRĂVEANU. Societatea comunicării: de la post-adevăr la redundanță informațională	170

FILOSOFIE

Andrei PERCIUN. Rezistența naturii prin tehnică – interpretarea filosofică a fotografiei la Siegfried Kracauer (I)	178
Alexandru COSMESCU. Chestionarea filosofică: practica radicală a lui Oscar Brenifier	192
Nicolae BODEAN. Aspecte și direcții de analiză filosofico-antropologică a identității în noile realități contemporane	205

MOȘTENIRE

- Pantelimon VARZARI.** Actualitatea dezbaterii științifice a fenomenului elitelor ... 221
Gaetano MOSCA. Clasa politică (traducere de **Victor MORARU**) 226

EVOCĂRI

- Владимир АНИКИН, Владимир БЛАЖКО.** Пепел прошлого стучит в наши сердца, или «Холокост: помним прошлое, чтобы не повторилось в будущем» 240
Maria DIACON. Minoritatea romă în Republica Moldova: trecut și actualitate ... 251

OMAGIERI

- Olga GAGAUZ.** Academicianul Gheorghe PALADI la 90 de ani 269
Victor JUC, Victor MORARU. Academicianul Alexandru N. ROȘCA la 85 de ani 271
Teodor N. ȚÎRDEA, Ion BANARI. Doctrul în filosofie Petru BERLINSCHI la 80 de ani 273
Informație pentru autori 275

CONTENTS

INTERNATIONAL RELATIONS AND EUROPEAN STUDIES

- Victor JUC.** Reconceptualizing the place of national state in the context of the globalization processes 7
- Marina BĂDILEANU, Svetlana CIUMAC, Daniela Nicoleta BĂLEANU.** The state and transnational corporations - key factors of environmental protection under the conditions of globalization 29
- Marcel BENCHECI, Diana BENCHECI.** Institutional capabilities to counteract the risks and terrorists threats 45
- Marek SZAJCZYK.** Priorities and challenges to the creation of sustainable societies in modern Europe 58

POLITICAL SCIENCES

- Arcadie URSUL, Ion RUSANDU.** Process of globalization and the dynamics of values 69
- Lilia BRAGA.** The „new authoritarianism” and its manifestation in the Republic of Moldova (I) 81
- Irina CEACÎR.** Meritocracy in public position 97
- Elena MANȚUC.** The identification and essence of the main improvement directions in law enforcement activity by the public authorities 112

SOCIOLOGY AND DEMOGRAPHY

- Tatiana SPĂTARU.** The Republic of Moldova in the perspective of international estimations 130
- Oleg SOLOMON.** Benchmarking in the public sector: a useful management tool or just a simple theory 144
- Ion MOCANU.** Security of the person in the context of the actual regional environment 159
- Andrei DUMBRĂVEANU.** The communication society: from post-truth to information redundancy 170

PHILOSOPHY

- Andrei PERCIUN.** The resistance of nature through technology – philosophical interpretation of photography at Siegfried Kracauer (I) 178
- Alexandru COSMESCU.** Philosophical questioning: the radical practice of Oscar Brenifier 192
- Nicolae BODEAN.** Aspects and directions of philosophical-anthropological analysis of identity in new contemporary realities 205

HERITAGE

- Pantelimon VARZARI.** Actuality of scientific debates on the elite phenomenon 221
Gaetano MOSCA La classe politica (translated by **Victor MORARU**) 226

EVOCATIONS

- Владимир АНИКИН, Владимир БЛАЖКО.** Our hearts pounding
of the past ashes or the Holocaust: we remember the past, not to repeat
in the future 240
Maria DIACON. Roma minority in the Republic of Moldova:
past and actuality 251

HOMAGES

- Olga GAGAUZ.** Academician Gheorghe PALADI at 90 years old 269
Victor JUC, Victor MORARU. Academician Alexandru N. ROȘCA
at 85 years old 271
Teodor N. ȚÎRDEA, Ion BANARI. Doctor of Philosophy Petru BERLINSCHI
at 80 years old 273
Information for authors 275

RECONCEPTUALIZAREA LOCULUI STATULUI NAȚIONAL ÎN CONTEXTUL PROCESELOR DE GLOBALIZARE

RECONCEPTUALIZING THE PLACE OF NATIONAL STATE IN THE CONTEXT OF THE GLOBALIZATION PROCESSES

Victor JUC, *doctor habilitat în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
juc.victor@gmail.com

Rezumat

În acest articol sunt supuse analizei procesele complexe de reconceptualizare și re poziționare a statului național în relațiile internaționale contemporane și de transformare a autorității și autonomiei lui sub impactul globalizării, abordată în sens larg, multidimensional. Cercetările pun în lumină factorii care condiționează eroziunea suveranității de stat circumscrisă teritorial și provoacă transformare caracterului relațiilor internaționale prin extinderea și diversificarea numărului actorilor. Către sfârșitul secolului XX au fost propuse mai multe concepții care puneau la îndoială calitatea de actor principal sau chair unic al relațiilor internaționale, date fiind ascensiunea agenților nestatali și extinderea proceselor de transnaționalizare. Ipoteza de lucru avansată și confirmată prin rezultatele științifice obținute este că statul pierde o parte din prerogativele suverane, dar păstrează statutul de actor important. În același timp, problema rămâne deschisă, mai ales în contextul revitalizării unor politici protecționiste reconfigurării structurilor regionale de cooperare.

Cuvinte-cheie: *stat, suveranitate, globalizare, regionalizare, scepticism, hiperglobalism, adaptivism, protecționism.*

Summary

This article analyzes the complex processes of reconceptualization and repositioning of the national state in contemporary international relations and transformation of its authority and autonomy under the impact of globalization, approached in a broad, multidimensional way. Research highlights the factors that condition the erosion of territorial sovereignty circumscribed by the country and provokes the transformation of international relations by expanding and diversifying the number of actors. By the end of the twentieth century several concepts had been proposed that cast doubt on the status of principal actor or chair of international relations, given the rise of non-state agents and the expansion of transnationalization processes. The advanced working hypothesis and confirmed by the scientific results obtained is that the state loses some of its sovereign powers, but retains its status as an important actor. At the same time, the issue remains open, especially in the context of revitalizing protectionist policies to reconfigure regional cooperation structures.

Keywords: *state, sovereignty, globalization, regionalization, skepticism, hyperglobalism, adaptivism, protectionism.*

Pentru a asigura o mai bună cunoaștere, înțelegere și explicație a proceselor care se produc pe arena mondială, este indispensabil de a supune cercetării științifice sub aspectul relațiilor internaționale a conceptului de suveranitate de stat circumscrisă teritorial, dat fiind impactul pe care îl exercită asupra schimbării locului și rolului statului național în politica mondială. Astfel, A. și H. Toffler susțin, fără drept de apel, că „în ultimele trei secole unitatea de bază a sistemului mondial a fost națiunea-statul” [1, p. 234], iar în conformitate cu opinia lui St. Krasner, „statele suverane prin caracterul lor alcătuiesc componentele constitutive ale sistemului internațional. Suveranitatea reprezintă o ordine politică bazată pe control teritorial” [2, p. 65], Z. Bauman și U. Beck invocă teritorialitatea și suveranitatea ca fiind două concepte de fond ale unui stat: primul subliniază că fiecare stat se încadrează într-un teritoriu, „ocupînd o porțiune din suprafață asupra căreia își exercită puterea”, iar conform supozițiilor celui de-al doilea, prin suveranitate se realizează independența deplină a statului, în sensul că „puterea lui nu este influențată din exterior”. Prin urmare, suveranitatea este o categorie funcțională, avînd menire să asigure un anumit nivel de libertate în interiorul statului național și să se autoprotejeze de ingerințe din exterior. St. Krasner deosebește patru tipuri de suveranitate, precizările aparținîndu-ne:

1. internă – este un principiu de organizare a puterii publice în cadrul statului și de control din partea societății. Într-adevăr, încă Th. Hobbes a urmărit să definească baza intelectuală menită să asigure legitimarea centralizării puterii, însă actualmente suveranitatea internă mai degrabă se referă la dreptul popoarelor la autodeterminare și de a alege liber forma de guvernămînt;
2. interdependentă – se referă la controlul asupra fluxurilor transfrontaliere. La etapa actuală însă, capacitățile statelor de a supune controlului fluxurile umane, de mărfuri, servicii și capital se află în continuă descreștere, diminuându-se și posibilitățile guvernelor de a contracara amenințările și riscurile la adresa securității lor naționale, dar care nu periclitează statutul său suveran;
3. internațional-juridică – consfințește egalitatea în drepturi ale statelor pe arena mondială, în sensul că un suveran este recunoscut de alții, care îl percep în calitate de unic reprezentant al comunității sale politice: suveranitatea prezintă în sine statutul menit să legitimeze puterea suverană atât în interior, în calitate de supremă, cît și exterior, prin recunoașterea egalității în drepturi în raport cu alte state. Subliniem în context, că recunoașterea egalității suverane a statelor a contribuit decisiv la edificarea sistemului european de state, iar la etapa actuală acest principiu a fost formalizat de către Organizația Națiunilor Unite;
4. „westfalică” – interzice actorilor externi de a se implica în repartizarea prerogativelor de putere în interiorul statelor, în sensul că statul, a cărui suveranitate este recunoscută de alte entități de același caracter, este acceptat în cercul lor și primește „imunitate” împotriva ingerințelor, fiind prin esență o „valoare universală, un principiu moral autonom” [3].

Conform ipotezei formulate de H. Morgenthau, concepția modernă a suveranității raportată la fenomenul statului circumscris teritorial a fost formulată în ultima parte

a secolului al XVI-lea, iar după Războiul de treizeci de ani a solicitat apariția unei puteri centralizate care își exercită autoritatea de a elabora și aplica legea asupra unui teritoriu încadrat în hotare naționale [4, p. 332]. În accepția lui P. de Senarclens, noțiunea de suveranitate presupune expres că guvernele statelor moderne sunt învestite cu autoritate supremă, iar după revoluțiile din secolul al XVIII-lea această categorie este asociată cu ideea de națiune [5, p. 117]. La rîndul ei, subliniază P. Hirst și G. Thompson, ideea de națiune consolidează în fapt alt concept, cel de putere suverană predominantă într-un anumit teritoriu și deci, naționalismul, după cum a remarcat B. Anderson referindu-se la geneza acestui curent, se extinde și depinde de orizontul suveranității, presupunînd modele culturale omogene. Potrivit opiniei lui O. von Gierke, statul a devenit principala formă instituționalizată de guvernare și nu accepta nicio construcție de alternativă de organizare, statele europene, conform lui H. Bull, au edificat „o lume a entităților autonome”, fiecare desfășurîndu-și activitatea în funcție de propria sa voință. Relațiile internaționale reconfigurate structural sînt asemănate prin analogie de către A. Wolfers și E. Morse cu o diversitate de interacțiuni ale „unor bile pe masa de biliard”, ele fiind limitate de recunoașterea reciprocă și obligația acceptată de a nu interveni în afacerile interne ale celorlalți actori. A. Giddens susține că formarea și consolidarea statelor naționale se înscrie expres în cadrul unui proces general care s-a început la sfîrșitul secolului al XVII-lea, Europa devenind „o societate de state” care se afla în plină evoluție, dat fiind că suveranitatea instituie gradual recunoașterea reciprocă asumată de a governa un teritoriu încadrat în anumite hotare politice, iar întrebarea dacă asemenea conducere este eficientă, dacă un stat posedă autonomie suficientă pentru a-și valorifica obiectivele în relațiile cu alți actori, consideră St. Krasner, întotdeauna se dovedește a fi altă problemă. În același context de opinii, F. Hinsley subliniază că „suveranitatea teoretică a unui stat reprezintă o condiție necesară a calității sale practice de membru al sistemului internațional” [6, p. 179], modelîndu-l, și, potrivit sintezei lui A. Miroiu, oferind posibilitatea de a include sau exclude din acest sistem un actor sau altul, dar în condițiile că fiecare dispune de libertate în acțiuni și de dreptul de a-și asuma angajamente fondate pe consimțămîntul liber, fără a fi supus coerciției din partea altor puteri.

C. Beitz se pronunță în același context de idei, afirmînd că statele au fost concepute ca „ordini politice separate și distincte”, din cauza că nici o autoritate supremă nu avea dreptul să le contureze sau să le îngrădească acțiunile, acești actori urmărind să-și realizeze propriile interese. D. Held nu neagă dreptul lor de a exercita activități autonome sau chiar independente, dar, totodată, este de părere că „apariția statului-națiune modern și incorporarea tuturor civilizațiilor în sistemul interstatal construiește o lume organizată și divizată în două domenii, intern și extern, adică „lumea interioară”, a politicii naționale, limitată teritorial și, respectiv, „lumea exterioară”, înglobînd afacerile militare, diplomatice și de securitate [7, p. 56, 62]. Un rol foarte important în legiferarea acestor aranjamente a revenit dreptului internațional public, materie care se afla în plin proces de fundamentare în perioada de referință. Doctrina suveranității statelor, potrivit lui F. Hinsley, a fost legiferată și recunoscută

prin acorduri internaționale, ea a contribuit decisiv la formarea unui tip nou de raporturi între putere și teritoriu, în sens de „posesiune exclusivă”, aceste acorduri au făcut posibil procesul de „internaționalizare” atât a puterii, cât și a politicii în cadrul unui stat. Pronunțându-se în aceeași ordine de idei, G. Thompson acreditează supoziția că fiecare stat își determina natura politicilor sale interne și externe, statul își asuma direct și expres monopolul aplicării violenței nu numai în plan intern, ci și extern, fiind singurul actor în măsură să declare război și să aplice forța pe arena mondială în baza acordurilor și constrângerilor mutual recunoscute și asumate.

Prin urmare, principiul suveranității circumscrise teritorial, adică dreptul de jurisdicție exercitat pe un anumit teritoriu demarcat prin hotare naționale, reprezintă o trăsătură definitorie a sistemului internațional de state moderne rezultat de pe urma implementării prevederilor ce se conțin în tratatele westfalice. Conform opiniei lui Th. Biersteker, conceptele de stat, suveranitate și teritorialitate prezintă prin caracterul lor construcții sociale care definesc și redefinesc rolurile, acțiunile și practicile diferitor actori [8, p. 157]. Luînd ca bază același sistem de referință, F. Hinsley afirmă că numai la începutul secolului al XIX-lea conceptul de suveranitate, cu implicațiile pe care le presupune atunci cînd este aplicat situației internaționale, devine un principiu edificator și determinant al „politicii externe și conduitei internaționale ale tuturor statelor de frunte din sistemul european”, iar în regiunile din afara Europei se judeca în manieră similară și se acționa „în limitele proprii categoriilor de statalitate și suveranitate atât cît permiteau condițiile din fiecare zonă” [9, p. 174], mai ales în contextul că Europa, potrivit supozițiilor lui R. Falk, care se pronunță în ordinea de idei, și-a făcut prezența în lumea întreagă.

În accepția noastră, aprofundarea și extinderea principiului suveranității circumscrise teritorial și consolidarea sistemului internațional de state în secolul al XIX-lea nu s-a realizat în varianta clasică în spațiile neeuropene, cu atât mai mult că nici în Europa această linie strategică nu s-a dovedit a fi un proces uniform, ci a evoluat sub diferite forme dictate de mai multe particularități georegionale și geoetnice, date fiind, după cum remarcă și Th. Biersteker, deosebirile enorme dintre statele absolutiste din secolul al XVII-lea și cele de factură liberală din secolele al XIX-lea și XX. Încercările lui F. Hinsley de a confirma și justifică aserțiunile sale prin trecerea în revistă a politicilor Marii Britanii în problema „formațiunilor statale” care urmau să fi fost construite de către aborigenii din Noua Zeelandă sau din Yoruba în conformitate cu prevederile modelului european se dovedesc a fi deloc neconvingătoare, neesențiale și suferă de schematism, conceptul de suveranitate teritorială fiind aplicat în mod abuziv, logic forțat și apologetic. În secolul al XIX-lea, europenii au realizat pe larg strategia expansionismului de diferit caracter și cu intensitate deosebită în Asia și în Africa, pe cînd în acele regiuni în care se confruntau cu dificultăți în implementarea acestor practici se recurgea la aranjamente speciale, aranjamente care s-au distins prin variate de la caz la caz: numai la începutul celui de-al treilea deceniu al secolului XX Liga Națiunilor a instituționalizat sistemul de mandate, menit să introducă ordine în demarcarea teritorială a posesiunilor coloniale.

Este important de precizat faptul că marea majoritate a cercetărilor în materia politico-juridică nu asociază apariția statului național cu un eveniment concret, ci se limitează prin a puncta asupra intervalului de timp în care s-au conturat aceste procese, linia cronologică de inițiere a construcției acestei instituții fiind Războiul de o sută de ani. Însă J. Levy se dovedește a fi cercetătorul care face excepție de la această regulă devenită tradiție, el a identificat debutul formării statului modern cu anul 1494, când Franța a declanșat lupta pentru hegemonie în Europa, dar, în același timp, făcând abstracție de valorile religioase ca factor determinant al coalizării, iar ceva mai târziu, la începutul secolului al XVI-lea, a inițiat strategia „alianței cu infidelul”: în aceste circumstanțe, „comunitatea confesională” a pierdut treptat din relevanță în favoarea „autorității teritoriale suverane” recunoscută reciproc, procese care au culminat prin aranjamentele westfalice. În același context de idei, P. Hirst subliniază că după 1648 guvernele au încetat gradual să-i sprijine pe coreligioși în conflictele cu propriile state: recunoașterea reciprocă declarată a suveranității statelor în cea mai importantă problematică, credința religioasă, a însemnat disponibilitatea lor de a renunța la unele obiective politice în favoarea asigurării controlului și stabilității interne, acordul interstatal a modificat termenii conflictului dintre autoritatea teritorială și cea confesională în folosul primei [10, p. 356]. Suveranitatea a inițiat instituționalizarea justificării de a governa un anumit teritoriu încadrat în hotare mutual recunoscute prin acorduri internaționale, ordine care a consfințit egalitatea suverană a statelor pe arena europeană, „modelul westfalic edificat pe acest ideal, potrivit asumției lui Th. Biersteker, a consfințit principiul inviolabilității frontierelor”.

Aranjamentele westfalice au pus punctul final încercărilor de a edifica un imperiu european fondat pe criteriul religios, iar Războiul de treizeci de ani a fost catalogat o perioadă îndelungată drept ultima conflagrație din Europa având ca suport factorul confesional (supozițiile cu privire la desfășurarea ultimului război de sorginte confesională în Europa datat cu prima jumătate a secolului al XVII-lea și-au pierdut din semnificație politică și relevanță științifică în rezultatul declanșării conflictelor de această factură în spațiul balcanic și în cel ex-sovietic la sfârșitul secolului XX [11, p. 3-115]). Totodată, precizăm că tentativele de a forma un imperiu european sau chiar mai mult, de a construi un edificiu de tip imperial extins pe contul altor spații geopolitice, aplicînd pe larg anexările de teritorii prin războaie, perfectînd alianțe cu actori geostrategici importanți sau făcînd apel la solidaritate, care ar fi ancorată pe principii ideologice și stări de spirit comune, în calitate de fundamente edificatorii ale proiectelor construcțiilor gigantice de state servind pretinsa predestinație de a implementa fie un tip de ordine, fie societăți de caracter hiliastic, aceste predispoziții, subliniem, n-au încetat, ca dovadă figurînd campania lui Napoleon Bonaparte sau cea de-a doua conflagrație mondială. Din altă perspectivă, a elaborărilor fundamentate pe evaluarea și definirea weberiană a statului (numit organizație politică dominantă, a cărui aparat instituționalizat revendică monopolul aplicării legitime a forței pentru a impune ordine pe teritoriul aflat sub jurisdicția sa), M. Shaw promovează ideea că „imperiul european, edificat pe diferite forme locale de stat în spațiile europene ale capitalismului mondial, a predominat din

secolul al XVIII-lea pînă la mijlocul secolului XX” [12] și numai spre sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX se accentuează caracterul național al statelor imperiale europene, ca în ultima instanță statul-națiune să devină „forma politică mai mult sau mai puțin universală”.

Prin urmare, modelul de relații internaționale instituționalizat începînd cu anul 1648 prin tratatele de la Munster și Osnabruck a legiferat constituirea și dezvoltarea ordinii internaționale formate din state teritoriale suverane, care nu recunosc nici o altă autoritate supremă. Acest model, conform supozițiilor lui D. Held, se rezumă la următoarele trăsături definitorii: statele își soluționează litigiile angajându-se în relații diplomatice, dar este necesar, prin forță; cooperarea interstatală este minimală; statele caută să-și plaseze interesul național mai presus decît orice; promovează logica principiului eficacității, adică forța creează dreptul în lumea internațională și deci, acapararea devine legitimă [13, p. 61] A. Burian remarcă pe bună dreptate, sintetizînd ideile cu privire la geneza și evoluția sistemului westfalic, că formarea statelor naționale, iar în baza lor - a sistemului internațional modern, a durat o perioadă îndelungată de timp, acest sistem interstatal de relații internaționale a sancționat pentru prima dată în istorie principiul suveranității teritoriale în raporturile dintre actorii statali și a funcționat, cu anumite modificări, pînă în anul 1945, iar unele elemente, de importanță mai mare, au continuat să acționeze și în condițiile ordinii mondiale bipolare [14, p. 141, 151]. Extinderea sistemului westfalic chiar și în Europa s-a caracterizat, conform aprecierilor lui R. Falk, prin „ierarhie și disparități”, modelul nu s-a articulat pe deplin decît la sfîrșitul secolului al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea, precizează J. Crawford și S. Marks, cînd suveranitatea teritorială, egalitatea formală dintre state, nonintervenția în afacerile interne ale altor entități statale recunoscute au devenit „principiile edificatorii ale societății internaționale”: statele naționale fondate pe principiul suveranității teritoriale alcătuiesc pilonii sistemului westfalic și deci, relațiile internaționale prin esența și caracterul lor nu se dovedesc a fi decît relații politice internaționale, chiar dacă într-o perioadă sau alta își desfășoară activitatea cu o intensitate mai mare ori mai mică diferiți agenți nestatali. D. Held încadrează modelul westfalic în limitele 1648-1945, A. Burian extinde „acțiunea unor elemente importante în condițiile bipolarității”, pe cînd în opinia noastră, în cadrul sistemului internațional postrăzboi rece mai multe componente și atribute ale acestui model încă nu și-au pierdut din actualitate și relevanță.

Evident, complexitatea și dinamismul relațiilor internaționale au condus spre diversificarea și stratificarea lor, fapt care n-a putut să nu provoace noi aranjamente și, implicit, contestarea pozițiilor statului național abordat în calitate de actor unic din sistemul internațional. F. Hinsley consideră că prima tentativă serioasă a guvernelor „de a-și restrînge independența suverană prin intermediul unor limitări juridice și mijloace instituționale” ține de „experimentul legat de Societatea Națiunilor”. Este de notat că în practica internațională imediat după conflagrațiile majore, precum campania lui Napoleon din primele două decenii ale secolului al XIX-lea sau cele două războaie mondiale din secolul XX, statele instituționalizează structuri sau foruri internaționale în tentativa de a preîntîmpina repetarea lor. Fără a se referi direct la limitarea suveranității

statelor, chiar dacă, în opinia noastră, pare a fi o supoziție un pic forțată, M. Griffiths și T. O'Callagan, exprimând actualele tendințe științifice de a identifica modalități și a elabora proiecte de conducere instituționalizată de nivel mondial, devansează acest proces cu un secol în urmă prin asemănarea concertului european cu „o guvernare globală a marilor puteri” [15, p. 48], ei remarcând angajamentul direct al statelor de a se conduce pe arena europeană de unele reglementări mutual recunoscute, acceptate și asumate. Însă contestarea deschisă a statului-națiune și a atribuitului său suprem începe în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, fiind consecință nu numai a insatisfacției față de insuccesele înregistrate în lupta pentru preîntâmpinarea conflagrației mondiale și, implicit, a eșuării proiectului „Liga Națiunilor”. D. Mitrany este unul din primii cercetători care a exprimat opinia că statele naționale au tratat Liga Națiunilor ca pe un adversar, care a atentat la suveranitatea lor iar formarea structurilor internaționale investite cu prerogative supranaționale nu este oportună, ci se impune de a începe cu proiecte tehnocratice, de interes comun, care nu solicită voința politică și cedări serioase de caracter instituțional, pentru ca mai târziu suveranitatea lor să fie depășită gradual prin integrarea într-o comunitate a mai largă. H. Laski se dovedește a fi mai categoric, insistând tranșant că „ar fi un beneficiu de durată al științei politice dacă întregul concept de suveranitate va fi abandonat”, pe când M. Shaw este mai moderat în concepții, el sesizând că, deși statul-națiune a devenit forma universală (a construcției de stat - n.n.), după cel de-al Doilea Război Mondial se produce declinul autonomiei lui, abordată în sensul clasic, acest proces fiind determinat mai cu seamă de „proiectarea potențialului militar” al celor două supraputeri, - una de nivel mondial (Statele Unite ale Americii) și alta -de nivel regional (Uniunea Sovietică): războiul a condiționat nu numai declinul statului-națiune, dar și a imperiilor occidentale, ele nu mai reprezentau altceva decât „umbre a ceea ce au fost în trecut”, din cauza pierderii autonomiei politico-militare și includerii într-un bloc condus de Statele Unite ale Americii. Din altă perspectivă, a descentralizării și diversificării relațiilor internaționale, R. Falk menționează în debutul anilor '70 ai secolului XX că forma de politică universală care a predominat începând cu tratatele westfalice este supusă unor transformări dramatice în direcția creșterii rolului actorilor nestatali, restabilind unele trăsături ale perioadei medievale sau, mai precis, constituindu-se medievalismul de tip nou, iar J. Rosenau îi numește „actori în afara suveranității” din cadrul politicii „postnaționale”.

H. Bull, polemizând cu R. Falk, insistă că „situația este opusă” celei descrise de acesta: admitând că „actualmente statele suverane împart scena politică mondială cu alți actori”, exprimă opinia că „în structura politică a lumii este posibil de conceput un anumit număr de schimbări cardinale, dar care nu reprezintă înlocuirea, ci tranziția la un alt stadiu al sistemului internațional” [16,p. 219,239]. De fapt, H. Bull, R. Aron sau H. Morgenthau, dar nu numai ei, nu negau și nici nu puteau nega transformările globale aflate în plin proces de desfășurare, însă invocând diferite raționamente rămân la părerea că statul, potrivit ideii generalizatoare a lui C. Vlad, „în pofida unor evoluții recente, își păstrează rolul de subiect primar”. Completând luările de poziție de acest conținut, subliniem că St. Krasner nu pune la îndoială asumțiile care presupun că „statele pot fi considerate

actori raționali unitari” [17, p. 68], iar P. Hirst și G. Thompson, contrar lui M. Shaw, acreditează opinia că „războiul rece a consolidat nevoia de stat-națiune, capacitățile sale militare și formele de reglementare națională a economicului și socialului fiind necesare pentru susținerea lor” și deci, actorul etatic continuă să fie necesar. Conform opiniei lui M. Walzer, suveranitatea întruchipează în sine istoria poporului, particularitățile sale culturale și sociale, sarcina prioritară a statului se rezumă la conservarea și menținerea spațiului politic, în cadrul căruia se desfășoară lupta intereselor pentru mai multă libertate și drepturi ale omului. Suveranitatea este inviolabilă, ingerințele în afacerile statului suveran fiind admise numai printr-un „război drept”, limitat în timp, obiective și mijloace [18, p. 115-116]. K. Deutsch punctează asupra dimensiunii social-economice a activității statului, el identifică o conexiune directă între securitatea socială și identitatea personală a individului: „statul-națiune oferă majorității membrilor săi un sentiment mai puternic de securitate, apartenență și chiar identitate personală decât altă alternativă de grup mare și cu cât este mai acută nevoia oamenilor de o asemenea apartenență și identitate, cu atât crește potențialul statului-națiune de a le canaliza dezideratele și resentimentele” [19, p. 288]. A. Florea susține că în condițiile globalizării funcțiile sociale, educaționale și culturale ale statelor devin tot mai semnificative, iar problema cea mai spinoasă vizează apărarea națională și securitatea internațională, care suferă transformări esențiale, evoluând de la dimensiunea național-statală la cea globală: securitatea globală, subliniază G. Prins, citat de A. Florea, se referă la supraviețuire, într-o lume în care „indivizii și comunitățile se confruntă cu amenințări fără dușmani”.

Modelul de naționalism fundamentat de K. Deutsch presupune ca statul să ghideze procesele mobilizării sociale, amplificând, în asemenea manieră, necesitățile umane la care trebuie să răspundă, din cauza că „guvernele edificate pe sursele tradiționale de autoritate și legitimare în parte se dovedesc a fi incapabile să promoveze o politică socială” și să asigure eficient securitatea socială a oamenilor. E. Hobsbawm se pronunță în aceeași manieră, el afirmă că rolul de agent în redistribuirea venitului social prin intermediul mecanismelor fiscale și de protecție socială „a transformat statul național într-un factor tot mai important în viața popoarelor”, R. Gilpin acreditează opinia că guvernele nu sînt victime pasive ale proceselor de transnaționalizare a economiei mondiale, ci rămîn principalii ei arhitecți, în „statul multinațional”, potrivit aserțiunilor expuse de W. Kymlicka, rămîne spațiu larg pentru politica națională. Rezumînd abordarea funcționalistă, P. Taylor exprimă o supoziție contrară, considerînd că experiența cooperării internaționale pozitive poate diminua loialitatea individului față de statul-națiune, în timp ce apologetii perspectivei sceptice a globalizării, cum ar fi G. Thompson și J. Allen, urmăresc să dărîme „mitul corporației globale” prin constatarea că fluxurile de investiții străine sunt concentrate între statele avansate, cele mai multe corporații transnaționale rămîn creațiile lor sau ale regimurilor în care au luat ființă [20, p. 30]. Conform supozițiilor exprimate de P. Hirst și G. Thompson, politicile naționale și alegerile politice au fost împiedicate de către forțele pieții mondiale să se afirme activ, ele deseori se dovedesc a fi mai influente decât cele mai puternice state: capitalul nu este atașat în plan național, iar statul-națiune a încetat să mai fie un manager efectiv.

R. Walker din contra, acordă credit deplin principiului suveranității, pe care îl numește ca fiind „crucial” și exprimă convingerea că este cu mult mai dificil de a fi „depășit” decât se crede, din cauza că poate contribui la rezolvarea unor antinomii moderne precum diferență – identitate, diversitate – unitate, acest principiu fiind „mai puțin o cerință legală și mai mult o practică politică excepțional de consistentă” [21, p. 344].

Fără îndoială, nu se dovedesc a fi lipsite de teme și relevanță concluziile lui P. Hirst și G. Thompson, care susțin că în condițiile globalizării „guvernele naționale rămân puternice”, suveranitatea statelor se păstrează, dar nu în sensul „atotputerniciei și omnicompetenței în limitele teritoriilor pe care le controlează, ci în măsura credibilității democratice, fiind reprezentanți ai cetățenilor în cadrul acestor frontiere”, deoarece populațiile mai sunt supuse cetățeniei statului național. Suntem de părere că nu corespund realităților aserțiunile vădit optimiste de tipul celor acreditate de St. Krasner, care consideră că puterea guvernelor naționale sau suveranitatea statelor nu sunt subminate sub nici un aspect de internaționalizarea economică, „ideile de acest conținut, potrivit asumărilor lui D. Held, devenind ele însele un mit”. Din perspectivă structuralistă, K. Waltz numește reduționiste argumentele contestatarilor pozițiilor statului în calitate de actor principal în politica internațională, iar noi exprimăm opinia că mult mai plauzibilă ar fi pentru partizanii „stat-centrismului” abordarea integratoare descrisă în mod apologetic de C. Vlad, care, în ultimă instanță, se reduce la următoarele: statul continuă să ocupe rolul central în viața internațională, dar nu trebuie privit ca ceva în sine, izolat de alte prezențe, ci din contra, această poziție cere a fi integrată în contextul contemporan al scenei internaționale, ce ar asigura evidențierea tuturor actorilor în conexiunile și interacțiunile lor de manifestare în parte și în totalitate [22, p. 25, 26]. P. Hirst și G. Thompson specifică pe bună dreptate că autoritatea în cadrul statului și între state este actualmente mai mult pluralistă decât centralizată, „puterea statelor-națiune ca instituții administrative și factori de decizie a scăzut” din cauza declinului importanței războiului și limitării sferei de acțiune a managementului economic național: pentru a fi eficientă, autoritatea „trebuie să fie structurată printr-un element de design într-o arhitectură relativ coerentă de instituții” [23, p. 373, 384].

Comparativ cu perioada clasică, a Etalonului - Aur, consideră R. Boyer și D. Drache, economia mondială este actualmente mai puțin integrată la nivel global, în special în condițiile că regionalizarea și globalizarea, conform estimării L. Weiss, reprezintă prin caracter procese contradictorii, dat fiind că marea majoritate a bunurilor și fluxurilor de capital, „sunt regionalizate” în America de Nord, Europa de Vest, Japonia și Coreea de Sud. „Internaționalizarea” formează trăsătura definitorie a tendințelor contemporane ale dezvoltării economiei mondiale, deci aceasta nu este „globalizată”, ci se produce în condițiile „interdependenței guvernate”, statele naționale nu mai dispun de „capacități transformatoare” prin încurajarea întreprinderilor de a fi competitive la nivel global, a opera redislocări regionale și investi mijloace financiare în străinătate.

Prin urmare, supozițiile promotorilor demersului sceptic privind impactul globalizării asupra pozițiilor și funcțiilor statului național în cadrul ordinii mondiale contemporane sau în alți termeni, elaborările apologetilor „stat-centrismului” sistemului internațional din perioada ce cuprinde sfârșitul secolului XX – începutul secolului XXI se reduc la

următoarele: internaționalizarea nu se soldează cu formarea ordinii mondiale mai puțin statocentrică, statele-națiune dețin în continuare o pondere centrală, fiind principalii actori ai artei guvernării, abordată în sens de proces de distribuire a puterii atât către structurile internaționale, cât și în favoarea agenților subnaționali; guvernele naționale dispun în continuare de putere stabilă și durabilă pentru a putea reglementa și gestiona activitatea economică internațională, care, la rîndul ei, suferă de regionalizare aflată în aprofundare și extindere [24, p.41]. Două precizări sunt importante în context reliefat de idei, prima vizînd raporturile dintre tipul de structură al sistemului internațional și globalizare, a doua – dintre globalizare și regionalizare:

1. considerăm că în condițiile bipolarității tardive, raportată la anii '70-80 ai secolului XX, globalizarea s-a desfășurat în sens îngust, incluzînd aspectul ei comercial-economic, în paralel regăsindu-se și alte dimensiuni, cum ar fi: socială, culturală și informațional-tehnologică, care, de altfel, se aflau în interconexiune. Falimentul „socialismului real” practic a făcut posibilă abordarea și desfășurarea globalizării în plenitudinea și amploarea ei, adăugându-se atât dimensiunea politică, cât și cea geopolitică, ele fiind valorificate în contextul amplificării celorlalte componente ale acestor procese, dat fiind că statele ex-socialiste „s-au deschis” în direcția economiei de piață și democrației, iar hotarele rigide în trecut, au devenit penetrabile: schimbarea structurală de sistem internațional a făcut ca globalizarea să se extindă spațial și să se diversifice pe fundalul aprofundării proceselor integraționiste și de interdependență;

2. contrar L. Weiss, considerăm că regionalizarea se completează cu globalizarea, ele cuprind, în acord cu estimările I. Iureva, diferite segmente de manifestare ale „tendinței unice de integrare multispectuală”, aceste procese marcînd în mod direct dezvoltarea globală contemporană. A. Voskresenski definește regionalizarea ca fiind rezultat al formării legăturilor economice într-o anumită regiune prin implementarea convențiilor comerciale de tip preferențial în baza proximității geografice a statelor: regiunea prezintă în sine atât o identitate politico-teritorială, una din particularitățile sale rezumîndu-se la caracterul transfrontalier, cât și o componentă a sistemului de relații economice internaționale ce se constituie în zonele politico-geografice limitrofe. M. Muntean definește trei factori și trei niveluri de formare a regiunilor pe arena mondială: geografic și social-psihologic; economic; politic, atribuind rolul determinant dimensiunii economice, iar A. Marshall, la rîndul său, identifică patru dimensiuni ale integrării: *economică*, prevede coordonarea politicilor naționale și promovarea unei politici comune; *socială*, presupune intervenția nemijlocită a puterilor publice în asigurarea „egalității șanselor”; *politică*, vizează unitatea de conducere îndreptată spre fondarea și funcționarea unei autorități supranaționale; *teritorială*, reprezintă adevărata integrare, incluzîndu-le pe toate.

În același timp, considerăm relevantă asumția I. Busîghina, care a remarcat că la etapa actuală este dificil de a încadra regiunea în hotare strict determinate. În ordinea de idei reliefată, regionalizarea și globalizarea nu formează direcții opuse de dezvoltare, ci se completează reciproc, iar diferențele constau în arealul inclus și în intensitatea cooperării și integrării.

Contestatarii „stat-centrismului” relațiilor internaționale contemporane se regăsesc la polul opus, numărul lor fiind în permanentă creștere, fapt care reflectă dinamica transformărilor ce au cuprins viața internațională, mai ales în ultimele decenii ale secolului XX - începutul secolului XXI. Realitățile noi, fiind mai ales rezultate ale globalizării, dar și ale altor factori, nu puteau să nu se răsfrângă asupra gradului de explicare și înțelegere a relațiilor internaționale contemporane în plinătatea și diversitatea lor, solicitând și alte metodologii decât cele fondate pe „stat-centrism”. În acest sens, distingem două grupuri de cercetători și analiști care neagă sau cel puțin pun sub semnul întrebării statutul de actor principal al „pilonilor templului westfalic” (sintagmă utilizată de specialiști în materie, printre care și M. Zacher), accentuând că statele pierd o parte din suveranitate fie benevol, fie în pofida voinței lor:

1. înglobează diferiți critici ai „stat-centrismului”, aserțiunile lor fiind rezultate ale raționamentelor de caracter strict epistemologic (nu asigură conceperea adecvată a Relațiilor Internaționale), ale deducțiilor logice cu privire la ineficiența lui (statul n-a putut și nu poate soluționa problemele stringente ale omenirii) și ale constatărilor ce vizează diversificarea actorilor (s-au format și se consolidează noi agenți ai relațiilor internaționale);

2. include apologeți ai globalizării, care, la rîndul lor, sînt împărțiți de D. Held și A. McGrew în hiperglobaliști (statele naționale devin o ficțiune nostalgică, un anacronism și se află pe cale de dispariție) și în transformativiști (în condițiile eroziunii suveranității circumscrise teritorial, statele tind să se adapteze la schimbările globale în desfășurare, aplicînd noi forme de reglementare), (al treilea grup omologat de aceiași cercetători fiind scepticii, mai mulți dintre care au fost abordați mai sus).

Fără îndoială, consolidarea prezenței actorilor nestatali pe arena mondială și formarea unui nou „regim de suveranitate” n-au putut să nu angajeze discuții academice precum „marile dezbateri” dintre neorealism și neoliberalism, dar și de altă factură. Notăm că exigențele epistemologice actuale presupun că indiferent de statutul lor, toți actorii internaționali să fie încadrați în obiectul de studiu al științei, numai respectîndu-se o asemenea condiție, Relațiile Internaționale ar putea fi concepute mai bine și în toată complexitatea lor. M. Hardt și A. Negri punctează asupra imposibilității de a partaja suveranitatea de contextul politic contemporan, care nu reprezintă prin caracter altceva decât „o stare globală de război”, în cadrul căruia violența nu se supune controlului: suveranitatea nu poate îndigui statul de violență, nu contribuie la depășirea stării globale de război și deci, nu merită încredere în relațiile interstatale. Pentru a remedia această situație precară, este indispensabil de a iniția edificarea instituțiilor democratice noi, începînd cu reformarea cardinală a Organizației Națiunilor Unite, prin reconfigurarea acestei instituții într-o structură electivă [25, p. 291].

Contrar lui M. Hardt și A. Negri, considerăm că suveranitatea se află actualmente într-un proces imanent și ireversibil de partajare, aranjamentele care se desfășoară în cadrul Uniunii Europene sunt edificatorii în ordinea de idei reliefată și realizarea integrării europene oferă cel mai bogat material pentru analiza proceselor politice în plină transformare. Incontestabil, rolul statelor naționale în cadrul Uniunii Europene se află

în descreștere flotantă, dar nu este mai puțin adevărat că această evoluție nu se va solda, în ultimă instanță, cu dispariția lor, ci se va produce racordarea asumată la exigențele stabilite de comun acord, mai ales în condițiile că mișcarea de aprofundare și extindere a cooperării europene nu se dovedește a fi uniformă și ascendentă, ea cuprinde mai multe categorii de protagoniști. J. Weiler este de părere că Uniunea Europeană deja se află în „epoca postsuveranității”, edificată pe constituționalism, care, la rândul său, presupune că tratatele comunitare formează pe verticală un regim juridic care referă la drepturile și îndatoririle tuturor agenților, atât statali, cât și privați, stabilind totodată cadrul de aplicare a dreptului Uniunii Europene. Constituționalismul devine fundamentul juridic al integrării europene și deci, procesele integraționiste se realizează în contextul logicii constituționalismului, ordine care, potrivit lui J. Weiler, nu presupune însă, accelerarea forțată a acestor procese și elaborarea unei constituții comune, fiind preferabilă menținerea status-quo-ului. Conform lui G. Morgan, imposibilitatea realizării integrării este determinată de necesitatea asigurării securității, iar aceasta prevede, la rândul ei, stat centralizat și comunitate internațională responsabilă, direcția de dezvoltare politică a Uniunii Europene depinzând în mare parte de configurația ordinii mondiale: în condițiile când nu ar fi în măsură să minimizeze amenințările și să contracareze riscurile, este imanentă centralizarea instituțională a politicilor de către structura supranațională mai ales prin exercitarea politicii externe comune și formarea forțelor armate comune.

H. Bull a supus analizei perspectivele care tratau sistemul de state ca fiind un edificiu învechit și disfuncțional, în sensul că încetează să mai poată valorifica obiectivele oamenilor, nu mai este în măsură să propună o cale viabilă pentru realizarea eficientă a ordinii mondiale și trebuie să cedeze locul unei forme alternative de organizare politică universală. Apologeții acestei perspective precum C. Black sau R. Falk, avansează mai multe asumții, cum ar fi că sistemul bazat pe state nu poate să ofere, dacă a făcut-o vreodată, pace și securitate, să susțină scopuri mai ambițioase de justiție social- economică între națiuni și în cadrul lor, să rezolve problemele globale ecologice, demografice și de altă natură. Considerăm că P. Falk are dreptate când afirmă că în pofida numeroaselor tentative, statele n-au reușit să creeze sisteme eficiente și durabile de securitate și pace, dar nu este mai puțin adevărat, după cum a remarcat absolut întemeiat G. Boutoul, că războiul întotdeauna a însoțit omenirea, iar eșecurile idealismului politic, concretizat prin activitatea Societății Națiunilor sau ale irenismului, introdus în Danemarca din perioada interbelică, sunt, în accepția noastră, edificatori în acest sens. Evident este că statul n-a putut să asigure un nivel de trai decent pentru toți oamenii și să soluționeze eficient alte probleme globale, ca dovadă servind una dintre partajările lumii în „miliardul de aur” și „ceilalți”, dar în același timp deloc nu este lipsită de temeii idea lui H. Bull că „nedreptatea socială și economică în societatea umană are cauze mai profunde decât existența sistemului de state și ar fi prezentă în oricare ordine politică universală de alternativă”. Nu este întâmplător că mai mulți cercetători și analiști nu mai consideră actuală divizarea pe axa globală Nord - Sud, așteptările provenite din prevederile „ordinii economice mondiale noi”, omologată la începutul anilor '70 ai secolului XX de către Națiunile Unite, nu s-au dovedit a fi decât iluzorii,

indiferent de transformările structurale de sistem internațional. Mahommed Sid Ahmed exprimă părerea că dialogul Nord - Sud este la fel de mort ca și conflictul Est - Vest, iar în accepția lui A. Hoogvelt s-a cristalizat deja o nouă configurație a relațiilor globale de putere, iar stratificarea „centru – periferie” nu mai reprezintă o divizare geografică, ci mai degrabă una socială a economiei mondiale: „globalizarea a transformat modalitățile tradiționale de includere și excludere dintre popoare și țări, edificând noi ierarhii, care întretaie și penetrează toate societățile și regiunile lumii”. În același context de idei, K. Ohmae afirmă tranșant că vechea partajare Nord - Sud devine tot mai anacronică, în condițiile că o nouă diviziune globală a muncii înlocuiește tradiționala structură „centru – periferie” cu o arhitectură mult mai complexă a puterii economice și, că guvernele trebuie să administreze fie consecințele sociale ale globalizării, fie instituțiile care nu profită de șansa de a avansa, preferând să-i rețină pe ceilalți. În acest sens, globalizarea trebuie să fie asociată cu o polarizare în creștere între învingători și învinși în cadrul economiei globale, deși, în accepția noastră, competiția economică globală nu produce în mod inevitabil și în regim expres rezultate cu suma zero. P. Hirst și G. Thompson specifică pe bună dreptate că o problemă esențială constă în faptul că mobilitatea de capital nu produce cu necesitate o migrare masivă a fluxurilor de investiții și forță de muncă spre țările în curs de dezvoltare, ci din contra, este sesizată o concentrare mult mai mare de investiții străine directe în cadrul economiilor avansate, în timp ce spațiul economic subdezvoltat rămâne marginalizat la capitolele investiții și comerț, excepție făcând o minoritate de state recent industrializate. Internaționalizarea nu este însoțită cu necesitate de atenuarea inegalității pe axa globală Nord - Sud, ci dimpotrivă, de accentuarea marginalizării economice a multor țări din „lumea a treia”, cu atât mai mult, consideră M. Maximova, că din anii '90 ai secolului XX Sudul mondial a încercat să existe ca totalitate mai mult sau mai puțin integră, regiunile și țările s-au diferențiat nu numai prin nivelul, dar mai ales prin posibilitățile dezvoltării lor economice. Conform lui M. Wilkins, care se pronunță în același context de supoziții, o întreprindere multinațională nu părăsește statul A pentru statul B, deși hotărârile politice atât ale țării de origine, cât și ale țărilor receptoare sunt depășite treptat de managementul, administrarea și capacitatea pachetului organizațional oferit. Conform accepției lui W. Hu, corporațiile globale prezintă în sine întreprinderi naționale cu operații internaționale, pe când J. Stopford și S. Strange din contra, sunt de părere că la etapa actuală baza națională devine insuficientă pentru a menține avantaje competitive corporatiste, fiind necesare, potrivit lui P. Dicken, organizarea producției la scară globală și însușirea tehnicilor superioare de management.

D. Mitrany, supunând analizei modalitățile de angajare a cooperării internaționale și gândind funcționalismul ca o alternativă la formele politice și constituționale de integrare, ajunge la concluzia că o organizație internațională de nivel global nu numai că nu este în măsură să tranșeze consecințele negative ale suveranităților naționale, dar și să garanteze în același timp relații de pace între state. Este important de notat că ideile funcționaliste ale lui D. Mitrany s-au aflat la baza formării structurilor social-

economice și tehnocrate ale Organizației Națiunilor Unite, în timp ce neofuncționalistul E. Haas, fiind conștient de dificultățile de separare a problemelor tehnice de cele politice, a accentuat pe bună dreptate indispensabilitatea formării unor „instituții care posedă sau cer jurisdicție asupra statelor naționale extinse”. Una din condițiile eficacității instituțiilor, afirmă E. Haas, este ca ele să dispună de un anumit grad de autonomie față de guvernele naționale, în timp ce „după inițierea acestui proces, suveranitatea statelor se va diminua și adoptarea deciziilor va evolua către un nivel supranațional, dar cu specific regional”. Precizăm că în anii '80-90 ai secolului XX ideile de acest conținut au fost aprofundate de instituționaliștii liberali, ei considerând că instituțiile, cu precădere organizațiile internaționale guvernamentale, pot să îndrepte gradual statele naționale către periferiile politicii mondiale și să remodeleze atât structura sistemului internațional, cât și configurația ordinii mondiale prin crearea unei guvernări mondiale în baza unei organizații internaționale universale.

În același context de idei al extinderii construcțiilor noi de organizare și acțiune politică globală se includ și regimurile internaționale, abordate în parte mai sus prin înserarea definițiilor elaborate de St. Krasner și R. Keohane. Regimurile internaționale reprezintă prin definiție o expresie a necesității de a identifica forme noi de cooperare și de reglementare a problemelor colective, ele marchează, conform accepției lui O. Young, „instituționalizarea în amplificare a tipurilor de guvernare globală, distinctă de noțiunile tradiționale și incluzând un spectru larg de actori”, nucleul fiecărui regim fiind cadrul de reguli și norme, ideea la care subscrie și E. Haas, în a cărui opinie acesta include totalitatea de norme, reguli și proceduri coordonate prin intermediul cărora se urmărește reglementarea unei anumite sfere. O. Young deosebește trei modalități de formare a regimurilor, instituite spontan, prin negocieri și prin impunere, în timp ce, conform lui A. Stein, în relațiile internaționale ele se dovedesc a fi necesare numai în condițiile când statele sunt nevoite să se decidă de adoptarea independentă a deciziilor, în caz contrar oportunitatea lor decade. În cadrul ordinii mondiale contemporane, precizează J. Rosenau, regimurile exprimă un sistem de „guvernare fără guvern”, fiind mecanismul principal de asigurare a cooperării și menținere a păcii în cadrul sistemului internațional marcat de anarhie.

Este important de specificat însă, că în istoria politică a umanității încă n-a fost construit vreodată un guvern mondial, chiar dacă sînt vehiculate unele modele de guvernare precum Republica Romana, Republica Christiana, nemaivorbind de recentele Pax Americana sau Pax Democratica. Actualmente, probabilitatea instituționalizării unui guvern mondial de asemenea este cu șanse mici de realizare, unele dintre raționamente fiind că statele încă n-au anunțat oportunitatea lui, organizația unică de nivel global și caracter universal nu beneficiază de autoritatea necesară, instaurarea unei conduceri mondiale prin ocuparea teritoriului este imposibilă, regionalizarea coexistă cu globalizarea. În același timp trebuie de subliniat că, deși unii cercetători, precum R. Walker, exprimă convingerea că „nu poate fi vorba de un substituit atît timp cît este nevoie ca mai întîi să se descopere mijloace postmoderne pentru a depăși contradicțiile lumii moderne”, iar asumția „subminării suveranității statului ca principiu constitutiv

al relațiilor internaționale nu va fi în viitorul apropiat depășită”, actorii nestatali au devenit o realitate incontestabilă, înseși guvernele statelor naționale fiind fondatoare ale organizațiilor internaționale guvernamentale, susținându-le prin autoritatea lor logistic și financiar. S. Sassen precizează în acord cu F. Hinsley că puține state naționale au exercitat vreodată suveranitatea completă sau absolută în interiorul propriilor hotare teritoriale, cert fiind, în opinia noastră, că prin edificarea instituțiilor și organizațiilor internaționale guvernamentale, precum și a structurilor supranaționale, statele conștient înstrăinează o parte din prerogativele lor supreme, urmărind valorificarea mai multor obiective prin cooperarea multilaterală. Actualmente se produce „deteritorializarea” teritoriului, susține D. Harvey, iar A. Appadurai alături de „deteritorializare” atribuie și „deznaționalizării” rolul de factor determinant al crizei statului național, procese care sunt amplificate de globalizare și transnaționalizare, în sensul că se diluează sentimentul apartenenței naționale în favoarea cosmopolitismului, iar teritoriul treptat se globalizează și în rezultat se formează structuri atât supranaționale (putere superioară celei ce deține statul), cât și subnaționale sau altfel zis, transnaționale (teritorii asupra cărora statul nu poate să-și exercite puterea): globalizarea este cauza dislocării parțiale a suveranității statului, care, fiind cedată actorilor noi ai politicii internaționale, contribuie la dispersarea puterilor acestuia. Alt factor periculos pentru principiul inviolabilității hotarelor este dreptul la autodeterminare, care, în ultimă instanță, se răsfințe și asupra securității naționale.

Din alt unghi de vedere, al răspândirii democrației pe scară planetară, dar, totodată, aflându-se sub impresia puternică de pe urma proceselor de democratizare declanșate la sfârșitul anilor ,80 ai secolului XX, R. Dahl acreditează ideea conexiunii dintre statul național și democrația liberală, care, în opinia noastră, este justificată numai parțial, din cauză că „statul-națiune modern devenit principalul tip de organizare politică de pe glob” după cel de-al Doilea Război Mondial a funcționat și în cadrul altor tipuri de regimuri politice, atât autoritare, cât și totalitare. Însă în rezultatul decolonizării și prăbușirii Imperiului Sovietic, afirmă R. Dahl, „statul-națiune a dobândit o formă politică deosebită, varianta sa principală s-a cristalizat ca democrație liberală sau reprezentativă” [26, p. 221], supozițiile de acest conținut fiind susținute și de alți cercetători precum F. Fukuyama, W. Connolly, A. Ware, D. Potter. Trebuie de precizat că, spre deosebire de F. Fukuyama, care trasează legătură directă între tipul de regim politic și caracterul relațiilor internaționale (interstatale), primul fiind determinant în raport cu al doilea, supoziție împărțită și de marxism, dar care nu-l plasează pe analistul american în tabăra apologeților acestei teorii, D. Held susține că esența sistemului modern al statelor-națiune democratice se caracterizează prin anumite trăsături distincte, în defavoarea democrației în cazul relațiilor dintre state: democrație în interiorul statelor naționale și relații nedemocratice interstatale; fundamentarea legitimității democratice și a responsabilității în interiorul hotarelor statului și urmărirea interesului național, inclusiv a avantajului politic maxim în afara frontierelor naționale; democrație și drepturile cetățenești pentru cei din interior și negarea lor frecventă pentru cei din afara teritoriului național. F. Teson consideră că suveranitatea în forma actuală nu corespunde exigențelor morale adresate institu-

țiilor politice, iar dreptul internațional este privat de fundamente morale: suveranitatea nu poate fi autonomă și liberă de principiul moral care garantează statului imunitatea de orice ingerință din exterior. Ph. Sands este de părere că în general reprezentările despre suveranitate se modifică pe măsura amplificării interdependenței datorită asumării de către state a unui volum în creștere de obligații internaționale, aceste norme juridice într-un anumit moment primesc o logică independentă, în sensul că îngustează spațiul suveranității naționale.

Prin urmare, aflându-se sub incidența proceselor de descentralizare și diversificare ale actorilor internaționali, exprimate prin ascensiunea agenților nestatali, arena mondială prezintă prin caracterul său „un sistem mixt”, potrivit sintagmei lui J. Rosenau, această concepție contestând modelul westfalic al ordinii internaționale. St. Krasner a subliniat că extinderea numărului formelor noi de organizare și acțiune politică reflectă nemijlocit expansiunea accelerată a conexiunilor transnaționale, iar în accepția noastră, la acestea se mai adaugă și elementele diplomației multilaterale: prin intermediul fondării organizațiilor internaționale guvernamentale de diferit nivel și caracter se urmărește rezolvarea problemelor colective, aplicându-se și implementându-se mecanisme de responsabilitate și acțiune comună. Însă aceste aranjamente, contrar concluziilor exprimate de E. Luard sau St. Krasner, nu denotă „dorința mai multor state de a participa la edificarea unei guvernări internaționale care s-ar ocupa de problemele colective”, chiar dacă structura preconizată este prezentată într-un format lărgit, după cum consideră E. Luard, dat fiind că politica globală este ancorată nu numai pe preocupările geopolitice tradiționale de securitate și de apărare, dar și pe o diversitate de aspecte, cum ar fi cele economice și sociale, demografice și ecologice, informaționale și cultural-civilizaționale.

Promotorii perspectivei hiperglobaliste, dar nu numai aceștia, pun sub semnul întrebării însăși necesitatea statului-națiune în contextul interdependenței economice și transnaționalizării, insistând că „pilonii templului westfalic sunt șubrezi”, iar globalizarea, potrivit supozițiilor lui K. Ohmae, definește o nouă perioadă a istoriei umane, în condițiile căreia „statele naționale tradiționale au devenit unități de afaceri nenaturale sau chiar imposibile într-o economie globală”. Conform asumației lui R. Reich, statele naționale se transformă în autorități locale din cadrul sistemului global, dat fiind că nu mai pot determina de sine stătător nivelul activității economice și nici administra capacitatea de ocupare a forței de muncă din teritoriile asupra cărora își exercită jurisdicția din cauza opțiunilor capitalului internațional mobil. În același context de idei, al „reducerii controlului exclusiv al statului asupra propriului teritoriu”, se include, potrivit lui P. Hirst și G. Thompson, impactul tehnologiilor de comunicare și informație, care alimentează libertatea în creștere a mediului informațional și totodată demolează tentativele „forței statale către conservarea omogenității național - culturale”. Cu certitudine, factorul tehnologic exprimat prin asigurarea creșterii fără precedent a vitezei și sferei de circulație a informației, alături de alt factor, cel economic, materializat prin tranșarea barierelor în calea circulației libere a capitalului, conduce spre diminuarea importanței economice a hotarelor interstatale: dezvoltarea tehnologiilor de

vârf contribuie determinant la globalizarea vieții economice internaționale, ele înseși avînd o dimensiune globală și deci, nu respectă hotarele naționale. K. Ohmae a punctat în același sens că sistemul global este guvernat de logica rezultată din competiția pieții, iar politica publică se află în cel mai bun caz pe locul doi, în cadrul economiei mondiale conținînd cu adevărat două forțe – piața globală și corporațiile transnaționale. Ordinea de idei promovată de K. Ohmae, avînd la bază analiza circulației neîngrădite a investițiilor, dezvoltării industriei ce devine tot mai globală, difuzării tehnologiilor informaționale și preferințelor consumatorilor individuali care doresc mărfuri mai bune și mai ieftine indiferent de locul fabricării, favorizează direct o logică economică, adică se produce „deznaționalizarea economiilor fără hotare” prin instituirea rețelelor transnaționale, astfel încât statele naționale devin un „mod tranzitoriu de organizare pentru gestiunea problemelor economice”. În același context se înscrie ideea S. Strange, dar care nu face parte din cadrul globaliștilor, ea însăși se prezintă ca „realist nou” în cadrul subdomeniului Economiei Politice Internaționale, în timp ce M. Griffiths o plasează în rîndurile realiștilor: autoritatea în declin a statelor, a specificat S. Strange, se difuzează către alte instituții și structuri de putere, însă acestea nu mai concurează pentru teritorii, ci pentru segmente de piață din cadrul economiei mondiale, dat fiind că „forțele impersonale ale piețelor mondiale” se dovedesc a fi mult mai puternice decît statele, cărora ar trebui să le aparțină autoritatea politică supremă asupra societății și economiei.

Z. Bauman de asemenea percepe globalizarea ca fiind cauza principală a crizei statului național, legitimitatea lui sunt asigurate de „trei piloni”, în sensul de activități la nivelurile economic, militar și cultural, dar care sînt supuse proceselor de surpare – diviziunea tradițională a lumii între Sud și Nord nu mai este validă: creșterea fluxului de capital, a cărui circulație într-un spațiu virtual nu se mai află sub controlul guvernelor și deci, politica nu mai reglementează nemijlocit economia, ci o urmează; războiul este privatizat de actori internaționali nestatali, care își propun alte obiective decît cele tradiționale; criza identității, care se manifestă prin privarea unui grup național de caracteristicile distinctive în raport cu altele, impunând în rezultat , o cultură globală [27,p. 65-77]. Potrivit evaluărilor lui A. Diacono, concluziile lui Z. Bauman „se dovedesc a fi pesimiste”, dat fiind că „forțele transnaționale” alcătuiesc „factorii care condiționează decisiv sfârșitul statului-națiune”.

Prin urmare, apologeții demersului hiperglobalist sunt de părere că globalizarea economică generează noi forme de organizare structural-instituțională, care, în ultimă instanță, vor substitui statele naționale circumscrise teritorial cu statutul lor de unități economice și politice principale. Structurile noi, conform opiniei lui K. Ohmae, vor fi „statele regionale”, în formatul de conglomerate geoeconomice poziționate „într-o lume fără hotare” [28,p. 12], pe când R. Rosecrance punctează asupra „statului virtual”, care nu prezintă altceva decît „un mediu” în care exportul, capitalul și informația alcătuiesc principalii factori de producție, iar statele nu urmăresc să-și sporească potențialul productiv în baza teritoriului național, ci concurând pe piața mondială și investind în servicii și capitalul uman. Realitățile și tendințele lumii globalizate sunt exemple edificatorii ale formării ordinii mondiale noi, care „prefigurează dispariția statului național”, suveranitatea, în accepția lui I. Rammonet, fiind „măcinată din toate

părțile” [29,p. 25]. La această supoziție au subscris și alți cercetători, A. și H. Toffler, spre exemplu, în a căror opinie, „multe dintre statele actuale se vor fragmenta cu necesitate sau se vor transforma, iar unitățile rezultante ar părea să nu fie obligator națiuni integrate în sensul modern al cuvântului, ci o diversitate de alte entități”. Ideile hiperglobaliștilor se rezumă în aspect general la următoarele: globalizarea economică provoacă deznaționalizarea economiilor prin constituirea unor rețele transnaționale de producție, comerț și finanțe, în cadrul economiilor „fără hotare” guvernele fiind reduse la statutul de instituții intermediare între structuri de diferit nivel și caracter; puterea economică, dar în special puterea politică devin efectiv deznaționalizate, globalizarea transformând statele-națiune, potrivit asumției exprimată de K. Ohmae, „într-un mecanism tranzitoriu de organizare pentru administrarea problemelor economice” sau chiar întruchipând, conform lui M. Albrow, reconfigurarea fundamentală a „cadrului acțiunii umane”; epoca statelor naționale se apropie de sfârșit, iar ordinea postnațională nu se va rezuma la un sistem de unități omogene, ci va fi edificată pe relații dintre entități eterogene și ierarhic poziționate [30,p. 50].

Globalizarea este declarată „responsabilă pentru apariția modelelor noi” de organizare și de către exegeții direcției transformativiste, ei considerând acest „proces fără precedent istoric” forța motrice a schimbărilor sociale, politice și economice accelerate, care, potrivit lui A. Giddens, „reconfigurează societățile moderne și ordinea mondială”. În accepția lui D. Held, transformativității au anunțat crearea unui nou „regim de suveranitate”, care presupune înlocuirea concepțiilor tradiționale despre stat ca formă publică absolută, indivizibilă și exclusivă din punct de vedere teritorial, cu atât mai mult că spre deosebire de doctrină, precizează nu fără temei A. Murphy, practica suveranității s-a adaptat fără efort la realitățile istorice în permanentă schimbare. Conform aserțiunii lui J. Ruggie, din cauza că economiile naționale sunt supuse reorganizării de procesele globalizării, spațiul economic național nu mai coincide cu limitele teritoriale național-statale și se produce „desfacerea” relației între suveranitate, teritorialitate și puterea național-statală, aceste aranjamente impunând guvernele și societățile „să se adapteze la o lume în care nu mai există o distincție clară între afacerile interne și afacerile externe”. În același context de idei se pronunță și M. Rogalski, dar care este mai moderat în idei, el considerând că nu se produce „demolarea statului”, ci numai modificarea graduală a funcțiilor exercitate, în sensul că îi revine o pondere tot mai mare în contextul racordării sistemului național de producție la exigențele concurenței internaționale [31,p. 81]. J. Rosenau asociază globalizarea cu forme noi, neteritoriale de organizare și, în condițiile în care autoritatea este partajată pe verticală de un număr în creștere și diversificare de actori, „ordinea mondială nu mai este una pur stat-centristă sau cu preponderență guvernată de către state”: extinderea afacerilor internaționale definește un cadru spațial nou, în care funcțiile statului național se adaptează la noile realități, globalizarea alimentând un spectru de strategii de ajustare și transformând cu regularitate agenda politică națională.

U. Beck susține că globalizarea reprezintă cauza principală a crizei statului național, impactul ei devastator asupra suveranității și teritorialității a redus esențial din

importanța interconexiunii dintre societate și stat, aceasta fiind trăsătura defnitorie a „primei modernizări”, care a durat de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial pînă în anii '70 ai secolului XX. Pentru ca statul să se adapteze la realitățile „politicii globalizării”, a fost nevoie de al „doilea Iluminism”, conceput ca generator al celei de-a „doua modernități”, care nu mai este construită pe statul-națiune și guvernare la nivel național, ci pe modelul unui stat transnațional, edificat în baza a două principii: *pacifismul dreptului*, realizat prin transferarea puterii juridice naționale către o structură transnațională care să fie în stare să fundamenteze principiile și normele dreptului internațional în scopul de a asigura diminuarea conflictelor interstatale, și *federalismul transnațional*, care dispune de avantajul de a identifica o cale de mijloc între regional și global, asigurînd în baza cooperării interstatale aprofundate limitarea și controlul potențialului forțelor transnaționale [32,p. 87-89]. Transformarea politicii, care nu este ancorată numai pe teritoriul național, ar putea să se soldeze cu edificarea unui model nou de stat, considerat a fi „transnațional” și construit nu pe suveranitate exclusivă, cu pretenții de a comanda pe teritoriul aflat sub jurisdicția sa, ci pe suveranitate inclusivă, aceasta corespunde principiilor politice, economice și culturale globale, reflectînd mai adecvat tendințele în evoluția construcției de state.

Este necesar de precizat că modelul statului transnațional creionat de U. Beck nu exclude în totalitate principiile teritorialității și suveranității, dar le transformă, trecîndu-se de la nivelul național la cel supranațional în baza unei concepții cosmopolite, în sensul de a nu reduce fenomenul globalizării la dimensiunea economică, deoarece „omul însuși se globalizează”, statul transnațional presupune aprofundarea cooperării interstatale pentru a realiza „politica globalizării”, însă el nu se asociază cu guvernarea mondială, concepută ca un tip de putere globală absolută, ci urmărește să deschidă noi posibilități pentru amplificarea colaborării internaționale în condițiile ca fiecare actor să adopte și să promoveze o politică de conținut global multidimensional în cadrul „societății mondiale a riscului”, ale cărei trăsături defnitorii sunt, ca și în elaborările lui Z. Bauman, ierarhia și mobilitatea.

Conceptul „societății mondiale de risc” este abordat nu numai de U. Beck, ci și de A. Giddens, dar într-o altă variantă, modificată. În opinia sa, probabilitatea și incertitudinea alcătuiesc simbolurile societății contemporane proiectate pe viitor, în cadrul căreia statul trebuie să se redefinească pe ideea „politicii globale” în baza „democrației democratizante”, care, la rîndul ei, se realizează în modul următor: este necesar ca democrația să părăsească localul și să devină globală, iar statul național să se transforme într-un tip de guvernare transnațională; „democrația democratizantă” nu reprezintă prin esență o formă a guvernului universal, ci numai asigură edificarea diferitor forme de nivel local în fiecare țară; democratizarea democrației nu exclude, ci favorizează cooperarea cu localul [33,p. 31-32]. Este util de notat, comparînd modelele lui U. Beck și A. Giddens, că cel din urmă se dovedește a fi mai moderat în evaluarea proceselor globale abordate, el acordă credit statului național în calitate de actor important din cadrul politicii internaționale, motiv pentru care este plasat de către unii cercetători în materie nu pe segmentul transformativiștilor, ci mai degrabă pe cel ocupat de sceptici.

Prin urmare, transformatiștii nu neagă, dar, în același timp, nici nu supraapreciază impactul forței de schimbare a globalizării asupra capacităților statului național circumscris teritorial de a reglementa fluxurile economice transnaționale. Însă aceste procese de înaltă încărcătură transformatoare nu se vor solda, în ultimă instanță, cu dispariția totală a statului-națiune din cauza că el este în măsură să se adapteze ușor la circumstanțele noi: statele naționale, precizează D. Held, nu mai reprezintă prin potențialul și caracteristicile lor definitorii formele principale de guvernare și autoritate „în contextul unor politici caracterizate de rețele transnaționale complexe”, dat fiind că globalizarea reconstruiește puterea, funcțiile și autoritatea guvernelor.

Totalizând analiza celor trei demersuri, constatăm că diversitatea supozițiilor promovate atestă complexitatea proceselor reliefate, situație care n-a putut să nu se răsfrângă asupra dificultăților în calea tentativelor de a determina și preciza rolul și locul statelor naționale în lumea globalizată, date fiind transformările ce se produc, esența și caracterul lor. Ideile fundamentale proiectate și promovate de cele trei curente de opinie se reduc în linii generale la următoarele: hiperglobaliștii anunță sfârșitul statului național și, implicit, depășirea suveranității circumscrise teritorial, adepții demersului sceptic susțin contrariul, în sensul că gradul de internaționalizare globală depinde de acordul și suportul statului-națiune, care continuă să rămână actorul principal în cadrul comunicării pe arena mondială, în timp ce exegeții direcției transformativiste exprimă opinia că globalizarea transformă puterea statului și politica mondială în ansamblu, dar în condițiile că statul național reușește să se acomodeze la realitățile în schimbare și păstrează statutul de jucător important în relațiile internaționale de caracter transnațional. Este de notat că a nega schimbările globale în plină desfășurare exprimând optimism stat-centrist exagerat și nefondat, înseamnă deloc a nu ține cont de realitățile noi, chiar dacă partizanii statului național tratat în calitate de actor principal sau, cel puțin, cu pondere semnificativă pe arena mondială avansează diferite argumente, precum sporirea și extinderea cercului de activități pe care acesta le administrează, mai ales în domeniul managementului politicilor economice. M. Nicholson remarcă justificat că statele rămân actori relevanți ai economiei politice internaționale, pe când în accepția lui E.Hobsbawm, pe de o parte, poziția statului s-a transformat în condițiile erodării suveranității, el pierzând atât puterea și funcția în fața unor entități supranaționale, cât și monopolul puterii efective și privilegiile istorice în interiorul frontierelor [34, p.652-653], iar de pe alta, funcțiile lui economice nu sunt reduse și nu vor dispărea, ci din contra, s-au accentuat, chiar și în pofida tendinței generale de a încuraja inițiativa privată începând cu anii '80 ai secolului XX [35, p.177], mai ales că tehnologiile informaționale, contrar lui Z.Bauman, îi permit să țină sub control comunicațiile dintre cetățeni și tranzacțiile financiare.

Într-adevăr, mai cu seamă în condițiile relansării unor politici de centralizare în reglementarea și promovarea strategiilor economice, un stat mai activ a devenit oportun. Potrivit lui P.Hirst și G.Thompson, fluxurile de comerț și investiții se intensifică în Nordul bogat, iar impactul economiei mondiale asupra statelor deschise influenței, afirmă H.Milner și R.Keohane, pare a nu fi uniform.

În același timp este de precizat că „imobilizarea” acțiunilor guvernelor naționale

de către globalizare în desfășurarea politicilor economice este abordată din alte perspective de contestării statului național, ei pun la dubiu însăși indispensabilitatea existenței lui atât sub aspect instituțional, cât și concepțional. Pe de o parte, în condițiile organizării transnaționale a economiei globale statele naționale, conform opiniei lui R. Kiely, „au devenit un anacronism” [36, p. 97], instituția modernă a puterii suverane circumscrise teritorial, susține M. Sandel, „apare oarecum anormală”. Pe de altă parte, conceptul de „stat național” este considerat de A. Tișkov a fi total lipsit de sens din punct de vedere științific și inacceptabil sub aspect politico-juridic, fiind exemplu de „înălțare a retoricii la nivelul unei concepții universale, deoarece statul este stat și nu trebuie să fie marcat într-un fel sau altul” [37], în timp ce M. Lauer mann exprimă convingerea că termenii „stat” și „națiune” se autoexclud permanent, fiind „un oximoron”. „Sfârșitul statului național” și „edificarea lumii fără hotare” sunt considerate a fi procese inevitabile: chiar dacă mai păstrează un anumit sens politic, statul-națiune se află în proces de devalorizare din punctul de vedere al economiei, transformându-se, conform asumției lui K. Ohmae, într-o „ficțiune nostalgică”, pe când A. Linklater din perspectiva teoriei critice, se pronunță în general împotriva sistemului de state suverane, motivul fiind caracterul lor exclusivist.

Concluzii

Considerăm că supozițiile fundamentate pe raționamentele unui determinism economic de factură transnațională corespund mai puțin realităților globale actuale și de perspectivă imediată, în sensul că nu se produce demolarea totală a statului ca atare, deși nu este mai puțin adevărat că ele reflectă în mare parte mai multe procese în plină desfășurare. J. Rosenau consideră că globalizarea încurajează un stat mai activ, care, la rândul său, poate să se adapteze la situația nouă și păstrează, în termenii aplicați de P. de Senarclens, statutul de „actor privilegiat”. Adversarii statului național abordat ca și instituție din contra, fie supraestimează impactul acțiunii agenților transnaționali, fie că manifestă încredere exagerată pentru activitatea structurilor internaționale de diferit nivel, subapreciind, în același timp, capacitatea guvernelor de a elabora și realiza strategii de cooperare pe arena mondială. Într-un viitor mai îndepărtat, presupune S. Sassen, nu este exclusă transformarea statului dintr-o organizație publică a națiunii într-o corporație de administrare a teritoriului, iar la moment această probabilitate își găsește manifestare în transparența relativă a hotarelor, a cărei consecință este migrația în masă a oamenilor. Actualmente însă, în condițiile dizolvării suveranității, statele rămân un actor important al comunicării internaționale, fiind, conform lui St. Krasner, o entitate autonomă care tinde să-și realizeze interesul național [38, p.75-76].

Așadar, procesele de globalizare și regionalizare, transnaționalizare și informatizare înalt tehnologizată nu pot să nu influențeze asupra percepției și capacității statale circumscrise teritorial. Suveranitatea este supusă eroziunii sub incidența unor procese și fenomene complexe care se produc sub arena mondială, fapt care contribuie la re poziționarea statului în lista actorilor. În același timp, tot mai evidentă se dovedește a fi tendința către protecționism, ordine care deschide noi perspective pentru cercetarea științifică a locului statului circumscris suveranității teritoriale în contextul fenomenelor globale, regionale, subregionale și naționale în amplificare și extindere.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Toffler Alvin și Heidi. Război și anti-război. Supraviețuirea în zorii secolului XXI. Filipeștii de Târg: ANET, 1995. 334 p.
2. Griffiths Martin. Relații Internaționale: școli, curente, gînditori. București: Ziu, 2003. 439 p.
3. Кузнецова Екатерина. Западные концепции государственного суверенитета. <http://www.intertrend.ru/eleventh/007htm> (vizitat 20.10.2018).
4. Morgenthau Hans. Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace. Iași: Polirom, 2007. 735 p.
5. Senarclens de Pierre. La politique internationale. Paris: Armand Colin, 1992. 185p.
6. Hinsley H. F. Suveranitate. Chișinău: Știința, 1998. 201 p.
7. Held David. McGrew Anthony. Goldblatt David. Perraton Jonathan. Transformări globale. Politică, economie și cultură. Iași: Polirom, 2004. 575 p.
8. Biersteker Thomas. State, Sovereignty and Territory. În: Handbook of International Relations/ed. Carlsnaes Walter. Risse Thomas and Simmons Beth. London: SAGE Publication, 2001.p.157-176.
9. Hinsley H. F. Op.cit.
10. Hirst Paul. Thompson Graham. Globalizarea sub semnul întrebării. Economia internațională și posibilități de guvernare. București: Editura Trei, 2002. 423 p.
11. Beniuc Valentin. Juc Victor. Factorul confesional în relațiile internaționale. Chișinău: CEP USM, 2008. 115 p.
12. Shaw Martin. Lo stato della globalizzazione: verso una teoria delle trasformazione dello stato. <http://www.intermarx.com/temi/shaw.html> (vizitat 25.05.2010).
13. Held David. McGrew Anthony. Goldblatt David. Perraton Jonathan. Op.cit.
14. Burian Alexandru. Geopolitica lumii contemporane. Chișinău: Tipogr.Centrală,2003.456 p.
15. Griffiths Martin. O'Callagan Terry. International Relations. The Key Concepts. London and New-York: Routledge, 2002. 399 p.
16. Bull Hedley. Societatea anarhică. Un studiu asupra ordinii în politica mondială. Chișinău: Știința, 1998. 317 p.
17. Griffiths Martin. Relații Internaționale: școli, curente, gînditori. București: Ziu, 2003. 439p.
18. Walzer Michael. Arguing about War. New-Haven: Yale University Press, 2004.224 p.
19. Hirst Paul. Thompson Graham. Op.cit.
20. Held David. McGrew Anthony. Goldblatt David. Perraton Jonathan. Op.cit.
21. Griffiths Martin. Op.cit.
22. Vlad Constantin. Relații internaționale politico-diplomatice contemporane. București: Fundația România de Măine, 2001. 143 p.
23. Hirst Paul. Thompson Graham. Op.cit.
24. Juc Victor. Procesele integraționiste și problema suveranității de stat. În: Republica Moldova și Uniunea Europeană: problemele și perspectivele cooperării./Coord.: Moraru Victor. Chișinău: Știința, 2010, p.32-59.
25. Хардт М. Негри А. Множество. Война и демократия в эпоху интеграции. Москва: Культурная революция, 2006. 496с.
26. Dahl Robert. Democracy and its Critics. New Haven: Sale University Press, 1989. 397p.
27. Bauman Zygmunt. Dentro la globalizzazione. Le conseguenze sulle persone. Roma-Bari: Laterza, 2001. 154 p.
28. Ohmae K.The End of the National State. New-York: Free Press, 1995. 214p.
29. Rammonet Ignacio. Geopolitica haosului. București: Doina, 1998. 159p.
30. Juc Victor. Procesele integraționiste și problema suveranității de stat.p.32-59.
31. Rogalski M. Mondialisation. Presentation et remarques complementaires. În: Pensee, 1997, nr.309. 384p.
32. Beck Ulrich. Che cos'e la globalizzazione. Rischi e prospettive della societa planetaria. Roma: Carocci, 1999. 200 p.
33. Giddens Anthony. Il mondo che cambia. Come la globalizzazione ridisegna la nostra vita. Bologna: Il Mulino, 2000. 107 p.
34. Hobsbawm Eric. Secolul extremelor. București: Lider, 1994. 698 p.
35. Hobsbawm E.J. Națiuni și naționalism din 1780 pînă în prezent. Chișinău: ARC, 1997. 205 p.
36. Kiely P. Globalisation, post-Fordism and the contemporary context of development. În: International Sociology, 1998, nr.1, p.93-108.
37. Тишков А. Забыть о нации (Постнационалистическое понимание национализма).În:URL: <http://old.iea.ras.ru/Russian/personnel/Tishkov/forget.html> (vizitat 14.03.2008).
38. Juc Victor. Probleme ale eroziunii suveranității statului național. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, 2008, nr.1, p.68-76.

**STATUL ȘI CORPORAȚIILE TRANȘNAȚIONALE –
FACTORI-CHEIE AI PROTECȚIEI MEDIULUI
ÎN CONDIȚIILE GLOBALIZĂRII**

**THE STATE AND TRANSNATIONAL CORPORATIONS -
KEY FACTORS OF ENVIRONMENTAL PROTECTION UNDER
THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION**

**Marina BĂDILEANU, cercetător științific principal I,
Centrul de Economia Industriei și Serviciilor,
Institutul Național de Cercetări Economice, Academia Română,
badmarina@yahoo.com**

**Svetlana CIUMAC, cercetător științific coordonator,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
svetlanaciumac@gmail.com**

**Daniela Nicoleta BĂLEANU, cercetător științific,
Centrul de Economia Industriei și Serviciilor,
Institutul Național de Cercetări Economice, Academia Română**

Rezumat

Globalizarea poate fi apreciată ca element definitoriu pentru ultima decadă a sec. al XX-lea. Zorile noului mileniu vestesc o etapă nouă de interdependențe între națiuni, economii și oameni. Globalizarea este un proces de integrare la nivel mondial, cu patru dimensiuni care afectează mediul natural și, prin intermediul acestuia, dezvoltarea umană. Aceste dimensiuni sunt cea economică, (prin comerț, investiții și fluxuri de capital), politică, informațională și culturală. Globalizarea contribuie la creșterea economică, afectând mediul în sens negativ în anumite faze ale ciclului de dezvoltare și pozitiv în altele. Aceasta accelerează schimbările structurale, modificând structura industrială a țărilor și utilizarea resurselor și nivelurile de poluare. Globalizarea difuzează capitalul și tehnologia: în funcție de caracteristicile acestora, poate influența benefic mediul, sau, dimpotrivă, să îl deterioreze. Globalizarea transmite și amplifică eșecurile piețelor și distorsiunile politice, care pot difuza și exacerba daunele asupra mediului. Pe de o parte, globalizarea poate conduce la creșterea output-ului mondial, iar pe de altă parte, aceasta ar putea reduce considerabil nivelul de dezvoltare al anumitor țări; marginalizarea unor economii și populații, sărăcia pot conduce la epuizarea resurselor naturale din regiunile respective și la degradarea mediului.

Cuvinte-cheie: globalizare, guvernanta corporativă, integrare economică, protecția mediului.

Summary

Globalization can be regarded as a defining element for the last decade of the twentieth century. The new millennium dawns a new stage of interdependence between nations, economies and people. Globalization is, in fact, a global integration process with four dimensions that affect the natural environment and, through it, human development. These dimensions are economic (trade, investment and capital flows), political, informational and cultural. Globalization contributes to economic growth, affecting the environment in a negative sense, in some phases of the development cycle, positive in others. It accelerates structural change, altering the industrial structure of countries, and hence the use of resources and pollution levels. Globalization diffuses capital and technology: depen-

ding on their characteristics, it can have a positive influence on the environment, or, on the contrary, it can damage it. Globalization transmits and amplifies market failures and political distortions that can diffuse and exacerbate environmental damage. On the one hand, globalization can lead to an increase in world output, but on the other hand it could considerably reduce the level of development of certain countries; the marginalization of economies and populations, poverty can lead to the depletion of natural resources in the respective regions and the degradation of the environment.

Keywords: globalization, corporate governance, economic integration, environmental protection.

Globalizarea este un termen utilizat în descrierea fenomenului de intensificare a fluxurilor transfrontaliere de bunuri și servicii, tehnologie, capital, muncă și informație. Lumea este străbătută, în prezent, de cel de-al patrulea val al globalizării, a cărui frontieră pare să fie lumea cibernetică. Economia digitală, născută în perioada celui de-al treilea val al globalizării, s-a consolidat prin intermediul comerțului electronic, serviciilor digitale; acest tip de economie se dezvoltă în continuare folosindu-se de inteligența artificială, însă devine vulnerabilă la numeroase atacuri cibernetice. În același timp, se vorbește despre globalizarea negativă, care se răspândește inclusiv prin efectele schimbărilor climatice. Indiscutabil, efectele multiple ale globalizării sunt deosebit de complexe, cu o vastă încărcătură politică. Analiza aprofundată și înțelegerea costurilor și beneficiilor relative ale globalizării poate deschide calea spre rezolvarea problemelor și multiplicarea avantajelor acesteia. Prezentul articol subliniază faptul că, încă din secolul al XIX-lea, gânditorii români au evaluat efectele deschiderii economiei naționale spre exterior, atrăgând atenția asupra imperativului urmării interesului național și schimburilor economice echivalente, și analizând fundamentele politicilor protecționiste. Odată cu trecerea valurilor consecutive ale globalizării, nivelul intervenției statului în economie, gradul de liberalizare a piețelor, problemele mondiale ale mediului înconjurător au suscit și interesul cercetătorilor. În același timp, corporațiile transnaționale își adaptează comportamentul astfel încât, pe lângă obiectivele de maximizare a profitului și a cotelor de piață, să urmărească și ținte de ordin social și ecologic subsumate conceptului de guvernanta corporativă. Scopul este acela de a contracara efectele negative ale procesului de globalizare asupra societății și mediului înconjurător. În același timp, devine din ce în ce mai evident faptul că, indiferent de complexitatea instrumentelor economice și de reglementare impuse la nivel global sau național pentru a proteja mediul înconjurător, indiferent de creșterea simțitoare a interesului marilor companii transnaționale pentru domeniile social și ecologic, apar noi și noi provocări la care generațiile actuale și cele viitoare trebuie să le facă față.

Dat fiind faptul că globalizarea este un proces contradictoriu, majoritatea specialiștilor consideră intervenția statului în acest proces o componentă indispensabilă, îndeosebi pentru fostele state socialiste.

Rolul statului - de la dezvoltarea economiei naționale la progresul economiei globale. În ceea ce privește rolul statului în dezvoltarea economică, o întregă galerie de gânditori români au consacrat o bună parte din opera lor acestui subiect. Menționăm, în acest sens, pe Dionisie Fotino, Constantin Radovici din Golești (Dinicu Golescu), Nicolae Șuțu, Nicolae Bălcescu, Dionisie Pop Marțian, Ion Ghica, George Bariț, Bogdan Petriceicu Hașdeu, Alexandru D. Xenopol, Petru S. Aurelian (din sec.al XIX-lea). În perioada interbelică ideile economice ale acestora au fost continuate de Vintilă Brătianu, Ion N. Angelescu, Mitiță Constantinescu, Mihail Manoilescu, Dobrogeanu Gherea, Virgil Madgearu, Gromoslav Mladenatz, Lucrețiu Pătrășcanu, iar lista ar putea fi continuată. Indiferent de pozițiile lor politice, ideologice și filosofice, toți au militat pentru dezvoltarea economică a țării, considerând-o ca o condiție esențială pentru asigurarea independenței și suveranității naționale și a condițiilor de trai civilizate ale populației. De aceea, valorificarea ideilor economice perene cuprinse în opera lor este nu numai un act de recunoștință față de acești gânditori, ci și o sursă de inspirație pentru cercetători și de acțiune practică pentru factorii de decizie [1, p. 189-192].

Aceste idei au fost reflectate și în opera marelui scriitor român Mihail Eminescu. În concepția lui, dezvoltarea industrială a țării, civilizația economică nu reprezintă un simplu deziderat printre multe altele, ci condiția hotărâtoare a civilizației unui popor, a creșterii sale morale. Numai o țară care se îngrijește constant de întărirea economiei, de sporirea bogățiilor sale, poate să-și asigure neatârarea în raporturile internaționale, să dispună de propriul ei destin. Astfel, consideră Eminescu, țara va depinde, într-un grad mai mic sau mai mare, de înrâuriri străine. Eminescu apreciază "...necesitatea restructurării economiei pe baze industriale, [și] nevoia creării și protejării industriei naționale" și că aceasta este o problemă de prea mare răspundere, cu variate implicații și consecințe, pentru a fi lăsată numai pe seama inițiativei particulare [2, p.226]. În vederea soluționării acestei probleme, el recomandă intervenția competentă și eficientă a statului. Când este vorba de dezvoltarea economică a țării, statul nu trebuie să fie un observator indiferent la spectacolul mișcării economice, ci un întreprinzător calculat și răspunzător în fața națiunii. „Abecedarul economiei politice zice însă: Industrie fără protecție nu se poate înființa. Protecție fără putere politică a statului nu se poate exercita” [3, p.153]. Victor Juc menționează că “M. Eminescu este convins de necesitatea de a lua ca bază trecutul pentru a pregăti progresul din viitor al țării. El nu cerea întoarcerea în trecut, ci crearea condițiilor de bază de pe timpul când neamul creștea și progresa” [4, p.108].

Încă din secolul al XIX-lea, celor care critică politica protecționistă, Petru S. Aurelian le răspunde că atâta timp cât există națiuni independente fiecare caută să-și protejeze propria economie. Este vorba, cum le spune el adeptilor liberalismului, de “partizani ai economiei cosmopolite”. De fapt, dacă am vorbi în terminologia actuală, de adepții globalizării economice, iată ce le răspunde el acestora: “...despre viitor și noi credem că poate omenirea să ajungă cândva la un fel de organizare cosmopolită ; atunci poate că aceea ce se numește economie națională să fie înlocuită prin economia cosmopolită;

însă în așteptarea unei asemenea stări, noi, cei de astăzi, căutăm să ținem seama de ceea ce răspunde cu interesele noastre ca națiune” [5, p.211]. Petru S. Aurelian spunea despre viitorul țării și datoria cetățenilor săi: “Datoria noastră de cetățeni români este de a ne pune la lucru cu toată activitatea de care suntem capabili; de a studia cu maturitate nevoile noastre economice; de a nu ține seama în întreprinderile noastre decât de interesele țării noastre; de a nu ceda sub nici un pretext, exigențelor din afară în cestiunile economice de care depinde viitorul nostru; de a urma pe aceeași cale care a condus la fericire atâtea națiuni din Europa. [...] Astfel, numai astfel putem spera ca în câțva timp această frumoasă și cu atâta abundență înzestrată țară, să devină una din stemele cele mai prețioase ale coroanei Europei, ca poporul român să-și îndeplinească cu succes misiunea ce o are pe acest pământ” [5, p.173].

În perioada interbelică, obiectivul principal al politicii industriale era substituirea importului cu producția industriei autohtone. Pentru aceasta, „statul încheia contracte cu furnizori locali, acorda o importanță mai mare investițiilor interne, ducea o politică de sprijinire a industriei prin noi legi, sporea taxele vamale pentru produsele industriale și acorda scutiri de impozite pentru întreprinderile ce produceau bunuri ce nu se fabricaseră până atunci în țară” [6].

După anul 1989 a devenit evident că factorii de decizie au subestimat dificultățile politice întâmpinate în punerea în aplicare a reformelor, problemele de corupție, colectarea slabă a veniturilor la bugetul de stat etc. Probleme precum eficiența economică, ecologică și socială comparativă a monopolurilor naturale, proprietate publică și a celor private, beneficiile sistemelor concurențiale în contrapartidă cu economiile unor sisteme integrate pe verticală coordonate, suscită în prezent numeroase controverse. Joskow [7, p.2] conchide că, în practică, beneficiile fiecărei reforme trebuie să compenseze cel puțin creșterea costurilor tranzacționale.

Schneider și Jäger [8, p.5] identifică trei categorii de teorii referitoare la retragerea statului din industriile de infrastructură, și anume: a) teoriile dinamice ale difuziei și contagiunii – care pun accentul pe interdependențele și evoluțiile concomitente ale economiilor; b) teoriile structuraliste și funcționaliste – care subliniază inevitabilitatea retragerii statului ca urmare a schimbărilor structurale din economie și a progresului tehnologic și c) teoriile centrate pe agentul economic și instituționaliste ale scopului politic al acțiunii – opuse noțiunii convergenței inevitabile ale țărilor, care pun accentul pe fezabilitatea unor modele multiple de dezvoltare specifice fiecărei națiuni.

Stefan Buzar susține că procesele care au loc în majoritatea țărilor post sovietice sunt sprijinite de un complex sinergic între puterile globale și guvernele centrale care au făcut eforturi în a converti neoliberalismul într-o cale inevitabilă pentru transformarea post-socialistă. Principiile neoliberalismului sunt gradual integrate în sistemele de reglementări ale țărilor foste socialiste, făcând din ce în ce mai dificilă formularea de căi alternative de reglementare economică [9]. Victor Juc consideră că “indispensabilitatea și oportunitățile fortificării suveranității de stat la începutul anilor '90 ai sec. XX, pe de o parte, iar pe de alta, necesitatea și predispozițiile înstrăinării continue a unor prerogative suverane către structurile internaționale nu alcătuiesc prin

caracterul lor procese contradictorii, ci se înscriu în contextul general de transformări marcate de încheierea războiului rece și reflectă unele realități globale provenite din formarea mai multor state suverane și independente în urma dezintegrării sistemului „socialismului real” [10, p.10].

Datorită creșterii economice generale, progreselor obținute în toate domeniile vieții economice și sociale, omul a ajuns astăzi să dispună de mijloace tehnice atât de perfecționate, încât este capabil să consume cantități imense de resurse naturale, să exploateze tot mai intens factorii de mediu, să modifice natura într-un ritm rapid. Fără să impună însă asupra acțiunilor sale un control adecvat și conștient, omul ar lăsa cale liberă dezlănțuirii unor dezechilibre ecologice pe zone întinse ale planetei, cu efecte negative asupra calității vieții sale, ca și asupra evoluției biosferei [11]. Dezbaterile referitoare la raportul dintre dezvoltarea economică pe de o parte, resursele naturale și mediul înconjurător pe de alta, sunt cuprinse într-o arie largă de lucrări. Acestea au fost scrise de pe poziții și concepții diferite și degajă atât concluzii convergente, cât și deosebiri marcante, înscriindu-se în patru grupe de orientare prin perspectivele dezvoltării mondiale conturate de sociologul american H. Kahn și colaboratorii săi: neomalthusienii convinși, pesimiștii convinși, optimiștii prudenți, entuziaștii progresului tehnic și ai creșterii [12].

Comisia Europeană pleacă de la premisa conform căreia între creșterea economică și menținerea unui nivel acceptabil al calității mediului nu există o contradicție intrinsecă. Astfel, măsurile de integrare a politicilor economice și de mediu ar trebui să reducă simultan poluarea și să îmbunătățească performanțele funcționării economiei.

În perioada 2000-2016, în Uniunea Europeană, productivitatea resurselor (raportul dintre Produsul Intern Brut (PIB) și Consumul Intern de Resurse Materiale) a sporit în aproape toate țările membre, cu excepția Maltei și României. În anul 2016, productivitatea medie a resurselor în Uniunea Europeană (28) era de 2,23 euro/kg. Indicatorul prezintă diferențe considerabile între țările membre, de la 0,68 euro/kg în Bulgaria, la 3,98 euro/kg în Italia. România înregistra, în anul 2016, un PIB_{PPS} per capita de 17.171 euro, un consum intern de resurse materiale de 24,5 tone/locuitor și o productivitate a resurselor de 0,7 euro/kg, apropiată de cea a Bulgariei [13, p. 158-159].

În concluziile sale referitoare la Diplomația în domeniul climei [14, p.4,5,7], Consiliul European subliniază importanța contribuției fiecărui stat membru al Uniunii la integrarea obiectivelor de combatere a schimbărilor climatice în planurile naționale de dezvoltare economică. Consiliul subliniază, de asemenea, necesitatea adoptării unor politici și măsuri de aplicare a acestora, în concordanță cu obiectivele pe termen lung ale Acordului de la Paris. Odată cu adoptarea cu celeritate de către Uniunea Europeană a legislației specifice, fiecare stat membru are la dispoziție toate instrumentele necesare aplicării politicii avangardiste în domeniul schimbărilor climatice ale Uniunii Energetice, inclusiv pe baza parteneriatelor bi- sau multilaterale care favorizează schimburile reciproce de experiență. Uniunea Europeană și statele membre se constituie principalul finanțator public al măsurilor destinate combaterii cauzelor și efectelor schimbărilor climatice și realizarea obiectivelor Acordului de la Paris. Cu toate acestea, se recunoaște

nevoia unei mobilizări mai eficiente a instituțiilor financiare internaționale. În acest fel, obiectivul stabilit pentru țările dezvoltate de a contribui, anual, cu 100 miliarde dolari, în perioada 2020 – 2025, la sprijinirea țărilor în curs de dezvoltare în implementarea măsurilor de adaptare și combatere a schimbărilor climatice ar putea fi realizat.

Statele membre ale G20 sunt responsabile de aproximativ 80% din emisiile globale de gaze cu efect de seră. Prin adoptarea Planului de acțiune G20 de la Hamburg în domeniul climei și al energiei pentru creștere economică (aprobat la 7-8 iulie 2017), aceste țări își asumă obligativitatea de a întări alianțele existente și de a căuta noi parteneriate cu țări din toate regiunile lumii pentru a spori capacitatea de adaptare la riscurile din ce în ce mai mari generate de schimbările climatice.

Pentru Uniunea Europeană în ansamblu și țările sale membre în particular, reformele prețurilor certificatelor de comercializare a emisiilor de gaze cu efect de seră și ale subvenționării exploatării combustibililor fosili sunt etape-cheie în drumul către combaterea schimbărilor climatice. În condițiile globalizării, este evident faptul că știința și tehnologia internațională, cooperarea în domeniul energetic pot juca un rol important în crearea de soluții inovative și durabile în abordarea schimbărilor climatice.

Interacțiunile dintre politicile care vizează clima și politicile care guvernează investițiile și comerțul internațional sunt din ce în ce mai puternice. Acestea rezultă din nevoia de conlucrare bi- și multilaterală a statelor pentru o abordare a barierelor comerciale tarifare și non-tarifare, astfel încât investițiile în energia regenerabilă și comercializarea acesteia să se constituie în domenii prioritare. În acest sens, pot fi reamintite concluziile Consiliului European din 6 martie 2017 privind întărirea sinergiilor dintre diplomațiile din domeniile climei și energiei. Diplomația energetică are un rol crucial în tranziția către un mix energetic care să promoveze tranziția la energia regenerabilă și eficiența energetică.

În prezent, prioritățile strategiei Europa 2020 sunt realizarea Pieței Unice Digitale și a Pieței Unice a Energiei [15, p.19-20]. Uniunea Energetică este unul dintre cele zece proiecte prioritare ale Uniunii Europene, identificate de Comisia Juncker. Cinci dintre dimensiunile acestor proiecte sunt strâns legate între ele: securitatea, solidaritatea și încrederea energetică; integrarea completă a pieței energetice europene; eficiența energetică; decarbonarea economiei; și cercetarea, inovarea și competitivitatea.

Uniunea Energetică contribuie la atingerea obiectivelor dezvoltării durabile, implementarea agendei Economiei Circulare, bazându-se pe interacțiunea strânsă cu Uniunea Piețelor de Capital, cu Piața Unică Digitală, cu agenda pentru Noi Competențe și Locuri de Muncă, Planul de Investiții pentru Europa și Uniunea Securității (Security Union).

Conform Comisiei Europene, Uniunea Energetică nu are în vedere numai domeniile energiei și schimbărilor climatice, ci și accelerarea modernizării întregii economii europene, de o manieră echitabilă din punct de vedere social. Această modernizare, care acordă noi valențe dimensiunii externe, mai ales în condițiile unui mediu geopolitic în continuă schimbare, presupune formarea unei Diplomații energetice care să sporească „spațiul de manevră european, împreună cu partenerii internaționali, într-o lume mai

volatilă. Acesta este domeniul în care Uniunea Europeană are un potențial solid pentru a demonstra leadership la nivel global” [16, p.2-3].

Pentru atingerea obiectivelor Uniunii Europene, stabilite pentru anul 2030, în domeniile climei și energiei sunt necesare investiții de aproximativ 379 miliarde euro, în fiecare an al perioadei 2020-2030. Din această perspectivă, Fondurile Europene Structurale și de Investiții (FESI) continuă să joace un rol crucial în deblocarea investițiilor private. Până acum, mai mult de 20% din investițiile realizate din FESI au fost destinate domeniului energetic. Pe măsura extinderii resurselor financiare ale FESI, Comisia Europeană a propus ca cel puțin 40% din proiectele pentru infrastructură și inovare să contribuie la realizarea obiectivelor stabilite prin Acordul de la Paris. Ulterior, au fost puse în aplicare și alte instrumente de finanțare a sectorului energetic, precum Fondul de Inovare sau Fondul de Modernizare, ultimul destinat sprijinirii statelor membre cu venituri mai reduse pentru modernizarea sistemelor energetice [16, p.10-11].

Consiliul European subliniază rolul important al actorilor non-guvernamentali în combaterea și adaptarea la schimbările climatice, așa cum a fost acesta recunoscut prin Acordul de la Paris, prin Agenda 2030 pentru dezvoltare durabilă și Agenda de acțiune Addis Abeba, Cadrul de la Sendai pentru reducerea riscurilor de dezastre și Angajamentul Bonn-Fiji al liderilor locali și regionali în vederea aplicării Acordului de la Paris la toate nivelurile de decizionale.

Guvernanța corporativă obligă companiile transnaționale la implicare în problemele sociale și de protecție a mediului. În legătură cu esența și semnificația globalizării s-au conturat diverse puncte de vedere, unele convergente, altele opuse. Spre exemplu, profesorul Bruno Amoroso, într-un studiu din 1998, intitulat “On globalization. Capitalism in the 21st Century”, considera că globalizarea înseamnă, de fapt, existența capitalismului triadic transnațional, care are ca instituții de bază corporațiile transnaționale, organismele internaționale și lobby-ul, iar ca principală formă de piață – piața globală. Globalizarea este mijlocul prin care firmele transnaționale industriale și financiare controlează piața și resursele disponibile în scopul profitului. Pe lângă activitățile umane, globalizarea cuprinde activitățile financiare, culturale, ecologice și chiar militare. Caracteristic globalizării este și faptul că nu a devenit universală. Dimpotrivă, este asimetrică și neomogenă, generatoare de mari și grave dualități: sărăcie-bogăție; ocupare-șomaj; neputința gestiunii problemelor globale-creșterea interdependențelor economice.

Tendința corporațiilor de a acționa în interesul managerilor sau al acționarilor, în special al celor majoritari, și în dezavantajul celorlalte părți implicate (angajați, clienți, furnizori, acționari minoritari etc.) precum și în detrimentul intereselor sociale și ecologice, a condus la apariția conceptului guvernanței corporative în anii de după Criza din 1929 de pe Wall Street. Cercetători precum Augustus Adolf Berle, Edwin Dodd și Gardiner C. Means au contribuit la schimbarea modului de a privi “rolul companiilor moderne în societate”. În 1937, fondatorul economiei costurilor tranzacționale Ronald Coase a introdus conceptul de guvernanță corporativă, explicând care este rațiunea existenței firmei, cum funcționează aceasta și cum sunt integrate activitățile în cadrul firmei prin „costul utilizării sistemului de prețuri” [17]. Mai târziu, la începutul anilor

1960, Manne [18, p.110-120], Means și Berle [19], Jensen și Meckling [20, p.305-360] aduc importante contribuții la înțelegerea sistemului guvernantei corporative.

În România, conceptul a apărut și s-a dezvoltat la începutul anilor 2000, ținând seama că la începutul anilor 1990 începuse trecerea de la o economie centralizată, prin reforme politice, juridice, economice și sociale, spre o economie de piață.

În urma discuțiilor pentru îmbunătățirea guvernantei corporațiilor în Europa de Sud-Est avute la București, Zagreb, Sarajevo și în Turcia în perioada septembrie 2001 - martie 2003, având la bază principiile OCDE, în anul 2003 a fost publicat Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud - Est – Cartea Albă a administrării corporațiilor în sud - estul Europei.

Responsabilitatea socială corporativă (RSC) este componentă a guvernantei corporative, fiind privită atât din perspectiva economică, cât și din cea a filosofiei morale, în special a responsabilității sociale. Ideea responsabilității sociale pornește de la definiția responsabilității în sine, aceea de a acționa cu simț de răspundere față de obligațiile proprii.

Uniunea Europeană, prin obiectivele propuse în cadrul Strategiei Lisabona (2000), acordă o atenție deosebită dezvoltării și implementării conceptului. Forumul European pe Probleme de Responsabilitate Socială Corporativă în Europa definește RSC drept „un concept prin care companiile integrează, în mod voluntar, aspectele de ordin social și ecologic în operațiunile lor de afaceri și în interacțiunile cu grupurile de interes” [21, p.3].

În 1953, economistul H.R. Bowen a introdus, noțiunea *Social Responsibilities of the Businessman*, în care apare pentru prima dată conceptul Corporate Social Responsibility, ca fiind o serie de obligații ce conduc la politici, decizii și linii de conduită compatibile cu obiectivele și valorile societății [22]. În viziunea lui William C. Frederick (1960), responsabilitatea socială înseamnă „utilizarea factorilor de producție ai economiei în așa fel încât producția și distribuția să crească bunăstarea socio-economică” [23, p.54].

Începând cu anii 1970, în întreaga lume, tot mai multe companii și organizații de toate tipurile au pus în centrul preocupărilor sale ideea că, pentru o creștere a performanței unei companii, nu este de ajuns a se da atenție numai responsabilității sociale în sectorul afacerilor, ci trebuie avut în vedere și gradul de dezvoltare a comunității în care compania activează, nu în ultimul rând și impactul activității firmei asupra mediului înconjurător.

T. Donaldson (1983) consideră „responsabilitatea socială drept o obligație pe care companiile o au față de societate”. Compania ocupă un rol central în societate prin folosirea resurselor naturale și umane, pentru a-și realiza obiectivele și a ocupa o poziție bună pe piață. Prin urmare, societatea își poate exprima dreptul de a “monitoriza” felul în care sunt folosite aceste resurse [24, p.153-165]. Kotler și Lee (2005) iau în considerare responsabilitatea socială corporativă ca fiind «un angajament corporativ pentru a îmbunătăți bunăstarea comunității prin practici de afaceri discreționare și de alocare a resurselor corporative» [25, p.3]. Responsabilitatea socială corporativă este descrisă de McWilliams și Siegel (2006) ca fiind “totalitatea acțiunilor realizate pentru a promova un anumit interes social, dincolo de interesul direct al organizației și dincolo de ceea ce este cerut prin lege” [26].

Ținând seama de definiția grupurilor de interes dată de Freeman (1984) ca fiind „orice grup sau individ care poate afecta sau este afectat în realizarea obiectivelor com-

paniei” [27], Reynolds, Schultz și Hekman (2006) includ conceptul responsabilității sociale corporative în “teoria generală a grupurilor de interes” [28, p.73-88].

Basu și Palazzo (2008) definesc Responsabilitatea Socială Corporativă ca fiind „procesul prin intermediul căruia managerii dintr-o organizație gândesc și discută relațiile cu stakeholder-ii precum și rolurile lor în legătură cu binele comun” și stabilesc legătura dintre responsabilitatea socială corporativă și inițiativele sociale corporative [29, p. 122-136].

World Business Council for Sustainable Development¹ definește responsabilitatea socială corporativă ca reprezentând acțiunile întreprinse de către o companie ca răspuns la problemele sociale și ecologice ale comunității pe criterii durabile și cu respectarea reglementărilor și a legislației, sau altfel spus: „Responsabilitatea Socială Corporativă reprezintă angajamentul continuu al companiilor de a contribui la dezvoltarea economică în același timp cu îmbunătățirea calității vieții angajaților și a familiilor acestora, precum și a comunității și societății în ansamblu [30]”.

O altă definiție a RSC, publicată de Comisia Comunității Europene într-un comunicat din octombrie 2011, este următoarea: „...un concept prin intermediul căruia o companie integrează în mod voluntar preocupările față de problemele sociale, de mediu, în operațiunile de afaceri, în strânsă colaborare cu stakeholder-ii și cu obiectivul de a maximiza profitul pentru acționari și societate în ansamblu, precum și pentru a identifica, preveni și rezolva posibilele consecințe negative pe care acestea le-ar putea avea” [31].

Într-un model al performanței sociale corporatiste propus de Carroll, obligațiile sociale pe care o companie le are față de societate (economice, legale, morale și discreționare - filantropice) formează responsabilitatea socială corporativă [26, p.499]. Aceste obligații trebuie analizate și îndeplinite simultan [32, p.130].

Dahlsrud (2006) pornește de la ideea modelului prezentat de Carroll și, în urma unei analize a 37 de definiții ale responsabilității sociale, identifică cinci dimensiuni ale responsabilității sociale corporative: *dimensiunea ecologică*, referitoare la impactul afacerilor unei corporații asupra mediului. În acest sens, o companie responsabilă social se va angaja în practici de care să beneficieze mediul (se folosesc materialele reciclabile, energie din surse regenerabile etc.); *dimensiunea socială* este cea în care responsabilitatea socială implică relația dintre mediul de afaceri și societatea în ansamblu, iar compania are rolul de a dezvolta comunitatea unde își desfășoară activitatea; *dimensiunea economică*, referitoare la efectul pe care responsabilitatea socială corporativă o are asupra situației financiare a companiei. Pentru a păstra un echilibru între a fi un bun cetățean corporativ cu obligația de a face profit, este important să se cunoască impactul financiar al acțiunilor de responsabilitate socială asupra firmei; *dimensiunea stakeholder-ilor*, care cuprinde toate acele persoane sau grupuri de interese afectate de acțiunile firmei (angajați, furnizori, clienți, comunitate); *dimensiunea voluntară* a responsabilității sociale, care are în vedere o activitate bazată pe valori etice, prin care compania își stabilește standarde mai înalte decât cele impuse de legislația în vigoare [33].

¹ World Business Council este o rețea de business internațională înființată în 1995 cu scopul de a dezvolta o mai bună cooperare între mediul privat, guverne și alte organizații preocupate de mediu și dezvoltare durabilă.

Pentru a veni în sprijinul companiilor în implementarea RSC, Uniunea Europeană privește relația dintre companii și comunitate sub aspectul a două dimensiuni: internă și externă. Comisia Europeană se referă la *dimensiunea internă* din punctul de vedere al managementului resurselor umane, urmărind „adoptarea de practici responsabile în relația cu angajații, aspecte legate de investițiile în capitalul uman, la siguranța în timpul activității”, precum și „utilizarea unor bune practici de mediu, la gestionarea responsabilă a resurselor naturale utilizate în producție”. *Dimensiunea externă* a responsabilității sociale corporative vizează, pe lângă acționari, și angajații, „o gamă largă de părți interesate, parteneri de afaceri - furnizori, consumatori, creditori, autorități publice - și ONG care reprezintă comunitățile locale și de mediu”. De asemenea, dimensiunea externă cuprinde aspecte legate de drepturile omului, în special pentru operațiunile internaționale și lanțurile de aprovizionare la nivel mondial. Obiectivele globale de mediu, privite ca dimensiune externă a responsabilității sociale, se referă la efectul transfrontalier pe care marile companii îl au asupra mediului prin consumul de resurse din întreaga lume. Prin urmare, prin practici de responsabilitate socială, se are în vedere încurajarea „performanței de mediu de-a lungul lanțului de aprovizionare în cadrul abordării politicii produsului integrat” [34, p.9-16].

În raportul Comisiei Europene, intitulat *ABC of the Main Instruments of Corporate Social Responsibility* (2004), Odile Quintin, directorul general însărcinat cu politica socială la nivel european, consideră că „instrumentele caracteristice politicii de RSC joacă un rol vital pentru stabilirea unor niveluri de dezvoltare a performanțelor corporative durabile. Aflându-se la baza promovării eficiente a RSC, aceste instrumente stabilesc nivelurile minime de performanță, ajută companiile să își gestioneze procesele, sistemele și rezultatele pe care le aduc comunității. Deși general acceptate ca părți componente ale mediului de afaceri, procentul companiilor europene care apelează la unul sau mai multe instrumente RSC este scăzut, iar majoritatea firmelor încă nu sunt convinse de beneficiile utilizării acestor instrumente” [35, p.5].

Standardul Internațional în domeniul Responsabilității Sociale (ISO 26000), lansat la sfârșitul anului 2010 la Geneva, dezvoltat de Organizația Internațională de Standardizare (ISO), prezintă linii directoare cu aplicare voluntară, pentru a veni în sprijinul tuturor tipurilor de organizații pentru aplicarea sistemului responsabilității sociale corporatiste. ISO 26000 definește “responsabilitatea socială a organizațiilor ca fiind responsabilitatea oricărei organizații din sectorul public sau privat sau din societatea civilă cu privire la impactul deciziilor și activităților proprii asupra societății și mediului înconjurător, exercitată prin comportamentul etic și transparent al organizației care contribuie la dezvoltarea durabilă, acordă atenție așteptărilor părților cointeresate, acționează în acord cu legile și normele internaționale și este integrat în activitatea și în relațiile organizației” [36].

Rezoluția Consiliului referitoare la Cartea Verde privind responsabilitatea socială a societăților comerciale 2002/C 86/03 a contribuit la implementarea strategiei de la Lisabona, la discuțiile pentru dezvoltarea responsabilității sociale a societăților comerciale la nivel național, european și global. Totodată, s-a urmărit integrarea afacerilor în

strânsă legătură cu voluntariatul și cu inițiativele firmelor pentru integrarea problemelor sociale și de mediu provocate de activitățile desfășurate.

Rezoluția Consiliului privind responsabilitatea socială a societăților comerciale 2003/C 39/02 (6 februarie 2003) stipulează strategiile de promovare a responsabilității sociale a societăților comerciale, care se bazează pe: a) recunoașterea naturii voluntare a responsabilității sociale a societăților comerciale; b) nevoia de credibilitate și transparență a practicilor social responsabile ale societăților comerciale; c) concentrarea pe activitățile în care implicarea comunitară poate adăuga valoare; d) echilibrul și abordarea extinsă a responsabilității sociale a societăților comerciale incluzând probleme economice, sociale și de mediu, ținând seama de interesele consumatorilor; e) concentrarea atenției asupra cerințelor și caracteristicilor specifice ale societăților comerciale mici și mijlocii; f) compatibilitatea cu acordurile internaționale existente. Rezoluția își îndreaptă atenția în mod deosebit spre concentrarea strategiei către cunoașterea „impactului responsabilității sociale asupra afacerilor și comunității europene, asupra dezvoltării schimbului de experiență și bunelor practici, promovării și dezvoltării abilităților manageriale, facilitării convergenței și transparenței politicilor și instrumentelor responsabilității sociale, integrării responsabilității sociale a societăților comerciale în politicile comunitare”.

Inițiativa de Raportare Globală (Global Reporting Initiative - GRI), dezvoltată de organizația internațională non – profit cu aceeași denumire, prezintă liniile directoare și indicatorii pentru elaborarea rapoartelor de dezvoltare durabilă. A patra generație de linii directoare GRI (G4) lansată în mai 2013, revizuită și îmbunătățită de 3000 de specialiști internaționali din diferite domenii, reflectă tendințele actuale și oferă sprijin companiilor pentru raportarea impactului economic, ecologic și social; cuprinde orientări privind principiile de bază ale responsabilității sociale, indicatori de performanță economică (investiții sociale, implicare în dezvoltare comunitară, etc); prezența pe piață (principii și drepturi fundamentale la locul de muncă, condiții de muncă, locuri de muncă etc); efecte economice indirecte (respect pentru dreptul la proprietate, promovarea responsabilității sociale în lanțul valoric etc); practici de mediu (utilizarea durabilă a resurselor, adaptarea și atenuarea schimbărilor climatice etc); aspecte privind drepturile omului etc.

Protecția mediului implică instrumente specifice stabilite la nivel internațional și/sau național și aplicate la nivelul companiilor. Situația fiecărui stat membru al Uniunii Europene în asigurarea conformității cu legislația din domeniul protecției mediului, cu prevederile Directivei 2004/35/CE privind răspunderea pentru mediul înconjurător, este analizată periodic de Comisia Europeană. Aceasta elaborează rapoarte privind situația punerii în aplicare a politicilor specifice și propune măsuri în cazul neîndeplinirii obiectivelor acestor politici.

Cu toate acestea, câteva obstacole importante împiedică aceste reglementări să aibă un impact deplin. În general, instrumentele voluntare și de reglementare existente nu sunt suficient de bine conectate între ele sau elaborate dintr-o singură perspectivă politică, iar sinergiile potențiale dintre diferitele instrumente politice nu sunt ex-

ploatate. Mai mult, fragmentarea abordărilor naționale și regionale transmit semnale conflictuale către producători și creează distorsiuni pe piața internă. Apare, astfel, necesitatea unei noi abordări a politicii prin care să se combine potențialul diferitelor instrumente de politică într-un plan de acțiune integrat și să se pună în aplicare aceste instrumente într-un mod dinamic. Această abordare ar include stabilirea unor standarde ambițioase pe piața internă, prin care să se asigure îmbunătățirea produselor și sporirea cererii printr-o abordare sistemică față de stimulente și inovare. Aceasta se va obține prin integrarea instrumentelor existente și întărirea lor acolo unde este cazul. În acest fel s-ar completa politica de mediu actuală, de exemplu, în ceea ce privește utilizarea energiei sau gestionarea deșeurilor.

În prezent, politica economică a Uniunii Europene urmărește, în principal, stabilitatea și funcționarea piețelor. În același timp, pentru o multitudine de produse și servicii de mediu nu există piețe sau acestea nu sunt funcționale, dând naștere ineficienței economice. În consecință, cea mai bună strategie de integrare a problemelor mediului în politica economică trebuie să fie îndreptată către crearea sau îmbunătățirea funcționării piețelor bunurilor și serviciilor de mediu [37].

Comisia Europeană pledează pentru un număr de soluții de îmbunătățire a funcționării piețelor produselor și serviciilor de mediu: fixarea corectă a prețurilor bunurilor de mediu; definirea drepturilor de proprietate pentru bunurile și serviciile de mediu astfel încât acestea să poată fi puse în aplicare prin lege și să fie comercializabile; determinarea unui preț care trebuie plătit (price to pay) (sub forma unei taxe sau impozit) pentru poluare; stabilirea unor sisteme de garanții rambursabile pentru încurajarea reciclării; subvenționarea bunurilor și serviciilor care generează efecte ecologice pozitive; negocierea unor acorduri specifice cu industria; intensificarea furnizării de informații despre caracteristicile ecologice ale bunurilor și serviciilor.

Încă din anii 2000, Comisia Europeană propunea efectuarea unor analize asupra implicațiilor ecologice ale sistemelor de impozitare aplicate de statele Uniunii Europene. Aceste analize includ efectele subvențiilor, taxelor, scutiilor și reducerilor de taxe asupra mediului înconjurător [38]. De asemenea, Comisia Europeană a decis să elaboreze un set de indicatori cu ajutorul cărora să fie posibilă monitorizarea stadiului integrării politicilor economice cu cele de mediu și evidențierea importanței problemelor de mediu în reformele structurale ale economiei europene. Indicatorii se încadrează în patru categorii: a) cei care arată eficiența utilizării instrumentelor economice (de exemplu, nivelul veniturilor rezultate din taxele de mediu, eficiența utilizării permiselor comercializabile și a negocierii unor acorduri de mediu); b) cei care măsoară influențele politicilor și măsurilor dăunătoare mediului (de exemplu, indicatori privind importanța impactului subvențiilor); c) cei care indică valoarea componentelor mediului (indicatori ai economisirii și avuției, care încearcă să surprindă impactul epuizării și degradării resurselor naturale); d) cei care se referă la industriile “de mediu” (de exemplu, indicatori privind cheltuielile “reparării” daunelor provocate de poluare și oferta de servicii de mediu) [39].

Interdependențele dintre competitivitatea industrială și protecția mediului au făcut obiectul, în anul 1992, al unei rezoluții a Consiliului Industriei, prin care acesta a decis să integreze obiectivele de mediu în politica industrială a Uniunii Europene. Consiliul Industriei arată că sporirea protecției mediului nu ar trebui să dăuneze competitivității Uniunii Europene pe piața mondială. Dimpotrivă, integrarea factorilor de mediu în politica economică ar trebui să sporească eficiența și deci să îmbunătățească competitivitatea Uniunii [40].

Într-o economie de piață, progresul în identificarea/evaluarea externalităților (ambele legate de calitatea mediului și de utilizarea resurselor) și în aplicarea unor politici corecte de prețuri și fiscale (taxe și subvenții) constituie un adevărat barometru pentru stadiul procesului de integrare europeană și dezvoltării durabile. În anul 1993 a fost adoptat, la Lucerna, Programul de Acțiune în Domeniul Protecției Mediului, al cărui scop declarat a fost acela de a ajuta statele din centrul și estul Europei să soluționeze problemele ecologice. La acea dată, printre cele mai importante concluzii privind evoluția țărilor în tranziție se numărau:

- deși activitatea economică descrescătoare a condus la reducerea substanțială a emisiilor poluante, prin reformele economice ar trebui să se promoveze activitățile și tehnologiile mai curate și mai puțin consumatoare de resurse;
- deoarece întreprinderile vor trebui să țină seama de costul real de oportunitate a capitalului, accentul se va deplasa de la marile investiții de capital din industria grea către un proces continuu de înlocuire a capitalului tehnic și încorporarea noilor tehnologii. Ca rezultat, cantitatea medie de poluare generată pe unitatea de producție va scădea;
- în general, transformarea economică va afecta economiile țărilor central și est europene în două moduri. La început, modificările structurale vor reduce presiunile asupra mediului. Aceste schimbări vor fi încurajate de înlăturarea subvențiilor la energie și tarifarea corectă a energiei, și de privatizare. Mai târziu, odată cu relansarea economică, mediul înconjurător va fi din nou supus ingerințelor [41].

Capacitatea de punere în aplicare este „călcâiul lui Ahile” al celor mai multe politici ce vizează îmbunătățirea calității mediului. Una dintre principalele probleme este neputința de a construi o rețea instituțională adecvată. În același timp, statisticile din unele țări atestă că lipsa experienței în domeniu conduce la o subestimare periculoasă a necesității sprijinului instituțional [42].

În Uniunea Europeană se utilizează o gamă largă de instrumente economice destinate punerii în aplicare a politicilor de combatere a poluării. Acestea vizează modificarea comportamentului agenților economici, corectarea sistemului de stimulente specifice protecției mediului și informarea publicului.

Instrumente de reglementare. În țările dezvoltate, abordarea de tip comandă și control a fost preponderentă în elaborarea politicilor de mediu. Această abordare se bazează, în principal, pe aplicarea unor instrumente de reglementare precum: standardele, permisele și licențele, controlul direct al utilizării resurselor naturale.

Standardele sunt mijloacele predominante utilizate pentru reglementarea directă a calității mediului. Diferitele tipuri de standarde sunt, de fapt, niveluri de referință pentru evaluarea calității mediului și țeluri de atins prin intermediul acțiunilor legislative. În general, standardele sunt stabilite de autoritățile guvernamentale. Alte instrumente impor-

tante utilizate în controlul poluării sunt permisele, licențele sau alte autorizații. Avantajul principal al permiselor și licențelor este facilitarea aplicării programelor ecologice, prin includerea într-un document scris a tuturor obligațiilor unui agent economic în domeniul controlului poluării. De asemenea, permisele pot fi retrase sau suspendate în funcție de nevoile economiei naționale sau alte interese sociale. Dezavantajul utilizării permiselor constă în necesitatea efectuării unor controale permanente și a raportărilor periodice din partea agentului economic, fapt care determină costuri tranzacționale mari.

Deși aplicarea instrumentelor de reglementare a condus la progrese substanțiale în reducerea poluării, această soluție a fost criticată ca ineficientă din punct de vedere economic și dificil de pus în aplicare. Într-adevăr, instituțiile (de exemplu, Agențiile de mediu) responsabile pentru punerea în practică a reglementărilor, trebuie să dețină informații detaliate asupra proceselor de producție și diferitelor instalații necesare pentru controlul poluării. Diversitatea activităților economice face obținerea informațiilor și expertizarea fiecărui proces de producție, foarte costisitoare atât din punct de vedere financiar, cât și al timpului alocat. Alte probleme legate de această abordare sunt costurile ridicate de control al poluării care lasă agenților economici puține oportunități de a beneficia de avantajele de scară. Cu toate că standardele pot fi aplicate diferențiat, în funcție de vechimea și tipul instalațiilor, majoritatea poluatorilor care folosesc aceleași tehnologii de producție sunt obligați să se alinieze la aceleași standarde. Un alt dezavantaj este flexibilitatea redusă a sistemului de instrumente de reglementare pentru poluatorii care au investit deja în anumite sisteme de control al poluării. În consecință, odată ce standardele au fost atinse, sistemul oferă prea puține stimulente pentru inovarea în domeniul tehnologiilor de control al poluării. Mai mult, această abordare este ineficientă în rezolvarea unor probleme ecologice recente, cum sunt sursele dispersate de poluare a apelor, deșeurile menajere și problemele globale de mediu (degradarea stratului de ozon, sau modificările climatice, scăderea biodiversității etc.).

Instrumente economice. În ultimii ani, țările dezvoltate au pus în aplicare o gamă foarte variată de instrumente economice destinate controlului poluării. Printre acestea se numără: taxele asupra poluării, permisele comercializabile, subvențiile, sistemele de garanții rambursabile etc.[43; 44]

Scopul utilizării acestor instrumente a fost acela de a conferi o mai mare flexibilitate și eficacitate măsurilor de control al poluării; cele mai multe dintre acestea funcționează ca stimulente pentru poluatori în identificarea și aplicarea celor mai eficiente mijloace de atingere a obiectivelor ecologice. Folosirea instrumentelor economice duce la respectarea principiilor “poluatorul plătește” și “utilizatorul plătește”. Conform primului principiu, poluatorul plătește o penalizare financiară mai mare sau mai mică în funcție de poluarea pe care o provoacă, sau primește o recompensă pentru desfășurarea unor activități de protecție a mediului. Conform celui de-al doilea principiu, utilizatorul unei resurse plătește costul social integral al ofertei de resurse.

Problemele mediului sunt mondializate și intră în sarcina unor instituții internaționale care au ca principal obiectiv elaborarea unor programe pentru exploatarea rațională și conservarea capitalului natural, instituții care au și scopuri financiare pentru a reprezenta interesul general al umanității, dar care nu ar trebui să omită faptul că problemele globale ale mediului depind încă de interesul național al fiecărui stat.

Procesul de globalizare impune noi standarde ecologice pentru produse. Totodată, însă, posibilitatea pierderii competitivității din cauza nerespectării acestor standarde poate antrena firmele într-o cursă de neglijare a acestora. Globalizarea economică schimbă interfața dintre stat și piață pe de o parte, ea limitează rolul statului și sporește rolul pieței în obținerea rezultatelor economice, sociale și ecologice. Pe de altă parte, ea creează noi imperative pentru state să coopereze atât în managementul bunurilor comune globale, cât și în coordonarea politicilor interne de protecție a mediului.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bulborea I. P. S. Aurelian – promotor al protecționismului industrial în România, Studii de istorie economică și istoria gândirii economice. vol. 7. București: Editura Academiei Române, 2005.
2. Bulborea I. Gânduri, vorbe, fapte, triada vieții împlinite. Editura Neverland, 2016.
3. Eminescu M. Opere. Vol. X, București: Editura Academiei RSR, 1989.
4. Juc V. Istoria gândirii politice din Moldova. Chișinău, Tipografia Centrală. 2017.
5. Murgescu C. Un economist reprezentativ al secolului său. În: Vol. P.S. Aurelian. Opere economice. București: Editura Academiei RSR, 1967.
6. Constantinescu N.N. (coord.). Istoria economică a României. Vol.I. De la începuturi până la cel de-al Doilea Război Mondial. București: Editura Economică, 1997; Axenciuc V. Consolidarea și dezvoltarea economiei românești (1919-1939). Noua fază de progres industrial, p. 395-409.
7. Joskow P.L. Electricity Sector Restructuring and Competition: A transaction-cost Perspective, 2002, citat de Jamasab T., Mota R., Newbery D. și Pollitt M. în Electricity sector reform in developing countries: a survey of empirical evidence on determinants and performance. World Bank Policy Research Working Paper 3549, 2005.
8. Schneider V., Jäger A. The privatization of infrastructures in the theory of the state: an empirical overview and a discussion of competing theoretical explanations. 2003. citat de Jamasab T., Mota R., Newbery D. și Pollitt M. În: Electricity sector reform in developing countries: a survey of empirical evidence on determinants and performance. World Bank Policy Research Working Paper 3549, 2005.
9. Buzar S. Energy Poverty in Eastern Europe: hidden geographies of deprivation. Ashgate Publishing Company, 2007.
10. Juc V. Eforturi de recunoaștere internațională și asigurare a independenței de stat a Republicii Moldova. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2018, nr. 3 (178).
11. Iancu A. Creșterea economică și mediul înconjurător. București: Editura Politică. 1979.
12. Crețoiu Gh., Cornescu V., Bucur I., Economie politică. București: Casa de editură și presă "Șansa" SRL. 1995, (p.411-422).
13. Eurostat factsheets: Energy, transport and environment indicators, 2017 edition. Statistical Books, Eurostat, 2017.
14. Council of the European Union, Council Conclusions on Climate Diplomacy, 6125/18, Brussels, 26 February 2018.
15. Council of the European Union (CE), Understanding the Economic and Monetary, Luxemburg, 2017, www.consilium.europa.eu
16. European Commission, COM (2017) 53 final Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Investment Bank, Second Report on the State of the Energy Union, European Commission, Brussels, 1.2.2017.
17. Coase R. H. The nature of the firm. În: *Economica*, vol. 4, nr. 16, 1937, Londra.
18. Manne H.G., Mergers and the market for corporate control. În: *Journal of Political Economy*, Vol. 73, No.2, April, Chicago, 1965.
19. Berle A.A., Means G.C. The modern corporation and private property, Harcourt, Bruce & World, New York, 1968.
20. Jensen M. C., Meckling W. Theory of the firm: managerial behaviour, agency costs and ownership structure, *Journal of Financial Economics*, No. 3, October 1979.

21. European Multistakeholder Forum on Corporate Social Responsibility. Final results and recommendations, 2000.
22. Bowen H.R Social Responsibilities of the Businessman. Harper & Row, New York, 1953.
23. Frederick W.C. The Growing Concern Over Business Responsibility. California Management Review, Summer 60, Vol. 2 Issue 4, 1960.
24. Donaldson T. Constructing a social contract for business. În: Donaldson and Werhane Ph (eds). Ethical Issues in Business, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ, 1983.
25. Kotler Ph., Lee Nancy. Corporate Social Responsibility: Doing the Most Good for Your Company and Your Cause, Best practices from Hewlett-Packard, Ben & Jerry's, and other leading companies, John Wiley & Sons, Inc., New Jersey, USA, 2005.
26. McWilliams A., Siegel D.S., Wright P.M. Corporate Social responsibility: strategic implications, J Manage Stud 43(1):1-18. doi:10.1111/j.1467-6486.2006.00580.x editorial, 2006.
27. Freeman R.E. Strategic Management: A Stakeholder Approach. Pitman, Boston, 1984.
28. Reynolds S.J., Schultz F.C., și Hekman D.R. Stakeholder Theory and Managerial Decision – Making: Constraints and Implications of Balancing Stakeholder Interest, Journal of Business Ethics, vol.64, nr.3, pag.385-301, www.link.springer.com, 2006. Citat în: Munteanu V., Pantea I.M., Ștefea P. Integrarea responsabilității sociale în strategiile de afaceri ale organizațiilor românești. Un studiu în Regiunea de Vest. Revista „Management & Marketing”, anul I, vol.2, București, 2007.
29. Basu K., Palazzo G., Corporate responsibility: A process model of sensemaking. Academy of Management Review, vol.33, 2008, nr.1.
30. Wats P.(Shell International), Lord Holme (Rio Tinto). Corporate Social Responsibility (CSR), Meeting Changing Expectations, World Business Council for Sustainable Development, <http://www.wbcsd.org>, 1992.
31. ***Analiza: Comisia Europeană a publicat o nouă Comunicare referitoare la CSR, 28 octombrie 2011, www.responsabilitatesociala.ro/stiri-csr
32. Carroll A.B. A Three-Dimensional Conceptual Model of Corporate Performance. The Academy of Management Review. Vol. 4, No. 4. Academy of Management, New York, USA, 1979.
33. Dahlsrud A. How Corporate Social Responsibility is Defined: an Analysis of 37 Definitions, Corporate Social Responsibility and Environmental Management, publicat online 9 noiembrie 2006 în Wiley InterScience (www.interscience.wiley.com) DOI: 10.1002/csr.132.
34. *** Promoting a European framework for corporate social responsibility, Green paper, Industrial relations and industrial change, European Commission, Luxemburg, pag. 9-16, http://www.corporatejustice.org/IMG/pdf/greenpaper_en.pdf, 2001.
35. European Commission, Directorate – General for Employment and Social Affairs, Unit D.1, ABC of the Main Instruments of Corporate Social Responsibility, Luxembourg, 2004.
36. Strategia României. Secretariatul General al Guvernului, Strategia Națională de promovare a responsabilității sociale 2011-2016, www.sgg.ro/nlegislativ/docs.
37. Centrul de Informare al Comisiei Europene în România. Documentar privind negocierile de aderare a României la Uniunea Europeană, 2000.
38. Bădileanu M., Bulearcă M., Neagu C., Sima C., Russu C. Politica de protecție a mediului în condițiile integrării României în Uniunea Europeană Impactul asupra competitivității industriale. În: Studii și Cercetări Economice, 2002, 3-4-5.
39. Ghid privind Aproximarea Legislativă de Mediu a Uniunii Europene. Document de lucru al Comisiei Europene. Bruxelles 25.08.1997.
40. Dixon J., Scura L. Economic Analysis of Environmental Impacts: An economic valuation guide. Earthscan Publications Ltd., London, 1994.
41. Commission of European Communities, 2001 Regular Report on Romania's Progress Towards Accession, http://europa.eu.int/comm/enlargement/report2001/ro_en.pdf, 2001
42. Lvovsky K. Lessons from cross-country experience with pollution charges. Referat prezentat la simpozionul "Strategies for Environmental Sustainability", Moscova, 1996.
43. Economic Development Institute of the World Bank. Political Economy of the Environment. Training Kit, Washington D.C., mai 1996.
44. European Environment Agency. Environmental Taxes. Implementation and Environmental Effectiveness. Environmental issues series no.1, Copenhagen, 1996.

CAPABILITĂȚI INSTITUȚIONALE DE CONTRACARARE A RISCURILOR ȘI AMENINȚĂRILOR CU CARACTER TERORIST

INSTITUTIONAL CAPABILITIES TO COUNTERACT THE RISKS AND TERRORISTS THREATS

Marcel BENCHECI, *doctor în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
marcelbenceci@mail.ru

Diana BENCHECI, *doctor în științe politice,*
Universitatea de Stat din Moldova
dianabenceci@yahoo.com

Rezumat

Actualul mediu de securitate internațional este dictat în mod constant de confruntarea dintre interese geostrategice, valori, credințe și percepții, democrație și totalitarism, rețele transnaționale de terorism criminal și forțe politice raționale în statele implicate în procesul de democratizare. Aceste dihotomii creează o societate complexă, dinamică și contradictorie care afectează în mod direct stabilitatea sistemului de securitate internațională. Contextul relațiilor internaționale la începutul secolului XXI arată că măsurile de consolidare a sistemului internațional de securitate trebuie să se bazeze pe dezvoltarea unui sistem internațional și regional de securitate colectivă. În cadrul acestui sistem internațional de securitate colectivă, un rol important ar trebui acordat nu numai importanței crescânde a organizațiilor internaționale în rezolvarea conflictelor care au apărut, dar și promovării active a stabilității în domeniul frontierelor de stat și reglementării corporațiilor transnaționale.

Cuvinte-cheie: *Republica Moldova, instituțiile de securitate ale statului, combaterea terorismului, sistemul de securitate internațională, terorismul, mediul internațional, organizațiile internaționale de securitate, asigurarea frontierelor, amenințări asimetrice.*

Summary

The current international security environment is constantly dictated by the confrontation between geostrategic interests, values, beliefs and perceptions, democracy and totalitarianism, transnational terrorist, criminal networks and rational political forces from the states engaged in the process of democratization. These dichotomies create a complex, dynamic and conflicting society that directly affects the stability of the international security system.

The context of international relations at the beginning of the 21st century shows that measures to strengthen the international security system must derive from the development of an international and regional collective security system. Within this international collective security system, an important role should be given not only to the increasing importance of international organizations in resolving the conflicts that have arisen, but also to the active promotion of stability in the area of state borders and the regulation of transnational corporations.

Keywords: *Republic of Moldova, the state's security institutions, fighting terrorism, the system of international security, terrorism, international environment, international security organizations, securing borders, asymmetric threats.*

Mediul actual de securitate internațională este în continuă evoluție dictată de confruntarea dintre interese geostrategice, valori, credințe și percepții, democrație și totalitarism, rețele criminal teroriste transnaționale și forțe politice raționale din statele angajate în procesul democratizării. Aceste dihotomii creează o societate complexă, dinamică și conflictuală care afectează direct stabilitatea sistemului de securitate internațională.

Colapsul URSS ca super-putere mondială a dus la modificarea rapidă a scenei actorilor internaționali, din cauza înclinării balanței de putere spre SUA. În prezent, relațiile internaționale sunt tensionate, inclusiv din cauza agresivității Federației Ruse față de Ucraina, fapt ce denotă o lume multipolară cu sporirea hegemoniei Federației Ruse și a Chinei. În acest context, unul dintre marile pericole este cel al puterii nucleare, ținând cont de faptul că SUA, Federația Rusă, Marea Britanie, Franța, China, Coreea de Nord, India și Pakistanul sunt puteri nucleare. Tot mai evident intervine și Iranul, care este învinuit de un șir de state precum că ar dori să-și dezvolte capacitățile nucleare, provocând îngrijorare legată de oportunitatea descurajării nucleare și de posibilitatea ieșirii de sub control a armelor nucleare.

Conjunctura relațiilor internaționale la începutul sec.XXI denotă că măsurile de consolidare a sistemului de securitate internațională trebuie să derive din dezvoltarea unui sistem internațional și regional de securitate colectivă. În cadrul acestui sistem internațional de securitate colectivă un rol important ar trebui acordat nu doar sporirii importanței organizațiilor internaționale în soluționarea conflictelor apărute, dar și promovării active a stabilității în domeniul frontierelor statelor și reglementării mecanismelor de activitate a corporațiilor transnaționale.

Acțiunile actuale ale Federației Ruse au demonstrat în mod elocvent comunității internaționale necesitatea realizării unui sistem unic de avertizare timpurie, la care să se conecteze toate componentele securității naționale, parte a unui sistem complex internațional care ar fi capabil să excludă impedimentele survenite atât în plan intern, cât și extern. Mai mult ca atât, securitatea unui stat nu poate fi realizată în detrimentul securității altor state sau al evoluțiilor politice regionale și globale. De aceea, în scopul restrângerii intereselor externe, un obiectiv strategic de consolidare a sistemului de securitate internațională ar fi asigurarea stabilității și buneii guvernări în vecinătatea imediată. Aceasta implică extinderea zonei de securitate, în special din jurul Europei. Acest obiectiv necesită, totodată, implicarea tot mai pe larg a Europei în soluționarea conflictului arabo-israelian și a celui transnistrean, mai nou a celui ruso-ucrainean vizavi de Crimeea. Obiectivul extinderii zonei de securitate este greu de atins, având în vedere interesele istorice ale Federației Ruse în Republica Moldova și în regiunea Mării Negre.

Specialiștii din întreaga lume demonstrează că nu există sisteme internaționale perfect securizate, deci riscurile și amenințările sunt prezente chiar și în cazul celor mai stabile sisteme [1]. În acest context, atât statele lumii, cât și organizațiile internaționale admit faptul că pentru a putea fi asigurată securitatea, este necesar să fie realizată sub cele două fațete ale sale – internă și externă, aflate în strânsă interdependență.

Obiectivele de consolidare a sistemului securității internaționale le deducem din funcțiile acestuia, cele mai importante dintre care sunt:

- identificarea, supravegherea, preîntâmpinarea și contracararea riscurilor și amenințărilor expuse în adresa subiecților securității internaționale;
- implementarea unui complex de măsuri operative prin aplicarea tuturor forțelor și mijloacelor de asigurare a securității, prin identificarea și contracararea factorilor destabilizatori ai sistemului securității internaționale;
- planificarea și realizarea acțiunilor pentru a readuce la normal funcționarea obiectelor securității în zonele afectate în rezultatul situațiilor cu caracter destabilizator;
- implicarea directă în planificarea și realizarea măsurilor de asigurare a securității în afara hotarelor țării în conformitate cu tratatele și acordurile internaționale etc.

Pentru consolidarea sistemului de securitate internațională este necesar a înlătura factorii ce destabilizează elementele acestui sistem, care, de regulă, depind de contextul temporal și cel spațial. În acest sens, o anumită situație (spre exemplu, cea a migrației într-un anumit stat) poate fi considerată o problemă de securitate națională, pe când în alt stat în aceeași circumstanță nici nu se înregistrează în calitate de amenințare la adresa securității. Circumstanțele expuse pot crea disensiuni în rândul statelor partenerre în probleme de securitate. Cu atât mai mult că tensiunile etnice, economice, sociale, cele ce țin de mediu, dar și interesele geostrategice continuă să provoace instabilitate, fiind prezentă, în continuare, posibilitatea declanșării conflictelor regionale, cu o serie de amenințări transnaționale și imprevizibile la adresa securității. Stabilitatea poate fi amenințată de pericolul unor conflicte între state, dar și prin nerespectarea securității individuale în unele state. Din acest motiv, succesul acțiunilor de consolidare a sistemului de securitate internațională se fundamentează pe succesul unei cooperări multidimensionale a comunității internaționale spre uniformizarea proceselor politice și operaționale de luare a deciziilor de securitate în cadrul acestui sistem. Uniformizarea procesului de luare a deciziilor se poate realiza în condițiile disponibilității părților de a merge la compromisuri, de a persevera și să promoveze toleranța etnică, politică și religioasă la nivel internațional.

Valorificarea culturii de securitate și apărare decentă într-un spațiu în care se realizează numeroase parteneriate, programe și proiecte internaționale constituie un obiectiv important în actul de consolidare a sistemului de securitate internațională. Un prim pas spre constituirea unei culturi de securitate îl constituie elaborarea și implementarea unor politici bine definite în acest domeniu. Politica va fi implementată în practică prin procese educative complexe, care vor avea ca obiectiv formarea conștiinței și conduitei adecvate asigurării și consolidării climatului de securitate. În momentul formării acestora se va obține acel comportament capabil să corespundă cerințelor sociale de conștientizare, evitare și minimizare a riscurilor din sfera securității naționale [2].

Obiectivul prioritar al educației de securitate îl constituie formarea conștiinței și conduitei adecvate asigurării și consolidării climatului de securitate. Pe măsură ce normele de securitate vor fi însușite și transformate în convingeri, se va produce trecerea de la o conduită impusă din exterior, adesea prin măsuri coercitive, la o conduită autoimpusă la nivel individual, obținându-se astfel o cultură consistentă în domeniu. Educația de securitate este benefică în cazul profilaxiei și prevenirii, însă nu în cazul când survine

doar după realizarea unui eveniment cu consecințe grave asupra unei comunități. Până în prezent educația de securitate nu a lipsit cu desăvârșire din activitatea cotidiană a comunităților, însă, spre regret, programele derulate au acoperit doar o anumită zonă, cu preponderență terorismul. Actorii implicați direct în aceste procese nu sunt în raporturi directe de cooperare sau coordonare, decât în măsura în care au fost coorganizatori ai aceluiași eveniment. În acest sens se interpune stringenta necesitate de elaborare a unor politici unitare atât la nivel național, dar cât și internațional cu programe și obiective comune, cu instituții și organizații care să formeze un sistem complet.

Un rol extrem de important în elaborarea unei culturi de securitate, dar și în diseminarea ei în mediul societății civile, este deținut de așa-zisele „think tanks”, noțiune care include un spectru larg de instituții specializate în furnizarea recomandărilor, expertizelor, consultanței în diverse domenii. Rezultatele dezbaterii diferitelor subiecte abordate de acestea pot să influențeze luarea deciziilor în diverse domenii [3]. În prezent, acestea pot fi solicitate în sprijinul actorilor internaționali care coordonează apărarea și securitatea, a căror activitate este direcționată spre asigurarea securității naționale a statelor și spre combaterea terorismului, spre reducerea și chiar lichidarea armelor de distrugere în masă, spre identificarea și analizarea principalelor fenomene ce se manifestă în evoluția tehnologică a riscurilor și amenințărilor, pentru a căror gestionare vor fi aplicate instrumente specifice.

Educația de securitate reprezintă un obiectiv important și pentru strategia de eradicare a terorismului. Un om bine educat este mai puțin vulnerabil la manipulare și va identifica resurse interne pentru a rezista presiunilor de tot genul pe care le pot exercita asupra lui teroriștii prin metode subtile sau brutale. Există și riscul ca școala să fie acaparată de teroriști și manipulatori aflați în serviciul acestora sau al grupurilor de crimă organizată, situație care se întâmplă în multe zone sărace din Pakistan, unde copiii din familii vulnerabile nu au altă soluție decât să frecventeze școlile religioase în care, de cele mai multe ori, se propagă islamul extremist. În acest caz teroriștii vor distruge sistemul de educație universitară umanitară [4]. Aceste probleme trebuie să se conțină în programul de instruire contra terorismului. Obiectivul de bază al programului îl constituie influențarea educativ-ideologică a acestor grupuri de populație, care pot deveni obiectul propagandei teroriste, educarea lor fiind ghidată cu scop clar, astfel încât populația să cunoască esența fenomenului terorism și repercursiunile acestuia.

Calitatea sistemului de securitate internațională depinde de pregătirea unor riposte la amenințările de tip nou, în special ale terorismului și de perceperea vulnerabilităților. Reacționarea cu succes la orice fenomen nedorit este determinată de nivelul informării corecte despre acesta, de stabilirea conținutului și cauzalității lui, de conștientizarea ilegalității acestuia, a particularităților de determinare, dar și de sensibilitatea la diversele măsuri de prevenire și combatere întreprinse [5].

Societatea contemporană este familiarizată cu terorismul, mai nou este terorismul transfrontalier, motivat în mod deosebit de religie sau de necesitatea unei anumite „solidarități”, în spatele căreia se mușamalizează interese politice, economice, culturale sau de altă natură, precum și pierderea sensului valoric al vieții, care este un mediu ideal pentru recrutarea teroriștilor, în special din rândul tinerilor, inclusiv din intelectualitate [6].

Perceperea vulnerabilităților stă la baza obiectivelor strategice de anihilare a terorismului. În acest sens, foarte importante se dovedesc a fi cunoașterea motivațiilor, comportamentului, mediului de proveniență, apartenența religioasă, studiile, ocupațiile extraprofesionale, personalitatea teroriștilor, a informațiilor relevante în pronosticarea viitoarelor acțiuni ale acestora. Atenție aparte trebuie să se acorde identificării elementelor ce au contribuit la apariția și dezvoltarea terorismului, scopurilor urmărite, suportului ideologic, metodelor și formelor de recrutare a noilor membri, metodologiei aplicate în instruirea teroriștilor, formelor de săvârșire a actelor teroriste, motivațiilor ce-i determină să realizeze astfel de acțiuni. Analiza în ansamblu a acestor factori va permite elaborarea obiectivelor strategice de combatere a terorismului atât la nivel național, cât și internațional.

Pentru abordare complexă a obiectivelor strategice și a mecanismelor de combatere a terorismului este necesară elaborarea măsurilor practice de blocare a separatismului regional, ce se manifestă sub acoperire etnică, religioasă etc. La baza tacticii contra extremismului trebuie să fie pus principiul abordării diferențiate: pe de o parte, implicarea reprezentanților diferitelor confesii/etni în participarea la viața politică a țării, asigurând controlul puterii asupra activității lor, depistând tendințele posibile ale societății conflictologice religioase; pe de altă parte, realizarea măsurilor represive împotriva extremiștilor religioși și teroriștilor.

În general, combaterea terorismului poate fi definită ca totalitatea acțiunilor întreprinse de guverne pentru a contracara pericolul, incluzând măsurile inițiate de serviciile speciale, de structurile militare, de organele de ordine și de profesioniștii ce activează pe linie de pază și protecție întru a reduce probabilitatea unui eventual atac terorist împotriva unui obiectiv vulnerabil. Suplimentar, aceste măsuri cuprind și acțiunile întreprinse ca ripostă la un eveniment: de la implicarea unei echipe tactice într-o situație de luare de ostacii, până la bombardarea teritoriului unei țări care patronează o anumită acțiune sau un anumit grup [7]. Totuși, utilizarea abuzivă a forței poate servi ca motiv de săvârșire a noilor acte teroriste și de antrenare a altor persoane în activitatea teroristă.

La rândul lor, măsurile de combatere a terorismului reprezintă acțiunile întreprinse pentru contracararea terorismului la nivelul întregului spectru al amenințărilor. Considerăm că la baza acestora trebuie să fie plasat principiul colaborării și al reglementării juridice internaționale, prin consolidarea bazei juridice internaționale cu privire la lupta împotriva terorismului.

Literatura de specialitate divizează măsurile de combatere a terorismului în două categorii: antiterorismul și contraterorismul. Toate mijloacele sunt bune pentru a concretiza utopia terorismului, a unei lumi perfecte [8]. Antiterorismul este constituit din măsuri defensive aplicate spre diminuarea vulnerabilității individuale sau teritoriale la acte teroriste, printr-un răspuns limitat al forțelor civile și militare locale. Intervenția antiteroristă reprezintă ansamblul măsurilor defensive realizate anterior producerii unor atacuri teroriste iminente, utilizate pentru a reduce vulnerabilitatea factorilor umani și a factorilor materiali. Aceste măsuri sunt realizate de structurile specializate care acționează, de regulă, independent, în scopul prevenirii, blocării și respingerii

acțiunilor grupărilor teroriste, interzicerii pătrunderii acestora în obiective și ocupării lor, precum și în scopul menținerii ordinii interioare.

Contraterorismul se bazează pe operațiuni ce includ măsurile ofensive întreprinse spre a descoperi, preveni și contracara acțiunile teroriste [9]. Intervenția contrateroristă reprezintă ansamblul măsurilor ofensive realizate în scopul capturării sau anihilării teroristilor, eliberării ostaticilor și restabilirii ordinii, în cazul realizării unui atac terorist. Aceasta se execută de structuri specializate, independent sau în cooperare cu alte forțe specializate ale organelor de stat cu atribuții în domeniul securității naționale, pentru succesul misiunii cărora trebuie să se dețină: informații, armament performant adaptat misiunilor, echipament ușor, rezistent, adaptabil la timp și la tip de operațiune, tehnică militară și de comunicații de ultimă generație.

Din punct de vedere strategic, măsurile de contracarare a terorismului sunt puse în aplicare respectând o anumită cronologie tactică. Primul stadiu al acestor acțiuni presupune abordarea nivelului politico-diplomatic (negocieri, schimburi în relațiile diplomatice, sancțiuni, opțiuni militare); cel de-al doilea stadiu cuprinde măsurile antiteroriste întreprinse pentru a face față pericolului (analiza stării de pericol prin culegerea de informații, studierea punctelor vulnerabile etc. și protecția obiectivelor și a demnitarilor - siguranța acțiunilor, a personalului și protecția fizică); al treilea stadiu este cel al reacțiilor tactice (atât acțiuni antiteroriste, cât și acțiuni contrateroriste - reacții tactice, negocieri în problema ostaticilor, lovituri de răspuns etc.) [10].

Măsurile antieroriste și cele contrateroriste necesită a fi modernizate în condițiile în care amenințarea atipică principală, tero-criminalitatea, prin componentele sale - crima organizată și terorismul - reprezintă vectori de pericol social extrem ce pot afecta în mod decisiv dezvoltarea societății contemporane [11]. Amplitudinea evoluției tero-criminalității este dificil de comensurat, dar se poate observa în marile scandaluri financiare, în cantitățile de droguri confiscate, în fluxurile ilegale de persoane care traversează frontierele statelor dezvoltate și, nu în ultimul rând, în impactul social devastator al actelor de terorism [12].

Măsurile de contracarare a terorismului se divizează în două grupuri: măsuri interne întreprinse la nivelul statului și măsuri de ordin extern întreprinse de toate elementele constitutive ale sistemului de securitate internațională. Ambele grupuri au o pondere de importanță egală. Spre exemplu, lipsa unor măsuri de contracarare a terorismului în plan intern, a activităților logistice specifice terorismului - baze de antrenament, producere/spălare de bani, recrutare ideologică de noi membri - riscă atragerea unor sancțiuni internaționale, dificil recuperabile în timp pentru statul tolerant.

Pornind de la analiza obiectivelor de combatere a terorismului, considerăm că de o pregnantă importanță este axarea acestora pe procesul de prevenire a respectivului flagel. Putem distinge trei forme de prevenire a terorismului: prevenirea pe termen lung, prevenirea pe termen mediu și prevenirea pe termen scurt.

- *Prevenirea pe termen lung* are ca obiectiv să nu permită apariția unei amenințări majore care în mod special ține de componenta politică și cea diplomatică. Pe această filieră rolul serviciilor speciale și al armatei constă în a acorda consistență acțiunilor

politice, prin aplicarea lor în practică, dar și în a contribui cu misiuni particulare la acțiuni de prevenire în ansamblu. În acest sens menționăm: deschiderea serviciilor speciale și a armatei spre valorile democratice, convocarea responsabililor la nivel regional sau internațional, realizarea stagiilor de profil în combaterea terorismului atât în țară, cât și peste hotare, schimbul de experiență în cazul realizării exercițiilor tactice și de comandă comune, precum și participarea reprezentanților structurilor abilitate la diferite operațiuni externe, în cadrul războiului global împotriva terorismului. Toate acestea reprezintă acțiuni care se înscriu în această formă de prevenire.

- *Prevenirea pe termen mediu* acoperă zona de interes a domeniului strategic. Prevenirea actului terorist se exercită prin: aplicarea în practică a programelor de reformă; achiziționarea mijloacelor de intervenție; activități specifice de culegere a informațiilor; achiziționarea tehnicii speciale necesare pentru asigurarea protecției fizice a obiectivelor cu pericol tehnogen sporit, a edificiilor guvernamentale și a misiunilor diplomatice; crearea cadrului instituționalizat de acțiune a forțelor pentru realizarea operațiunilor speciale; adaptarea strategiilor și tacticilor de acțiune, în funcție de tipul amenințărilor și destinate prevenirii și combaterii acțiunilor teroriste.

- *Prevenirea pe termen scurt* se realizează prin punerea în practică a măsurilor ce se impun în cazul unei situații de urgență sau de criză. Acestea permit să se acționeze în regim de urgență, care presupune: implicarea progresivă a forțelor și mijloacelor abilitate să acționeze pentru asistență operațională; aplicarea pe larg a unor acțiuni de descurajare, cu demonstrarea mijloacelor tehnice din posesie, în special a celor aeriene, navale sau terestre; realizarea acțiunilor privind culegerea datelor de interes operativ; desfășurarea exercițiilor antiteroriste de către reprezentanții structurilor abilitate în combaterea terorismului, ca ultimă posibilitate de prevenire înainte de angajarea efectivă a forțelor.

Un imperativ major în consolidarea mediului actual de securitate și de combatere a terorismului îl constituie cooperarea serviciilor naționale de informații. În condițiile în care noile amenințări la adresa securității internaționale au determinat o consolidare a eforturilor tuturor statelor democratice în direcția prevenirii și contracarării acestora, tot mai necesară se dovedește a fi stabilirea unor mecanisme eficiente de gestionare și evaluare colectivă a informațiilor. Cunoașterea, prevenirea și contracararea tuturor pericolelor ce amenință securitatea națională au la bază informațiile privind evoluția fenomenelor politice, economice, militare în plan global și regional. Accente aparte sunt plasate pe capacitatea serviciilor de informații de a urmări evoluția factorilor care concurează la realizarea politicii de securitate națională [13].

Datorită complexității și interdependenței fenomenelor economice, sociale, politice și militare, care modelează mediul de securitate, activitatea serviciilor de informații în ce privește asigurarea securității și apărării se extinde dincolo de domeniul militar, oferind produse analitice interdisciplinare și multidisciplinare [14]. Consolidarea măsurilor de încredere și stabilirea unui control internațional eficient asupra activității statelor în domeniul militar reprezintă asigurarea juridică internațională a păcii și securității internaționale [15]. Prin cunoașterea detaliată a acestor forme de conflict asimetric, care tind să se extindă la nivel global, serviciile de informații și cele pentru apărare pot

elabora o strategie de contracarare eficientă a premiselor care generează disensiunile în societate. În acest sens este necesară cunoașterea nu doar a formelor de conflict asimetrice, dar și studiarea creării și compoziției rețelelor sociale de comunicare a teroriștilor. Rețelele sunt importante pentru specialiști, deoarece ele constituie morfologia care stă la baza organizațiilor teroriste, crimei organizate, a războiului din spațiul cibernetic și a altor amenințări la adresa securității.

Combaterea terorismului doar prin mijloace militare nu este suficientă. Războiul nu va duce la nimicirea completă a terorismului, ci poate să ducă la diminuarea numai pe o perioadă anumită de timp a numărului de acte teroriste, pentru ca mai apoi ele să izbucnească cu intensitate sporită, deoarece terorismul nu este o problemă militară, ci una politică, socială și economică. Spre exemplu, câștigarea războiului clasic împotriva talibanilor din Afganistan și instalarea unui guvern sub protectoratul ONU nu a însemnat și înlăturarea teroriștilor sau revenirea țării la normalitate. O situație similară a avut loc în Irak după încheierea războiului clasic în anul 2003. Aceste exemple denotă elocvent insuficienta adaptare a strategiei elaborată de forțele multinaționale la cerințele de luptă împotriva insurgenților și teroriștilor și determină scepticismul unor experți, care consideră că războiul ar putea dura și o sută de ani [16]. Din acest motiv, accentul coaliției antiteroriste trebuie plasat pe cooperarea pronunțată a unor servicii de informații profesionale, în paralel cu concentrarea resurselor comunității mondiale pentru realizarea și implementarea unor programe viabile de eradicare a sărăciei, a analfabetismului și a subdezvoltării, deoarece discrepanțele existente între statele bogate și cele sărace ale lumii se vor acutiza și democrația nu poate prinde rădăcini, dacă nu există un standard minim de instituții [17]. Serviciile de informații au fost întotdeauna impuse de circumstanțe să-și modeleze activitatea în funcție de transformările survenite cu privire la obiectivele, mediile operaționale și în funcție de solicitările cu privire la supravegherea exercitată de ele și la controlul extern. Reprezentanții componente informative susțin că nu se pot obține succese deosebite în combaterea terorismului, dacă nu se va reuși o bună colaborare cu serviciile de informații și de securitate din principalele țări partenere. Prin urmare, serviciile de informații occidentale au început să se implice activ în activități complexe de consultanță în management, reformă, instruire și dezvoltare instituțională destinate serviciilor de informații ale statelor democratice în dezvoltare.

Considerăm că în activitatea de asigurare a securității serviciile de informații trebuie să plaseze accentele atât pe serviciul de spionaj, cât și pe cel de contraspionaj, ceea ce va contribui inevitabil la extinderea activității forțelor de securitate, care utilizează mijloacele contemporane de spionaj pentru descoperirea conspirării teroriștilor și neutralizarea acestora. Pentru a conferi eficacitate politicilor de luptă împotriva terorismului, este necesar să cunoaștem în detaliu informațiile despre grupările și persoanele care tind să-și realizeze conceptele prin acțiuni teroriste, să acumulăm date relevante despre scopurile și planurile exacte ale motivației lor politice (ale conducătorilor și membrilor), să identificăm mijloacele material-tehnice aflate în posesie, să precizăm sursele de finanțare, să stabilim caracterul legăturilor acestora cu alte grupări teroriste, cu statele teroriste și cu criminalitatea internațională organizată. Acest lucru îl pot efectua doar

reprezentanții instituțiilor abilitate cu realizarea activităților de spionaj și contraspionaj. Modalitățile de prevenire și contracarare a amenințărilor teroriste se bazează pe calitatea informațiilor parvenite de la populația locală.

Pe lângă, activitatea specială cu populația și prelucrarea informațiilor parvenite, un rol important îl are dezvoltarea noilor metodologii de contraspionaj pentru detectarea pericolelor terorismului, așa ca: interceptarea convorbirilor telefonice, introducerea tehnicii speciale, interceptarea rețelelor IT, interpunerea agenturii, penetrarea informativă a grupărilor de tip mafiot sau teroriste, protecția martorilor, perfecționarea instruirii angajaților subunităților antiteroriste. Aceste metode sunt pe larg utilizate, spre exemplu, în Turcia, Israel etc. În Federația Rusă ele sunt incluse în Programul de activitate antiteroristă al Serviciului Federal de Securitate (FSB) și al Serviciului Principal de Informații din cadrul Ministerului Apărării (GRU). La rândul lor, SUA utilizează măsuri mult mai radicale, gen descurajarea nucleară, război psihologic la nivel strategic, operațiuni informaționale, acțiuni preventive etc [18].

Majoritatea activităților antiteroriste sunt corelate cu legislația națională; acestea vizează coordonarea și alocarea de fonduri; securitatea internă; controlul deplasărilor de persoane și controlul de frontieră; cooperarea internațională în caz de amenințare nucleară, biologică și chimică. Această listă poate fi considerată un catalog al posibilelor măsuri împotriva terorismului [19].

În procesul elaborării măsurilor de profilaxie pentru preîntâmpinarea și combaterea terorismului trebuie să se ia în considerare tipurile terorismului contemporan, cauzele acestuia, motivul social, subiecții care îl susțin, specificul și forma de pregătire și desfășurare a operațiunilor teroriste. Totuși, statele și forțele de securitate trebuie permanent să acționeze în limitele legii. În caz de insucces, ele vor submina legalitatea democratică, încrederea socială și respectul față de sistemul judiciar și de drept. Menționăm că acest obiectiv contraterorist intervine datorită cazurilor de atitudine agresivă din partea unor militari față de captivii lor talibani. Asigurarea unui sistem de măsuri orientat spre contracararea propagandei ideologiei teroriste și extremiste, a violenței și cruzimii în societate, în special în mijloacele de informare în masă, constituie un obiectiv important de combatere a terorismului.

În contextul prevenirii și combaterii terorismului, un alt act normativ important la nivel internațional este „Strategia pentru combaterea terorismului” [20], aprobată în cadrul Summitului Uniunii Europene din 15-16 decembrie 2005. Potrivit prevederilor acesteia, obiectivul strategic îl constituie combaterea terorismului global, prin prevenirea acestuia; protecția populației și a infrastructurii critice; el cuprinde și măsurile antiteroriste, riposta contrateroristă, astfel încât Europa să devină un loc sigur în care cetățenii ei să poată locui în libertate, securitate și să se bucure de dreptate.

Combaterea cu succes a terorismului la nivel internațional este în dependență directă de activitatea structurilor politice și sociale ale statelor, care trebuie să creeze condiții pentru soluționarea problemelor sociale, naționale, spirituale pentru toate grupurile sociale și național-etnice ale populației în scopul diminuării bazei sociale a terorismului. Anume problemele sociale existente, inclusiv naționale și religioase, legate de posibilitățile

reduse ale cetățenilor unui stat, de a se autorealiza, de a-și promova în societate tradițiile și obiceiurile sunt una din cauzele intensificării extremismului și separatismului în lume.

Actorii sistemului de securitate internațională trebuie să analizeze în mod continuu și temeinic amenințările și riscurile, precum și configurarea spațiilor periculoase, vulnerabilitățile și punctele forte ale structurilor sale, acțiunile care preced și condiționează stările de crize interne și internaționale, iar coaliția antiteroristă trebuie să lupte cu radicalismul [21] și să-și lase la o parte ambițiile geopolitice.

Responsabilitatea principală pentru lupta împotriva terorismului aparține fiecărui stat în parte. Astfel, în pofida faptului că încheierea acordurilor bilaterale este un proces anevoios, statele trebuie să tindă spre angajamente în ce privește lupta împotriva terorismului și a crimelor contra păcii și securității omenirii ca infrafracțiuni internaționale [22]. Pe parcursul luptei antiteroriste observăm tendința multor state de a articula eforturile de combatere a terorismului în exteriorul țării, întrucât prin implicarea în zone instabile, precum sunt cele din Asia Centrală, Afganistan sau Orientul Mijlociu, un stat poate reduce substanțial riscul unui atac terorist în propriul stat. Printre măsurile de ultimă oră întreprinse la nivel internațional pentru combaterea terorismului promovat de liderii grupărilor Statului Islamic se înscrie crearea coaliției antiteroriste (60 de țări), acțiunile căreia sunt coordonate de Statele Unite ale Americii.

Specialiștii în domeniu identifică patru linii de apărare pentru a contracara noile amenințări teroriste. Culegerea și schimbul de informații este prima linie de apărare și cel mai sensibil element pe palierul combaterii terorismului. Dacă războiul asimetric implică capacitatea unui inamic invizibil, care își modifică în permanență localizarea și modul de acțiune, bazându-se pe experiența obținută în cadrul operațiunilor anterioare, atunci serviciile speciale trebuie să detecteze la timp aceste noi forme operaționale.

Cea de-a doua linie de intervenție în confruntarea cu noile amenințări teroriste este reprezentată de atitudinea populației, caracterizată prin calm și stăpânire de sine, în scopul inducerii unor frustrări în rândul grupărilor teroriste, care să provoace disensiuni în structurile ce le guvernează. În acest caz guvernele au responsabilitatea de a identifica răspunsuri echilibrate, care să contracareze dezinformările, manipulările și acțiunile teroriste pentru a nu alimenta insecuritatea populației.

Cea de-a treia linie de contracarare poartă prioritar un caracter ofensiv, constituit dintr-un complex interoperabil între măsurile de implementare a legii și operațiunile militare, susținut și facilitat de reprezentanții diplomației. În acest context, se impune necesitatea stabilirii clare a faptului dacă terorismul ar trebui să fie considerat crimă de război (așa cum este stipulat în legislația multor state occidentale) sau o acțiune legală și, prin urmare, dacă acest act ar trebui să fie realizat de o forță militară sau de una stipulată prin lege.

A patra linie de apărare este cea a cărei eficiență acționează numai pe termen lung. Eforturile și investițiile trebuie să fie direcționate spre ruperea legăturilor și separarea grupărilor teroriste, în sensul restrângerii mediului de susținere, începând de la stoparea afluxului de noi luptători, restrângerea finanțării, limitarea accesului la arme de distrugere în masă, lichidarea condițiilor ce facilitează pregătirea actelor teroriste, precum și subminarea ideologiei și a legitimității politice [23].

Finalizând abordarea celor expuse în acest paragraf, considerăm că în cadrul actualului sistem de securitate internațională se observă două tendințe distincte – globalizarea și fragmentarea acestuia. Obiectivele de combatere a terorismului trebuie să îmbine eforturile comune ale tuturor actorilor internaționali și, în special, ale statelor. Condiție obligatorie pentru obținerea succesului în lupta împotriva terorismului internațional, reprezintă și eforturile diplomatice de realizare a cooperării multinaționale extinse.

În calitate de soluții viabile privind combaterea terorismului se prezintă a fi controlul tranzacțiilor teroriștilor, presiunile economice, politice sau chiar militare exercitate asupra statelor care susțin terorismul. La elaborarea acestor soluții trebuie să se pornească de la faptul că terorismul este un conflict asimetric, dinamic și complex. Iar politica promovată de marile puteri trebuie să fie axată în principal pe măsurile de prevenire a crizelor și a amenințărilor.

Este necesară inițierea și coordonarea adecvată a unor activități de cercetare științifică care ar aborda problematica vulnerabilității și securității, accentele fiind plasate pe combaterea terorismului și pe managementul consecințelor. În acest sens, actorii de pe scena mondială sunt conștienți de importanța instaurării și asigurării unui climat internațional de securitate stabil. Modul de a realiza, restabili și menține stabilitatea pe mapamond trebuie să constituie preocuparea primordială a sistemului de securitate internațională.

Combaterea terorismului contemporan se desfășoară în condițiile sporirii complexității acestui fenomen, datorat extinderii intereselor geostrategice ale diferitelor state, ceea ce duce la globalizarea riscurilor și amenințărilor la adresa stabilității globale. Analiza aspectului instituțional-funcțional al procesului de consolidare a sistemului de securitate internațională a scos în evidență necesitatea intensificării activității comune a statelor și organizațiilor internaționale de securitate, concomitent cu afirmarea unui potențial grad de pericolozitate a amenințărilor și provocărilor expuse la adresa securității, unde utilizarea puterii militare nu mai poate garanta combaterea acestora, soluționarea conflictelor sau managementul consecințelor.

Aspectul funcțional al consolidării sistemului de securitate internațională relevă necesitatea implementării unor tactici și strategii de combatere a terorismului bazate pe rețea, prin luarea în considerare a tuturor dimensiunilor organizațiilor teroriste actuale. Accente importante necesită a fi plasate pe combaterea indirectă a terorismului prin prevenirea conflictelor și gestionarea crizelor, pe controlul armamentelor și dezarmare, pe sporirea încrederii populației în organisme naționale și internaționale ce asigură securitatea, pe cooperarea în plan economic, cultural, umanitar, ecologic etc., în mod special în contextul modificării și extinderii metodelor și formelor terorismului, a activității organizațiilor teroriste.

Analiza organizațiilor teroriste actuale a scos în evidență tendințele de unificare a acestora atât la nivelul operațional prin suport logistic reciproc, cât mai ales la nivelul conducerii strategice, prin elaborarea de strategii coordonate. O altă tendință periculoasă o reprezintă restructurarea „organigramei”: trecerea de la grupări bine localizate, organizate în jurul unei anumite baze teritoriale sau regionale, susținute uneori de state-

sponsor, la rețele internaționale, delocalizate de teroriști. Acestea apelează tot mai frecvent la surse alternative de finanțare, inclusiv la sponsorizare privată, trafic de droguri și armament, crime transfrontaliere și comerț ilegal. Datorită disponibilității de a forma alianțe practice conjuncturale, a sporit și caracterul imprevizibil al acțiunilor pe care le coordonează, precum și capacitatea acestora de a comite acte de violență extremă. Acțiunile violente ale Statului Islamic în Siria sunt o confirmare elocventă a celor enunțate.

Terorismul contemporan afectează grav sistemul securității internaționale, din care cauză actorii acestui sistem trebuie să-și asume responsabilitatea implementării tacticilor și strategiilor invocate. În acest sens, importanță deosebită are renunțarea la aprecierea terorismului conform dublelor standarde. Terorismul nu trebuie privit ca o formă de luptă pentru eliberarea națională sau ca o politică internă a statului. Evaluând sub aspect politic, juridic și operativ fenomenul terorism, trebuie să se excludă dublul standard, distincția axându-se pe faptul că terorismul constituie infracțiuni și nu modalitate de acțiuni militare; deci teroriștii trebuie considerați infractori, indiferent de faptul cum se autoproclamă.

Criteriul clasificării statelor în state-sponsor și state teroriste în funcție de gradul de implicare în terorismul internațional este unul relativ și problematic, deoarece se poate transforma în armă politică utilizată de către state pentru a-și descrie astfel adversarii sau de către organizațiile teroriste pentru a-și motiva acțiunile teroriste la adresa statelor rivale. Confruntările cu statele implicate în promovarea terorismului internațional ar putea reflecta conflictele de interese pe arena internațională dintre state și superputeri, alianțe și ligi de state, grupuri și organizații diverse.

Aspectul instituțional al consolidării sistemului de securitate internațională este caracterizat de necesitatea intensificării eforturilor de cooperare a tuturor elementelor componente ale acestui sistem, în special a statelor și organizațiilor internaționale de securitate, eforturile fiind direcționate spre prevenirea, cunoașterea, identificarea și contracararea acțiunilor care ar putea genera pericole la adresa sistemului. În acest sens, statele naționale au recurs la crearea unor organizații internaționale de securitate care pe baza unor principii, norme și instrumente specifice să poată realiza cooperarea și înțelegerea dintre actorii internaționali.

Concluzii

Organizațiile internaționale de securitate expuse analizei în acest articol, ca elemente ale sistemului de securitate internațională, asigură securitatea colectivă, protejează securitatea națională și consolidează în mod continuu securitatea internațională prin dialog și cooperare. Considerăm că organizațiile internaționale de securitate trebuie să abordeze în comun și mult mai bine coordonat terorismul ca fenomen. Extinderea neîntârziată a cooperării prin intermediul structurilor existente pune în dificultate grupările teroriste și asigură eficacitatea prevenirii și combaterii acțiunilor acestora.

Caracterul dinamic al răspunsurilor la noile amenințări va necesita plasarea accentelor pe prevenirea crizelor și a amenințărilor, va necesita soluții pe măsură, care vor include controlul exporturilor, presiunile economice, politice sau chiar militare.

Sistemul actual al securității internaționale dispune de toate aceste instrumente pentru adoptarea unor astfel de soluții complexe.

Actualului sistem de securitate internațională îi sunt caracteristice sporirea și diversificarea tipului de actori de securitate. Astfel, apar noi actori statali cu valietăți globalistice, dar și actori transnaționali de insecuritate de genul grupărilor teroriste, mișcărilor religioase sau etnice. Tendința de reformare, dinamizare și extinderea organizațiilor responsabile astăzi de securitatea internațională – ONU, NATO, UE, OSCE etc. – trebuie să fie însoțite de transformări și negocieri ale principalelor aranjamente de securitate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Cosma M. Riscuri și amenințări la începutul secolului XXI. Sibiu: Alma Mater, 2008. 229 p.
2. Moștoflei C. (coord.). Politici și strategii în gestionarea conflictualității. Vol.1. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2008. 242 p.
3. Helsing J. Organizațiile secrete și puterea lor în secolul XX. Oradea: Alma Tip, 2000. 318 p.
4. Volkoff VI. Dezinformarea văzută din Est. București: Pro Editură și Tipografie, 2007. 59 p.
5. Moștoflei C. (coord.). Perspective ale securității și apărării în Europa. Vol.4. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2009. 414 p.
6. Ibidem.
7. Arădăvoaice Gh. ș.a. Terorism, antiterorism, contraterorism. Istoric, actualitate, perspective. București: Antet, 1997. 384 p.
8. Naghi G., Toma Gh. Ora care a schimbat lumea. Asimetria începutului de secol. București: Presa Națională, 2004. 131 p.
9. Moștoflei C. (coord.). Stabilitate și securitate regională. Vol.1, București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2009. 1336 p.
10. Arădăvoaice Gh. ș.a. Op.cit.
11. Dolghin N., Văduvă Gh. Războiul bazat pe rețea și viitorul strategiei militare. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2004. 237 p.
12. Seria atentatelor continuă în Irak. În: Adevărul, joi, 18 decembrie 2003.http://193.231.1.3/file.php/20/M_Toma_Simbioza_Terrorism_-_Media.pdf (vizitat la 12.04.2011)
13. Petrescu S. Apărarea și securitatea europeană. București: Editura Militară, 2006. 186 p.
14. Варфоломеев А. и др. Терроризм и контртерроризм в современном мире: аналитические материалы, документы, глоссарий. Научно-справочное издание. Москва: Эксилит, 2003. 480 с.
15. Richicinschi Iu. Terorismul – pericolul destabilizării securității internaționale. În: Revista de Drept a Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept al AȘM, 2005, p.44-50
16. Friedman G. Următorii 100 de ani. Previziuni pentru secolul XXI. București: Litera, 2012. 271 p.
17. Wright R. în The Gap Between Haves and Have-Nots Is Growing. 21st Century Earth. Opposing Viewpoints, 1996. 355 p.
18. Controlul parlamentar al sectorului de securitate: principii, mecanisme și practici. Ghid practic pentru parlamentari. București: Ziua, 2003. 200 p.
19. Ibidem.
20. Lungu P. Terorismul postmodern. În: Psihosociologia & Mass media, 2001, nr.4, p.116-120.
21. Бириштейн Б. Партнёрство ради жизни. Кишинев: Универсул, 2002. 127 с.
22. Bicherschi T. Unele aspecte privind cooperarea internațională în combaterea terorismului. În: Revista Națională de Drept, 2004, nr.11, p.50-58
23. Winkler H.T. ș.a. Combating terrorism and its implications for the security sector. Vallingby, 2005. 248 p.

PRIORITIES AND CHALLENGES TO THE CREATION OF SUSTAINABLE SOCIETIES IN MODERN EUROPE

PRIORITĂȚI ȘI PROVOCĂRI LA CREAREA SOCIETĂȚILOR DURABILE ÎN EUROPA MODERNĂ

Marek SZAJCZYK, Ph.D.

Faculty of Economics and Legal Sciences,
Siedlce University, Poland
marek.szajczyk@uph.edu.pl

Rezumat

Articolul este dedicat dezvoltării durabile în contextul lumii moderne a organizațiilor, cu un accent special pe organizațiile din sectorul public. Scopul cercetării este de a identifica prioritățile și provocările pentru crearea unei societăți durabile. În plus, scopul acestui articol este de a identifica problemele cuprinse în abordarea sustenabilității sociale. Perspectiva cercetării prezentată în acest articol vizează identificarea și analiza aspectelor selectate ce sunt considerate mai importante decât alte probleme și situații cu care se confruntă organizațiile din sectorul public. Rezultatele cercetărilor efectuate sunt un fel de linii directoare și indicatoare pentru organizații, în special pentru organizațiile din sectorul public, care doresc să implementeze strategii de dezvoltare durabilă. Problema de cercetare are o importanță deosebită datorită multor tendințe autodistructive prezente în ceea ce privește creșterea populației, epuizarea resurselor neregenerabile și deteriorarea condițiilor de mediu, ce indică o defalcare globală viitoare. Această cercetare organizează și sistematizează cunoștințele despre problemele legate de implementarea strategiilor de dezvoltare durabilă și provocările aferente.

Cuvinte-cheie: dezvoltare durabilă, sustenabilitate, strategii, organizații din sectorul public, provocări.

Summary

The article is dedicated to the subject of sustainability thinking in the conditions of the modern world of the organizations, with particular emphasis on public sector organizations. The goal of the research is to identify the priorities and challenges to the creation of a sustainable societies. Moreover the aim of the article is to identify the problems encompassed by the social sustainability approach. The research perspective presented in this article concerns the identification and analysis of selected aspects, that are considered more important than other matters and situations the public sector organizations are faced with. The results of the conducted research are a kind of guidelines and signposts for organizations, especially public sector organizations wishing to implement sustainable development strategies. The research problem is of great importance due to many present self-destructive tendencies with regard to population growth, depletion of non-renewable resources and deteriorating environmental condition, pointing to the upcoming global breakdown. This research organizes and systematizes knowledge about problems related to the implementation of sustainable development strategies and the related challenges.

Keywords: sustainable development, sustainability, strategy, public sector organizations, challenges.

For several decades, sustainable development has been an idea that guided development management at all levels of local government as well as at the national level. There are references to sustainable development in numerous legal acts functioning in

many countries around the world. Many of such references can be also found in the documents of international organizations, in particular, the United Nations, including the latest “Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development” - A new universal agenda for all countries and all stakeholders including 17 Sustainable Development Goals (SDGs) and 169 targets [1, p. 1-35]; Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), with a number of books and guidelines [2, 3, 4] and the European Union regulations, including the EUROPE 2020 - A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, in which sustainable growth is one of three main priorities [5, p. 8]. Despite many of those guidelines and regulations, there are many different views on how sustainable society can be achieved, furthermore, there are different views on what sustainability really means. The general idea stems from the concept of sustainable development which became in common use since Brundtland Report for the World Commission on Environment and Development in 1987 and is usually considered to be: “Development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.” [6, p.16] Since then, there have been many variations and extensions on this basic definition. The general variations of the definitions have a smaller chance to become outdated, because they do not carry any information or describe anything specifically. It is easier to find “followers” of such a definition. The more particulars there are in a definition, the greater field for denial and the ordinary polemic. Some ideas on what constitutes sustainable development and sustainability were presented by different institutions including The World Commission on Environment and Development: “A process of change in which the exploitation of resources, the direction of investments, the orientation of technological development and institutional change are all in harmony and enhance both current and future potential to meet human needs and aspirations” [6, p.17].

The article is dedicated to the subject of sustainability thinking in the conditions of the modern world of the organizations, with particular emphasis on public sector organizations. The goal of the research is to identify the priorities and challenges to the creation of a sustainable societies. For this purpose it will be essential to find out what is expected by the public sector organizations to be sustained and what particular constituents of human economic, ecological or social systems should be maintained and last longer in sustainable society and, on the other hand, what should be changed. It does not have to be very obvious, because in developing systems things are constantly changing, therefore it is not possible to sustain every systems, thing or condition, but it is reasonable to try to sustain some of them - for practical or moral reasons. Moreover the aim of the article is to identify the problems encompassed by the social sustainability approach. The research perspective presented in this article concerns the identification and analysis of selected aspects, that are considered more important than other matters and situations the public sector organizations are faced with. The results of the conducted research are a kind of guidelines and signposts for organizations, especially public sector organizations wishing to implement sustainable development strategies. The research problem is of great importance due to many present self-destructive tenden-

cies with regard to depletion of non-renewable resources, deteriorating environmental condition, and population growth, pointing to the upcoming global breakdown. This research brings, organizes and systematizes knowledge about problems related to the implementation of sustainable development strategies and the related challenges.

The research approach presented in this article is based on the assumption that all of the domains of sustainability have a social dimension: including ecological, economic, political, and cultural sustainability. Moreover, when social sustainability is defined as “the ability of a community to develop processes and structures which not only meet the needs of its current members but also support the ability of future generations to maintain a healthy community” [7], it can be definitely accepted, that social dimension of sustainability encompasses all human activities. Social sustainability is an often overlooked aspect of sustainability, and it is least defined and least understood of the different ways of approaching sustainability and it has got less attention in public dialogue than economic and environmental sustainability. Social sustainability it is an approach which presents new perspectives in contrast to the main approach to sustainability, which assume environmental, economic and social sustainability. Useful definitions of social sustainability have been elaborated, among others by the Western Australian Council of Social Services: “Social sustainability occurs when the formal and informal processes; systems; structures; and relationships actively support the capacity of current and future generations to create healthy and liveable communities. Socially sustainable communities are equitable, diverse, connected and democratic and provide a good quality of life” [8, p.18.] and Social Life, a UK-based social enterprise specialising in place-based innovation. “a process for creating sustainable, successful places that promote wellbeing, by understanding what people need from the places they live and work. Social sustainability combines design of the physical realm with design of the social world – infrastructure to support social and cultural life, social amenities, systems for citizen engagement and space for people and places to evolve.” [9, p.16]. Therefore, the contribution towards social sustainability include a wide range of activities and research areas, such as those for the benefit of equality, human rights, nurture, communality and resilience but also shared enthusiasm, empathy and trust. Then, social sustainability is concerned with taking humane aspects into account in the whole of human activity, including the economy.

The theoretical background for the research are also studies on a different areas of sustainability and the integration of these areas, which is a key pragmatic requirement for sustainable development of society or an organization. After publishing “Our Common Future” - the report of the World Commission on Environment and Development in 1987, sustainability discourse began intensely. Since that time, the discussion of how to make human economic and social systems last longer and have less impact on ecological systems is still vivid. Nevertheless, many politicians and decision makers are having trouble understanding the implications of their management for social and environment consequences [10]. Generally sustainability may mean different achievement levels of sustainable development for the advocates of each sustainability dimension:

economic, ecological or social. However, it will not be possible to achieve a desired level of sustainability in any dimension without achieving it in other dimension.

Current and future interactions between men-made and natural systems have a significant impact on society and the environment. This highlights the need to understand and measure the nature of sustainability and develop new approaches to: public services, resources management, industry and services, and lifestyle. One of the approaches towards measurement of sustainable development is to select and enumerate a number of indicators for each of the three dimensions – economic, environmental and social. The institution such OECD, the European Commission and the United Nations Commission on Sustainable Development have compiled a sets of indicators for tracking sustainable development trends. However those indicators are not easily transformed into organization's actions. According to OECD there are six key dimensions of sustainable development. There are effects of economic activity on the environment (e.g., resource use, pollutant discharges, waste) and on society (e.g., income levels, equity, employment). There are effects of social variables on the environment (e.g., demographic changes, consumption patterns, environmental education and information, institutional and legal frameworks) and on the environment (e.g., demographic changes, consumption patterns, environmental education and information, institutional and legal frameworks) and there are environmental services to the economy (e.g., natural resources, sink functions, contributions to economic efficiency and employment) and to society (e.g., access to resources and amenities, contributions to health, living and working conditions) [11, p. 2]. Based on these dimensions many organizations have implemented specific social management system including environmental management system, however they are rarely integrated with the general management system of an organization. As a consequence, environmental and social management is often not linked to the economic success of the organization. Nevertheless, in measuring and assessing sustainability local governments have some measuring tools at their disposal. Some tools which tends to take a single domain eg. economics, ecology or politics as its point of focus are less useful for assessing complex qualitative issues and problems. Therefore, some modern tools are needed and the example of such a tool is the Circles of Sustainability. The tool can be used in rural communities as well as in complex urban settings and it can be also applied for managing projects directed towards socially sustainable outcomes. The method is used by a number of cities across the world which try to map the sustainability of their communities. The method is associated with Metropolis - The World Association of Major Metropolises and helps the cities to manage major projects and also provide feedback on their sustainability profiles. The Circles of Sustainability approach apply four-domain model: economics, ecology, politics and culture and in each of these domains there are 7 subdomains included:

- The economic domain and subdomains: Production and resourcing; Exchange and transfer; Accounting and regulation; Consumption and use; Labour and welfare; Technology and infrastructure; Wealth and distribution.

- The ecological domain and subdomains: Materials and energy; Water and air; Flora and fauna; Habitat and settlements; Built-form and transport; Embodiment and sustenance; Emission and waste.
- The political domain and subdomains: Organization and governance; Law and justice; Communication and critique; Representation and negotiation; Security and accord; Dialogue and reconciliation; Ethics and accountability.
- The cultural domain and subdomains: Identity and engagement; Creativity and recreation; Memory and projection; Belief and ideas; Gender and generations; Enquiry and learning; Wellbeing and health [12].

Issues related to areas of building social sustainability, such as social equity with promotion of just and equitable distribution of public services as well as formation and implementation of public policy; livability, community development, social capital, community resilience, and human adaptation and placemaking, taken into account at the planning level, by the public sector organizations, contribute to better understanding of the concept and pathways to sustainable societies. Strategic and planning studies at the local level, taking into account social sustainability issues and the principles of sustainable development may include development strategies and programs, but also: local spatial development plans, environmental programs, waste management programs, low-carbon economy programs, revitalization programs, ecological education programs, local development plans, environmental inventories, Local Agenda 21 and others. They all support the efficient implementation of development policy. It is important that they should be complementary and not exclusive. The proper development of the above documents is a very important step guaranteeing the implementation of a sustainable development policy, but it is not enough [13, pp. 24-44]. The intersectoral partnership for the sustainable development of the commune, district or region is of equal importance, because only the participation of all stakeholders will ensure the process of implementing the strategy will be efficient and effective. [14 pp. 73-114.] It is also very important to ensure adequate financial resources in the budgets of local government units for the implementation of projects for sustainable development and for the implementation of social and environmental responsibility strategies. [15, pp. 235-251].

As an indispensable element the success of strategies and programs also there is continuous assessment of the effectiveness of implementation of the provisions included in the programs and strategies. The monitoring of development policy is the most often carried out using a set of sustainable development indicators. Quite often measuring sustainability causes a number of difficulties resulting from lack of standardization and lack of threshold values for indicators. The monitoring can be carried out by applying numerous partial indices relating to particular spheres of sustainable development, but also by applying the aggregated indicators. For example, in the sphere of environmental sustainability the indicator may include: pressure exerted on the environment, by the city; indicators presented state of the environment and indicators of reactions describing activities aimed at preserving assets and environmental resources. [16. p. 107]

One of the most important aspects discussed in local development strategies is the issue of spatial planning. Spatial development plans are usually expected to provide spatial order and transparent procedures for investment preparation, but very often, spatial planning processes are accompanied by many problems. The local spatial development plan is a document that should include all the determinants of sustainable development. By applying to the spatial development plans elements concerning, for example, protected areas and carrying out relevant arrangements and analyzes as part of the plan adoption procedure, it eliminates the need to conduct such procedures as part of processes related to the investments in the area covered by the local spatial development plan.

The idea of sustainable and long-term development, expressed by the definition of the United Nations which says that development must meet the needs of today's generation and not threaten the capabilities of future generations, can be helpful in defining tasks and goals of spatial planning. Among the principles of sustainable development being the basis for setting goals in strategic and planning studies, including those related to spatial planning, we can mention:

- ◆ adaptation of the built-up space to the development needs of the district or region,
- ◆ ensuring equal treatment of space users,
- ◆ comprehensive site preparation for the modernization of existing infrastructure,
- ◆ ensuring development in the field of urbanization, economy and environmental protection for the needs of future generations,
- ◆ protection of the climate, raw materials resources and the environmental resources such as: air, water and soil,
- ◆ protection of material culture goods,
- ◆ limiting harmful emissions to the atmosphere,
- ◆ saving energy through the use of renewable sources (solar, wind, water, etc.),
- ◆ waste utilization and implementation of environment-friendly industrial and agricultural production technologies,
- ◆ meeting the health, cultural and social needs of residents,
- ◆ preservation of spatial order (urban and architectural) in accordance with modern world standards.

Among many environmental and social challenges of sustainability in the world we live in today, such as deforestation, carbon emissions and habitat destruction or social issues such as poverty, hunger and disease or government and corporate corruption, most of them can only be solved by implementing a community-by-community approach to sustainability. An important and specific one, worth a closer look is also globalization. As a process of a mostly external character to local government units it strongly affects them and it is impossible to omit this impact in strategic planning at the level of a local government unit, such as commune, district or region. Locality within the European culture is connected with the commonwealth, collectivity and community and first of all it is a cultural phenomenon and the heritage of individual groups and collectivities, such as individual or collective identity and individual or social memory [17, pp. 28-32]. The processes of globalization most often are understood as interna-

tionalization, liberalization and the universalization of the economic system. They cause a number of both beneficial and harmful effects for local economic system. The first group includes: economic liberalization and limiting the role of the state; accelerating the process of internationalization of enterprises; progressing privatization; deregulation; progressive integration and expanding contacts between institutions and between enterprises. However, those positive effects of globalization are appropriated by the rich, privileged part of the global community. The harmful effects of globalization include pauperization and marginalization of individuals, groups, and sometimes whole communities; crisis of industry and post-industrial cities; depopulation of the villages; an increasing number of unemployed people and migrations for economic reasons. Moreover as the negative effects of globalization should be indicated: the forced introduction of a “free market”, which is not really free but controlled by large corporations; opening markets in developing countries to corporations that flood them with their products, destroying local competition; introducing the domination of corporate power over national governments, that try to be more loyal to the supranational organizations and corporations than to their own citizens; adapting national law to the dictates of corporates interests. Among the negative effects of globalization, most often highlighted by local governments in Eastern and Central European countries in recent years, the most frequently indicated are the migration of highly qualified employees due to the easier flow of information and easier education. In particular, this problem concerns the emigration of medical personnel, e.g. doctors and nurses.

The impossibility of predicting the direction of further development of the globalization process justifies the adoption of the evolutionary scenario of the synthesis consisting in the exchange of values at various scales and maintaining the balance between the pressure of globalization and the response of localities [17, p. 35].

People are less and less connected by common local history, collective relations or worldview. Some researcher emphasizes the coming sunset of locality: “The area of life is separated from the external determinants associated with the place, and the very notion of the place loses its importance in the face of the development of uprooting mechanisms. In most traditional cultures, regardless of the relatively frequent migrations of their populations and the huge areas that they sometimes travel across, the social life was generally related to the place. The basic factor in the change of this state of affairs is not the intensification of mobility, but the fact that the places have been completely penetrated by the uprooting mechanisms that linked local activities to spatio-temporal relations with an ever growing range” [18, p. 201]. Progressing globalization processes require local communities to face increasing challenges that do not recognize borders. The communities that want to continue, develop and even benefit from globalization must integrate in part or in whole, in a network of cultural and economic ties with other communities and collectivities. Each local community must also adapt to the requirements of the global free market economy system.

The above presented circumstances are a postulate addressed to local governments of communes, districts and regions so that sustainable development is their main devel-

opment direction. In accordance with the principle of “think globally, act locally” take into account international conditions, the most important of which are 27 principles included in the Declaration of The United Nations Conference on Environment and Development, [19]. In addition, when adopting development strategies and programs, local government should take more into account the recommendations contained in Agenda 21, which is a collection of recommendations for sustainable development for states, governments, intergovernmental and international organizations and for societies. Agenda 21 is a guide for developing not only national and regional sustainable development strategies but also local sustainable development strategies. Agenda 21 includes four sections:

- ◆ section one: social and economic dimensions. It considers the challenges that the adaptation of human behaviour to sustainable development pose to prevailing social and economic structures and institutions.

- ◆ section two: conservation and management of resources. The subject of this section is the environment itself and conservation and management of resources for development.

- ◆ section three: Strengthening the role of major groups. In this section the issues of how people are to be mobilized and empowered for their various roles in sustainable development are addressed.

- ◆ section four: means of implementation. This section deal with the ways and means of implementing Agenda 21. [20]

Bearing in mind that sustainable development is not a measurable and time-specific goal, but a postulated and desired long-term process, local and regional development strategies and programs that take into account the principles of sustainable development should define goals and values in the socio-economic sphere and in the field of environmental protection, which are the most important for the local community, and which are to be preserved and maintained in the long-term perspective.

Taking into account the fact that joint responsibility for creating development conditions is also born by the local and regional government authorities, it is possible to indicate a number of measures recommended for comunes, districts or regions in the social, economic and environmental dimensions that may be included in development strategies and programs. The following recommendations are proposed:

In the social dimension:

- ◆ satisfying the basic needs of society,
- ◆ protecting the residents of the local community against harmful effects on health and life,
- ◆ providing access to education; health care, social care; fair distribution of income and social security and access to employment,
- ◆ fair access to the environment and its resources, to recreation in a healthy and uncontaminated environment
- ◆ inviolability and protection of private property, state property and social goods.

In the economic dimension:

- ◆ supporting individual entrepreneurship, primarily for the development of small and medium-sized enterprises,
- ◆ supporting scientific research, technological development and implementations aimed at increasing the efficiency of using energy, raw materials and mineral fuels and basing production processes on the use of renewable resources
- ◆ changes in consumption and production trends through an appropriate financial and fiscal policy and appropriate promotion using mass media and environmental education,
- ◆ improvement of communication and information flow, support of decision-making processes for proper information and analysis of benefits and costs, including ecological and social costs, socialization of decision-making processes

The ecological dimension:

- ◆ ensuring that in each spatial development program for the country or for the the region, elements of environmental protection, health, cultural goods, biodiversity protection and natural monuments will be integrated,
- ◆ providing access to information on the state of the environment and threats to this state, to the decision-making processes in environmental matters,
- ◆ support for pro-ecological activities; reclamation of land and contaminated resources; for active protection of the environment and biodiversity,
- ◆ ensuring that everyone using environmental resources and introducing changes in it, will pay the appropriate fees and penalties for violation of environmental regulations.

Demand for public services will never end. The challenge for local government authorities is to meet these needs and find ways to deal with deficiencies that threaten the well-being of all members of the community. Low quality of life is associated with high costs. To build sustainable, happy communities, more than just infrastructure is needed, it is not enough to strengthen a socially sustainable society.

Social awareness in the field of sustainable development among local communities is systematically increasing and public authorities have appropriate tools, among which are development strategies and development programs. The condition for success is proper use of these tools so that the development is satisfactory from the point of view of the given community members.

Full implementation of the principles of sustainable development requires the participation of a conscious and well-educated society. For this reason, in order to successfully achieve the objectives of development strategies and programs a continuous and consistent raising of the level of social awareness is needed. This will contribute to supporting the creation of conscious prosocial attitudes, increasing the access of the local community to information and its participation in decision-making and consistent education for sustainable development. Territorial self-governments can expect problems with imbalance in the implementation of social goals. However, the impact of such events can through political participation at the local level. When people feel they have a voice in the process of governing their communities, they can expect better policies and

long-term results. The involvement of citizens can often mitigate the consequences of not meeting basic needs, because citizens are able to personally understand the factors responsible for certain problems, which are often not the responsibility of local government, which is often criticized. Therefore, better informed citizens give power to people in making better decisions for themselves.

In the last dozen or so years, the development of localism and the revival of regionalisms and local government movements have been observed in many countries of Central and Eastern Europe. Becoming a citizen of Europe for a large part of the population results in greater attachment to the „small homeland”, a unique place on earth, closer than an infinite world. It is connected with the growing awareness that the duration and functioning of the local community depends on the pace at which the elements of local identity are grounded or disintegrated. The only option that makes sense in the long-term is to strive for the sustainability of the whole socio-ecological system. The rationale for considering the whole system is based upon the existence of inseparable interlinkages between society and nature. Regardless of whether it concerns rural or urban areas and whether it is determined on a local or global scale, all dimensions of sustainable development must be taken into account in order to achieve the most sustainable result possible.

REFERENCES

1. United Nations Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. A/RES/70/1 - Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. [On-line] https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (accessed, 06.04.2019).
2. Strange Tracey, Bayley Anne, Sustainable Development. Linking Economy, Society, Environment, OECD, Paris, 2008. [On-line] <http://www.sjalftbaerni.is/media/frodleikur/OECD-skyrsla.pdf> (Accessed, 06.04.2019)
3. Policy Coherence for Sustainable Development 2018 Towards Sustainable and Resilient Society, OECD, Paris, 2018 [On-line] https://read.oecd-ilibrary.org/development/policy-coherence-for-sustainable-development-2018_9789264301061-en#page1 (accessed, 06.04.2019)
4. Rethinking Urban Sprawl, Moving Towards Sustainable Cities, OECD, Paris, 2018. [On-line] https://read.oecd-ilibrary.org/environment/rethinking-urban-sprawl_9789264189881-en#page1 (accessed, 12.04.2019)
5. EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. European Commission, Brussels, COM(2010)2020 [On-line] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC2020> (accessed, 12.04.2019)
6. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, The United Nations, 1987 [On-line] <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> (accessed, 12.04.2019)
7. Online Business Dictionary, [On-line] <http://www.businessdictionary.com/definition/social-sustainability.html> (accessed, 12.04.2019)
8. McKenzie Stephen, Social sustainability: Towards some definitions. Working paper series No. 27. University of South Australia, Magill, 2004. [On-line] http://naturalcapital.us/images/Social%20Sustainability%20-%20Towards%20Some%20Definitions_20100120_024059.pdf (accessed, 12.04.2019)
9. Woodcraft Saffron, Bacon Nicola, Caistor-Arendar Lucia & Hackett Tricia; Design for social sustainability. A framework for creating thriving new communities. Social Life Ltd, London 2012, [On-line] http://www.social-life.co/media/files/DESIGN_FOR_SOCIAL_SUSTAINABILITY_3.pdf (accessed, 12.04.2019).

10. Szajczyk Marek, From uncertainty to sustainability [in:] Uncertainty-risk or opportunity. Business environment perspective. (Ed.) Wereda W., Starnawska S., Siedlce University Publishing house, Poland, 2008.
11. Stevens Candice, Measuring sustainable development, Statistics Bries, September 2005 No. 10, OECD, Paris 2005 [On-line] <https://www.oecd.org/sdd/35407580.pdf> (accessed, 12.04.2019).
12. The Circles of Sustainability tool [On-line] <https://www.circlesofsustainability.org/about/about-us/> (accessed, 12.04.2019).
13. Giordano K., Planowanie zrównoważonego rozwoju gminy w praktyce. Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2005.
14. Borys Tadeusz (Ed.) Wskaźniki zrównoważonego rozwoju. Wyd. Ekonomia i Środowisko. Białystok, 2005.
15. Szmyt B. Taylor E. Ekologizacja zarządzania w przedsiębiorstwie, w: Zrównoważony Rozwój Regionów (Ed.) Toruński J., Wyrębek H. Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa, 2010.
16. Piontek Barbara, The concept of sustainable development of Poland. Wydawnictwo PWN, Warszawa 2002 r.
17. Majer A, Locality in the shadow of globalization, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Polonia VOL. XXXVI, 2011, Lublin 2011.
18. Giddens Anthony, Modernity and Self-identity, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
19. Declaration of the United Nations Conference on Environment and Development, [On-line] http://www.unesco.org/education/pdf/RIO_E.PDF (accessed, 30.04.2019).
20. AGENDA 21. United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 1992. [On-line] <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (accessed, 30.04.2019).

ПРОЦЕСС ГЛОБАЛИЗАЦИИ И ДИНАМИКА ЦЕННОСТЕЙ THE PROCESS OF GLOBALIZATION AND THE DYNAMICS OF VALUES

Аркадий УРСУЛ, доктор хабилитат философии, академик
ursul-ad@mail.ru

Ион РУСАНДУ, доктор философии,
Институт Юридических, Политических
и Социологических исследований
rusandu@list.ru

Rezumat

Articolul examinează relația dintre dinamica formelor de valoare și globalizare în perspectiva formării unei lumi durabile globale. Scopul studiului este argumentarea ipotezei acceptate că globalizarea stimulează convergența valorilor societăților izolate anterior și începe să influențeze din ce în ce mai mult evoluția valorilor umane universale. Autorii folosesc abordări globale și sistemice, metode științifice generale și mai ales abordări integrativ-interdisciplinare, istorice, evolutive și de valoare, metode de prognoză științifică și de cercetare a viitorului. Se arată că formarea unei lumi globale este asociată nu numai cu consecințe pozitive, ci și cu cele negative, însoțite de apariția unor noi amenințări planetare, ceea ce duce la contradicții axiologice. Se remarcă faptul că noile fenomene de valoare, care reflectă contradicțiile sociale și sociologice reale ale dezvoltării globale, apar atât în cursul globalizării, cât și influențează evoluția dezvoltării globale. Rolul unei abordări orientate spre valoare și al unei guvernări globale este dezvăluită în atingerea durabilității globale dorite. Articolul concluzionează că o nouă diviziune interdisciplinară a globalizării – globalizarea axiologică, este deja în curs de dezvoltare.

Cuvinte-cheie: globalism axiologic, contradicții axiologice, globalizare, contradicții socio-naturale, dezvoltare durabilă, valori.

Summary

The article examines the relationship of the dynamics of value forms with globalization in the perspective of the formation of a global sustainable world. The aim of the study is to argue the accepted hypothesis that globalization stimulates the convergence of values of previously isolated societies and begins to increasingly influence the evolution of universal human values. The authors use global and systems approaches, general scientific methods and especially integrative-interdisciplinary, historical, evolutionary and value approaches, methods of science forecasting and researching the future. It is shown that the formation of a global world is associated not only with positive consequences, but also with negative ones, accompanied by the emergence of new planetary threats, which leads to the emergence of axiological contradictions. It is noted that new value phenomena, reflecting real social and sociological contradictions of global development, appear both in the course of globalization and influence the course of further global development. The role of a value-oriented approach and global governance is revealed in achieving the desired global sustainability. The article concludes that a new interdisciplinary division of globalistics – axiological globalistics, is already emerging.

Keywords: axiological globalism, axiological contradictions, globalization, socio-natural contradiction, sustainable development, values.

На протяжении всей эволюции человечества появлялись различные формы ценностей, которые в дальнейшем претерпевали существенные изменения. Последнее время особый интерес представляет исследование и их связи с глобальными феноменами и становлением глобального мира. Причем в многочисленных научных работах по проблеме ценностей основное внимание обращается именно на ценности и гораздо меньше – на глобальные процессы, и, тем более на их взаимосвязь. Поэтому при выявлении тех или иных ценностей не очень понятно, какое отношение они имеют к тем иным глобальным феноменам, а какое – к общему развитию общества, в котором на формирование ценностных отношений влияют не только глобальные факторы. Можно даже считать, что многие ценности современного общества в своей основе сформировались тогда, когда глобальные процессы и прежде всего глобализация еще не проявлялись столь интенсивно, либо не осознавалось их влияние на формирование ценностей. Следует отметить что о значении ценностей в современном обществе и мире мы находим в монографии Николая Рымбу «Тирания ценностей.» [1].

Характерным примером такого подхода является широкомасштабный исследовательский проект «Всемирный обзор ценностей» (World Values Survey), объединивший многих ученых в различных странах мира, изучавших проблему ценностей и их влияния на социальную и культурную жизнь в 97 государствах [World Values Survey Analyze] [2]. В 80-90-х годах XX в. получил широкое распространение международный проект «материалистические / постматериалистические ценности», осуществляемый под руководством Р. Инглхарта (США, Мичиганский университет). Опираясь на иерархию потребностей А. Маслоу, Инглхарт различил два уровня ценностей: материалистический (физическая и экономическая безопасность человека) и постматериалистический (самоактуализация личности). В обоих случаях речь шла по сути о терминальных ценностях. Было предположено, что по мере утверждения ценностей первого уровня население будет все больше предпочитать ценности второго уровня. Данные, полученные более чем в 40 странах, подтверждают это положение. [3] В такого рода работах на базе социологического знания изучается изменение ценностей в связи с глобальными феноменами, и это исследование идет в русле социологии, может быть, даже глобальной социологии, становление которой уже было объявлено [4],[5]. В формирующейся глобальной аксиологии предметом исследования по-прежнему выступают ценности, их природа, генезис и эволюция, изменение ценностных ориентаций, их роль в обществе, но уже в глобальном измерении и развитии.

Вместе с тем существует иной подход к проблеме взаимосвязи глобальных процессов и ценностей, когда уже не традиционные научные дисциплины (философия, социология, культурология и т.п.) выступают начальной базой исследования, а новое научное направление – глобалистика. В глобалистике развивается некоторый комплекс её междисциплинарных разделов, на которые уже было обращено внимание [6],[7]. Здесь будет акцентировано внимание на ещё одном междисциплинарном формирующимся разделе глобалистики, в данном случае – аксиологической глобалистике на основе изучения эволюции глобальных феноменов (в основном

глобализации). В последующем изложении будет сделан акцент на методологических аспектах этого междисциплинарно-глобального подхода к пониманию и формированию нового направления - аксиологической глобалистики.

Эволюция ценностей в ходе глобализации

Осознание того, что в мире происходит глобализация, пришло около четырёх десятилетий тому назад, хотя объективно она началась намного раньше. Сейчас стало очевидным, что развитие мирового сообщества характеризуется выдвиганием на приоритетное место тенденции глобализации по отношению к другим глобальным тенденциям и процессам. Глобализация сейчас представляется основной формой глобального развития, выступая в виде усиления взаимосвязей между отдельными фрагментами и социумами человечества (прежде всего – экономических, финансовых, политических, социально-культурных, информационных, экологических и других взаимосвязей), универсализации и транснационализации ряда форм и структур человеческой цивилизации и культуры.

Как справедливо отмечается в литературе по специальности, понятие глобализация является самым часто используемым словом, менее определяемый и возможно самым непонятным, туманным и зрелищным с политической точки зрения последних и будущих лет [8].

Глобализация выступает не просто одним из глобальных процессов, но и важнейшим направлением всего глобального развития, эволюции и коэволюции этих процессов. В свою очередь, в состав глобализации как глобального процесса и одной из форм глобального развития входят различные тенденции и направления глобализации [7].

George Modelski выделяет четыре стороны аспекта глобализации: экономический, формирование общественного мнения, демократизация и политическая составляющая. Christopher Chase-Dunn идентифицирует, по крайней мере, пять разных аспектов глобализации: экономический, политический, экологический, институты/ ценности культуры и коммуникация.

В свою очередь, Geoffrey Hart также выделяет пять аспектов: наличие глобальной инфраструктуры, глобальная гармонизация характеристики будущего, отсутствие границ, глобальная диффузия, а также географическая дисперсия компетенции различного уровня.

Radu Săgeată выделяет следующие составляющие глобализации:

- культурная глобализация;
- экономико-финансовая глобализация;
- политическая глобализация;
- идеологическая глобализация;
- этническая глобализация;
- медиативная глобализация [9].

Глобализация тем самым предстаёт в качестве глобального феномена и выступает как объект исследования глобалистики, в том числе в ее эволюционном аспекте (хотя глобализацию изучают и многие другие науки). Глобализация

объективно ориентирована на формирование общепланетарной целостности цивилизации, мыслимой как становление единого глобального мира, причем как мира социального, так и социоприродного. И хотя этот процесс идет достаточно сложно, сопровождаясь и наполняясь разного рода противоречиями и негативами, тем не менее масштабы его расширяются, а темпы только ускоряются.

Как справедливо отмечает Виктор Жук, «завершение холодной войны глубоко повлияло на сообщество политических деятелей и научных исследователей международных отношений, ограничивая их с одной стороны от уже интенсивно изученных и накопленных научных тем, а с другой стороны, сталкиваясь с новыми реальностями менее известных, объясненных и понятных, вынуждены разрабатывать новые концепции и решения, необходимые для руководства и научного обоснования постбиополярных процессов и действий».[10]

В глобальных исследованиях последнего времени термин «глобальный» употребляется в смысле «охвата» какого-то пространства и обретения системной целостности, «заданной» тем или иным пространством (прежде всего, земным шаром). Этот смысл, именуемый «пространственной глобальностью», вкладывается в понимание процессов глобализации и ряда других глобальных процессов, например, некоторыми учёными предполагается, что глобализация берет начало со времен географических открытий.

Наряду с этим существует и другой основной смысл термина «глобальный», означающий, что данный процесс (объект, причем не обязательно человечество) обладает какой-то всеобщей содержательной характеристикой – закономерностью, свойством или параметром – которая присуща всем объектам, входящим в данное множество [11],[12]. Например, все люди, ранее проживавшие и ныне существующие на планете, даже если они ещё не объединены в глобально-целостную систему, подчиняются в своем развитии каким-то общим социальным закономерностям, изначально определяющих природу социального и носящих экзистенциальный характер. Можно сказать, что закономерности, которые свойственны всем без исключения социумам, также являются их глобальными характеристиками в смысле того, что они присущи любым проявлениям социальной ступени эволюции на планете.

Сравнивая эти два значения термина «глобальный» (пространственно-географический и всеобще-содержательный), можно увидеть, что второй смысл термина оказывается более глубоким и всеохватывающим. Ведь если какие-то объекты или процессы еще не обрели своей глобальной целостности и масштабности, например, в пространственных измерениях, то они изначально, по самой своей природе обладают теми или иными всеобще-целостными содержательными свойствами, которые в этом случае оказываются закономерностями либо тенденциями, выступая в качестве общечеловеческих феноменов. Причем становится очевидным, что глобализация в последнем смысле начинает формировать «содержательные глобальные ценности» гораздо раньше начала действия географического критерия, среди которых ряд общечеловеческих ценностей.

Ясно, что содержательный, качественный критерий глобальности оказывается более «сильным» и существенным, чем «пространственно-количественный» кри-

терий. В этом смысле глобальность как атрибут какого-либо материального образования – это его «экзистенциальная глобальность». Глобальность того или иного процесса в пространственном смысле существует не всегда, и об этом красноречиво свидетельствует становления и эволюции глобализации.

По отношению к проблеме глобализации и глобальным проблемам можно считать, что термин «глобальный» употребляется и в том, и другом значении, причем оба значения между собой тесно взаимосвязаны. Так, процесс глобализации предполагает распространение человеческой деятельности на весь земной шар с одновременным обретением им характеристики планетарной общности и целостности. Причем глобальная целостность формируется как благодаря присущим социальной эволюции закономерностям и характеристикам, так и в результате природных обстоятельств, особенностей и ограничений земного шара. И хотя, казалось бы, приоритетным является всеобщее-содержательный аспект социальной самоорганизации, одним из проявлений которого выступают глобальные процессы, тем не менее свое наименование он получил благодаря упомянутым природно-пространственным особенностям нашей планеты.

Вполне понятно, что при всей противоречивости и разнонаправленности векторов развития фрагментов мирового социума, он в той или иной степени с самого начала представлял собой глобальную социоприродную систему с различными типами связей, поскольку все человечество «проживало» на одной и той же планете, в ее биосфере. Определённый «природный аспект» глобальности становящемуся и расселяющемуся по планете человечеству с самого начала придавала биосфера, которая и явилась основой и колыбелью жизни и разума. Однако в биосфере человечество появилось довольно поздно, и наиболее ранние процессы миграции начались с «прямоходящего человека», а формирование связей между устойчивыми фрагментами общества ещё позже.

Глобальное расселение развернулось в форме нескольких «волн» с последующим усилением социальной интеграции и ростом народонаселения планеты. Этот глобальный процесс приводил к установлению все большего количества связей между социумами, и эти связи становились более тесными и существенными, появлялись новые направления совместной, становящейся все более масштабной глобальной деятельности, формируя принципиально новый - глобальный мир. Глобальность совокупной человеческой деятельности в известной степени формировались под влиянием природно-планетарных ограничений Земли и пределов биосферы.

Тем самым феномен глобализации можно рассматривать с позиций как «пространственно-географического», так и «качественно-содержательного» критериев глобальности. С точки зрения этого последнего критерия истоки глобализации уходят в пока неопределённое далекое прошлое, но здесь мы имеем дело с изолированными друг от друга локально-территориальными социумами, ценности которых существенно различались, даже несмотря на действие общих закономерностей развития и наличие некоторых универсальных ценностей, свойственных социальной ступени эволюции.

Если глобальное расселение началось и шло из Африки, то глобализация уже носит евроцентристский характер, во всяком случае в пространственном аспекте, потому что этот этап глобальных процессов начался с Великих географических открытий в XV веке. Благодаря им европейцы открыли новые территории суши и морские маршруты, что привело к взаимодействию ранее изолированных друг от друга народов разных культур и цивилизаций. Вряд ли можно согласиться с тем, что взаимодействие ранее изолированных народов приводило только к сближению их ценностей. Как происходило подобное сближение, можно судить не только по положительным примерам, но и многим другим, дающим возможность видеть историю международных отношений в значительной степени в качестве почти нескончаемой череды военных столкновений.

Но всё-таки в этих отношениях возобладала тенденция к сближению ценностей ранее изолированных социумов и к формированию в той или иной степени общечеловеческих ценностей. Поэтому можно считать, что формирование в той или иной степени глобальных ценностей получает мощный импульс эволюции только с этого «географического» этапа глобализации. Если раньше в центре внимания были ценности индивида, группы, рода, племени, максимум – государства, то глобализация стала постепенно смещать аксиологические акценты в сторону универсально-общечеловеческих ценностей как предпочтений всего человечества в целом. И этот процесс глобализации ценностей выступает характерной тенденцией формирования глобального мира, в котором вектор ценностных процессов направлен не только к отдельным индивиду и социуму, но и ко всему человечеству в целом.

Ценностно-противоречивый характер глобализации

Упомянутые выше формирующиеся области научного знания будут способствовать формированию глобального сознания, которое должно и будет учитываться в определении перспектив дальнейшего существования и развития цивилизации. Ценности, будучи составной частью культуры и всего общества в целом, аккумулируют и обобщают жизненно важную социальную информацию и ориентируют на решение стоящих перед обществом проблем, в том числе на современном этапе – глобальных проблем, связанных с глобализацией.

В современной литературе выделяются три основных типа взаимоотношения между индивидом и обществом в ценностном аспекте: традиционалистский, либеральный и общечеловеческий.[13]

Сейчас глобализация многим видится сквозь призму либерально-рыночных и демократических ценностей, их позитивных эффектов, растущего процветания населения планеты без сопровождающих и уже видимых негативов. Однако, несмотря на то, что глобальные проблемы и глобализация в целом представляют собой объективные феномены, для них характерен с течением времени рост рисков и негативных последствий. На них обычно обращают внимание анти- и альтерглобалисты, что вызывает протестные настроения и другие формы ценностных ориентаций, формируя усиливающиеся аксиологические противоречия.

Глобализирующийся мир стал наполняться новыми вызовами и рисками, угрозами и опасностями общепланетарного масштаба, которые могут вызвать глобальные кризисы и даже общемировые катастрофы, что позволяет считать современную цивилизацию обществом риска [14],[15],[16],[17]. После публикации подготовленного группой ученых во главе с Д. Медоузом первого доклада Римскому клубу «Пределы роста» [Meadows & Meadows, Randers & Behrens 1972] [18], стало понятным, что если нынешние тенденции социально-экономического развития будут продолжаться, то в XXI веке произойдет глобальный антропогенный кризис, а вполне возможно, даже общепланетарная катастрофа. В процессе глобализации резко обостряется проблема соотношения «естественного» (природа) и «искусственного» (культура) начало человеческой деятельности. [19]

Именно в системе «общество-природа» разворачивается основное социоприродное противоречие, когда все возрастающие потребности человечества уже не может удовлетворять ограниченная биосфера, в которой стали истощаться ресурсы и существенно ухудшились экологические условия. Умножение вызовов, угроз и опасностей в ходе развертывания глобальных процессов означает, что обеспечение национальной и глобальной безопасности во всех их формах и видах оказывается одной из главных общечеловеческих целей, ценностей и проблем XXI века, связанных с обеспечением сохранения и дальнейшего развития цивилизации [20]. Становится понятной необходимость преобразования универсальных ценностей и целей с целью разрешения упомянутого социоприродного противоречия.

Проблема безопасности пока явно недооценена в науке и требует гораздо большего внимания, чем это сейчас имеет место. В настоящее время происходит концептуальный, а возможно, даже парадигмальный переворот в самом понимании проблемы безопасности. Происходит рост числа фрагментов реальности и объектов, которые вовлекаются в научные исследования в контексте безопасности, и какой-то предел здесь заранее установить невозможно [17],[20],[21]. Следует согласиться с мнением исследователя Вячеслава Унгуряну согласно которому в глобализирующемся мире для Республики Молдова, в связи с ее ограниченными возможностями в политическом, военном и экономическом планах, очень важно для собственной безопасности найти для себя место в такой коалиции с государствами которые смогли бы ее обеспечить, так как в ином случае Республика Молдова подвергается слишком большим угрозам и рискам [22].

Некоторые из тенденций глобализации и почти каждая из уже известных и исследованных глобальных проблем несут угрозу гибели человечества либо сами по себе, либо через всю взаимосвязанную систему этих проблем и других общепланетарных процессов. Вот почему предотвращение или снижение влияния негативных глобальных процессов, опасностей и угроз глобальных катастроф, выживание человечества мыслится как первостепенная общечеловеческая потребность, осознание которой составляет ядро не просто нового, а именно глобального мировоззрения и формирования глобальных ценностей.

Опасности, связанные с большинством глобальных проблем, а также с негативно ориентированными глобальными и космическими процессами, как правило,

несут в себе угрозу гибели цивилизации и всего живого на планете. Так, прогнозы экологов в отношении негативных последствий надвигающихся глобально-экологических катастроф свидетельствуют о возможной гибели всего человеческого рода уже в течение первых веков третьего тысячелетия. С точки зрения приоритетности (ранжирования) опасностей можно считать, что чем масштабнее опасность (либо угроза как более конкретная и непосредственная форма опасности), тем она важнее для человечества. Если опасность имеет глобальный характер, то она относится ко всему живому и разумному, обитающему в биосфере, для которого она в этом смысле может иметь приоритетный характер.

В настоящее время сложилась, однако, такая глобальная ситуация, что негативные эффекты и последствия нарастают быстрее, чем позитивные результаты глобальной деятельности и, тем самым, эта деятельность в целом обретает всё более кризисно-катастрофический характер. Поэтому цивилизация будет адекватно реагировать на глобальные вызовы, противостоять им либо адаптироваться к ним, если научится эффективно управлять обеспечением глобальной безопасности и устойчивости. Поэтому усиление негативных тенденций становления глобального мира вызывает необходимость формирования ценностей, ориентированных на формирование управления в общепланетарном масштабе. Глобальное управление становится тем новым способом дальнейшего развития цивилизации, которое может обеспечить поступательное развитие мирового сообщества, не допуская его гибели на пути обострения глобальных проблем и противоречий.

Глобальное управление должно будет также акцентировать внимание на процессах формирования ряда новых универсальных ценностей, способствующих выживанию цивилизации как основных приоритетов перехода к новой форме общемирового процесса - устойчивому развитию. Эти ценности будут группироваться вокруг проблем выживания всего человечества и его безопасной эволюции в глобальном измерении. Поэтому следует согласиться с ранее высказанным мнением, что «принцип приоритета общечеловеческих ценностей – не просто благое пожелание и красивая фраза, а аксиологический императив, осознаваемый различными направлениями философской мысли на основе уже сейчас существующих общечеловеческих ценностей, императив, без осуществления которого человечество прекратит свое существование» [23].

Ценностно-целевой вектор достижения глобальной устойчивости

Почти одновременно с осознанием феномена глобализации возникла идея, активно поддержанная и продвигаемая ООН, о необходимости перехода к принципиально новой форме глобального развития. Речь идёт о безопасно-устойчивом развитии, которое может при эффективной реализации избавить мировое сообщество от все умножающихся угроз, опасностей и негативов, угрожающих цивилизации глобальной катастрофой. На уровне ООН ещё в 1992 г. было решено, что всё мировое сообщество должно перейти к устойчивому развитию, причем этому переходному процессу может помочь изменение общечеловеческих ценностей, которые претендуют стать не только глобальными, но и ориентированными на

выживание цивилизации и сохранение биосферы. Глобализация ценностей оказалась сопряженной с необходимостью их ориентации на достижение глобальной устойчивости.

Можно согласиться с Д. Садчиковым, что «задачи глобализации видятся, скорее всего, в объединении мирового сообщества для решения общемировых задач» [24]. Если говорить о перспективах эволюции глобализации и ряда других глобальных процессов, то уже сейчас мировое сообщество, хотя и очень медленно, но начинает переходить к реализации глобального развития, которое будет содействовать утверждению позитивных и преодолению негативных тенденций, особенно в их глобальном масштабе и измерении. Современный глобализирующийся мир должен будет превратиться в безопасно-устойчивый глобальный мир. Причем важную роль в достижении этой глобальной устойчивости начинает играть уже используемый целевой подход, который тесно связан с формированием новых глобальных ценностей. Такой подход берет начало с того исторического саммита 1992 г., когда на Конференции ООН по окружающей среде и развитию (ЮНСЕД) в Рио-де-Жанейро была поставлена беспрецедентная цель перехода мирового сообщества на путь устойчивого развития (УР), которое должно удовлетворять потребности настоящего времени, но не ставит под угрозу способность будущих поколений удовлетворять свои собственные потребности [25]. Основная цель перехода к устойчивому развитию – выживание и обеспечение существования человечества (и не только его, но и биоты) на будущие неопределенно долгие времена.

В рамках упомянутой Конференции ООН было принято историческое решение изменить модель, или форму, мирового развития, превратив неустойчивое и стихийное развитие цивилизации в глобально управляемое УР. Ни одна даже самая высокоразвитая страна (не говоря уже о странах с развивающейся экономикой) не сможет перейти на путь УР, не изменив кардинальным образом цели и принципы, способы и механизмы развития, не осознав взаимосвязь национального и глобального развития и обеспечения безопасности, которые были намечены в таком важном документе, как «Повестка дня на XXI век» (1992 г.), принятом всеми странами – членами ООН на ЮНСЕД.

Ценностно-целевой подход к глобальному развитию характеризует и важнейший официальный документ ООН «Цели развития тысячелетия» (ЦРТ), принятый на Саммите тысячелетия в 2000 году и содержащий восемь международных целей развития, которые государства – члены ООН и более двадцати международных организаций договорились достичь к 2015 году [The Millennium Development Goals 2015] [26]. В этом документе заявлено, что главной задачей является обеспечение того, чтобы глобализация стала позитивным фактором для всех народов мира. Это связано с тем, что, хотя глобализация открывает широкие возможности для развития человечества, ее благами сейчас пользуются весьма неравномерно и неравномерно распределяются её издержки, а в перспективе может обрести всеохватывающий и справедливый характер.

В 2015 г. на Саммите по устойчивому развитию в рамках 70-ой Генассамблеи ООН был принят официальный документ «Преобразование нашего мира: повестка

дня в области устойчивого развития на период до 2030 года» [Transforming our world 2015] [27], в который были включены 17 глобальных целей устойчивого развития. Цели устойчивого развития (ЦУР) стали продолжением как целевых ориентиров всех предыдущих документов ООН по УР, так и вышеупомянутых ЦРТ. В принципе, ЦУР по аксиологической терминологии являются ценностями-целями, или конечными (терминальными) ценностями, отражающими высшие предпочтения всего мирового сообщества.

Ясно, что без формулировки наиболее важных и приоритетных целей движения по пути УР вряд ли имеет смысл говорить о возможности становления глобального управления, хотя такое управление может быть использовано и для иных целей. ЦУР в первую очередь затрагивают и сбалансированно охватывают как минимум три основные составляющие УР (экономическую, социальную и экологическую) и взаимосвязи между ними, но вместе с тем способны охватить и другие сферы деятельности цивилизации. Тем самым как прошлую, так и будущую историю глобализации можно условно разделить на два этапа – этап ее эволюции в рамках модели стихийного неустойчивого развития и в перспективе – дальнейшего направляемого развертывания в модели УР и последующего ноосферогенеза.

Стратегия этого типа развития как нового нарождающегося системно-эволюционного позитивного глобального процесса предусматривает не только в перспективе обретение человечеством целостности, но также предотвращение и защиту от традиционных и возникающих глобальных рисков и угроз. Если переход к УР оказывается решением глобальных проблем, то и поворот глобализации на цели этого развития также будет способствовать выживанию цивилизации и сохранению биосферы. Основная идея поворота глобализации и других глобальных процессов на путь УР заключается в том, чтобы с помощью управления существенно уменьшить их негативные эффекты и усилить позитивные последствия.

Новая концепция выживания и обеспечения глобальной безопасности должна соединить в одно целое новый, потенциально общепланетарный тип развития и обеспечение безопасности мирового сообщества, т.е. обеспечивать безопасность позитивно ориентированного глобального развития через переход к глобальной устойчивости. Будущий процесс достижения этого нового типа устойчивости было бы неправильно сводить лишь к обеспечению глобальной и иных видов безопасности, хотя это одна из главных целей нового типа цивилизационного развития. Не менее важная цель – обеспечить сам процесс глобального развития мирового сообщества как поступательной эволюции в любой сфере человеческой деятельности и социоприродных взаимодействий.

Заключительные замечания

Уже можно полагать, что на пути интеграции теории ценностей и глобальных исследований начали формироваться два научных направления – глобальная аксиология и аксиологическая глобалистика. Последняя представляет собой междисциплинарный раздел глобалистики, исследующий глобальные процессы и системы в контексте эволюции ценностей и особенно глобально-универсальных ценностей.

Развитие таких областей знания важно в связи с тем, что в аксиологической сфере появляются и другие направления глобальных исследований, в том числе выходящие за пределы научного знания, характерным примером которых выступает, в частности, «христианская глобалистика» [28],[29]. В этой области теологии аксиологическое осмысление глобальных проблем осуществляется в рамках христианского мировоззрения в виде целого ряда концепций, составляющих основу теоретической модели «христианской глобалистики», формирование которой началось еще в 70-е годы XX века.

В более широком контексте речь идет о «религиозной глобалистике», представляющей религиозные ценности наиболее существенными в духовной жизни современного общества. Теологи дают свою универсальную трактовку глобальных проблем и других феноменов, соответствующую христианскому вероучению и другим мировым религиям, претендуя на создание как религиозной системы глобальных ценностей, так и концепций выхода из глобального кризиса через религиозно-нравственное совершенствование человека и всего человечества. Религиозная глобалистика является новым ценностным феноменом интеллектуально-духовного процесса, который и далее будет развиваться, поскольку большая часть населения планеты, разделяющая в той или иной степени религиозное мировоззрение, в то же время заинтересована в решении не только личных, но и общечеловеческих глобальных проблем.

Глобалистика в ходе своего взаимодействия с другими формами общественного сознания и особенно с наукой создала ряд новых «синтетических направлений» и продолжает захватывать пространство научной и других форм духовно-интеллектуальной сферы. Глобалистика сформировала уже более двух десятков интегративно-междисциплинарных направлений научного поиска. Причем на пути интегративного взаимодействия с той или иной научной дисциплиной происходит формирование как соответствующей «глобальной дисциплины», так и междисциплинарного раздела глобалистики. При этом глобалистика акцентирует свое внимание прежде всего на глобальных характеристиках изучаемых ею объектов (глобальных процессах и системах), а глобальные дисциплины продолжают то же самое предметное поле, которое они изучали и ранее, но теперь уже и в глобальном масштабе и измерении.

Как аксиологическая глобалистика, так и другие направления глобальных исследований помогут сформировать новое глобальное мировоззрение, которое будет способствовать выживанию человечества в становящемся глобальном мире, который должен стать также устойчивым миром. Ведь в зависимости от выбора глобально-универсальных ценностей будет определяться путь дальнейшего глобального развития, будущее человечества и нашей планеты.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Râmbu N. Tirania valorilor. Studii de filosofia culturii și axiologie. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2006. 350p.
2. World Values Survey Analize // World Values Survey site. URL: <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>
3. Inglehart R. Cultural shift in advanced industrial society. New Jersey, 1990.

4. Moore W. E. *Global Sociology: The World as a Singular System*. B: American Journal of Sociology, 1966, № 5, с.475-482.
5. *Encyclopedia of Global Studies / Juergensmeyer M., Anheier H. K., Mielants E. (Eds.)*. London, New York: Sage Publications. 2012. 2072 p.
6. Урсул А.Д. (2018а) Становление науки о глобальном мире. В: Социодинамика, № 10, с.61-67. DOI: 10.25136/2409-7144.2018.10.27446.
7. Урсул А. Д. Глобалистика и глобализационные исследования: становление новых интегративных направлений. В: Философская мысль, 2018. № 4, с.17–29. DOI: 10.25136/2409-8728.2018.4.24168.
8. Vezi: http://www.nistea.com/media/internet/crestinism_si_globalizare.htm
9. Săgeată R. Globalizarea culturală și cultura globală. Global și local în geografia culturală. București, 2009, p.31-32, https://www.academia.edu/13094905/Globalizare_culturala_si_cultura_globala_Global_si_local_in_geografia_culturala_Edit_Universitara_Bucuresti;
10. Victor Juc. Trecerea de la bipolaritate la lumea postbipolară: abordări conceptuale și sistemice. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2017, nr.2, p.9.
11. Глобальные процессы и устойчивое развитие. М.: РГТЭУ. 2011. 287 с.
12. Ilyin I. V., Ursul A. D., Ursul T. A. *Global Studies*. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing. 2016. 288 p.
13. Диалог культур в глобализирующемся мире. Москва: Наука, 2005, с.328-329.
14. Beck U. Was ist Globalisierung? Irrtümer des Globalismus – Antworten auf Globalisierung, Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag. 1997. 267 s.
15. Bostrom N. Existential Risk Prevention as Global Priority. B: Global Policy. Nr. 4, 2013, с.15–31.
16. Соколов Ю. И. Глобальные риски XXI века. В: Проблемы анализа риска, Т. 12, № 2, 2015, с.6-20.
17. Турчин А. В. Структура глобальной катастрофы. Риски вымирания человечества в XXI веке. М.: УРСС, 2010. 431 с.
18. Meadows D. H., Meadows D. L., Randers J. & Behrens W. W. III *The limits to growth. A report for the club of Rome's project on the predicament of mankind*. NY: Universe Books. 1972. 203 p.
19. Диалог культур в глобализирующемся мире. Москва: Наука, 2005, с.157.
20. Урсул А.Д. Безопасность и развитие: междисциплинарный подход и глобальное измерение. В: Вестник МГИМО (Университета), 2017. №3, с.141–160.
21. Урсул А.Д. Становление устойчивой цивилизации: новые глобальные цели. В: Философия и общество, 2016. №1, с. 29-56.
22. Ungureanu Veaceslav. Valorificarea oportunităților de fortificare a securității naționale a Republicii Moldova în contextul noilor replieri geopolitice în spațiul pontic. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2015, nr.2, p.31.
23. Столович Л. Н. Об общечеловеческих ценностях. В: Вопросы философии, 2004. № 7, с. 86–97.
24. Садчиков Д. От глобальных проблем человечества к идее глобализации. *Researcher. European Journal of Humanities & Social Sciences*, 2018, 1 (1), с. 61–72.
25. Наше общее будущее: доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию. Пер. с англ. М.: Прогресс, 1989. с.59
26. *The Millennium Development Goals Report 2015*. URL: <http://mdgs.un.org/unsd//Resources/Static/Products/Progress2015/Russian2015.pdf>
27. *Transforming our world: the 2030. Agenda for Sustainable Development*. 2015. URL: <https://sustainable-development.un.org/post2015>.
28. Круглова Г. А. Теоретико-философские основы христианской глобалистики. В: Вестник Ленинградского гос. ун-та им. А. С. Пушкина. Серия «Философия», № 3, 2007, с.151–158.
29. Круглова Г. А. Христианская глобалистика. Минск: БГУ. 2008.199 с.

«НОВЫЙ АВТОРИТАРИЗМ» И ЕГО ПРОЯВЛЕНИЯ
В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА (I)

THE “NEW AUTHORITARIANISM” AND ITS MANIFESTATION
IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA (I)

Лилия БРАГА, доктор философии,
Институт Юридических, Политических
и Социологических Исследований
009braga@gmail.com

Rezumat

Articolul este dedicat studiului problemelor asociate cu creșterea tendințelor autoritariste în lumea contemporană. În baza datelor organizațiilor internaționale de monitorizare a proceselor democratice și a literaturii de cercetare, autorul ajunge unele concluzii despre natura obiectivă a „noului autoritarism”, acesta fiind condiționat de procesele globale ale crizei democratice, ca produs firesc al epocii contemporane. În articol o atenție deosebită este acordată studiului simptomelor „noului autoritarism” în viața politică a Republicii Moldova. Autorul concluzionează că „alunecarea în autoritarism” a Republicii Moldova este o parte integrală a proceselor globale actuale de dezvoltare social-politică.

Cuvinte-cheie: procese politice, tendințe globale, criza democrației, noul autoritarism, autoritarism electoral, neo-autoritarism.

Summary

The article deals with the problems of the authoritarian trends in the modern world. The author comes to conclusion about the objective nature of the “new authoritarianism”, based on data from international monitoring organizations and other research literature. The author believes that the “new authoritarianism” is conditioned by the global processes of democracy crisis, being a product of the modern age development. The author pays a special attention to the study of the symptoms of the “new authoritarianism” in the Republic of Moldova. The author concludes that the “slipping unto authoritarianism” of the Republic of Moldova is an integral part of the global processes of the modern social development.

Keywords: political process, global trend, crisis of democracy, new authoritarianism, electoral authoritarianism, neo-authoritarianism.

Политическая наука является, пожалуй, одной из наиболее чутких форм общественной реакции на вызовы исторического времени. Тем не менее, и эта научная дисциплина не всегда способна адекватно отобразить те крутые повороты, которые происходят сегодня в политических судьбах отдельных стран. Политологи справедливо указывают на то, что современные глобальные трансформации существенно диверсифицировали структуры институционального дизайна, породив в различных странах весьма разнородную архитектуру правления и власти, что порой создает впечатление, будто тенденции эволюции политического порядка утрачивают свое универсальное значение [1, с. 5]

В актуальных условиях, характеризующихся стремительностью перемен в самых различных областях человеческого существования, высокая динамика институциональной среды отдельных государств и политических регионов

превращает формирующийся в них политический порядок в весьма сложный объект исследования, который с трудом поддается осмыслению, исходя из установок «вчерашнего дня». В этой связи приходит понимание, что сегодня политическая наука, чтобы не отстать от жизни, должна не менее динамично реагировать на изменения политических реалий, стремясь наиболее адекватно воссоздать картину происходящего. Поскольку лишь, исходя из реальной картины, можно с высокой степенью достоверности определить доминирующие тенденции эволюции политического порядка, которые позволят не только лучше понимать, но и более свободно ориентироваться в политическом пространстве.

Сказанное выше с полной основательностью можно отнести и к тем политологическим исследованиям, которые разворачиваются сегодня в Республике Молдова. Вступление в конце прошлого века Республики Молдова на путь демократизации, что стало для страны радикальным поворотом в ее исторической судьбе, предопределило тональность политологических исследований на долгие годы вперед. Новый опыт исторического развития страны, прежде всего, сориентировал исследователей на изучение самого феномена демократии, что было вполне оправданным для общества, впервые вступившего на путь демократического реформирования. В дальнейшем, по мере реформирования молдавского общества, исследовательское внимание стало все больше переключаться с общетеоретических проблем демократизации на изучение отечественного опыта реформирования политической системы в соответствии с нормами демократического развития. Общий вывод подобных исследований можно свести к следующему умозаключению: Республика Молдова на современном этапе движется в русле глобальной тенденции к демократизации. Однако в стране все еще очень велики издержки демократического развития, которые проявляют себя не только на институциональном, но и на ориентационном уровне функционирования формирующейся политической системы.

В настоящее время в анализе процессов политического развития страны особый тон задают оценки, зарождающиеся в контексте ожесточенной политической борьбы за власть между политическими конкурентами, которая разворачивается в Республике Молдова на современном этапе. Логика политической конкуренции придает риторике оппонентов власти преимущественно обвинительный характер, проявляющий себя в своеобразном развешивании ярлыков, призванных символизировать ущербность актуального политического курса и, в то же время, констатировать его несоответствие демократическим целям и идеалам развития страны. Подобным ярлыком стали обвинения в реставрации приемов авторитарного правления, в последние годы все более настойчиво звучавшие в адрес политического руководства страны [2, 3, 4].

Указанные обвинения, безусловно, имели под собой вполне объективные основания и, в целом, совпадали с оценками международного мониторинга развития политических процессов в Республике Молдова. Согласно указанным оценкам, Республика Молдова, на рассматриваемом историческом этапе, всту-

пила в полосу демократической деградации и стремительно эволюционирует в сторону установления неоавторитарного режима [6]. Подобное умозаключение опирается на скрупулезный анализ международными экспертами политической ситуации, складывавшейся в стране в последнее десятилетие, вплоть до парламентских выборов 2019 года, который раскрывает реальное положение вещей в общественно-политической сфере, скрывающееся за выстроенным за годы демократизации «демократическим фасадом».

Международный мониторинг процесса демократизации в Республике Молдова, бесспорно, имеет огромное значение для развития научно-исследовательского процесса внутри страны. С одной стороны, результаты подобного мониторинга позволяют сформировать объективное представление о положении Республики Молдова в международном рейтинге демократизирующихся стран. С другой – задают определенные ориентиры исследованиям внутри страны, вынуждающие более глубоко анализировать доминирующие тенденции в актуальном развитии общества. Так или иначе, но, ссылаясь, в том числе, и на международные оценки, исследователи внутри страны все более склонны квалифицировать актуальную направленность политических процессов в Республике Молдова как демократическую деградацию, а также констатировать факт неуклонной эволюции существующего политического режима в сторону усиления авторитарных тенденций [7]. Однако обобщающие научные исследования по данной проблеме пока отсутствуют.

Вместе с тем, важно отметить, что научные оценки сложившегося положения дел в политической сфере, подобно распространенной сегодня в стране политической риторике, продолжают сохранять преимущественно обвинительный тон, заостряющий внимание, прежде всего, на несоответствии установившегося в Республике Молдова в последнее десятилетие политического режима демократическому идеалу. Иными словами, укрепление авторитарных тенденций в функционировании указанного политического режима, рассматривается преимущественно как «отклонение от нормы», по существу, позиционирующее Республику Молдова «по ту сторону» цивилизованного мира.

Если следовать «обвинительной» логике, то закономерно возникает вопрос: почему Республика Молдова, столь успешно, согласно данным международных мониторинговых организаций прошлых лет [8, С. 530], реформировавшая политическую сферу в начале демократических перемен, к настоящему времени практически «сошла с рельс»? На начальном этапе изучения процессов демократизации исследовательское внимание в поиске ответов на данный вопрос в большей мере привлекали проблемы институционального характера. Поэтому закономерно, что на данном этапе основные «трудности» в развитии демократических процессов исследователи связывали, прежде всего, со слабостью политических институтов. Однако в последнее время наибольший интерес молдавские аналитики проявляют к изучению субъективного контекста процесса модернизации, зачастую полагая, что именно здесь кроется своеобразный «камень преткновения», не позволяющий стране дотянуться до высоких демократических стандартов развития.

Иными словами, ответ на этот вопрос исследователи сегодня чаще всего пытаются искать в субъективной составляющей политического процесса, особенности которой обычно связывают со спецификой «народного духа» страны. А именно, в незрелости политического класса, а также, в отсутствии политической культуры массового электората, «не доросшего» до уровня политического активизма и не умеющего сделать «правильный» политический выбор. Исходя из подобного подхода, усиление тенденций демократической деградации и все большее скатывание страны на уровень неоавторитаризма выглядит по большей мере как результат субъективной деятельности участников политического процесса, уводящей страну в сторону от глобальных цивилизационных целей развития [7, с. 126-153].

Иными словами, проявления авторитарного характера в политической жизни страны трактуется, по большей части, как «отклонение от нормы», нуждающиеся в исправлении, в возвращении Республики Молдова на рельсы демократического развития. В этой связи научные изыскания обычно изобилуют множеством различного рода рекомендаций, направленных на устранение «издержек» в демократическом развитии страны, на приведение функционирования политической сферы в соответствие с демократическим идеалом. Причем предположение о том, что всему виной пресловутый «человеческий фактор», направляющий развитие страны «не в ту сторону», провоцирует и появление соответствующих рекомендаций, по большей мере, просветительского характера, направленных на воспитание субъектов политических процессов, как со стороны элит, так и со стороны электората.

Следует отметить, что за годы демократического реформирования в Республике Молдова накоплен значительный объем научно-исследовательской литературы, посвященной изучению проблем политической сферы развития общества, которая несет поистине огромную познавательную ценность. Однако, увлеченные изучением характера процессов демократической модернизации, разворачивающихся внутри страны, многие исследователи, на наш взгляд, зачастую не учитывают в своем анализе что-то очень важное. А именно – те радикальные изменения, которые происходят в наши дни в демократическом мире, исходя из которых «неудачи» в развитии процессов демократизации в Республике Молдова не выглядят столь уж случайными, обусловленными исключительно национальной спецификой страны, ее, так сказать, «народным духом».

Третья волна демократизации, стартовавшая в конце XX века, изначально привела к формированию в странах постсоветского пространства, к которому относится и Республика Молдова, совершенно специфического общественного климата, получившего название «демократической эйфории», когда демократия стала рассматриваться не только как непререкаемый общественный идеал, но и как универсальная «панацея» от бед [9, с. 162]. Несмотря на то, что состояние «демократической эйфории» давно сошло «на нет», а доминирующие в настоящее время общественные настроения пронизаны разочарованием, глубокой апатией и скептицизмом по отношению к политике [10], тем не менее, к сегодняшнему дню в нашей стране не появилось ни одной политической силы либо обществен-

ного движения, которое бы открыто пропагандировало или поддерживало анти-демократические идеи. Поддерживать демократию – значит быть в современном «политическом тренде» и, тем самым, сохранять «лицо» страны как цивилизованного государства, развивающегося в русле глобальной тенденции к демократии и пользующегося международным признанием и поддержкой всего цивилизованного мира. Однако это стремление «сохранить лицо» во многом усложняет восприятие и осмысление тех политических реалий, которые прячутся за выстраиваемым «демократическим фасадом», мешая называть происходящие в политической сфере вещи своими именами.

Вместе с тем, ряд западных политологов уже на исходе XX века, в самый разгар третьей волны демократизации, когда казалось, что глобальная победа демократии не за горами, стали бить тревогу, указывая на снижение качества демократии во всем мире, заставляющее усомниться в том, «работает ли демократия» сегодня [11]. Одни исследователи объясняли данный факт глобального снижения качества демократии «демократическим откатом» (*Diamond, 2008*). Другие расценивали «демократические неудачи» ряда стран третьей волны как «сход с рельс» (*Fish, 2005*), сопровождающий любую демократическую волну [8, с. 19]. Однако появились и такие авторы, которые попытались связать современные издержки в глобальном процессе демократизации с доминирующими тенденциями развития современного мира, такими как глобализация, деиндустриализация, информатизация, миграция и т.п. Одним из таких авторов, в частности, является английский социолог Колин Крауч, который, совместно со своими коллегами и единомышленниками из других стран, не только попытался проанализировать объективные предпосылки глобального снижения качества демократии в современном мире, но и разработал оригинальную теорию «постдемократии» (*Crouch Colin, 2004*). Согласно его теории, демократия как специфическая система политического управления, пройдя свой пик развития в XX веке, в настоящее время все больше утрачивает свои экономические и социальные основания и потому вступила на «нисходящую ветвь параболы». Энергия и жизненная сила политики, по мысли автора, сегодня возвращается туда, где она находилась в эпоху, предшествующую демократии – к немногочисленной элите и состоятельным группам, концентрирующимся вокруг властных центров и стремящихся получить от них привилегии [12, с. 9].

В настоящее время многие западные аналитики вынуждены признать, что на современном этапе демократия, как система политического устройства общества, вступила в полосу кризиса и это существенным образом сказывается на ее качестве в глобальном измерении, тем более, что очевидность подобного феномена убедительно демонстрируют результаты международного мониторинга состояния демократии в современном мире. В частности, Отчет *Freedom House*, представленный американской неправительственной мониторинговой организацией в феврале 2019 года и получивший название «Демократия отстывает», однозначно указал на усиление глобальной тенденции неуклонного снижения качества демократии, существенно сказывающееся на состоянии свободы в демократическом

мире. Доклад указывает на то, что соблюдение демократических принципов ухудшается во всем мире, как в переходных странах, так и в странах старой демократии. Снижение уровня глобальных свобод затрагивает все регионы мира: от устоявшихся демократий, каковой являются Соединенные Штаты Америки, до консолидированных авторитарных режимов, таких, как Россия и регистрируется аналитиками *Freedom House* уже на протяжении последних 13 лет. Указанная тенденция сохраняет последовательность, из чего аналитики *Freedom House* заключают, что «демократия в мире находится в процессе отступления» [13].

Если согласиться с приведенной выше точкой зрения и принять за аксиому вступление демократического мира в некое состояние «постдемократии», то закономерно возникает вопрос: что же в реальности находится за «демократическим фасадом» и, по существу, «грозит» прийти на смену тому политическому устройству общества, на которое человечество привыкло ориентироваться как на глобальную культурную цель? Ответ на данный вопрос, если судить по тем характерным тенденциям, которые набирают все большую силу в самых различных странах мира, может быть лишь один – это «новый авторитаризм». Во всяком случае, подобной точки зрения придерживаются сегодня немало аналитиков, включая экспертов *Freedom House*, которые, опираясь на данные мониторинга, констатируют глобальное усиление авторитарных тенденций, включая страны старой демократии [14].

Безусловно, развитие тенденций к авторитаризму обладает различной динамикой в различных странах, включенных в процессы демократизации. В странах старой демократии, где демократические институты достаточно глубоко и прочно укоренены в жизни общества, симптомы авторитаризма более слабы и менее выражены. Что же касается новых демократий, где функционирование формирующихся демократических институтов осложнено отсутствием либо слабостью демократических традиций, тенденции к авторитаризму не встречают серьезного сопротивления общества. Напротив, скажем, в странах постсоветского пространства, общество, воспитанное на протяжении более, чем полувека, на традициях тоталитаризма, сегодня в своей массе, судя по укрепившимся здесь режимам, не только относится терпимо к проявлениям авторитарных тенденций в управлении страной, но и, в значительной мере, руководствуясь некими ностальгическими настроениями, выражает свою поддержку авторитарным лидерам и их обещаниям «навести порядок» при помощи командно-административных методов. Подобным образом дела обстоят, в частности, в таких странах, как Беларусь, Российская Федерация, Казахстан, Азербайджан, Туркменистан, Таджикистан. Указанный ряд стран входит в категорию консолидированных автократических режимов. В то же время, такие страны как Республика Молдова, Украина, Грузия, будучи включенными в категорию стран с гибридными режимами, сочетающими в себе как черты демократии, так и авторитаризма, судя по последним данным *Freedom House*, движутся по пути «соскальзывания к авторитаризму» [15].

Таким образом, динамика глобальной общественно-исторической эволюции, на наш взгляд, доказывает обоснованность того научного предположения,

что современный мир, вступив в состояние постдемократии, все более эволюционирует к неоавторитаризму. Тенденции к авторитаризму, сопутствующие демократической деградации, по-разному могут менять структуры национального институционального дизайна, порождая разнородную архитектуру правления и власти [1, с. 5]. Однако, если страны старой демократии, несмотря на развитие феномена «демократической энтропии» (Crouch C., 2004), тем не менее, и сегодня сохраняют свой международный статус оплота демократии, то значительная часть новых демократий переходит к состоянию «постдемократии», выстраивая различные вариации неоавторитарного правления, по существу, минуя стадию демократического развития.

Является ли «новый авторитаризм» лишь одной из современных тенденций и закономерностей эволюции процессов демократизации либо это реальное лицо наступающей новой эпохи человеческого развития – покажет время. Пока что речь идет лишь о реальных, специфических для авторитарного устройства, симптомах общественно-исторической эволюции, на эмоциональном уровне внушающих аналитикам тревогу и опасения за будущие судьбы человечества. Тревога, опасения и осуждение – это первое, что бросается в глаза в попытках многих исследователей современных общественно-исторических процессов осмыслить происходящие на сегодняшний день в мире перемены, связанные с усилением авторитарных тенденций развития и глобальным снижением качества демократии. Причем подобная тональность оценок является доминирующей и характерной не только для сферы политики, но и не в меньшей мере, для сферы научного осмысления эволюции современных общественно-исторических процессов. В частности, особо отмечается угроза, которую несут в себе авторитарные режимы с их специфическими методами общественно-политического управления, «подвергающими эрозии международные правила и стандарты, выработанные демократиями за десятилетия» [16].

Установка на «осуждение» авторитаризма, доминирующая в осмыслении авторитарных тенденций развития современного мира, порой, в общественных дискуссиях порождает соответствующую ответную реакцию со стороны ряда патриотически настроенных представителей научной интеллигенции стран со статусом неоавторитарного правления, склонных, в частности, констатировать «крайнюю политизированность» и «конъюнктурную загрузженность» понятия «нового авторитаризма», рассматривая его, прежде всего, как инструмент политических технологий, порожденных современным геополитическим противостоянием в мире. Подобная установка, имеющая полное право на существование, с одной стороны, верно, на наш взгляд, отмечает то огромное влияние, которое оказывают информационные технологии и порождаемые ими клише на ценностное восприятие феноменов современной общественной жизни. С другой, стремление противостоять информационной войне, развязанной в современном мире, приводит к ретушированию, а, порой, и отрицанию, являющихся очевидными, авторитарных тенденций глобального политического развития. Среди прочих,

высказываются и такие точки зрения, согласно которым, дискутируя о феномене «нового авторитаризма», следует говорить не столько о каком-то особом политическом режиме современности, сколько об авторитарных лидерах нового образца, которые встречаются сегодня не только в авторитарных, но и в демократических режимах. Авторы указанной точки зрения видят отличие в политическом управлении странами лишь в том, что демократическая система способна «переварить» авторитарную личность, авторитаризм же, напротив, еще более усиливает ее качества, что, в частности, можно видеть на примере Франции и Саркози, Англии и Блэра, с одной стороны, и Венесуэлы и Чавеса, с другой [16].

Особую тональность дискуссиям о «новом авторитаризме» придал Доклад «Авторитаризм 2.0», опубликованный в США в 2009 году, в котором были обобщены исследования таких известных демократических организаций, как *Freedom House*, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, и *Radio Free Asia*. Доклад, в частности, подчеркнул двойственный характер рассматриваемого политического феномена: с одной стороны, его повторяющуюся природу, с другой – формирование в инновационном информационном обществе. «Новый», он же «капиталистический авторитаризм», в числе которых назван промышленно-торговый Китай, а также нефтяные Россия, Венесуэла, Иран, исходя из Доклада, более не закрыт для мира, но, напротив, интегрирован в него экономически и индустриально. Будучи основанным на глобальной экономике, «новый авторитаризм», более не нуждающийся в идеологии, обладает огромным влиянием на развитие глобальных общественно-политических процессов. Важными ресурсами такого авторитаризма являются: военные технологии, масс-медийные технологии, популизм и личностные качества лидеров этих стран. Однако, констатируя усиление авторитарных тенденций развития в современном мире, авторы Доклада, по существу, придавшие ему обвинительный характер, на наш взгляд, остаются в плену установок современного глобального геополитического противостояния и потому воспринимают «новый авторитаризм», прежде всего, как режим, несущий угрозу демократическим традициям [17].

Безусловно, существует и другая позиция, согласно которой формирование «нового авторитаризма» рассматривается преимущественно как объективно-исторический процесс развития человеческой цивилизации, процесс, обусловленный самой логикой и характером ее эволюции и потому стоящий вне его эмоциональной оценки. Примером такого подхода может, в частности, служить публикация польского исследователя Михала Кузь (*Michał Kuź*) «Новый авторитарный мир» [18]. В указанной публикации автор не только предсказывает наступление эпохи «нового авторитаризма» как результата глобального кризиса демократии, но и, опираясь на работы таких известных американских исследователей, как Джошуа Курланцик (*Joshua Kurlantzick*), Фарид Закария (*Fareed Zakaria*), Поль Рей (*Paul Rahe*), Марцин Круль (*Marcin Król*), пытается объяснить его объективно-историческую природу. С точки зрения автора, распространение авторитаризма в современном мире обусловлено, по крайней мере, тремя группами причин: крахом демократии в странах Третьего мира, усилением евразийских авторитарных режимов и кризисом доверия к демократии в ее колыбели - на Западе.

По мнению М. Кузь, логика развития современного мира делает теорию С. Хантингтона (*Samuel Huntington, 1991*) о волнах демократии, согласно которой каждая новая демократическая волна должна захватывать все большую территорию, а обратное движение становится все более незначительным, весьма сомнительной. Пример многих новых демократий третьей волны, которым Западный мир рекламировал либеральную демократию в связке с либерализацией торговли как панацеею от всех его бед, показал, что экономическая ситуация не улучшалась, вследствие чего выросло разочарование. В то же время, руководство государств и локальные элиты потеряли контроль над экономикой, поскольку курс валюты стал свободным, а производственные предприятия были проданы иностранным инвесторам. На первом этапе демократизации, также, стремительно вырос уровень коррупции, затронув ключевые государственные функции, поскольку на тот момент еще не сформировалось основ правового государства, но уже исчезла сильная диктаторская власть, которая прежде служила тормозом для нездоровых амбиций чиновников и олигархов. Разгул коррупции, нестабильность, экономическое ослабление способствуют оживлению популизма с его нереализуемыми обещаниями, направленными на «раскачку» общества в целях смены власти. Это ведет к тому, что политика все чаще делается на улицах, и все реже - у избирательных урн. В подобных условиях средний класс, который еще недавно считался оплотом демократии, опасаясь беспорядков, начинает поддерживать недемократичную стабилизацию в виде военного руководства или более-менее предсказуемых диктаторов, стремясь не столько к расширению, сколько к сужению демократии в обмен на наведение порядка. О «наведении порядка» мечтают и более широкие слои общества, полагающие что в создавшихся общественно-политических условиях «слишком много демократии» идет только во вред обществу.

Другая проблема современной демократии кроется, по мнению автора, в так называемом «эффекте черного рыцаря». Под «черным рыцарем» понимают механизм, при помощи которого сильный и исправный авторитарный режим тормозит демократизацию соседних стран или укрепляет в них диктаторские режимы. Сегодня к подобным режимам относятся, прежде всего, такие страны, как Россия и Китай, которые оказывают огромное экономическое и политическое влияние не только в своем регионе, как, к примеру, Сингапур и Иран, но и в глобальном масштабе. Авторитарные режимы, не нуждающиеся в трудоемких общественных консультациях, в условиях глобализации оказываются более эффективными в принятии решений. Поэтому, есть вероятность, что общества стран постсоветского пространства, ставших на путь демократизации, все больше сталкивающиеся с затяжными политическими и экономическими кризисами, вскоре могут начать завидовать, к примеру, авторитарной Белоруссии. Более того, демонстрируемая Россией эффективность армии, а Китаем - экономическая мощь, способны оказывать огромное влияние, в том числе, и на политиков и аналитиков Западных стран, которые, наблюдая, как легко и беззащитно недемократические государства проводят эффективную внешнюю политику, тоже начинают склоняться

к логике холодной войны в стиле «наш диктатор лучше их диктатора». Ссылаясь на известного американского журналиста и политолога Фарида Закарию (*Fareed Zakaria*) и его книгу *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad* (2003), автор публикации цитирует идею о том, что просвещенная олигархия, исповедующая нечто вроде «либерального конституционализма» - это, видимо, лучший вариант, чем нелиберальная, преследующая иноверцев и меньшинства, демократия. Иными словами, в складывающихся условиях менее демократичное руководство, как полагает автор, могло бы пойти всем на пользу.

Третья группа причин, способствующих усилению авторитаризма в современном мире, коренится в беспрецедентном падении уровня доверия к демократическим институтам на самом Западе. В партиях, отличающихся друг от друга лишь названиями, год от года становится все меньше членов, а выборы проходят при все более низкой явке. В результате, безмянные бюрократы все чаще принимают решения через голову граждан. Одновременно ослабевает эффект распространения демократии с запада на восток. По данным *Freedom House*, во всех без исключения новых странах-членах Европейского Союза, в течение десятилетия после их вступления, снизилась прозрачность выборов, негативные изменения произошли со свободой слова и в целом с состоянием демократии. Подобное явление, вслед за американским историком Полем Рейем (*Paul Rahe*), политологи сегодня называют «дрейфом демократии» в направлении токвилевского (*Tocqueville*) «мягкого деспотизма», который начался на Западе после падения коммунизма. Ну а то, что наша цивилизация предлагает взамен демократии, можно, по мнению автора, вслед за метким определением Марцина Круля (*Marcin Król*), рассматривать в качестве современного варианта просвещенного абсолютизма, в котором предполагается разоружить окончательно эмансипированных индивидуалистов и отрезать их от политики, оставив ее исключительно «профессионалам».

Таким образом, с точки зрения польского исследователя, в условиях, когда саморазрушительные тенденции массовой демократии нарастают, крайне вероятно, что в итоге в нашей цивилизации закрепится более или менее олигархическая система – власть «новых феодалов», которую автор называет «Средневековьем 2.0». Противостоять подобным глобальным тенденциям, по его мнению, весьма проблематично, поскольку революция сегодня никому не нужна, тем более, что революции всегда устраивают молодые, а при нынешней демографической динамике на Западе их просто слишком мало. Это не значит, что в современном обществе более нет места для радикализма, который будет стремиться свергнуть абсолютистский режим, возродив традиции республиканства. Однако Кузь призывает иметь в виду, что путь к новому республиканскому устройству проходит через «длинную долину, наполненную постполитическим мраком».

Любопытную попытку осмыслить вопрос о том, почему в современном мире происходит переход от «либерализма» к «нелиберализму», выражаясь в нарастании тенденций к авторитаризму во многих странах мира, включая государства со старыми демократическими традициями, представляет собой, на наш взгляд,

и публикация румынского исследователя Даниэля Дэяну (*Daniel Dăianu*) [19]. Автор, опираясь на накопленные в научном мире результаты исследований указанной выше проблематики, предлагает своего рода систематизацию тех объективных факторов, которые способствуют укреплению авторитаризма в современном мире.

Во-первых, это усиление вызовов современного мира, таких, как экономическая безопасность, международный терроризм, миграция, информационная безопасность, защита границ, изменения климата и т.п., которые все больше обуславливают необходимость использования средств прямого контроля над экономикой и обществом, в целом, находящихся «по ту сторону» институционального демократического управления. Во-вторых, экономический рост новых мировых игроков авторитарного типа, таких как Китай, Индия, которые в условиях глобализации оказывают возрастающее влияние на развитие социально-экономических процессов в мире. В-третьих, процессы демократического развития быстрее и легче сворачиваются там, где авторитарные традиции тесно увязаны с особенностями национальной и религиозной самоидентификации. В-четвертых, ориентации масс на авторитаризм коренятся в особых психологических установках людей, опасющихся непрогнозируемых изменений, а также стремящихся, как правило, к стабильности общественных связей и отношений, к сохранению привычного образа жизни в рамках сообщества, члены которого обладают той же национально-культурной идентичностью. В-пятых, такие проявления глобализации, как социальная фрагментация населения и появление новых информационных технологий, которые значительно усиливают способность различных структур оказывать влияние на людей, вынуждают общество требовать у государства социальной защиты, что сопряжено с укреплением политики регламентации и ограничения, более свойственной авторитарному стилю правления. В-шестых, известен пример целого ряда успешных в экономическом отношении стран, главным образом азиатского региона (Тайвань, Китай, Южная Корея), которые добились экономического прогресса в сочетании с отсутствием политического плюрализма, когда институциональные образования представлены одной правящей партией. В-седьмых, в современном мире все более очевидным становится дисбаланс между экономическим развитием, с одной стороны, и общественно-политическим настроением общества, характеризующимся ненавистью и протестом по отношению к политическому истеблишменту. В-восьмых, тенденции к авторитаризму подпитывает отчаянное стремление к власти политических элит и их желание сохранить свое статус-кво, позволяющее предоставлять привилегии определенным заинтересованным группам.

В числе особых симптомов времени автор также указывает реакцию общественного отторжения традиционных партий в странах либеральной демократии, обусловленную рядом причин: провальной общественной политикой последних лет, приведшей к усилению социального раскола; определенным «институциональным склерозом», поражающим не только менее развитые в экономическом отношении страны; своеобразием текущего исторического периода, в условиях

которого новая индустриальная революция привела к соответствующему трансформированию политических элит, интересы которых далеко отстоят от интересов широких социальных групп.

Изучение процессов политического развития общества сквозь, ставшую уже привычной, призму идеи «глобального движения к демократии» привело к тому, что авторитаризм стал рассматриваться как архаичная форма общественно-политического устройства, изжившая свой век, способная все еще функционировать лишь в наиболее отсталых в социально-экономическом и политическом отношениях странах. Однако современные тенденции глобального развития доказывают не только живучесть подобной системы общественно-политического управления, но и ее функциональность в новом общественно-историческом контексте. Вместе с тем, следует понимать, что новые цивилизационные условия, обусловленные новыми глобальными тенденциями эволюции современного человечества, накладывают свой отпечаток на развитие политической сферы, превращая хрестоматийный вариант авторитаризма в «новый авторитаризм», под которым, по сути, понимают «авторитарный капитализм», более гибкий, многослойный и эклектичный.

Склонность к авторитаризму представляет собой одну из наиболее выраженных тенденцией современного глобального общественно-политического развития, в той или иной мере свойственную всему демократизирующемуся миру. Однако, если в странах старой демократии «новый авторитаризм» обнаруживает себя именно как «склонность», выраженная в отдельных проявлениях, то в так называемых «неоавторитарных режимах», включаемых *Freedom House* в общий рейтинг переходных стран, тенденция к авторитаризму складывается в специфическую политическую систему, опирающуюся на неоавторитарные принципы правления. Поэтому специфические особенности «нового авторитаризма», безусловно, наиболее рельефно проступают в функционировании неоавторитарных режимов.

К числу неоавторитарных режимов, появление которых на карте мира относится к рубежу XX-XXI столетия, сегодня принадлежит целый ряд стран мира, расположенных в различных частях света (Евразия, Латинская Америка, Африка), попавших под глобальное влияние «волн демократизации», но со временем «сошедших с рельс». Наибольший интерес для нас, разумеется, представляет группа неоавторитарных режимов, образовавшихся из числа постсоветских стран. К указанной группе в настоящее время причисляют 9 стран постсоветского пространства, среди которых Белоруссия, Россия, Казахстан, Киргизстан, Узбекистан, Таджикистан, Туркменистан, Азербайджан, Армения. Имея, после развала союзного государства, одинаковые с другими постсоветскими странами стартовые условия, отмеченные выше государства достаточно быстро перенаправили начавшийся на рубеже тысячелетий процесс демократизации на формирование и укрепление новых неоавторитарных режимов.

Понятно, что каждый из вновь сформировавшихся на постсоветском пространстве неоавторитарных режимов отличается свойственной только ему национальной спецификой. Вместе с тем, на фоне этой специфики, в функциони-

ровании постсоветских неоавторитарных режимов выделяется определенная совокупность типичных черт, свойственных для каждой из указанных стран, которые хорошо описаны в публикации российских авторов Нисевич Ю. А. и Рябова А. В. «Современный авторитаризм и политическая идеология» [20].

Постсоветские неоавторитарные режимы, по мнению авторов, различаются между собой по характеру правления на персоналистские, где правит авторитарная личность, и корпоративные, где власть осуществляют политико-экономические группы, в силу чего режимы носят олигархический характер. Тем не менее, их общая ключевая черта состоит в том, что правящие социальные группы и их лидеры представлены выходцами и/или прямыми наследниками бывшей советской партийно-хозяйственной номенклатуры.

В отличие от классических авторитарных режимов, неоавторитарные режимы, возникновение которых приходится на период «постидеологической эпохи», отходят от навязывания обществу «разработанной и ведущей идеологии». Тем не менее, идеология в указанных режимах все-таки сохраняет свое значение как «инструмент поддержания социального господства, самолегитимации режима», сплочения и мобилизации масс в его интересах и в соответствии с его политическими целями.

В идеологическом отношении, прежде всего, налицо полный разрыв с коммунистической идеологией, обеспечивавшей функционирование тоталитарного режима власти. Сформировавшись в эпоху развития глобальных процессов демократизации и будучи вынужденными адаптироваться к «вызовам современности», неоавторитарные режимы, в отличие от классических авторитарных режимов, являются менее цельными, более гибкими и всеядными, более эклектичными и многослойными в отношении идеологии.

Отличительная особенность неоавторитарных режимов состоит в дифференциации официальных, публичных идейно-ценностных установок от реально действующей латентной идеологии. С одной стороны, постсоветские неоавторитарные режимы в поисках международного признания открыто декларируют свою приверженность общепринятым демократическим стандартам, позиционируя себя в качестве сторонников универсальных ценностей прав человека. С другой – неофициально придерживаются своей собственной идеологии, базовой ценностью которой является достижение материального обогащения и социального превосходства посредством использования публичной власти. Таким образом, реальную идеологию неоавторитарных режимов составляет «идеология коррупции», представляющая собой систему установок, направленных на использование полномочий и ресурсов публичной власти не по его прямому назначению, а для личного и группового материального и нематериального обогащения, и мотивирующих социальное и политическое поведение правящих слоев.

В силу того, что «идеология коррупции» является непригодной для мобилизации широких масс общества на поддержку правящего режима, инструментарием, направленным на обеспечение подобной поддержки, становится идеология

построения национального государства, которая приобретает выраженную националистическую окраску и может носить как охранительный характер (защита от внутренних и внешних угроз), так и принимать форму идеологии развития и модернизации. Поэтому официальной идеологией неоавторитарных режимов по сути является идеология этатизма, позиционирующая государство на высшей ступени ценностной иерархии, на которой человек с его правами занимает низшую ступень. Апелляция к идеологии этатизма позволяет неоавторитарным режимам сконструировать приемлемое для масс обоснование необходимости сохранения и поддержки сформировавшихся режимов власти как гаранта обеспечения целостности национального государства.

В то же время, заметным становится стремление неоавторитарных режимов представить «идеологию коррупции» в качестве новой идеологии, обосновывающей законность власти «успешных людей». Среди правящих слоев все большую популярность приобретает идеологический конструкт, в котором неоавторитарное государство рассматривается как «государство-корпорация», как «бизнес-проект», позволяющий «новой меритократии» получать сверхприбыли.

С точки зрения институциональной основы, механизмов функционирования, поддержания и воспроизводства, неоавторитарные режимы в большинстве своем представляют собой режимы «электорального авторитаризма» (*Schedler, 2006; Levitsky, Way, 2010; Morse, 2012*). Иными словами, такие режимы, формируя институты власти, выстраивают «демократический фасад». Однако функционирование формирующихся демократических институтов, включая институт выборов, в подобных режимах всецело подчинено задачам сохранения и воспроизводства авторитарного правления [21].

В отличие от классического авторитаризма, где преобладают фиктивные «выборы без выбора» (Туркменистан), в режимах электорального авторитаризма выборы допускают политическую конкуренцию и потому имеют вполне реальное значение. В этой связи режимы «нового авторитаризма» носят соревновательный характер, что само по себе содержит серьезную угрозу правящей авторитарной власти, включая угрозу смены самого режима правления. Тем не менее, судя по глобальной тенденции развития современного мира, классический авторитаризм все-таки уступает место электоральному авторитаризму, допускающему политическую конкуренцию, что обусловлено рядом причин. С одной стороны, соревновательный характер механизма функционирования и воспроизводства политической власти обеспечивает решение проблемы внутренней и внешней легитимации неоавторитарных режимов. С другой – позволяет эффективно контролировать риски внезапного крушения правящего режима власти вследствие усиления внутривнутриполитических конфликтов.

Однако, отличаясь от классического авторитаризма, электоральный авторитаризм отличается и от режимов электоральной демократии, т.е. режимов, удовлетворяющих минимальным критериям демократичности. Таким критерием для режимов электоральной демократии является проведение конкурен-

тных многопартийных выборов, т.е. наличие института и обеспечение процесса всенародных выборов без учета уровня демократичности других политических институтов (критериев верховенства закона, разделения властей, наличия сильного гражданского общества, конституционализма, плюрализма, соблюдения прав человека и политических прав, свободы средств массовой информации и свободы убеждений) [8, с. 531]. Своеобразие электорального авторитаризма по отношению к электоральной демократии состоит в том, что неоавторитарные режимы, допуская конкурентные выборы, задают для электоральных конкурентов заведомо неравные «правила игры» формального и неформального характера, позволяющие обеспечивать победу представителей правящей власти, независимо от предпочтений избирателей: высокие входные барьеры, заведомо неравный доступ конкурентов к различного рода ресурсам, от медийных, до финансовых, систематическое использование административного ресурса на всех стадиях выборов, включая подсчет голосов.

Дистанция, отделяющая электоральную демократию от электорального авторитаризма, в «один шаг». По мере укрепления авторитарных тенденций развития, разделяющие их границы становятся все более размытыми. Тому пример большинство постсоветских стран, вступивших после победы демократических революций на второй путь демократизации, предполагающий движение от новой демократии к электоральной демократии, но в результате выраженных авторитарных тенденций пришедших к различным национальным вариантам электорального авторитаризма.

Очевидно, что к одному из таких вариантов в последние годы вплотную приблизилась и Республика Молдова, тем самым доказывая, что наша страна не стоит в стороне от глобальных тенденций развития, но, напротив, является одной из примеров, отражающих свойственные современному миру объективные процессы рождения нового типа авторитаризма. Поэтому изучение данных процессов, а не стыдливое их замалчивание, является, на наш взгляд, одной из наиболее актуальных исследовательских проблем отечественной политологии.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Власть и политика: институциональные вызовы XXI века. Политическая наука. Ежегодник 2012. Москва: РОССПЭН, 2012. 446 с.
2. <http://independent.md/igor-munteanu-ne-prabușim-intr-unregim-autoritar-interesul-politic-mai-presus-decît-cel-public> (23.01.2019)
3. <http://stiri24.md/vicepresedinte-pldm-republica-moldova-risca-sa-ajunga-un-stat-autoritar-camuflet-de-tip-hibrid/> (23.01.2019)
4. <http://actualitati.md/md/socialistii-sunt-indignati-de-pozitia-autoritara-a-guvernarii-care-atenteaza-asupra-valorilor-democratice-in-special-libertatea-de-exprimare-in-rm> (23.01.2019)
5. <http://www.jurnal.md/ro/politic/2017/6/20/oazu-nantoi-daca-acest-proces-cinic-de-schimbare-a-sistemului-electoral-nu-va-fi-oprit-vom-face-un-pas-ireversibil-spre-un-> (23.01.2019)
6. <https://rosianvasiloi.blogspot.com/2019/01/o-noua-cadere-republicii-moldova-in.html> (21.01.2019)
7. Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european. Chișinău: ÎS FEP Tipografia Centrală, 2018. 512 с.

8. Демократизация /Под ред. Харпфера К., Бернхагена П., Инглхарта Р., Вельцеля К. Москва: Издательский дом высшей школы экономики, 2015, с. 708.
9. Наумкина С.М. Взаимозависимость процессов демократизации и стабилизации в современном мире. В: Приднестровье в геополитической системе координат XXI века. Тирасполь: Перспектива, 2002, с. 161-168.
10. Barometrul Opiniei Publice. Republica Moldova. (2010-2019).
11. Ирхин Ю. В. Всемирный Конгресс политологов в Японии. Работает ли демократия? В: Политика, 2006, №2, с. 32-50.
12. Крауч К. Постдемократия. Москва: Издательский дом Госуниверситета – Высшей школы экономики, 2010. 192 с.
13. <http://tv8.md/2019/02/06/freedom-house-democratia-din-lume-in-declin-cum-sta-moldova-la-acest-capitol/> (10.05.2019)
14. <https://rubic.us/otchet-freedom-house-pokazal-rost-avtoritarizma-v-evrazii/> (13.02.2019)
15. <http://infoprut.ro/49810-freedom-house-rep-moldova-risc-de-alunecare-in-autoritarism-coruptia-ramanemarea-problema.html> (02.02.2019)
16. Новый авторитаризм в современном мире // <http://www.polit.psu.ru/190909.htm> (02.02.2019)
17. Авторитаризм 2.0. Исследование Freedom House нашло в России новый тип авторитаризма // https://www.gazeta.ru/politics/2009/06/04_a_3206755.shtml (21.01.2019)
18. Кузь М. Новый авторитарный мир // <https://inosmi.ru/world/20140322/218865194.html> (21.01.2019)
19. Dăianu D. / "Democrație liberală" vs. "democrație iliberală". De ce cresc înclinațiile autoritariste? // <http://cursdeguvernare.ro/daniel-daianu-democratie-liberala-vs-democratie-iliberala-de-ce-cresc-inclinatiile-autoritariste.html> (21.01.2019).
20. Нисевич Ю. А., Рябов А.В. Современный авторитаризм и политическая идеология // <https://www.hse.ru/data/2016/07/27/1118895500/Полис%20Современный%20авторитаризм%20и%20политическая%20идеология.pdf> (21.01.2019)
21. Гельман В. Расцвет и упадок электорального авторитаризма в России // http://www.eu.spb.ru/images/M_center/Electoral_Authoritarianism_in_Russia.pdf. (15.03.2018).

MERITOCRAȚIA ȘI ROLUL EI ÎN FUNCȚIA PUBLICĂ

MERITOCRACY IN PUBLIC POSITION

Irina CEACÎR, *doctor în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
i.a.ceacir@gmail.com

Rezumat

În acest articol este analizat impactul sistemul meritocratic asupra performanțelor funcționarilor publici din cadrul autorităților administrației publice din Republica Moldova. Modernizarea administrației publice implică îmbunătățirea performanțelor resurselor umane. Motivarea personalului în bază de merit reprezintă un mecanism efectiv privind îmbunătățirea calității serviciilor publice prestate de către cetățeni. Avansarea în funcție în bază de merit în cadrul autorităților administrației publice nu trebuie să fie influențată politic. Meritul fiecărui funcționar public sporește performanța instituțională.

Cuvinte-cheie: meritocrație, funcționar public, administrație publică, performanță, motivație, avansare în funcție.

Summary

In the article is analyzed the impact of the meritocratic system on performance of civil servants within the public administration authorities in Republic of Moldova. The modernization of the public administration means improving the quality of human resources. The motivation of the staff on the basis of merit represents an effective mechanism for improving the quality of public services offered to the citizen. The advancement in function on the basis of merit within the public administration authorities must not be politically influenced. The merit of each civil servants increases institutional performance.

Keywords: meritocracy, civil servants, public administration, performance, motivation, advancement in position.

Intr-un stat democratic, în care se respectă legea și drepturile omului, interesul cetățeanului reprezintă scopul autorităților administrației publice. Indiferent de statutul ocupațional, poziția în societate sau ideile politice pe care le propagă toți cetățenii sunt egali în fața legii și solicită servicii de calitate și oferite cu promptitudine. Instituțiile statului monitorizează toate aceste aspecte și caută soluții în eficientizarea mecanismelor de evaluare și control ale serviciilor prestate către cetățean. În acest context, o deosebită atenție se acordă procesului de formare și perfecționare continuă a resurselor umane. Personalul calificat este promovat și remunerat în baza meritelor. Uneori această promovare este benefică, iar uneori mai puțin. Meritocrația poate avea părți pozitive, dar și negative. Ce este meritocrația? Un sistem în care se aleg persoanele talentate cu scopul de a fi promovate pe baza realizărilor obținute, sau colectiv de conducere ales după criteriile intelectuale [1]. În opinia unor cercetători, meritocrația este o formă de guvernământ sau de organizare în care nominalizarea este făcută și sarcinile sunt atribuite pe baza abilității (meritelor) și talentului, nu pe baza averii (plutocrație), originii, legăturilor de familie (nepotism), privilegiilor de clasă (aristocrație), dreptului primului ocupant, popularității (democrație) sau a altor factori determinanți privind poziția socială sau puterea politică. Cuvântul meritocrație adesea este utilizat pentru a descrie

un tip de societate în care bogăția și poziția socială sunt obținute în principal prin competiție, sau prin talent și competență demonstrate. Principiul este că o poziție investită cu responsabilități și prestigiu social trebuie dobândită, nu moștenită sau obținută prin criterii arbitrare. Termenul de meritocrație mai este folosit pentru a descrie sau critica o societate concurențială, care acceptă decalaje inechitabile ale venitului, averii și poziției sociale în funcție de talent, merit, competență. Termenul de meritocrație mai exprimă coeficientul de inteligență (IQ), plus efort. Adesea, oponentii conceptului de meritocrație argumentează că inteligența sau efortul sunt caracteristici practic imposibil de măsurat exact. Ca urmare, în opinia lor, orice introducere a meritocrației se face cu un mare grad de nesiguranță și este inerent dubioasă, iar cei care susțin economia de piață liberă cred că aceasta poate și trebuie să recompenseze meritul. De asemenea, meritocrația a fost criticată ca fiind un mit, folosit mai degrabă la perpetuarea statu quo-ului; meritul putând fi definit în funcție de succes, succesul însuși definind meritul, nu că succesul ar fi predeterminat de criterii științifice de merit [2].

Meritocrația a fost caracterizată ca promotoare a unor norme (de ascensiune socială) prin stări sociale (în rândul cărora se ajunge a face parte datorită recunoașterii meritelor) și nu prin clase sociale, care sunt distincte de rest prin privilegii sistematice inegale. Aceasta presupune o societate care oferă șanse egale și o mare mobilitate de schimbare a poziției sociale a persoanei, realizată printr-o continuă selecție (bazată pe ascensiunea prin merit). La fel, meritocrația se privește ca o trăsătură distinctivă a guvernării moderne și, în consecință, unii o laudă căutând să o impună, alții o combat, iar alții o ignoră. Meritocrația are menirea să conducă starea de fapt a relațiilor interumane la democrația reală, democrația șanselor egale și a ascensiunii prin merit personal, pentru care nu există nici un alt scop decât afirmarea persoanei umane în plenitudinea ei. Restul – și politica, și economia, și tehnica, și administrația și statul - fiind doar mijloacele pentru respectarea acestui deziderat, niște mijloace care prestează servicii scopului unic al umanismului, persoana umană beneficiind de toate libertățile pluralismului [3].

Totuși, se ține cont de meritocrație în instituțiile administrației publice sau nu? Este o întrebare generală, la care nu vom avea un răspuns exact sau direct, totuși o parte de răspuns vom putea găsi analizând situația funcționarilor publici și avansarea lor în carieră. Performanța autorităților publice depinde, în mare măsură, de profesionalismul resurselor umane ce activează în aceste autorități, de felul în care acestea concep obiectivele ce stau în fața autorităților publice, de modul în care le realizează, de măsura în care își asumă responsabilitatea pentru consecințele activității lor, de felul în care conlucrează cu cetățenii. Astfel, succesul transformărilor în administrația publică este în raport tot mai strâns cu calitatea resurselor umane. Redresarea tuturor sferelor de activitate a autorităților publice nu va înregistra performanțe esențiale până când toate nivelurile organizaționale nu vor înțelege că resursele umane reprezintă forța motrice principală, iar dezvoltarea lor trebuie să constituie reperul fundamental și baza oricărei reforme. Reformarea serviciului public în Republica Moldova are drept scop îmbunătățirea sistemului de management al resurselor umane prin crearea unui nou cadru normativ al serviciului public, prin elaborarea și implementarea unor proceduri de personal conforme

bunelor practici europene și prin profesionalizarea corpului de funcționari publici. Pe parcursul ultimilor ani au fost înregistrate progrese și rezultate importante în reformarea serviciului public: a fost creat cadrul normativ de bază; în autoritățile publice se aplică proceduri și practici moderne de personal; funcționarii publici beneficiază de diverse oportunități de dezvoltare profesională. Sistemul de management al funcției publice și al funcționarului public încearcă să încorporeze trăsături specifice noului management public. Acestea includ: documente de planificare strategică care conțin obiective și rezultate ce urmează a fi atinse; se realizează o evaluare semestrială/anuală colectivă (la nivel de subdiviziune) și individuală (la nivel de funcționar public) în baza obiectivelor și indicatorilor de performanță prestabiliți; s-au delimitat funcțiile de elaborare a politicilor, de funcțiile de prestare a serviciilor publice; resursa umană începe a fi tratată ca activ [4]. Este binevenită evaluarea performanțelor funcționarului public, care trebuie să fie obiectivul de bază în avansarea în funcție, bazându-se pe principiul meritocrației. Important este ca rezultatele să fie resimțite atât de către funcționarul public, cât și de către cetățean prin îmbunătățirea serviciilor acordate lui. Astfel, după ce a fost avansat, pe bază de merit, trebuie să dea dovadă de profesionalism, dedicație și abnegație pentru realizarea interesului cetățeanului în slujba căruia este.

Considerăm că, adesea, avansarea în baza de merit este eficientă, deoarece funcționarii depun efort maxim pentru a crește în carieră. Resursele umane sunt unica resursă din cadrul organizației care poate avea capacitatea de a-și mări valoarea sa odată cu trecerea timpului, spre deosebire de toate celelalte resurse ale organizației, care se uzează în timp, dacă nu fizic, atunci moral. De aceea, managerii trebuie să țină cont de ideile și sugestiile lor pentru o mai bună funcționare a instituției și să susțină participarea activă a acestora. Pentru creșterea gradului de participare al angajaților la procesul de conducere, în special prin modalități indirecte, managerii pot apela la o serie de metode și tehnici de stimulare a creativității subordonaților. Acestea pot fi utilizate cu succes atunci când luarea deciziilor necesită o fundamentare serioasă pe baza ideilor și punctelor de vedere a cât mai mulți specialiști din instituție, inclusiv a celor din compartimentele organizaționale. Este o modalitate inteligentă la dispoziția managerilor de a implica în proces cât mai multe persoane din subordine, de a folosi ideile reușite ale acestora, de a introduce un climat de conlucrare și încredere reciprocă, dar și de a lua decizii referitor la avansarea în funcție în baza eforturilor și meritelor fiecăruia [5 p.74-76].

Atunci când funcționarul înțelege că avansarea în carieră depinde de atitudinea sa față de obligațiile de serviciu, în cazul în care este motivat, va depune efort pentru a-și spori productivitatea. Pentru a merita avansarea în funcție, funcționarul va presta serviciu de calitate cetățenilor. Astfel, toată atenția va fi îndreptată spre realizarea scopului său și anume a interesului cetățeanului. Este evident că elementul care definește cel mai bine atenția față de cetățean este relația directă care se stabilește între acesta și personalul instituției, de-a lungul căreia beneficiarul va încerca să-l influențeze pe angajat, astfel încât acesta să-i faciliteze o informație, să indice un demers care trebuie urmat, să-i accepte un document sau o plângere. La rîndul său, funcționarul va pretinde că informația oferită beneficiarului este pertinentă, că înțelege corect demersurile

care trebuie realizate și, în cazul unei plângeri, că se va rezolva în modul cel mai satisfăcător pentru ambele părți și pentru organizație. De caracterul adecvat sau inadecvat al procesului de comunicare dintre funcționarul public și cetățeanul beneficiar de servicii va depinde succesul contactului și atingerea în mod satisfăcător a obiectivului consumatorului [6, p.333].

În ceea ce privește avansarea în funcție în bază de merit, o problemă importantă pentru Republica Moldova este faptul că unele funcții publice, în special în cadrul instituțiilor administrației publice centrale, dar nu se exclude nici în cadrul instituțiilor administrației publice locale se ocupă fictiv, fără ca persoana să dețină abilități, studii și cunoștințe necesare funcției. Aceasta o demonstrează și studiul desfășurat de către Asociația Promo-LEX, care în perioada 26.07.2016–25.07.2019, implementează proiectul „Democrație, Transparență și Responsabilitate” în cadrul Programului Monitorizarea Proceselor Democratice. În scopul promovării cetățeniei active și sporirii responsabilității politice a autorităților și a altor actori politici, sunt prevăzute activități de monitorizare, sensibilizare a opiniei publice și advocacy în problemele ce vizează procesele de guvernare și procesele politice. În acest context, se monitorizează modul în care s-au aplicat prevederile legale care reglementează ocuparea/încetarea funcțiilor de demnitate publică, funcțiilor publice de conducere de nivel superior și a funcțiilor publice de conducere. Activitatea de monitorizare are drept scop analiza și evaluarea practicilor aplicate de către subiecții monitorizați în asigurarea respectării cadrului legal privind ocuparea/încetarea funcțiilor de demnitate publică; a funcțiilor publice de conducere de nivel superior și a funcțiilor publice de conducere, precum și elaborarea recomandărilor în vederea îmbunătățirii prevederilor legale și a practicilor [7].

În urma analizei efectuate pînă la momentul de față și ținînd cont de faptul că serviciul în instituțiile publice trebuie să fie bazat pe merite, se constată că există lacune în lege, deoarece nu se preved cerințe clare precum studiile și experiența necesare pentru multe din funcțiile de demnitate publică, de nivel superior și de conducere. Această concluzie vizează membrii Guvernului, conducătorii Cancelariei de Stat, Serviciul Informație și Securitate ș.a. La fel, raportul atrage atenția asupra ”necesității unui act legislativ unic care să prevadă modul de organizare și desfășurare de către Parlament a concursului pentru ocuparea funcțiilor de demnitate publică” [8]. Astfel, se necesită o abordare mai minuțioasă la acest capitol, făcînd legătura dintre meritocrație și moralitate, pentru a exclude încălcări serioase în cazul promovării funcționarilor care nu corespund funcției. Ideal ar fi ca politicul să nu influențeze activitatea funcționarilor publici, astfel simbioza dintre moralitate și politică nu trebuie să fie înlocuită cu interes și politică. Armonizarea relațiilor dintre moralitate și politică poate fi pusă în plan raționalist, pragmatic și individualist al funcționarului public modern. Pentru ca politica modernă să aibă un caracter moral sănătos, responsabilitatea morală personală a fiecărui individ e necesar să fie educată cât mai aproape posibil de reponsabilitatea etică și legală, iar funcționarul public-membru al unui partid politic nu trebuie să realizeze indirect interesele de partid. Moralitatea, cu multe secole în urmă, a jucat un rol important în reglementarea și administrarea vieții publice. Astăzi, moralitatea pare

să cedeze acest rol reglementării juridice, fiind mai pe înțelesul oricărei persoane moderne, bine instruită și bine informată. Tradiția de contopire a dreptului cu etica a fost testată în istoria societăților democratice. Această tradiție reiese din ideea de covenant, adică acordurile privind principiile și condițiile din viața comunității. Astfel de tratate erau elaborate de coloniștii americani pentru fiecare dintre comunități. Comunitățile puteau fi constituite din oameni ce țineau la diferite etnii și confesiuni, care nu dispuneau de codul tradițional de cult și precepte morale. Atunci se aplica covenant-ul. În științele politice moderne, în ultimii ani se revine la ideea din trecut. Parțial, în legătură cu aceasta se amplifică tendința de implementare a codurilor etice ca instrumente normative ce au putere juridică și, în consecință, sprijinite de sancțiuni legale pentru încălcarea lor. Apelarea la această idee se explică nu numai prin raționalismul și pragmatismul omului contemporan. Această idee poate fi acceptabilă în societatea modernă multiculturală, globalizată, în care oamenii coexistă, aparținând diferitor etnii, confesii și viziuni politice [9, p.174-175].

Pentru responsabilitatea morală a funcționarilor publici, precum și necesitatea de abordare a eticii administrative și de comportament orientat spre consumator a generat ideea codului de conduită care să explice standardele de comportament stabilite pentru funcționarii publici. În aceste Coduri de conduită, găsim indirect și aspecte ce țin de meritocrație. Statele comunitare pun un accent deosebit pe Codurile de conduită, la fel și Republica Moldova. Codul de conduită stipulează ce este interzis prin lege și ce este etic: cetățenii pot cere funcționarilor publici respectarea standardelor de comportament în relațiile cu publicul. Conform prevederilor Codului de conduită, funcționarii publici trebuie să se ghideze în activitatea prestată de anumite principii - legalitate, imparțialitate, independență, profesionalism și loialitate. Pentru a asigura respectarea lor în serviciul public, funcționarul trebuie să acționeze în interesul fiecărui cetățean; să adopte decizii imparțiale, nediscriminatorii și echitabile; să fie corect, amabil și respectuos în relațiile cu publicul; să nu admită influența apartenenței politice de partid asupra comportamentului și deciziilor adoptate; să nu folosească resursele administrative pentru susținerea candidaților electorali; să evite conflictul de interese. Încălcarea normelor de conduită de către funcționarul public constituie o abatere disciplinară, fiind sancționată. În textul Codului de conduită al funcționarului public, este stipulat că funcționarului public i se interzice să solicite sau să accepte cadouri, servicii, favoruri, invitații sau oricare alt avantaj, destinate personal sau familiei sale, dacă oferirea sau acordarea lor ține fie în mod direct, fie indirect, de îndeplinirea atribuțiilor de serviciu. Interdicția specificată nu se aplică la cadourile primite cu prilejul anumitor acțiuni de protocol și a căror valoare nu depășește limitele stabilite de Guvern. Însă această prevedere este una destul de generală, deoarece nu este specificată concret limita stabilită de Guvern, mulți funcționari interpretează stipulările date în favoarea lor. Atunci când se propune avansare în funcție în bază de merit, trebuie să se țină cont de faptul dacă pe parcursul activității funcționarul public nu a încălcat prevederi din Codul de conduită.

Codul de conduită indică rolul funcționarilor publici de conducere în crearea unui mediu organizațional echitabil, pentru ca funcționarii publici să se manifeste în vederea

avansării în bază de merit, și anume: să promoveze normele de conduită și să asigure respectarea lor de funcționarii publici din subordine, să asigure egalitatea de șanse și de tratament privind cariera funcționarilor publici, să examineze și să aplice obiectiv criteriile de evaluare a competenței profesionale, în cazul în care propune sau aprobă promovări, transferuri, numiri sau eliberări din funcții ori acordă stimulente materiale sau morale, excluzând orice formă de favoritism sau de discriminare. Situația reală este alta. Favoritismul, relațiile de rudenie deseori înlocuiesc criteriile menționate, iar meritocrația devine un principiu fictiv; astfel profesionalismul funcționarilor publici se reduce, iar obiectivitatea de care dau dovadă unii funcționari de conducere de nivel superior adesea poate fi contestată. Chiar dacă funcționarii publici se bucură de stabilitate în funcție, promovarea, transferul sau menținerea în funcție sunt precare din cauza nerespectării de către managerii superiori a prevederilor Codului sus-menționat. Aceștia sunt cuprinși de frica de a fi înlocuiți și nu întreprind acțiuni care să impună obligativitatea respectării drepturilor legale [10, p.167-168].

Pentru susținerea ocupării unei funcții publice în bază de merit în instituțiile publice se va ține cont și de transparența activității acesteia. Transparența, fiind un criteriu de bază într-o democrație are un rol esențial pentru a susține meritocrația, de aceea orice funcție vacantă trebuie să fie la îndemâna oricui. S-ar părea că totul este corect și imparțial. Site-ul carriere.gov.md, pune la dispoziția tuturor cetățenilor funcțiile publice vacante din toate instituțiile publice. Toți cei cointeresați pot liber vizualiza pagina care oferă informații despre funcțiile vacante și cerințele care se solicită. Capitolul V, art. 27 al Legii 158 din 04 iulie 2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public stipulează condițiile pentru a candida la o funcție publică: deține cetățenia Republicii Moldova; posedă limba de stat și limbile oficiale de comunicare interetnică vorbite în teritoriul respectiv în limitele stabilite de lege; are capacitate deplină de exercițiu; n-a împlinit vârsta necesară obținerii dreptului la pensie pentru limită de vârstă; este aptă, din punct de vedere al stării sănătății, pentru a exercita funcții publice, conform certificatului medical eliberat de instituția medicală abilitată, dacă pentru funcția respectivă sunt stabilite cerințe speciale de sănătate; este titular al studiilor necesare prevăzute pentru funcția publică respectivă; în ultimii 3 ani, nu a fost destituită dintr-o funcție publică conform art. 64 alin. (1) lit. a) și b) sau nu i-a încetat contractul individual de muncă pentru motive disciplinare; nu are antecedente penale nestinse pentru infracțiuni săvârșite cu intenție; nu este privată de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate ca pedeapsă de bază sau complementară, ca urmare a sentinței judecătorești definitive prin care s-a dispus această interdicție. Pentru a ocupa funcții publice în autoritățile publice sunt necesare studii superioare absolvite cu diplomă de licență sau echivalentă, cu excepția funcțiilor publice de execuție din autoritățile administrației publice locale de nivelul întâi în care, după caz, pot să fie încadrate persoane cu studii medii de specialitate, absolvite cu diplomă [11].

În Raportul cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public pentru anul 2016 elaborat de către Cancelaria de Stat se menționează că ocuparea funcției publice prin concurs pentru anul 2016 a fost aplicată practic în jumătate din cazuri (48,6%). Acest indicator a scăzut față de anul 2015 cu 4%. S-a constatat o reducere a cazurilor

de ocupare a funcțiilor publice prin concurs în toate autoritățile publice. Cazurile de ocupare a funcțiilor publice prin concurs în cadrul autorităților administrației publice locale de nivelul II constituie 65,8%, sau cu 3,2% mai mult față de anul 2015, iar în cadrul autorităților administrației publice locale de nivelul I – 85,2%, adică cu o creștere de 0,7%. Ocuparea funcției publice prin concurs se efectuează în conformitate cu Regulamentul cu privire la ocuparea funcției publice prin concurs (Anexa nr.1 la Hotărârea Guvernului nr. 201 din 11 martie 2009). În anul 2016, autoritățile publice au propus pentru concursurile de ocupare a funcțiilor publice 2372 funcții publice, inclusiv 8 funcții publice de conducere de nivel superior, 177 funcții publice de conducere și 1293 funcții publice de execuție. Autoritățile publice au diversificat canalele de difuzare a anunțurilor pentru funcțiile publice vacante scoase la concurs și identificarea grupului-țintă de potențiali candidați în vederea recrutării mai multor candidați pentru funcțiile publice vacante. În acest scop a fost lansat și se utilizează portalul guvernamental pe care au fost publicate 1513 anunțuri. Comparativ cu anul 2015, au fost publicate cu 301 anunțuri mai multe. Numărul de dosare care au fost depuse pentru concursuri a atins cifra de 4647 dosare.

Potrivit datelor prezentate de autoritățile publice, în mediu pentru fiecare funcție publică vacantă au fost depuse două dosare. Este de menționat faptul că a scăzut nu doar numărul funcțiilor scoase la concurs, dar și numărul de dosare depuse pentru aceste funcții. Numărul funcțiilor scoase la concurs a scăzut și din cauza prevederilor Hotărârii de Guvern nr.953 din 8 august 2016, prin care a fost stabilit moratoriul pentru majorarea numărului unităților de personal real încadrate în autoritățile publice și alte instituții finanțate din bugetul de stat.

Ca rezultat al desfășurării concursurilor de ocupare a funcțiilor publice în perioada 2016, autoritățile publice au angajat prin concurs 1864 persoane, sau 72,58 % din numărul funcțiilor publice scoase la concurs. Comparativ cu 2210 persoane, sau 85,9%, angajate în anul 2015 indicatorul dat este în scădere. Datele indică o scădere a numărului de dosare depuse de cetățeni în medie pentru o funcție publică vacantă scoasă la concurs. De asemenea, în raport găsim și aspecte ce țin de meritocrație. Astfel, se menționează că promovarea este o modalitate de dezvoltare a carierei prin ocuparea unei funcții publice superioare celei exercitate. Pe parcursul anului 2016 se observă o tendință pozitivă în ocuparea unor funcții publice vacante prin această modalitate. Utilizarea acestei modalități de ocupare a funcției publice s-a mărit de la 19,5% în 2014 la 20,8% în anul 2016. Astfel, promovarea continuă să constituie o pondere importantă în modalitățile de ocupare a funcțiilor publice. În autoritățile publice de nivel central acest indicator atinge 25,3%, indicând o creștere cu 3,0% față de anul 2015, iar în organele centrale de specialitate – 30,3%, sau cu 0,8% mai mult față de 2015. În același timp, în cadrul autorităților administrației publice locale promovarea, ca modalitate de ocupare a funcției publice, constituie numai 11,3%, indicând o creștere cu 3,7 % față de anul 2015. Angajările în funcția publică în bază de merit sunt constant la un nivel înalt, chiar dacă în unele autorități publice a scăzut puțin, a crescut cu mult în altele. În comparație cu anul 2015 a scăzut cu 1,8% , iar în comparație cu 2013 și 2014 este în creștere cu 6,9% și respectiv cu 2% [12, p.17-19].

Pentru a atrage funcționari publici de perspectivă, sau pentru ai menține pe cei existenți deja, dar cu calități și abilități necesare, este nevoie de a respecta următoarele principii: competiție deschisă, prin informarea populației privind funcțiile publice vacante și/sau temporar vacante, asigurarea posibilității de participare liberă la concurs pentru ca orice cetățean să-și poată realiza dreptul la ocuparea unei funcții publice; competență și merit profesional, prin selectarea celor mai competente persoane în baza unor criterii clar definite și a unei proceduri unice de evaluare; echitate a accesului la funcția publică, prin asigurarea accesului efectiv la funcția publică a oricărei persoane care îndeplinește condițiile stabilite de lege, fără discriminare pe motive de sex, vârstă, rasă, etnie, religie, opțiune politică etc.; transparență, prin prezentarea informațiilor referitoare la modul de organizare și desfășurare a concursului tuturor persoanelor interesate [13, p.56].

Odată ce a fost angajat, funcționarul public va încerca să depună efort pentru a-și demonstra abilitățile sale în vederea unei eventuale avansări în funcție. Pentru aceasta este necesar de a-i oferi posibilitățile existente, în conformitate cu legislația în vigoare, dar și dreptul de a fi egal la locul de muncă. Egalitatea la locul de muncă înseamnă că nu există discriminare. Discriminarea vizează un tratament diferit care defavorizează o persoană sau un grup, în comparație cu altele, aflate în situații similare. Cele mai întâlnite forme de discriminare sunt cele legate de sex, vârstă, orientare sexuală, precum și discriminarea persoanelor cu dizabilități. Motivul care stă la baza discriminării: sexul, vârsta, rasa, etnia, limba, religia, boala cronică necontagioasă, dizabilitatea. Discriminarea poate fi directă și indirectă. Discriminare directă este atunci când o persoană este tratată cu mai puțină favoare decât cea de alt sex (de exemplu, recrutarea doar a bărbaților la posturi manageriale). Discriminarea indirectă apare atunci când, deși condițiile sunt aplicate în mod egal la bărbați și la femei, efectul acestor condiții vine să excludă un anumit sex (de exemplu, stipulând că toți managerii trebuie să dețină permis de conducere), ceea ce este, actualmente, mai puțin caracteristic pentru femei [idem,p.71]. În ceea ce privește discriminarea față de femei, mai este mult de lucrat la acest capitol. Adesea, în avansarea în funcții de conducere acced totuși mai mult bărbați.

Analizele efectuate privind participarea femeilor la procesul decizional scot în evidență mai multe bariere care pot justifica subreprezentarea acestora, care în marea lor parte sunt similare celor care influențează accesul femeilor în pozițiile decizionale din viața politică, însă conțin și anumite particularități care le deosebesc. Astfel, barierele sociopolitice sunt exprimate atât prin predominanța modelului masculin asociat succesului în sfera decizională; aplicarea modelului paternalist în desemnarea candidaților pentru promovare în funcțiile de conducere; concurența neloială a bărbaților în raport cu femeile, fiind preferată concurența între femei pentru domeniile sociale, cum sunt educația, protecția socială, sănătatea, cultura; insuficiența sistemului de educare și instruire în domeniul leadership-ului pentru femei, bazat pe modelele și sprijinul femeilor care se află la putere, cât și prin absența unor mecanisme care să asigure egalitatea de șanse de facto și să faciliteze accesul femeilor la pozițiile decizionale, să evidențieze și să promoveze echilibrul corect dintre viața profesională și viața familială și să "spargă" distribuția inequitabilă a sarcinilor casnice și familiale. La rândul său, barierele de or-

din socioeconomic, care sunt dificil de depășit, includ nu doar dependența financiară a femeilor de bărbați, lipsa de resurse și timp din cauza „dublei cariere” - obligativității familiale și profesionale, dar și segregarea în educație care se transpune asupra structurii ocupaționale a pieței muncii, și care vine să explice de ce femeile sunt supraprezentate în sectoarele prost plătite. Barierele de natură ideologică și culturală sunt constituite din: stereotipurile de gen privind rolul femeilor în societate și în familie, miturile privind posibilitățile și capacitățile reduse ale femeilor de a conduce, percepția că sfera decizională este una „dură” și doar bărbații pot face față acesteia; prejudecățile privind posibilitățile femeilor de a-și asuma anumite profesii și de a activa în anumite domenii tradițional dominate de către bărbați, încredere scăzută a femeilor în a candida și susținerea insuficientă a acestora din partea altor femei; teama de violență, hărțuire, critici și divorț; cultura corporatistă și atitudinile mass-mediei ce sunt încă nefavorabile femeilor [14].

Atunci când apare orice formă de discriminare a femeii, este necesar a demonstra că funcția publică nu este doar un instrument tehnic pentru asigurarea procesului de administrare publică, ci și un drept fundamental la participare în administrarea treburilor publice, pe care uneori o femeie le poate realiza mult mai bine decât un bărbat, în ciuda stereotipurilor și incriminărilor nejustificate, bazate de discriminare de gen. Astfel, art.39 din Constituția Republicii Moldova – Dreptul la administrare – stabilește că cetățenii Republicii Moldova au dreptul de a participa la administrarea treburilor publice nemijlocit, precum și prin reprezentanții lor și oricărui cetățean i se asigură, potrivit legii, accesul la o funcție publică. Astfel, asigurarea egalității de gen nu este numai un aspect suplimentar la celelalte, care țin de managementul resurselor umane, dar un principiu important și indispensabil al întregului sistem de management al resurselor umane [13, p.73].

Resursele umane reprezintă cea mai importantă resursă a unei instituții, indiferent de domeniul său de activitate, deoarece fără prezența efectivă a oamenilor, care știu ce, când și cum trebuie făcut, este imposibilă atingerea obiectivelor. Dificultățile sau succesele instituțiilor, inclusiv ale autorităților publice, au la bază resursele umane și calitatea managementului aplicat asupra acestora. În același timp, comportamentul uman este influențat de o serie de nevoi, dorințe și preferințe care, într-un anumit mediu și în funcție de influențele acestuia, îl determină să acționeze într-un fel sau altul și să obțină efectele și rezultatele dorite. Astfel, pentru a dori să avanseze în funcție pe bază de merit, fiecare angajat se cere a fi motivat. Motivarea resurselor umane reprezintă setul de strategii și tehnici aplicate de către instituție și funcționarii publici de conducere, în vederea menținerii și sporirii nivelului de performanță al angajaților din cadrul acesteia. Altfel spus, este procesul de stimulare a angajaților pentru îndeplinirea activităților ce conduc la realizarea misiunii instituției, sau ceea ce determină resursele umane să fie mai performante și cointeresate în procesul de realizare a obiectivelor instituției.

Adesea, termenul *motivare* este confundat cu termenul *motivație*. Motivația reprezintă starea internă a angajatului, care orientează și dirijează comportamentul acestuia prin satisfacerea anumitor necesități. Motivația poate fi exprimată și prin valorile de

comportament. Ea diferă de la o persoană la alta sau chiar la aceeași persoană se poate manifesta diferit la diverse etape ale existenței sale. Oamenii motivați depun un efort mai mare pentru a fi performanți decât cei care sunt nemotivați. Pentru o persoană a cărei motivație este avansarea în funcție, sistemul meritocratic reprezintă mediul ideal de activitate, deoarece la baza motivației stau necesitățile și interesele angajatului. Necesitățile la locul de muncă diferă de la persoană la persoană: stabilitatea, aprecierea, apartenența la un grup, realizarea personală/profesională etc. În funcție de necesitățile angajatului, managerul poate să-și construiască propriul sistem de motivare prin abordare individuală, oferindu-le angajaților ceea ce au nevoie cel mai mult și, respectiv, sunt motivați de aceasta. Deși, ceea ce li se oferă, nu trebuie să fie mai mult decât ceea ce ei pot realiza. După merit și avansare. Astfel, managerii moderni au înțeles că pentru a utiliza potențialul maxim al angajaților trebuie să se treacă de la abordarea „a da ordine și a controla” la „a consulta și a susține”, întrucât recunoașterea realizărilor sau a bunei performanțe este mult mai eficientă decât pedepsirea pentru performanța slabă. Cu alte cuvinte, angajatul poate dispune de cunoștințele și abilitățile necesare exercitării eficiente a atribuțiilor de serviciu, dar dacă nu-i place ceea ce face și nu dorește să-și facă lucrul mai bine, atunci nu putem vorbi despre îmbunătățirea performanței. Angajații au nevoie să cunoască care este sensul sau semnificația acțiunilor ce trebuie realizate. De aceea, managerul de personal trebuie să explice foarte clar obiectivele, sarcinile și atribuțiile de serviciu ale fiecărui funcționar public care contribuie la realizarea misiunii autorității publice.

În funcție de sursa energiei interioare a angajatului, distingem două tipuri de motivație la locul de muncă: *motivația extrinsecă*, în care angajatul urmărește, prin activitățile realizate: prestigiu, notorietate, faimă, bani, statut, poziție etc.; *motivația intrinsecă*, în care angajatul urmărește o activitate (sau chiar mai multe) strict cognitivă, când acțiunile întreprinse sunt pentru sine: muncă plăcută, dezvoltare și perfecționare profesională etc. [idem, p.81]. Este important a înțelege că uneori motivația extrinsecă poate stimula angajatul să obțină anumite performanțe, dar până la un anumit moment. Fiind tentați de faimă și prestigiu funcționarii publici pot accede prin merit la funcțiile publice râvnite, dar productivitatea poate scădea considerabil, pentru că nu mai au la ce tinde. Motivația intrinsecă, din contra, poate aduce roade mai bune, deoarece avansat în funcție pe bază de merit funcționarul public va căuta modalități de dezvoltare și perfecționare în continuare și va spori eficiența acțiunilor sale.

Managerul influențează direct motivația angajatului în sens pozitiv sau negativ în funcție de nivelul de obiectivitate manifestat în procesul de evaluare a performanțelor. Sistemul de evaluare a performanței reprezintă un instrument managerial care nu doar ajută managerul să planifice și să monitorizeze activitatea angajaților din subordine, dar și să motiveze angajații cu adevărat performanți. Angajatul care este apreciat de către conducătorul său după merite este un angajat motivat. Managerul poate să aprecieze activitatea acestuia atât prin laude și recunoaștere publică, cât și prin evaluare obiectivă și constructivă. O serie de decizii cu privire la personal pot fi luate în baza rezultatelor evaluării, care la fel au menirea să sporească motivația angajatului (spre exemplu: oportunități de instruire, dezvoltare în carieră etc.) [15, p.18]. Pentru a-și pro-

duce eficiența necesară, evaluările trebuie să fie făcute cu bună – credință și să se exprime realitatea. De aceea, evaluarea anuală trebuie să depășească limitele unui chestionar și să reprezinte nu o descriere, ci o analiză a activității efectuate de funcționar, a trăsăturilor caracteristice personalității și perspectivelor dezvoltării sale. Aplicând criteriile legale și dovedind obiectivitate în întocmirea aprecierilor anuale, raportat la administrația publică a țării, care constituie un tot unitar, evaluările întocmite în diferite localități ale țării pot contribui la realizarea unei politici administrative unitare și eficiente. Caracterizările superficiale, subiective, cu ignorarea eforturilor și contribuției personale a funcționarului, vor determina ineficiența activității viitoare a acestuia. Pentru a evita astfel de aspecte, cei nemulțumiți pot face, în condițiile legii, contestații [16, p.169].

Persoana care va avea multe reușite pe parcursul activității are șanse mari de a fi avansată. Avantajul avansării funcționarilor din interiorul instituției este că aceștia cunosc specificul activității și totodată sunt stimulați în a-și perfecționa pregătirea profesională pentru a fi promovați în funcțiile de conducere. Cu toate acestea, la capitolul meritocrație, ar exista și o problemă: adesea calitățile dovedite și cunoștințele acumulate în funcțiile de execuție pot fi nefolositoare unui conducător care trebuie să aibă viziunea de ansamblu asupra administrației, a poziției în care se integrează instituția pe care o conduce și a direcției de progres pe care trebuie să o promoveze. Astfel, se limitează posibilitățile de selecționare a funcționarilor pentru funcțiile de conducere și identifică faptul că orice grup social închis conține riscul devalorizării sociale. Trebuie astfel luată în considerare necesitatea de a promova în structurile de conducere persoane care au aptitudini manageriale și o calificare deosebită. În baza evaluărilor, în funcții de conducere, e obligatoriu a se testa competențele ce țin de: nivelul cunoștințelor generale teoretice și practice în domeniul administrației publice; capacitatea de analiză și sinteză; capacitatea de a fundamenta o viziune strategică a deciziilor; exercitarea controlului decizional; previzionarea impactului deciziilor; nivelul cunoștințelor generale în domenii relevante activității lor, dar și aspectelor legale ale instituțiilor similare din statele comunitare. Față de cele arătate rezultă că promovarea în funcții superioare în ierarhia autorităților și instituțiilor din administrația publică în care își desfășoară activitatea sau în altele trebuie să aibă loc pe baza competenței și contribuției aduse la activitatea acestor autorități și instituții. Efectul principal al promovării este faptul că funcționarul public va ocupa o funcție publică superioară în care își poate manifesta mai bine cunoștințele profesionale în interesul său, al instituției și al cetățeanului. Așa cum se arăta în doctrină însemnează o avansare pe treptele ierarhice administrative, care aduce funcționarului public, pe lângă majorarea remunerației și încadrarea sa într-o funcție cu un caracter mai autonom și cu o mai mare răspundere. Promovarea este modalitatea de dezvoltare a carierei prin ocuparea unei funcții publice superioare [idem,160-164].

De aceea, este necesar ca în fiecare caz concret, pentru promovarea în funcțiile de conducere, ca și pentru celelalte trebuie să se ia în seamă nivelul studiilor cerute de lege pentru noul post și rezultatele obținute la vechiul post în raport cu perspectiva de a face față atribuțiilor noului post. Pentru promovare este necesar consimțământul special și concret al funcționarului în cauză, dat cel mai târziu cu ocazia participării la concurs, întrucât cel ce urmează a fi promovat este cel mai în măsură să aprecieze dacă va putea

răspunde, sub toate aspectele, exigențelor funcției superioare, mai ales în cazul unei funcții de conducere. Cei promovați în funcții și care în perioada de probă dovedesc că nu corespund profesional vor fi trecuți în funcțiile de execuție avute anterior, sau altele echivalente. Unii autori contemporani analizează problema avansării ca element al carierei sub titlul de „mobilitatea carierei”, apreciată ca o calitate a gestiunii funcției publice, aceasta permițând o mai bună motivare a funcționarilor publici, o înnoire a acestora pe diferite funcții și în acest caz un spor de competență atât de necesară instituțiilor publice respective. Noțiunea de „carieră” este definită de doctrinele naționale ca reprezentând „dezvoltarea în timp, a situației profesionale a unui funcționar de la recrutare până în momentul în care încetează activitatea profesională a acestuia”.

Pentru agenții europeni, o carieră normală le îngăduie să avanseze în interiorul aceleiași categorii, cu aspecte specifice pentru fiecare dintre ele. Trebuie menționat că evoluția profesională și disciplinară a fiecărui funcționar public trebuie urmărită și apreciată an de an și consemnată în fișele de apreciere întocmite anual. Sistemul aprecierii anuale este utilizat în scopul cunoașterii de către instituțiile publice a posibilităților și perspectivelor de promovare, de repartizare și utilizare judicioasă a funcționarilor publici. Totodată, sistemul de evaluare anuală îi ajută pe funcționari să-și aprecieze nivelul propriu al activității profesionale și morale în funcție de nivelul de pregătire și experiență profesională [16, p.166-168].

În baza rezultatelor obținute la evaluarea performanțelor se stabilesc și modalitățile de stimulare a funcționarilor publici. Stimularea trebuie să fie stabilită la nivel individual, întrucât ceea ce i se potrivește unei persoane s-ar putea să nu i se potrivească alteia. La etapa actuală, Republica Moldova, la fel ca întregul sistem economic global, se confruntă cu mari dificultăți condiționate de criza economică. În așa mod, este clar că instituțiile publice ar putea să promoveze o politică de minimizare a cheltuielilor publice. În asemenea situații, când fondurile necesare unor creșteri salariale sunt lipsă, este recomandat ca organizațiile să apeleze la metode nonfinanciare de motivare și de retenție a personalului, deși este greu să înlocuim nemulțumirea creată de un salariu insuficient cu mulțumirea oferită de feedback, colectiv, promovare etc [17]. Totuși, experiența demonstrează că stimulenții nefinancieri la fel pot influența eficiența serviciilor publice, dacă sunt utilizați corect. Important este ca evaluatorii să observe calitățile necesare unui bun funcționar public. Inteligența și în aceeași măsură talentul constituie un capital esențial în creșterea eficienței instituției.

Prin favorizarea acumulărilor intelectuale ale angajaților săi instituția dezvoltă interesul acestora pentru propriile ei obiective. În urma unui studiu, s-a constatat că inteligența și talentul nici măcar nu sunt diagnosticate ca elemente de luat în calcul la angajare. S-a constatat chiar o lipsă de cultură organizațională, managerii înțelegând prin talent aptitudini artistice, iar inteligența fiind confundată cu experiența. În economia globală de astăzi, în care concurența este extrem de acerbă, organizațiile sunt constrânse să opereze cu costuri tot mai mici. Din acest motiv, programele bazate pe recunoașterea meritelor sunt foarte interesante, deoarece, spre deosebire de majoritatea celorlalți factori de motivare, recunoașterea meritelor costă foarte puțin sau nu costă nimic.

Răsplătirea unui comportament prin recunoșterea imediată a meritelor încurajează foarte probabil repetarea lui. Managerii pot folosi această tehnică pentru a-i motiva pe angajați, felicitându-i personal sau în particular, pentru un lucru bine făcut, trimițându-le o notă scrisă, ori un e-mail prin care să-și arate aprecierea față de un lucru pozitiv realizat de angajați. În cazul angajaților care simt o nevoie puternică de acceptare socială, managerii pot recunoaște public realizările acestora. Iar pentru a întări coeziunea și motivația grupului, managerii pot sărbători succesele obținute în echipă. Ei pot recunoaște, în cadrul unei ședințe, contribuția și realizările echipelor merituoaase sau ale funcționarului care a depus efort în vederea realizării cu succes a unor misiuni [18].

Totuși, în ciuda eforturilor depuse de unii angajați, performanțele lor rămân neobservate în comparație cu ale colegiilor. Aceasta se datorează charismei pe care unii o au de la natură, iar alții au dobândit-o în timp. [19, p.209-210].

Însă, nu toți angajații care sunt avansați sau ocupă o funcție publică în bază de merit sunt lideri charismatici; sunt funcționari publici care își realizează cu performanță sarcinile de zi cu zi. Se consideră că promovarea în funcție conform meritelor sporește performanța instituțională și întărește încrederea cetățenilor într-un serviciu public echitabil. Politologul american Robert Putman afirma că performanța instituțională trebuie să îndeplinească patru funcții de bază: să fie cuprinzătoare, așa încât acțiunile de adaptare la cerințele societății trebuie să vizeze atât operațiile instituționalizate, rutinare, cât și cele inovatoare în domeniul sănătății, agriculturii, educației, lucrărilor publice, serviciilor sociale, dezvoltării economice ș.a.; să fie intern consistente, astfel încât să cuprindă toate domeniile vieții publice și sociale; să fie solide, în sensul în care performanța instituțională este de durată, nefiind relative sau limitate de conjuncturi politice; să fie democratice și reponsabile față de toate cererile societății fără a impune „criterii străine, neconforme cu acești cetățeni”, rezultând o instituționalizare specifică regiunilor și nu o instituționalizare de gen global. În funcție de analiza performanțelor instituționale, este explicabilă modernitatea socioeconomică și comunitatea civică – de implicare și de solidaritate socială, de dezvoltare economică și de moștenire culturală [20, p.182-183]. Pentru aceasta însă este necesar a se revedea condițiile optime de organizare a puterii publice, prin consolidarea valorilor buneii guvernări la toate nivelele de exercitare a puterii, în special la nivel local. Este important a se pune accent pe introducerea bunelor practici la nivel de comunitate, iar funcționarii care dispun de cunoștințe, abilități și informații necesare să fie promovați. Nu ar trebui să existe implicare de la centru în condițiile în care se tinde spre un model optim de descentralizare a puterii.

Odată cu intrarea în vigoare a Legii cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, în Republica Moldova s-a intensificat procesul de dezvoltare a serviciului public în corespundere cu principiile europene de administrare. Astfel, se consideră că a fost creat fundamentul legal și metodologic al unui serviciu public profesionist, bazat pe merit; reformarea serviciului public a intrat în faza de implementare, fiind create premise pentru durabilitatea schimbărilor. Un accent deosebit s-a pus pe implementarea corectă și uniformă a cadrului normativ, delimitarea funcțiilor politice de cele administrative, implementarea managementului performanței la nivel

organizațional (autoritate publică), integritatea funcționarilor publici, managementul talentelor, responsabilizarea conducătorilor, motivarea personalului, consolidarea capacităților funcționarilor publici, dezvoltarea capacităților de gestionare a funcției publice și de dirijare a schimbărilor: la nivel central – Cancelaria de Stat, la nivel de autoritate publică – secretar de stat, subdiviziunea resurse umane. Odată cu aprobarea Strategiei privind reforma administrației publice pentru anii 2016-2020 a început o nouă perioadă în evoluția serviciului public. Astfel, Strategia menționată conține componenta „Serviciul public și managementul resurselor umane”, care are drept scop asigurarea sistemului de management al resurselor umane la obiectivele și exigențele unei administrații moderne. Pentru atingerea acestui scop sunt stabilite mai multe obiective specifice care vizează îmbunătățirea cadrului normativ și a celui instituțional, precum și profesionalizarea serviciului public. Analiza evoluției managementului funcției publice și a funcționarului public în Republica Moldova relevă faptul că acest domeniu a cunoscut, în aproximativ două decenii, o dezvoltare ascendentă, care a înglobat experiențe internaționale, dar, totodată, și-a accentuat propria identitate și individualitate [21]. Cu toate acestea, se poate vorbi despre meritocrație pură sau influență politică? Se consideră că relația dintre politicieni și funcționarii publici din Republica Moldova este una ambiguă și paradoxală. Pe de o parte, criteriul politic în ocuparea funcțiilor administrative înalte cântărește greu în ecuația de selecție a candidaților, politicienii aleși dorind să-și asigure suportul birocratilor în procesul de implementare a deciziilor politice. Pe de altă parte, implementarea defectuoasă a legilor confirmă faptul că această etapă în procesul de elaborare a politicilor constituie una dintre problemele grave cu care se confruntă permanent Republica Moldova, ceea ce sugerează că birocratii au beneficiat de suficientă autonomie în exercitarea mandatului delegate de către liderii aleși. Această situație este rezultatul rigidității și incapacității sistemului administrativ național de a se transforma și adapta la noile condiții economico-sociale și politice [20, p.96-97].

Concluzii

Accentuarea rolului resurselor umane și perfecționarea acestora reprezintă un pas esențial spre modernizarea sistemului administrației publice; fără personal calificat nu există performanță instituțională. Mobilitatea carierei permite sistemului să-și aleagă, avanseze și promoveze personalul de valoare. Sistemul meritocratic stimulează angajații în vederea exercitării atribuțiilor și sarcinilor de bază cu maxim de eficiență. La baza sistemului meritocratic trebuie să stea abilitățile, capacitățile și reușitele funcționarului care este avansat și nicidecum influența factorului politic. Într-o instituție bazată pe sistem meritocratic întotdeauna va exista concurența, iar prezența acesteia va favoriza rezultate și progrese importante, stimulate de către funcționarii de conducere. Managerii vor ține cont de motivația angajaților și vor recompensa efortul fiecăruia. Sistemul meritocratic poate exista în timp în instituțiile în care se evidențiază o abordare modernă a managementului.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Meritocrație. În: <https://dexonline.ro/definitie/meritocra%C8%9Bie>. (vizitat 24.01.2019)
2. Meritocrația. În: <https://theophylepoliteia.wordpress.com/2009/12/18/meritocrația-in-cateva-cuvinte-si-imagini/>. (vizitat 13.01.2019)
3. Corneliu Leu. Secolul și democrația. În: https://www.academia.edu/37213666/Corneliu_LEU_-_SECOLUL_%C5%9EI_DEMOCRA%C5%A2IA_volum_complet. (Vizitat: 17.01.2019)
4. Gheorghită Tamara. Aspecte instituționale și funcționale ale gestionării funcției publice și a funcționarului public. În: <http://aap.gov.md/files/publicatii/revista/articole/89/ro/Gheorghita.pdf>. (vizitat 15.02.2019)
5. Tofan Tatiana. Cojocaru Svetlana. Butnaru Veronica. Valorificarea resurselor umane prin prisma stimulării creativității. În: *Administrarea publică, Chișinău: AAP, 2013. 157 p.*
6. Băț Daniela. Gestiunea calității serviciilor publice. În: *Creșterea impactului cercetării și dezvoltarea capacității de inovare. Chișinău: CEP UM, 2011. 575 p.*
7. Raport. În: https://promolex.md/wp-content/uploads/2017/12/Raport-Promo-LEX_Monitorizarea_modului_de_ocupare_incetare_a_functiilor_publice_in_2016.pdf. (vizitat 16.01.2019)
8. <https://promolex.md/11147-primele-rapoarte-promo-lex-privind-controlul-parlamentar-si-meritocrația-in-serviciul-public/?lang=ru>. (vizitat 25.01.2019)
9. Puterea politică și coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva Integrării Europene. Coord. Moraru Victor. Tipografia „Print-Caro” SRL, Chișinău: ICJP, 2010. 222 p.
10. Juc Victor. Ceacîr Irina. Cultura organizațională în contextul modernizării administrației publice locale: abordare politologică. Chișinău: ICJPS, 2018. 239 p.
11. Legea 158 din 04.07.2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public. <http://lex.justice.md/md/330050/>. (vizitat 11.05.2016).
12. Raport cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public. În: <https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport-1158-2016.pdf>. (vizitat 13.02.2019)
13. Blajin Anastasia. Roșcov Mihaela. Popa Vitalie. Țepordei Aurelia. Managementul resurselor umane. Chișinău: Bons Offices, 2015. 172 p.
14. http://www.md.undp.org/content/dam/moldova/docs/Publications/prof_009_funct_ROM-2016_new.pdf. (vizitat 21.01.2019)
15. Motivarea nefinanciară a funcționarilor publici. În: <http://www.rapc.gov.md/file/Motivarea-nefin-fp.pdf>. (vizitat 19.02.2019)
16. Popescu Petrovszki Diana Marilena. Statutul funcționarilor publici din România și din Uniunea Europeană. Principii, drepturi și obligații. În: http://irdo.ro/irdo/pdf/757_ro.pdf (vizitat 15.02.2019)
17. Boguș Angela. Motivarea funcționarilor publici întru creșterea eficienței activității lor. În: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/10.Motivarea%20functionarilor%20publici%20intru%20cresterea%20eficienței%20activitatilor%20lor.pdf. (vizitat 19.02.2019)
18. Motivarea angajaților din administrația publică. În: https://www.academia.edu/13223442/MOTIVAREA_ANGAJA%C5%A2ILOR_DIN_ADMINISTRA%C5%A2IA_PUBLIC%C3%83. (vizitat 19.02.2019)
19. Țîrdea Bogdan. Noroc Larisa. Politologie. Curs de prelegeri. Chișinău: IND, 2014. 360 p.
20. Varzari Pantelimon. Elita politică și birocracia în contextul realizării reformelor democratice. Cazul Republicii Moldova. Chișinău: Pontos, 2013. 366 p.
21. Gheorghită Tamara. Evoluția managementului funcției publice și al funcționarului public în anii de independență a Republicii Moldova. În: <http://aap.gov.md/files/publicatii/revista/articole/91/ro/Gheorghita.pdf>. (vizitat 16.01.2019)

**IDENTIFICAREA ȘI CARACTERISTICA PRINCIPALELOR DIRECȚII
DE PERFEȚIONARE A ACTIVITĂȚII DE APLICARE A DREPTULUI
DE CĂTRE AUTORITĂȚILE PUBLICE**

**THE IDENTIFICATION AND ESSENCE OF THE MAIN IMPROVEMENT
DIRECTIONS IN LAW ENFORCEMENT ACTIVITY
BY THE PUBLIC AUTHORITIES**

**Elena MANȚUC, doctor în drept,
Universitatea Tehnică din Moldova
mantucelena@yahoo.com**

Rezumat

Eficiența activității de aplicare a dreptului este un principal indicator al organizării și funcționării autorităților publice. În scopul sporirii acesteia, este important de a evidenția direcțiile de perfecționare a activității de aplicare a normelor juridice de către autoritățile publice. Identificarea direcțiilor respective, determinarea factorilor ce contribuie la o modernizare în organizarea și funcționarea autorităților publice, îndeosebi în realitățile Republicii Moldova, ne orientează spre implementarea teoretică, dar mai ales practică a unei activități eficiente de aplicare a dreptului manifestată de către autoritățile publice. Este necesar de a cunoaște care metode și mijloace vor determina rezultatul maxim raportat la un volum minim de resurse consumate.

Cuvinte-cheie: aplicarea dreptului, eficiență, normă juridică, modernizare, eroare, factori, subiecți de aplicare a dreptului.

Summary

The efficiency of law enforcement activity is a key indicator of the organization and functioning of public authorities. It is important to identify the directions for improving the enforcement of legal norms by public authorities, in order to increase it. Identifying the respective directions, determining the factor contributes to modernization in the organization and functioning of public authorities, especially in the realities of the Republic of Moldova. It orientates towards the theoretical implementation but especially the practice of an effective law enforcement activity manifested by the public authorities. It is necessary to know which methods and means will determine the maximum result co-assigned to a minimum amount of resources consumed.

Keywords: application of the law, efficiency, legal norm, modernization, error, factors, subjects of law enforcement.

In fiecare domeniu de aplicare a dreptului, luat în parte, există o anumită specificație în mecanismul de eliminare a lacunelor, însă persistă și direcții generice comune, caracteristice tuturor domeniilor de aplicare a dreptului de către organele autorităților publice. Vom releva unele direcții mai importante, din punctul nostru de vedere, de perfecționare a activității de aplicare a dreptului de către organele autorităților publice.

Elaborarea unei baze informaționale de exactitate maximă și de un caracter complex

Una din sursele de obținere a datelor - informației juridice relevante pentru activitatea de aplicare a dreptului - este statistica. „Statistica juridică este știința care studiază fenomenele și procesele din natură și societate, relațiile dintre fenomenele economice și cele sociale, legăturile cantitative în funcție de cele calitative” [22, p. 12].

Prioritatea evidentă a statisticii constă în cuprinderea tuturor fenomenelor practicii de aplicare a dreptului la care se referă, cât și cazurile de încălcare a legalității. Această metodă a obținut cea mai mare extindere în practica judiciară și cea a organelor MAI.

Scopul principal al statisticii judiciare este evidența încălcărilor legale care se examinează de către organele de urmărire penală și de judecată, precum și analiza măsurilor de combatere a acestor încălcări. Rolul statisticii judiciare în îmbunătățirea activităților organelor judecătorești, ale procuraturii și poliției este extrem de importantă, întrucât, împreună cu alte surse, aceasta oferă posibilitatea de a stabili modalitatea de funcționare a organelor de ocrotire a dreptului și, respectiv, de aplicare a dreptului. Statistica judiciară reprezintă instrumentul de căutare și găsimă a căilor de perfecționare a eficienței activității organelor justiției și judecătorilor. Un rol important în perfecționarea practicii de aplicare a dreptului îl au generalizările, deoarece permit depistarea erorilor aplicanților dreptului și desfășurarea unei activități subordonate scopului de înlăturare a acestora. Remarcăm valoarea lor prin contribuția la simplificarea soluționării problemei referitoare la depistarea motivelor și condițiilor care provoacă erori. Generalizarea juridică se formează prin inducție în aceleași condiții și cu aceeași certitudine ca aceea a științelor exacte [7, p. 517]. O mare însemnătate pentru generalizare o are alegerea corectă a programului, conform căruia aceasta va fi realizată. Pentru alcătuirea unui program al generalizării ar însemna evidențierea tuturor problemelor care urmează a fi studiate. În opinia noastră, în activitatea de aplicare a dreptului o astfel de schemă trebuie să aibă următorul conținut: absolut toate datele referitoare la esența carenței comise (în ce anume constă această eroare), motivele nemijlocite care contribuie la apariția acesteia, căile posibile de eliminare, măsurile de înlăturare a erorii întreprinse, precum și explicația pentru fiecare separat. Această schemă este forma inițială a evidenței, un fel de „bază de date”, iar totalitatea acestor date formează baza erorilor de aplicare a dreptului. La crearea acestei baze ar fi indicat să se țină cont de faptul că activitatea de acumulare a datelor necesită un caracter constant și nu unul episodic. Doar în asemenea condiții este posibilă stabilirea tendințelor caracteristice domeniului ordinii de drept, cauzele schimbărilor produse, mai apoi, în baza acestora, este facilitată identificarea deficiențelor majore în activitatea subiectului de aplicare a dreptului. Pentru astfel de scopuri, în cadrul Curții Supreme de Justiție activează subdiviziuni pentru analiza, sistematizarea și unificarea practicii judiciare, dar și alte subdiviziuni necesare activității judiciare a Curții Supreme de Justiție.

Ulterior, având ca temei o analiză complexă, utilizând date obținute în rezultatul generalizării și cercetările statistice, se evidențiază legalitățile în procesul apariției erorilor și se marchează căile principalelor de depășire a acestora. În acest scop, în cadrul Curții Supreme de Justiție a fost creat Secretariatul Curții Supreme de Justiție, care, conform art. 23 al Legii cu privire la Curtea Supremă de Justiție, este constituit din greafă și din serviciul administrativ, fiind format din Greafă secretariatului Curții Supreme de Justiție, care include subdiviziuni ale asistenților judiciari, subdiviziuni pentru efectuarea traducerilor, pentru analiza, sistematizarea și unificarea practicii judiciare, subdiviziuni pentru documentarea și asigurarea desfășurării procesului judiciar și alte

subdiviziuni necesare activității judiciare a Curții Supreme de Justiție, dar și Serviciul administrativ al secretariatului Curții Supreme de Justiție, care asigură organizatoric funcționarea Curții. Serviciul administrativ include subdiviziunile: financiar-economică, de tehnologii informaționale, arhiva, biblioteca, precum și alte subdiviziuni necesare activității extrajudiciare a Curții Supreme de Justiție [9].

Totodată, pot fi elaborate diferite statistici utile Ministerului Justiției și Procuraturii în scopul oferirii datelor de mare importanță privind evoluția fenomenului infracțional și a modului de prevenire a acestuia, cu precizarea frecvenței proceselor pe ramuri de drept etc.

Programul generalizării materialelor poate fi elaborat în colaborare cu specialiștii cu o experiență bogată în domeniul aplicării dreptului (procurori, judecători, cadre didactice ale instituțiilor de învățământ etc.). Orice nivel al administrării ar putea să aplice măsuri de lichidare (în limitele competenței sale) a factorilor care contribuie la apariția curențelor în aplicarea dreptului. Ulterior, aceste materiale vor urma să fie transmise în instituții de aplicare a dreptului ierarhic superioare pentru a fi generalizate deja la nivelul întregului stat. Astfel de retrospective ale erorilor în aplicarea dreptului poate să devină fondul informațional, bază pentru emiterea indicațiilor și recomandărilor de către organele statului, îndreptate spre prevenirea comiterii erorilor în aplicarea dreptului. Aceste acte vor fi mai bine argumentate (justificate), mai puțin abstracte, de unde reiese că sunt mai eficiente. Pe lângă retrospective, ar fi rațional de a edita o publicație departamentală - un buletin, în care urmează să fie examinate problemele activității de aplicare a dreptului și a departamentului dat în toate direcțiile; se va examina experiența pozitivă de înlăturare a motivelor și condițiilor care contribuie la apariția erorilor de aplicare a dreptului, pentru ca ulterior de această experiență să profite și toate celelalte organe.

Factorii care condiționează comiterea erorilor în aplicarea dreptului într-o subdiviziune concretă pot fi relevați și studiați cu ajutorul cercetărilor sociologice (sub forma chestionarelor, anchetelor, sondajelor etc.). Totodată, metodele sociologice trebuie să fie consolidate prin analiza statistică. Analiza dată, realizată sistematic și regulat, va demonstra caracterul multiplu și divers al curențelor în anumite subdiviziuni, numărul total, oportunitatea corectării acestora. Pe lângă aceasta, analiza practicii aplicării dreptului de către colaboratori, precum și generalizările realizate sistematic într-o anumită subdiviziune (domeniu) oferă posibilitatea de a formula concluzii corecte cu privire la tipologia erorilor în aplicarea dreptului, caracteristice subiectului de aplicare a dreptului domeniului dat.

Educația juridică a subiecților de aplicare a dreptului. Educația juridică reprezintă o anumită influență consecventă a scopului asupra conștiinței și psihologiei indivizilor, precum și asupra grupurilor sociale supuse acestei educații, în vederea formării la aceștia a unor reprezentări, sentimente, convingeri constante și profunde, precum și a unei culturi juridice înalte. O educație juridică intenționată, sistematizată și continuă, realizată pe baza unor indicații, explicații, măsuri, complementată de unele materiale de specialitate, accesibile și de largă popularitate, ar fi de un bun augur pentru a completa acest registru de probleme [4, p. 35].

În opinia noastră, problema de bază în educația juridică a aplicanților dreptului este crearea la aceștia a sentimentului responsabilității pentru deciziile luate, legalității și echității, atitudinii conștiincioase față de cerințele normelor juridice. Remarcăm importanța manifestării la subiectul de aplicare a dreptului a unei atitudini critice față de legislația existentă, precum și față de practica aplicării dreptului. Atitudinea critică nicidecum nu înseamnă nihilism sau atitudine neglijentă față de fenomenele menționate. Critica normei juridice presupune o bună pregătire de specialitate a organului de aplicare, o stăpânire a domeniului juridic determinat, dar și cunoștințe juridice fundamentale. Posedând o înaltă cultură juridică, elementul căreia este respectarea dreptului, recunoașterea valorii sale sociale, aplicantul dreptului trebuie să găsească și neajunsurile legislației care influențează asupra practicii aplicării normei de drept, precum și acele fenomene negative care condiționează comiterea erorilor în aplicare. Cultura juridică sistematizează noțiunile, deprinderile, obișnuințele și priceperile dobândite în contextul educației juridice. Toate mediile educaționale sunt guvernate de legi care reglementează raporturile interumane. Fiecare lege, normă, cerință de ordin juridic adaugă valoare cunoașterii și facilitează aplicantului capacitatea de orientare în sistemul juridic. Una din direcțiile principale ale educației juridice este corectarea *deformării* conștiinței juridice a subiecților de aplicare a dreptului. P.P. Baranov susține că este imposibil de a corecta totalmente această deformare, astfel am putea vorbi numai despre o luptă pentru un nivel relativ mic al afecțiunii, deformării [25, p. 81].

Or, după cum constatăm, mai importantă este prevenirea deformării prin metodele educației juridice, decât influența asupra conștiinței juridice deja formate a unui colaborator concret. În mare parte, nivelul conștiinței juridice, al culturii juridice se determină prin bagajul genetic al persoanei, educației acesteia etc. Este foarte dificil de a crește nivelul culturii juridice a aplicanților de drept, în timp ce fundalul general pentru activitatea lor deseori este nihilismul juridic – în societate, pe întreaga scară ierarhică a puterii. Considerăm că efectul maximal poate fi atins numai prin autoeducație. În acest sens, fără aspirația aplicantului dreptului de a-și extinde orizontul său profesional, de a studia și analiza minuțios experiența existentă creșterea performanței profesionale este imposibilă. O astfel de tendință în cointeresarea funcționarului în ridicarea nivelului său profesional ar putea fi animată prin stimularea activității calitative de aplicare a dreptului.

Cu alte cuvinte, nu putem să lăsăm neobservat faptul că rezultatul scontat nu va fi atins, dacă fiecare judecător, procuror, funcționar în parte nu va manifesta simțul responsabilității personale de a excela și a cunoaște noul cadru legislativ, a practicii judiciare și a aspectelor problematice ce țin de implementarea noilor reglementări, de a analiza permanent carențele judiciare, pentru a evita repetarea lor, de a înțelege că orice eroare duce la încălcarea unui drept ocrotit de lege, în consecință diminuează actul de îndeplinire a justiției sau actul de aplicare. De aici rezultă că orice aplicant al dreptului este obligat nu doar să participe la pregătirea profesională organizată de instituțiile specializate, dar să întreprindă și măsuri de autoinstruire. Din aceste considerente, este important ca legislația în domeniul pregătirii profesionale să prevadă reglementări suplimentare ale procesului autoinstruirii, inclusiv măsuri ce ar facilita autoinstruirea, ar stimula activitatea de autoinstruire a subiecților care aplică dreptul [23, p. 89].

Una din metodele reducerii numărului carențelor în aplicarea dreptului comise de o persoană concretă ar fi crearea **motivării activității de aplicare a dreptului corecte**, de aceea indolența manifestată față de rezultatele activității sale ar afecta negativ calitatea acesteia.

Tendința către o activitatea corectă și exactă poate fi stimulată prin două modalități: sancțiuni pentru comiterea erorilor sau favorizarea pentru lipsa acestora. Credem că nu este posibil de a se limita doar recurgându-se la formele motivării aplicării corecte a dreptului, orientate spre formarea la aplicantul dreptului a simțului răspunderii, obligațiunii etc. La reducerea numărului erorilor contribuie și o astfel de formă cum ar fi frica de a fi pedepsit, poziția conformistă, frica de a nu fi apreciat negativ de către colectivul în care activează aplicantul dreptului, precum și carierismul, astfel de motive negative obligând persoana să realizeze o aplicare a dreptului calitativă.

Stimularea conștiinței juridice și a profesionalismului aplicantului dreptului poate fi realizată sub forma stimulării morale. O astfel de varietate a stimulării este foarte importantă, dar nu este suficientă pentru interesul față de serviciu, mai ales că unele forme ale stimulării morale provoacă o atitudine eronată a celor din jur, de aceea este de dorit ca stimularea morală să fie complementată de una materială. Remarcăm importanța focusării asupra **stimulării subiectului**, care are ca urmare circumstanțe juridice, este o varietate a activității de aplicare și, prin urmare, trebuie să fie bazată pe principiile generale ale acestei forme de realizare a dreptului. Cele enunțate ar putea fi explicate astfel, că premierea subiectului cu cadouri de preț, conferirea gradului special etc. trebuie să fie bazate pe principiile legalității, echității, rațiunii, de unde ar rezulta necesitatea de a fi supravegheată, supusă controlului din punctul de vedere al procedurii juridice corespunzătoare [27, p. 70]. Legislația Republicii Moldova conține prevederi ce țin de stimularea funcționarilor publici, astfel, conform art.40 din Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, „funcționarul public este stimulat pentru exercitarea eficientă a atribuțiilor, manifestarea spiritului de inițiativă, pentru activitatea îndelungată și ireproșabilă în serviciul public” [10]. Măsurile de stimulare pot avea caracter moral și caracter material. Printre acestea se numără: mulțumirea, premierea cu cadouri de preț sau bani, acordarea unui concediu suplimentar plătit, ridicarea sancțiunii disciplinare, decorarea, conferirea anticipată a gradului special următor, decorarea cu distincții de stat etc. [18, p. 116].

În plus, considerăm indispensabilă o posibilă „Strategie de remunerare”, scopul căreia ar fi să determine implicarea activă a salariaților pentru realizarea obiectivelor cuprinse în strategia organizației. Recompensele financiare reprezintă unicul și cel mai eficient instrument de care dispune conducerea pentru planul strategic. Utilizarea lui defectuoasă subminează întregul proces de implementare, iar pentru implicarea subordonaților managerii trebuie să creeze un sistem de motivare bazat pe recompense atât extrinsece (financiare), cât și intrinsece (motivaționale). Reușita strategiei depinde de performanțele-țintă atribuite salariaților, care trebuie să devină părți integrante ale obiectivelor și să fie strâns corelate cu remunerarea. Orientarea către rezultate va oferi managerilor posibilitatea comparării performanțelor efective cu cele planificate,

identificării situațiilor ce necesită intervenția lor. Criteriile de performanță se stabilesc de la nivel de unitate strategică până la cel de departament, direcție, echipă sau individ, astfel încât salariatul va fi în măsură să conștientizeze importanța rezultatelor muncii sale. Dacă salariul are capacitate de a satisface o gamă largă de necesități, atunci acesta are o valență semnificativă și ar trebui să fie o motivare bună în măsura în care este legat de performanță. Din conceptele expuse se poate deduce rolul esențial care revine politicilor de remunerare pentru asigurarea reușitei strategiei și crearea unui climat motivațional pozitiv și congruent, cadru ce va oferi salariaților multiple satisfacții.

Astfel, în opinia noastră, principalii factori de motivare a funcționarului public pot fi: salariul decent, atractivitatea muncii prestate, un pachet atractiv de beneficii, autoritatea, responsabilitatea și autonomia pe post, dezvoltarea profesională, recunoașterea de către conducerea instituției și de către colegi a performanțelor în muncă. Considerăm că acești factori sunt perfect compatibili cu domeniul public și pot contribui la motivarea funcționarilor publici. În sectorul public se pot avea în vedere, în special, câteva forme de motivare:

- Acordarea unui salariu mai mare. Cuantificarea calității activităților în instituțiile publice este greu de realizat. Funcționarii publici ar trebui remunerați în raport cu timpul lucrat. În asemenea condiții, unica soluție posibilă este axată pe metodologia diferențierii în funcție de calitatea muncii, iar pentru că tarifele de salarizare pentru fiecare post și funcție nu pot răspunde total cerințelor realității, există diverse forme de stimulare a interesului: sporurile salariale, premiile etc.

- Avansarea în post sau funcție. În cadrul procesului de evoluție în carieră, avansarea pe post este avantajoasă, deoarece funcționarul cunoaște specificul activității, devine motivat, este atașat instituției, își dezvoltă performanța profesională.

- Promovarea unui sistem de indicatori de performanță. Aceasta din urmă reprezintă o nouă etapă în redimensionarea politicilor din domeniul resurselor umane din cadrul sistemului administrativ al Republicii Moldova. Sistemul indicatorilor de performanță are un impact bidimensional: stimulează funcționarii publici să obțină performanțe semnificative și permite o evaluare a contribuției fiecăruia la rezultatul final.

În concluzie se poate afirma că în viitor o forță de muncă instruită, motivată și benefică a unui management modern va constitui un avantaj strategic în orice domeniu. Ca urmare, doar acele organe, instituții, firme care se vor dovedi capabile să asigure o conducere adecvată și inspirată, oferind o imagine atractivă vor putea prezenta interes pentru o forță de muncă bine pregătită și o activitate eficientă.

Deci, metodele de influență alese corect, orientate spre crearea motivării unei activități corecte, ar trebui să aducă la aceea că aplicantul dreptului de sine stătător să elimine o serie de cauze ce contribuie la apariția curenților în activitatea sa. Stimularea maximală pentru o activitate eficientă și corectă a aplicării dreptului ar putea acorda o combinație rațională și diversă (în funcție de anumite circumstanțe) a stimulării și constrângerii. Alegerea unei anumite forme de stimulare este determinată, în mare parte, de trăsăturile individuale ale persoanei. Conducătorul ar trebui să întrunească aptitudini de psiholog pentru a putea aplica subalternului său forma optimală de stimulare, care va fi percepută de către acesta și va asigura un efect maximal.

O cerință de bază a legalității este asigurarea **disciplinei profesionale**. La rândul ei, consolidarea disciplinei profesionale creează condițiile necesare unei respectări stricte a normelor juridice. Disciplina impune, în primul rând, respectarea legilor și a altor acte juridice care reglementează activitatea personalului încadrat în muncă și stabilește obligațiile de serviciu. Pe lângă aceasta, disciplina profesională presupune ca personalul să execute exact atribuțiile sale de serviciu, să lupte împotriva tergiversărilor și birocrației, să execute rapid și exact ordinele și dispozițiile superiorilor, să păstreze secretul de serviciu etc. [12, p. 215]. Însă efectul maxim în consolidarea (stabilirea) disciplinei, activismului și calității muncii aplicanților dreptului au măsurile stimulării (de premiere). V.V. Lazarev formulează astfel: „Sigur, stimularea aplicanților dreptului ar putea fi asemănată cu o oarecare altă stimulare pentru activitatea muncii.... Însă esența celei din urmă pentru subiectul aplicării dreptului constă în traducerea exactă și fermă a dreptului în viața socială, și astfel premiile, bunurile materiale și ideale ar căpăta o funcție specifică cu scop bine determinat” [28, p. 78].

Un factor important pentru sporirea eficienței activității organelor puterii de stat ar putea servi o nouă *lege cu privire la principiile activității de aplicare a dreptului*, necesitatea elaborării căreia este evidentă. Deja există o serie de legi care reglementează diferite domenii ale aplicării dreptului (procuratura, notariatul, poliția etc.), însă, până în prezent nu există un act juridic normativ fundamental care ar consolida în contextul său „esențialul”, specific pentru orice direcție a activității de aplicare a dreptului. Elaborarea unei asemenea legi ar crea un fundament solid pentru sporirea randamentului activității de aplicare a dreptului de către organele autorităților publice deoarece va cuprinde stipularea legislativă atât a principiilor generale, cât și a celor speciale în aspect organizațional și funcțional. Așa cum susține și autorul Petru Miculescu, „dezvoltarea jurisprudenței pe principiile generale ale dreptului a permis umplerea spațiilor legalității, care este asemănată cu capcane, iar judecătorul nu le abordează decât cu prudență: principiile generale ale dreptului sunt acolo pentru a sancționa actele mai puțin justificabile ale administrației” [15, p. 212].

Un alt factor de perfecționare a activității de aplicare a dreptului este **examinarea colegială a dosarelor**. Volumul și complexitatea multor dosare este că circumstanțele acestora nu pot fi cercetate multilateral, deplin și obiectiv de către un singur subiect de aplicare a dreptului. Procedura pe asemenea categorii de cauze trebuie să fie efectuată de către mai mulți aplicanți ai dreptului. A.A. Tarasov consideră că „metoda cercetării în echipă a dosarelor penale oferă posibilități ce nu sunt caracteristice (specifice) cercetării individuale: manevrarea tactică, adică repartizarea rațională a participanților la anchetare (printre ofițeri de urmărire penală), redistribuirea, în caz de necesitate, a participanților, concentrarea eforturilor membrilor grupului în cel mai dificil și important sector al anchetării, utilizarea simultană a cunoștințelor, experienței, calităților personale a mai multor ofițeri de urmărire penală, renunțarea la abordarea subiectivă [31, p. 56]. Utilizarea metodei activității în echipă servește drept mijloc pentru sporirea eficienței și calității anchetării, care a determinat răspândirea sa largă în practica organelor de aplicare a dreptului.

Crearea unor condiții corespunzătoare pentru realizarea aplicării dreptului, adică crearea unei ambianțe psihologice favorabile, confortabile (spații suficiente, echipament tehnic necesar etc.), precum și organizarea rațională a lucrului aplicanților dreptului. Menționăm că persoanele care aplică dreptul deseori trăiesc emoții negative, ajung în situații de stres, care, la rândul lor, contribuie la comiterea erorilor. Aplicantul dreptului este o ființă umană, sensibilă, influențabilă, care înțelege, dorește, se bucură, suferă, se supune sau se opune. Astfel, atunci când este pus în condițiile optime pentru a-și desfășura întreaga sa activitate, vine el însuși în întâmpinarea măsurilor, normelor, acțiunilor care sunt întreprinse, potrivit acestora și chiar le depășește limitele, manifestând atitudini proprii față de colectivitate, față de acțiunile ei și de rezultatele acesteia, față de sistemul de valori și sistemul normativ etc. [3, p. 123]. În acest context, relevăm necesitatea cercetării factorilor care provoacă stresul și, utilizând la maximum propriile resurse de a face tot posibilul pentru a le elimina, a compensa stările psihologice, de a proteja subiecții de aplicare a dreptului de consecințele acestora. Serviciile medicale și de asistență psihologică ale organelor de aplicare a dreptului ar trebui să aplice, prin eforturi comune, măsuri de profilaxie a stresului organizațional. În vederea realizării celor enunțate, fiecare aplicant al dreptului trebuie să fie sub supravegherea lor permanentă. Pe lângă aceasta, serviciile date ar putea să acorde, pe baza cercetărilor științifice, recomandări referitoare la completarea unei anumite subdiviziuni, pentru ca în colectivul acestora să persiste o atmosferă de muncă favorabilă etc.

Influența nivelului raționalizării muncii subiecților de aplicare a dreptului asupra aplicării dreptului a fost în atenția mai multor cercetători. Astfel, V.A. Iusupov susține că sporirea calității activității de aplicare a dreptului este imposibilă fără respectarea aspectului organizațional [32, p. 124]. V.V. Lazarev demonstrează că „lucrul optimal organizat al aplicantului dreptului asigură toate componentele eficienței actului: randamentul, economicitatea și operativitatea” [29, p. 151]. În opinia noastră, organizarea rezonabilă a activității de aplicare a dreptului include: divizarea rațională a muncii, divizarea rațională a competenței aplicative a dreptului între subiecții de aplicare a normelor juridice, raționalizarea procesului aplicării normelor, utilizarea într-un astfel de proces a mijloacelor tehnico – științifice moderne și experiența progresivă cu scopul sporirii eficienței aplicării dreptului.

Digitalizarea procesului de gestionare a activității instanțelor urmărește optimizarea funcționării acestora prin utilizarea calculatorului, automatizând monitorizarea dosarelor, modernizând procesul de elaborare a fișierelor, cazierelor și registrelor, ce ar reduce timpul mediu de soluționare a cazurilor, întocmind statistici cu caracter sociologic, judiciar etc. În astfel de condiții se pot extrage din dosare informații utile referitoare la activitatea globală a instanțelor automatizate, fapt ce asigură, la rândul său, noi orientări în ghidarea activității jurisdicționale pe plan local sau național.

Asigurarea subiectului de aplicare a dreptului cu informația necesară este direcția generică orientată spre eficientizarea activității de aplicare a dreptului de către autoritățile publice. Fiecare subiect de aplicare a dreptului trebuie asigurat cu totalitatea actelor necesare; să fie informat la timp despre modificările din legislație ce țin de

domeniul său de activitate. În vederea implementării celor enunțate anterior, este nevoie de anumite alocări de mijloace financiare și de crearea unor baze de date computerizate. Pe lângă actele normative, în fiecare subdiviziune ar fi rațional de creat o bibliotecă cu literatură științifică de specialitate referitoare la problemele legate de activitatea aplicării dreptului, pentru ca orice funcționar să-și poată perfecționa cunoștințele sale profesionale. „Se tinde, astfel, spre învățarea reală, care nu este acumularea de cunoștințe, ci dobândirea unei competențe pentru situații viitoare (cunoștințele și informația fiind departe de a fi unicele cerințe necesare” [5, p. 203].

Una din formele de perfecționare a activității organelor de aplicare a dreptului este **instruirea continuă**, deoarece majoritatea subiecților implicați în activitatea de aplicare a dreptului de către autoritățile publice, la etapa actuală, demonstrează o pregătire superficială în domeniile profesionale. O asemenea cerință este de permanentă actualitate, fiindcă în administrația publică își desfășoară activitatea un număr considerabil de funcționari cu profesii și nivel de studii foarte variate, cu grade diferite de înțelegere și conștientizare a rolului social deosebit pe care îl deține funcționarul public, dar și alți subiecți implicați în activitatea de aplicare a dreptului. Totodată, conștientizând inevitabilitatea transformărilor sociale și a dezvoltării rapide a tuturor domeniilor de activitate, funcționarii publici au nevoie de o continuare a pregătirii profesionale, de anumite cursuri de instruire continuă, întrucât cunoștințele teoretice necesită o completare și actualizare continuă. De altfel, acestea își pierd din consistență, devenind perimate, cu consecințe negative asupra activității funcționarilor, magistraților și implicit a instituțiilor în care activează. Astfel se trece de la standardele vechi de selectare, recrutare a personalului din administrația publică, magistratură și procuratură la unele mult mai variate și obiective ce ar permite încadrarea în serviciu a unor specialiști competenți, capabili să elaboreze și să promoveze niște politici și programe adecvate realității prin dezvoltarea lor. Calitatea activității de aplicare a dreptului de către subiecții organelor statale determină calitatea actului de guvernare în ansamblu. Însă este necesară conștientizarea faptului că, pentru a avea o guvernare democratică și eficientă trebuie să apelăm la noile tehnologii propuse de știința juridică, bazate pe profesionalism, obiectivism și transparență [14, p. 18].

Evident, în această situație, statul are obligația morală de a crea noi condiții pentru instruirea continuă și individuală a magistraților. Procesul de instruire continuă trebuie, implicit, să fie unul logic, inițiat și desfășurat în rezultatul unui studiu complex al particularităților de exercitare a justiției în instanțele judecătorești, elaborat de Consiliul Superior al Magistraturii și realizat de Institutul Național al Justiției. În bugetele instituțiilor respective urmează să fie incluse și asemenea cheltuieli, ceea ce ar contribui, în viziunea noastră, și la evitarea seminarelor mimate și neplanificate, organizate în scopul asigurării instruirii și perfecționării continue a magistraților, dar care nu prezintă, practic, interes ori sunt anticipate realității juridice din Republica Moldova, unicul motiv de selectare a tematicii și metodologiei de instruire fiind finanțarea din exterior. Instruirea individuală în perioada anterioară atestării are drept scop ajustarea cunoștințelor teoretice și a abilităților practice ale magistratului la acel set minim pro-

fesional de cunoștințe impus de realitatea juridică respectivă. Odată cu majorarea stagiului este acceptabilă și opinia „uzurii” profesionale. În scopul diminuării influenței fenomenelor invocate asupra procesului de evaluare profesională, reiterăm necesitatea acordării unui concediu de creație care să fie utilizată de magistrat anume în domeniul perfecționării teoretice. Posibilitățile financiare avansate ale statului pot asigura și o pregătire avansată a magistraților în domeniu. Este extrem de important de privit procesul de perfecționare profesională a magistraților ca o parte a obligațiunilor de serviciu, care urmează a fi exercitate în mod separat de obligațiunile specifice nemijlocit activității profesionale.

O importanță deosebită pentru relevarea la timp și înlăturarea erorilor aplicării dreptului are una din funcțiile politicii aplicării dreptului – **organizarea corespunzătoare a controlului asupra activității de aplicare a dreptului** [30, p. 147]. Controlul și verificarea executării deciziilor luate este mijlocul eficient în lupta contra iresponsabilității, caracterului declarativ, care mai este și o condiție de bază în „instruirea cadrelor în spiritul respectării stricte a legalității și disciplinei de serviciu”. Există două categorii cărora li se adresează normele juridice. Prima categorie este constituită din destinatarii primari, adică acei care trebuie să-și conformeze conduita modelului prevăzut de normă, în situația vizată de ipoteza ei. A doua categorie de destinatari ai normei juridice sunt subiecții cu atribuții sau autorizați să controleze modul în care s-au comportat destinatarii primari, adică destinatarii din prima categorie. Destinatarii din cea de a doua categorie formează o rețea de agenți și organe care aparțin statului. Orice putere organizată dispune, în principiu, de persoane oficiale desemnate pentru a supraveghea aplicarea corectă a normelor juridice. Toate acestea îi îndeamnă pe aplicanții dreptului de a activa corect, fără comiterea carențelor. Existența organelor de control îl obligă pe aplicantul dreptului să fie prudent, deoarece precauția, la rândul ei, contribuie la prevenirea erorilor. Deci, controlul activității desfășurate de autoritățile administrației publice nu este un scop în sine, ci urmărește realizarea cât mai eficientă a obiectivelor actelor decizionale în conformitate cu sensul și finalitățile legii, a cărei aplicare o asigură. Scopul respectiv poate fi realizat numai în cazul în care controlul are eficiență maximă. Aceasta presupune îndeplinirea unei serii de condiții. Un loc important în lucrul organizatoric al organelor de aplicare a dreptului îl ocupă controlul interdepartamental, ultimul cuprinzând atât controlul organizațiilor ierarhic superioare, cât și controlul de către șeful organului, serviciului, secției, subdiviziunii asupra activității angajaților din subordine.

În cadrul controlului interdepartamental se verifică executarea reală a hotărârilor Guvernului, a legilor și actelor subordonate acestora, a instrucțiunilor, regulamentelelor, directivelor și a altor acte normative departamentale. Practica controlului interdepartamental ne arată că în baza studiului minuțios se descoperă nu doar neajunsurile activității, dar și căile de înlăturare a acestora. Principala parte componentă a acestuia este verificarea șefului subdiviziunii respective, care poate să reacționeze înaintea celorlalte structuri de control la emiterea actului de aplicare a dreptului de către subalternul său. Cu alte cuvinte, verificarea și analiza permanentă a activității trebuie realizată, pe cât este posibil, de înșiși conducătorii instituțiilor, întrucât funcția de control este

inseparabilă de funcția de conducere (se are în vedere necesitatea organizării controlului intern în cadrul organelor de stat) [6, p. 29].

O astfel de varietate a controlului poate fi efectuată numai în anumite forme, fără depășirea cadrului stabilit. În unele cazuri, șeful aplicantului dat se bucură de dreptul de a anula deciziile acestuia. Însă o astfel de posibilitate juridică nu se acordă permanent. De regulă, conducătorul exercită o funcție de control asupra erorilor deja comise, concomitent fiind în drept să exercite și un astfel de control care ar aduce la numărul carențelor la minimum posibil, adică, să efectueze controlul preventiv. În legătură cu aceasta, conducătorul, periodic, trebuie să aprecieze nivelul respectării legalității în subdiviziunea încredințată acestuia, iar pentru aceasta el ar trebui să analizeze activitatea fiecărui subiect de aplicare a dreptului subordonat și să stabilească următoarele:

- ◆ cunoașterea principiilor generale ale dreptului, a legislației în domeniul respectiv, a actelor normative (ce determină statutul);

- ◆ aplicarea corectă a normelor de drept pentru soluționarea problemelor – interpretarea conținutului normelor ca puncte de reper sau restricție, informarea despre normele ce țin de soluționarea problemei, tendința de a face legătura dintre normele juridice cu acțiunile practice și rezultatele acestora;

- ◆ neacceptarea neglijenței, indolenței funcționale, aplicarea consecutivă a tuturor atribuțiilor;

- ◆ intoleranța față de ilegalități, dorința și capacitatea de a releva și analiza cauzele încălcărilor prevederilor legislative, abilitatea de a formula propuneri pentru înlăturarea lor, cunoașterea modurilor și procedeele de restabilire și apărare a drepturilor și intereselor cetățenilor, colectivelor, întreprinderilor etc.

- ◆ sporirea sistematică a nivelului culturii juridice, creșterea competenței juridice, atitudinea conștiințioasă față de respectarea legalității.

Conformarea față de conduita fixată prin normele de drept este rezultatul direct al acțiunii mai multor factori, cum ar fi: acceptarea legii, cointeresarea materială și spirituală, sporirea nivelului de cunoștințe, instruirea etc.

Rolul important al conducătorului în formarea la subalternii săi a unor astfel de calități necesare unui aplicant de drept sunt gradul înalt de profesionalism, loialitatea profesională, vigilența, empatia, tactul și încrederea în oameni, cultura generală și sentimentul răspunderii. Aceste trăsături se formează în procesul sporirii neîntrerupte a calificării personale, bazată pe exemple concrete ale lucrului educativ individual. În acest context, revenim la conceptul de „responsabilitate”, deoarece conducătorului, ca și altui subiect de aplicare a dreptului, nu poate să-i lipsească o astfel de trăsătură, ce denotă un conținut larg și elevat, raportându-se la activitatea desfășurată de către acesta, din propria inițiativă, pe baza alegerii libere a obiectivelor, dintre mai multe posibile, și a căilor de realizare a unor astfel de obiective [3, p. 122].

Considerăm oportună participarea activă a conducătorilor tuturor organelor autorităților publice, aceștia fiind obligați să demonstreze propriile exemple, să dea dovadă de exigență, de activism, precum și o luptă cu tot ce ar compromite cauza nobilă. Toate acestea sunt necesare deoarece anume conducătorii urmează să creeze o atmosferă

moral-psihologică sănătoasă ce ar contribui la o activitate cu randament înalt. Este important ca fiecare conducător să cunoască particularitățile activității și informații privind viața privată a subalternilor săi, să contribuie la creșterea constantă și continuă a profesionalismului, satisfacerea necesităților și cerințelor lor legale. Subliniem că există organe de control care își concentrează eforturile, de regulă, asupra înlăturării carențelor în aplicarea dreptului deja comise. În plus, controlul interdepartamental poate fi executat la toate etapele de aplicare a dreptului. Alte tipuri de control se caracterizează printr-o anumită etapizare și neregularitate. Organele controlului interdepartamental au o atitudine mai obiectivă față de acțiunile și deciziile subiecților de aplicare a dreptului, deoarece nu iau în considerație interesele departamentale. Conducătorii subiecților de aplicare a dreptului, manifestând preocupare pentru indicii de performanță privind activitatea subdiviziunii lor, presupunem că vor fi mai toleranți față de unele erori comise de subalterni, iar pentru organele controlului interdepartamental indicii „pozitivi” ar putea comporta o semnificație inversă. Cu cât mai multe încălcări vor fi relevate în activitatea aplicantului dreptului, cu atât mai eficientă și mai productivă va arăta activitatea sa în general. Unul din tipurile controlului interdepartamental în aplicarea dreptului este controlul judiciar. Anume instanța de judecată, de cele mai multe ori, și este inițiatorul relevării și înlăturării erorilor de anchetă.

Totodată, rolul organului de control nu încetează doar cu prezentarea concluziilor și a măsurilor, acesta având competența să urmărească în continuare modul în care organul controlat acționează pentru lichidarea deficiențelor constatate [21, p. 247].

Activitatea celorlalți subiecți care exercită controlul asupra persoanelor cu funcții de răspundere din alte organe de drept asupra reprezentanților organelor de stat, mijloacelor de informare în masă, persoanelor private etc. poartă un caracter secundar. Ei pot să aducă la cunoștința organelor competente datele și faptele cunoscute, să expună punctul lor de vedere referitor la decizia greșită a aplicantului dreptului. Însă astfel de păreri nu reprezintă o poziție oficială, până când nu vor fi confirmate de o decizie corespunzătoare a organului competent, ele nu vor avea nici o putere juridică proprie. Un mijloc eficient pentru sporirea calității activității de aplicare a dreptului de către organele puterii statului este *elaborarea și utilizarea în practica aplicării dreptului a planurilor - tip de activitate*.

Considerăm că ar fi corect ca în astfel de planuri-tip să fie prezentate o serie de întrebări pentru descrierea circumstanțelor cazului dat, spre exemplu, după formula lui A.N. Vasiliev (cine, ce, unde, cu ajutorul cui, de ce, când și în ce mod) [26, p. 148]. După care se vor formula măsurile, rezultatul cărora vor avea o însemnătate pentru toate versiunile înaintate. Ulterior se vor enumera toate situațiile posibile care vor indica direcția acțiunilor. O insuficientă cunoaștere a faptului poate conduce la soluții juridice nefondate, poate oferi o falsă imagine asupra efectelor sociale cu toate consecințele negative ce pot să apară.

Astfel, din perspectiva dată, am putea vorbi și de instituția contenciosului administrativ, care nu este altceva decât totalitatea mijloacelor juridice puse la dispoziția cetățenilor pentru a putea acționa în vederea restabilirii ordinii de drept și a drepturilor

lor legale tulburate prin actele juridice și faptele materiale ale organelor administrației de stat, intervenite în aplicarea legilor și în funcționarea serviciilor publice. Acest drept este garantat prin instituirea unui control judecătoresc asupra actelor administrative, dar și a răspunderii patrimoniale a statului pentru vătămările aduse persoanelor prin fapte ilegale sau erori ale funcționarilor publici. Dreptul menționat, fiind o garanție constituțională de asigurare a celorlalte drepturi și libertăți constituționale, este un suport juridic pentru exercitarea diverselor forme de control asupra activității autorităților publice.

Existența unor măsuri concrete de răspundere a administrației pentru daunele cauzate prin acte de putere publică impune o atitudine mult mai serioasă și exigentă a funcționarilor publici față de atribuțiile cu care sunt investiți, față de nivelul lor de profesionalism și necesitatea de perfecționare continuă a performanțelor profesionale din domeniul de activitate. Faptul consacării în legislație a acestei forme de răspundere, fiind o garanție a restabilirii particularului în dreptul său subiectiv vătămat de către o autoritate publică, și sporește încrederea acestuia în natura democratică a guvernării. Totodată, eficiența acestei instituții depinde în mod direct și de corpul magistraților. Respectiv, pentru soluționarea obiectivă a litigiilor de contencios administrativ este nevoie de anumiți judecători sau instanțe specializate care, pe lângă cunoașterea jurisprudenței de drept comun, ar trebui să cunoască foarte bine însuși procesul de administrare, în toată complexitatea sa, competența tuturor organelor administrației publice, cerințele de valabilitate a actelor administrative și principiile de bază care guvernează administrația publică într-un stat democratic. Pe lângă profesionalismul corpului de magistrați, e necesar și un spirit de echitate și dreptate, manifestat de aceștia în soluționarea cazurilor de contencios administrativ, deoarece numai dacă vor acționa cu toată responsabilitatea morală vor reuși să asigure legalitatea în cadrul administrației publice, ordonarea funcționarilor publici și respectul drepturilor cetățenilor ca valori fundamentale ale statului de drept.

Deci, pentru înlăturarea consecințelor carențelor activității de aplicare a dreptului și restabilirea drepturilor încălcate, o mare importanță o au măsurile de restaurare în drepturi. Intervenția normei juridice, însoțită de aparatul coercitiv, exprimă un aspect negativ al acțiunii normei juridice. Ordinea introdusă cu forța în viața socială nu este decât un înlocuitor al perceptului de conduită. Multe dintre sancțiuni, fie ele represive sau nu, reprezintă o constatare a eșecului. Plata unor daune victimei unui delict sau cvasidelict, anularea unui act administrativ ilegal, privarea de libertate a unei persoane vinovate de săvârșirea unei infracțiuni reflectă contactul dreptului cu aspectele negative ale vieții sociale și reprezintă reparații întârziate și incomplete [20, p. 254].

Astfel, sancțiunile restauratorii, îndeosebi procesual-penale, pot fi aplicate sub forma anulării sau modificării actului ilegal, precum și a executării silite a obligației. Sancțiunea sub forma anulării sau modificării actului ilegal se realizează în baza stabilirii unui fapt al necorespunderii actului procesual adoptat cu cerințele legalității și temeiniciei. Sancțiunea sub forma executării silite a obligației are un caracter personificat mai accentuat. Realizarea acesteia ține de amplasarea în seama persoanei care încalcă dreptul unor îndatoriri de natură juridică, orientate spre restabilirea legalității prin constrângerea executării obligației.

La apariția curențelor în aplicarea dreptului, actul urmează să fie anulat în mod obligatoriu, ceea ce prezintă un mijloc eficient pentru restabilirea raportului juridic. Spre exemplu, anularea de către instanța de judecată a ordinului emis ilegal cu privire la spațiul locativ ocupat garantează realizarea raportului juridic de locațiune. Tot astfel, anularea sentinței instanței de judecată (în cazul comiterii erorii de către aceasta) restabilește dreptul încălcat al inculpatului și asigură corespunderea conduitei reale cu drepturi și obligații.

Pentru anularea actului procesual este suficient de a stabili că acesta este ilegal și neîntemeiat. Cu referire la gradul de culpabilitate a persoanelor concrete care au emis un astfel de act, această problemă va fi soluționată ulterior, în afara procedurii judiciare. Excepția de ilegalitate, ca mijloc procesual, constă în aceea că instanțele judecătorești au dreptul de a verifica legalitatea actelor administrative când acestea sunt invocate în procesele pendinte înaintea lor, întrucât numai acele acte au putere obligatorie care sunt emise în conformitate cu legea și care sunt chemate să o aplice. În asemenea cazuri, instanța nu anulează actul, nu-l desființează, ci numai înlătură efectele acestuia [1, p. 199].

În limitele problemei legate de apărarea drepturilor cetățenilor care au pățimit în rezultatul erorii de anchetă sau judiciare, victimele infracțiunii merită un interes deosebit al institutului de reabilitare. Acesta reflectă acel fapt regretabil că, deși au garanții legislative, nu este posibil de a exclude totalmente cazurile tragerii neîntemeiate a cetățenilor la răspundere și condamnare.

Cererea restituirii drepturilor încălcate și repararea prejudiciului este dreptul inalienabil al cetățeanului, recunoscut, în mod corespunzător, nevinovat. Datoria statului este de a garanta, în plină măsură, realizarea acestui drept. O problemă de bază a activității de aplicare a dreptului este lipsa profesioniștilor, persoanelor special instruite pentru activitatea juridică. În afară de aceasta, practica ne demonstrează că înseși persoane cu diplome de jurist dispun de cunoștințe superficiale. De aceea, perfecționarea sistemului de învățământ și a sistemului selectării candidaților în organele aplicării dreptului este una din cele mai importante direcții de eliminare a erorilor în aplicarea dreptului. Procesul pregătirii juristului în instituția de învățământ este îndreptat spre studiul „pozitivismului” – modelul conduitei corespunzătoare și corecte. Însă cunoașterea modelului ideal al activității nu este suficientă pentru încadrarea în activitatea practică. În procesul studiului este necesar de a studia și experiența practică, cea mai mare valoare reprezentând cea experiență care ne arată cum să evităm „erorile” în lucru.

O altă direcție importantă a sporirii calității activității de aplicare a dreptului este **selectarea profesională și bine organizată a cadrelor și promovarea unei cariere profesionale**. În prezent, nivelul prestigiului activității juridice a crescut considerabil, ceea ce permite de a avea o atitudine mai exigentă la selectarea candidaților care pretind la ocuparea unei anumite funcții (ceea ce este prevăzut de legislația Republicii Moldova). Astfel, activitatea tuturor instanțelor judecătorești este efectuată în persoana judecătorului [8, p. 81].

Articolul 1 alin.(2) din Legea Republicii Moldova cu privire la statutul judecătorului stabilește că judecătorul este persoana investită constituțional cu atribuții de înfăptuire

a justiției pe care le execută în baza legii [11]. În exercitarea atribuțiilor sale judecătorii sunt independenți, imparțiali, inamovibili și se supun numai legii. Numirea judecătorilor se efectuează respectând o anumită procedură, astfel, după susținerea concursului, sunt numiți în funcție de Președintele Republicii Moldova la propunerea Consiliului Superior al Magistraturii. Pentru asigurarea selectării candidatului la funcția de judecător și constatarea nivelului de pregătire profesională al acestora, pe lângă Consiliul Superior al Magistraturii activează Colegiul pentru Selecție și Colegiul de Evaluare, reglementate prin Legea Republicii Moldova privind selecția, evaluarea performanțelor și cariera judecătorilor. În general, activitatea judecătorilor are ca scop evaluarea profesionalității judecătorilor, stimularea creșterii ei, precum și sporirea nivelului de responsabilitate în respectarea legislației la judecarea cauzelor [2, p. 251].

Atitudinea minuțioasă față de selectarea candidaturilor reprezintă o necesitate. Cunoaștem faptul că în ultimii ani s-au înființat numeroase instituții de învățământ private, printre care se numără și instituții care pregătesc juriști licențiați, ar părea că în cadrul învățământului în bază de contract nivelul pregătirii juriștilor ar fi cu mult mai bun. În realitate însă lucrurile sunt total diferite. Spre deosebire de statele dezvoltate, unde învățământul cu plată, de regulă, garantează nivelul înalt al procesului de studiu și obținerea calificării corespunzătoare, în societatea noastră plata pentru studii deseori reprezintă garantarea unei atitudini indulgente privind exmatricularea în termen a studentului din cauza nereușitei academice. Preconizând un program educațional juridic, este important de a nu neglija pregătirea specialiștilor în acest domeniu. Spre regret, constatăm că în Republica Moldova această problemă nu a fost abordată suficient de temeinic, având un impact negativ asupra calității procesului educațional. În asemenea condiții, exprimăm convingerea că pentru a soluționa la un nivel înalt problema abordată este necesară urgentarea pregătirii specialiștilor în materie [17, p. 464]. De aceea, este necesar de a întreprinde măsuri suplimentare, pentru a proteja corpul aplicanților dreptului de accedere unor persoane care dețin doar diplomă, însă nu au cunoștințele necesare.

Principiul însușirii temeinice a cunoștințelor reclamă nu numai persistența, ci și profunzimea, mobilitatea, actualizarea lor în alte contexte. Astfel, sunt temeinice acele cunoștințe bazate pe intuiție și practică, sistematizate în mod logic, însușite prin efortul propriu la nivel de percepere creativă. În acest context, dobândirea cunoștințelor juridice, în scopul realizării obiectivelor menționate mai sus, implică un studiu premeditat, sistematic, care să ia în considerație factorii ce îi condiționează eficiența.

Concomitent, trebuie să fie prevăzute și măsurile de pregătire aprofundată a candidaților pentru activitatea de aplicare a dreptului. Astfel, practica pregătirii candidaților pentru funcția de judecător este larg răspândită în statele comunitare. Spre exemplu, în Franța, juristul licențiat care pretinde la funcția de judecător trebuie să fie și absolventul Școlii Naționale a Magistraturii, termenul de studiu constituind 24 de luni [34]. Candidatul la funcția de judecător, de regulă, trebuie să facă stagiere în instanța de judecată în calitate de „ajutor de judecător” sau consultant. În Italia, un atare candidat trebuie să activeze în calitate de auditor judiciar nu mai puțin de doi ani [35]. Menționăm că numai după respectarea acestor condiții persoana va fi admisă la

examen pentru ocuparea funcției vacante de judecător (în Germania, de la un astfel de examen sunt eliberați numai profesorii universitari) [33]. Observăm că în recomandările internaționale privind independența judecătorilor tot mai insistent își face loc necesitatea de formare a magistraților la un nivel mai avansat și organizat. O bună pregătire a magistraților nu presupune doar cunoașterea legislației. Mult mai importantă este capacitatea de a aplica corect legile, capacitate care, în mare parte, depinde de calitățile morale ale magistratului, precum și de o bună cunoaștere a problemelor societății, a problemelor de protecție juridică a cetățenilor etc.

O influență considerabilă asupra activității aplicării dreptului o au normele juridice. Caracterul unei astfel de activități precum și starea legalității, după cum observă V.S. Afanasieva, „depinde nu de numărul normelor, ci de calitatea acestora și perfecțiunea legislației” [24, p. 27]. Modul și forma de apreciere, de evaluare legislativă, mijloacele de care se servește legiuitorul sunt foarte variate și depind de un mare număr de factori. Sistemul organelor de aplicare a dreptului îl utilizează în calitate de model al activității sale. În același timp, sistemul organelor de stat poate fi privit ca mijloc de atingere a obiectivelor stabilite de lege. Un astfel de raport dinamic dintre forma juridică și activitatea de aplicare a dreptului se explică prin aceea că și una și cealaltă sunt elemente interdependente ale întregului sistem social, instrumentele statului și societății, destinate pentru reglementarea relațiilor sociale și administrarea proceselor sociale. Specificul neajunsurilor legislației constă în aceea că ele nu pot fi înlăturate în procesul aplicării dreptului [13, p. 462]. Actualmente, nivelul bazei normative nu corespunde cerințelor societății, din cauza că în condițiile trecerii către un alt sistem al relațiilor sociale în mare parte continuă să acționeze legislația veche, iar modificările și completările acesteia nu reușesc să meargă în pas cu procesele sociale actuale. Cu toate acestea, actele normative elaborate nu pot corespunde totalmente realității existente intereselor dezvoltării sociale. Astfel, după cum menționează N. Popa, „creșterea semnificației dimensiunii juridice a realității sociale, în condițiile amplificării și ale aprofundării complexității relațiilor interumane, ridică în fața aplicantului aspecte noi. Apar, astfel, domenii noi de reglementare, cum ar fi: domeniul concurenței, domeniul dezvoltării, domeniul cosmic, spațiul submarin etc. Abordarea acestor domenii implică o specializare fundamentală, o înțelegere a corelațiilor dintre legislația internă și cea internațională, în procesul reglementării și aplicării acesteia. Necesitatea cunoașterii aprofundate a realităților, îl obligă și pe legiuitor să realizeze investigații prealabile de ordin economic, sociologic și din sfera psihologiei sociale. În acest proces complicat el trebuie să asigure, pe baza unui studiu aprofundat al realității, corespondența necesară între fapt și drept” [19, p. 205].

În acest context, remarcăm importanța sporirii nivelului calității aplicării dreptului, care este necesar ca statul să tindă spre corespunderea normelor dreptului cu dezvoltarea progresivă a relațiilor sociale, intereselor și cerințelor. Existența unei astfel de concordanțe va garanta respectarea firească, executarea prevederilor juridice și va contribui la respectarea legalității. Din cauza acestor, dar și altor motive, raportul dintre dinamica și statica dreptului nu este doar o chestiune de politică juridico-legislativă, el ține de însăși rațiunea dreptului, de menirea sa socială cu substrat obligatoriu de normativitate [16, p. 147].

Concluzii

O aplicare calitativă a dreptului nu este posibilă fără înlăturarea curenților în crearea dreptului, este necesară legalitatea însăși a actelor normative, conformitatea acestora cu normele dreptului internațional, Constituția, cu alte acte ierarhic superioare (după conținut, formă, procedura adoptării). Ilegalitatea legilor și a unor acte normative va aduce la aceea că respectarea lor va însemna încălcarea legalității. La fel, este necesară corespunderea normelor dreptului cu normele morale, cu obiceiurile, ideile despre „bine” și viziunile umaniste, valorile sociale etc. Deoarece existența disonanței va cauza încălcări în masă ale cerințelor juridice.

Una din condițiile aplicării reușite a dreptului este claritatea și accesibilitatea prevederilor juridice, care asigură corectitudinea interpretării voinței legiuitorului și executarea uniformă a acestor prevederi; la fel de importantă este determinarea corectă a nivelului reglementării juridice, ce trebuie să fie inclus în Constituția Republicii Moldova, în legi și alte acte normative.

Direcția principală spre eficientizarea în crearea dreptului și înlăturarea erorilor în activitatea de aplicare a dreptului este *depășirea contradicțiilor între normele juridice*. Cele mai tipice colizii apar: a) din cauza subestimării și nerespectării principiului constituționalității actelor juridice; b) din cauza contradicțiilor „permanente” dintre lege și actele subordonate legii; c) din motivul că deseori contractele, acordurile sunt încheiate în necorespondere cu prevederile legii. Soluționarea acestora la apariția lor într-o situație concretă se realizează cu ajutorul interpretării normelor de drept intrate în colizie. În prezent, mecanismul soluționării coliziilor în drept nu este perfect, fiind nevoie de un studiu suplimentar al problemei interacțiunii normelor și regulilor de colizionale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Avornic Gh. Tratat de Teoria generală a statului și dreptului (vol II). Chișinău: Tipografia Centrală, 2010. 580 p.
2. Barbăneagră A., responsabil de ediție Hadîrcă M. Justiția în Moldova. Chișinău: Tipografia „Sirius”, 2004. 432 p.
3. Bădescu M. Teoria răspunderii și sancțiunii juridice. București: Lumina Lex, 2001. 131 p.
4. Ceașescu N. Pedagogie juridică. București: Lumina Lex, 2001. 384 p.
5. Craiovan I. Tratat elementar de teorie generală a dreptului. București: ALL, 2001. 209 p.
6. Daiconu M. Formele controlului exercitat asupra administrației publice și condițiile de eficiență a acestuia. În: *Legea și Viața*, 2011, nr. 6, p. 28-29.
7. Djuvara M. Teoria generală a dreptului (enciclopedia juridică). Drept rațional, izvoare și drept pozitiv. București: All Beck, 1999. 608 p.
8. Gvidiani A. Elemente de drept. Chișinău: Adriga – Vis SRL, 2009. 551 p.
9. Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție. Nr.789 din 26.03.1996. Publicat: 12.09.2003 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 196-199, art. 764.
10. Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public. 158 din 04.07.2008. Publicat: 23.12.2008 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.230-232/840.
11. Legea cu privire la statutul judecătorului. Nr. 544-XIII din 20.07.95. Publicat: 22.01.2013 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.15-17/63.
12. Luburici M. Teoria generală a dreptului. București: Editura Oscar Print, 2000. 229 p.

13. Mañuc E., Negru A. Calitatea bazei normativ-juridice ca determinanta eficienței activității aplicării dreptului de către organele puterii de stat. În: Conferința Tehnico-Științifică a Colaboratorilor, Doctoranzilor și Studentilor, vol.III. Chișinău: Tehnica-UTM, 2014, p. 462-465.
14. Mañuc E., Negru A. Factorii care determină eficiența activității de aplicare a dreptului de către organele autorităților publice. În: Revista Națională de Drept, 2011, nr.5, p. 16-21.
15. Miculescu P. Statul de drept. București: Lumuna Lex, 1998. 310 p.
16. Motică R. I., Mihai Gh. Teoria generală a dreptului. București: ALL Beck, 2001. 280 p.
17. Negru B., Negru A. Teoria generală a dreptului și statului. Chișinău: Bons Offices, 2006. 520 p.
18. Orlov M., Belecciu Ș. Dreptul administrativ. Academia "Ștefan cel Mare" –Chișinău: "Elena-V.I.", 2005. 270 p.
19. Popa N. Teoria generală a dreptului. București: ALL Beck, 2002. 304 p.
20. Popescu S. Teoria generală a dreptului. București: Lumina Lex, 2000. 366 p.
21. Preda M. Drept administrativ. București: Lumina Lex, 2000. 395 p.
22. Rotaru O. Statistica juridică. Curs de lecții. Chișinău: ULIM, Tipografia Foxtrot, 2009. 148 p.
23. Rusu E. ș.a. Pregătirea profesională a judecătorilor. În: Evaluarea necesităților sistemului judecătoresc din Republica Moldova. Conducător de ediție Valeria Șterbeț. 2006, p.84-91.
24. Афанасьева В.С. Обеспечение законности. Автореферат дис. д-ра юрид.наук: 12.00.01. Москва: 1993. 40 с.
25. Баранов П.П. Профессиональное правосознание работников органов внутренних дел (теоретические проблемы). Москва: ВЮЗШ, 1991. 127 с.
26. Васильев А.Н. Следственная тактика. Москва: Юридическая литература, 1976. 197 с.
27. Вопленко Н.Н. Законность и справедливость поощрительного правоприменения (Проблемы развития правоохранительных органов). Москва: 1994. 71 с.
28. Лазарев В.В. Социально – психологические аспекты применения права. Казань: Изд-во Казан. ун-та., 1982. 144 с.
29. Лазарев В.В. Эффективность правоприменительных актов. (Вопросы теории). Казань: Издательство КГУ, 1975. 207 с.
30. Рудковский В.А. Правоприменительная политика: сущность и содержание: Учеб. Пособие. Волгоград: Изд-во Волгогр.ни-та экономики, социологии и права, 1999. 162 с.
31. Тарасов А.А. Производство расследования несколькими следователями – важное условие качества и эффективности следствия по сложным делам. (Вопросы укрепления законности и устранения следственных ошибок в уголовном судопроизводстве). Москва: 1988. 56 с.
32. Юсупов В.А. Теория административного права. Москва: Юрид.Лит., 1985. 160 с.
33. Les Constitutions de l'Europe des douze. Textes rassemblés et présentés par Henri Oberdoff. Paris: la Documentation Française, 1992, p. 127-148.
34. Miranda J. Le Conseil supérieur de la magistrature. În: Les Conseils supérieurs de la magistrature en Europe. Thierry-Serge Renoux (sous la dir. de). Paris: La Documentation française, 2000. p. 183.
35. Thierry S. Renoux. Le Conseils supérieurs de la magistrature en Europe. Actes de la table ronde internationale de 14 septembre 1998. Mission de recherche „Droit et Justice”. Paris: La Documentation française, 2000, p. 273.

REPUBLICA MOLDOVA DIN PERSPECTIVA ESTIMĂRILOR INTERNAȚIONALE THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE PERSPECTIVE OF INTERNATIONAL ESTIMATIONS

**Tatiana SPĂTARU, doctor habilitat în sociologie,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
spataru_tatiana@mail.ru**

Rezumat

Conținutul articolului are la bază estimările comparate internaționale. Studiile comparate transversale oferă dovezi privind modul în care evoluează Republica Moldova și poziționarea acesteia în clasamentele regionale și globale. Dinamica de performanță a țării explică motivele pentru care unele societăți evoluează mult mai repede decât altele. Oferă răspunsul de ce unele strategii și politici au un efect surprinzător de rapid în unele societăți, iar în altele favorizează subdezvoltare. Autorul vine cu comentarii și concluzii, reieșind din estimările analizate.

Cuvinte-cheie: Republica Moldova, estimare internațională, estimare comparată, dinamică, indice și indicatoare.

Summary

The content of the article is based on international comparisons. Transversal comparative studies provide evidence of how the Republic of Moldova is evolving and its positioning in regional and global rankings. Country dynamics explains why some companies are evolving much faster than others. It provides the answer to why some strategies and policies have a surprisingly rapid effect in some societies and in others favour underdevelopment. The author comes up with comments and conclusions, based on the estimates analyzed.

Key words: Republic of Moldova, international estimation, comparative estimation, dynamic, index and indicators.

Argumentarea studiului. Interdependența lumii moderne, complexitatea conexiunilor oamenilor, națiunilor și economiilor determină aplicarea metodologiilor ample, capabile de a surprinde extinderea globală și particularitatea locală. La nivel global sunt comparate diferite indice și indicatoare, concentrându-se pe diverse aspecte ale dezvoltării. Datorită lipsei, incongruenței datelor statistice, limitărilor, aceste estimări pot fi luate în considerație din perspectiva cuantificării tendințelor de dezvoltare globală.

Estimările comparate internaționale au devenit un instrument de cercetare și de dezbateri publice privind reformele întreprinse în diferite domenii. Studiile comparate transversale oferă dovezi privind modul în care evoluează o societate sau alta. Dinamica de performanță a țării explică motivele pentru care unele societăți evoluează mult mai repede decât altele. Oferă răspunsul de ce unele strategii și politici au un efect surprinzător de rapid în unele societăți, iar în altele favorizează subdezvoltare.

Secolul XXI vine cu o nouă paradigmă asupra dezvoltării societății moderne, unde se accentuează tendințele de inegalitate atât în interiorul țărilor, cât și între acestea. Inegalitatea se manifestă în mod diferit în țările dezvoltate și țările în curs de dezvoltare. Distribuția veniturilor în țările cu venituri mari înregistrează o creștere a veniturilor în palierul de sus al piramidei structurii sociale și o scădere a veniturilor reale pentru decilul inferior. În țările cu venituri mici și mijlocii se înregistrează o extindere mai limitată a veniturilor de top, în timp ce declinul veniturilor din decilul inferior este parțial ascuns de existența unui sector informal mare. Analiza indicatorilor de baza ai diferitor dimensiuni ale inegalității, precum venit, consum, educație, ocuparea forței de muncă, posesia bunurilor de folosință îndelungată, bogăție etc., dar și a altor indicatori sintetici devine crucială pentru înțelegerea tensiunilor sociale, condiționate de stimulentele economice și perspectivele de dezvoltare.

Republica Moldova se confruntă cu tendințe divergente în ceea ce privește inegalitatea, adesea asociată cu instabilitatea și oligarhizarea puterii politice. În ierarhia globală plasamentul Republicii Moldova este relevant din analiza și compararea diferitor indicatori și variabile. Identificarea contrastelor în dezvoltarea țării condiționează dezbateri privind calitatea și prioritățile în politicile guvernamentale.

Analiza comparată a dinamicii. La nivel internațional o sursă de referință sunt rapoartele de evaluare din cadrul Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD). Indicele dezvoltării umane (IDU, *Human Development Index*) a fost inventat de economistul pakistanez Mahbub ul Haq, și este o măsură comparativă a speranței de viață, alfabetizării, învățământului și nivelului de trai. În acest fel, este folosit pentru a compara mai bine nivelul de dezvoltare a unei țări decât PIB-ul pe cap de locuitor, care măsoară doar prosperitatea materială și nu alți indicatori socio-economici. Indicele dezvoltării umane, pentru majoritatea statelor membre ONU, este actualizat în fiecare an și publicat în Raportul de Dezvoltare Umană. În funcție de IDU, țările sunt clasificate în patru grupe de indici: foarte ridicat, ridicat, mediu și redus. Valorile indicelui dezvoltării umane se situează între 0-1.

În anul 1991, anul de independență al Republicii Moldova, RDU la nivel mondial a plasat Republica Moldova pe locul 64 pe plan internațional, într-un studiu al dezvoltării umane a 179 națiuni. Trei ani mai târziu, în pofida îmbunătățirii situației economice a națiunilor, acest clasament pentru Republica Moldova a scăzut cu 11 puncte pe locul 75, confirmând astfel că procesul de tranziție al Republicii Moldova a afectat devastator situația socială a țării.

Ultimele calcule ale IDU, publicate în 2018, arată valoarea poziției 112. Astfel, în decurs de aproape trei decenii de statalitate Republica Moldova înregistrează o descreștere cu 48 de poziții față de 1990. Comparând rangul IDU al Moldovei cu fostele republici din spațiul ex-sovietic, constatăm că este devansată de majoritatea acestora: Estonia – 30, Lituania – 35, Letonia – 41, Federația Rusă – 49, Belarus – 53, Kazahstan – 58, Georgia – 70, Azerbaidjan – 80, Armenia – 83, Ucraina – 88, Uzbekistan – 105, Turkmenistan – 108. Poziția mai avansată a Moldovei se constată în comparație cu Kârgâzstan – 122 și Tadjikistan – 127.

Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update lansează o actualizare statistică privind dezvoltarea umană în intervalul 1990-2017. În perioada estimată populația globală a crescut de la 5 miliarde la 7,5 miliarde, totodată numărul persoanelor cu un nivel scăzut de dezvoltare umană s-a redus de la 3 miliarde la 926 milioane sau de la 60% din populația globală la 12%, iar numărul persoanelor cu nivel de dezvoltare umană înalt și foarte înalt este mai mult decât triplat, de la 1,2 miliarde la 3,8 miliarde sau de la 24% din populația globală la 51%. Datele oferă o imagine de ansamblu asupra situației de dezvoltare din întreaga lume, analizând tendințele pe termen lung ale indicatorilor dezvoltării umane pe mai multe dimensiuni și pentru fiecare națiune. Actualizarea din 2018 evidențiază progresele considerabile, dar și persistența lipsurilor și disparităților. Clasamentul IDU din 189 de țări și teritorii este condus de Norvegia, Elveția, Australia, Irlanda și Germania, în timp ce Niger, Republica Central Africană, Sudanul de Sud, Ciad și Burundi au cele mai scăzute scoruri din măsurarea IDU a realizărilor naționale, sănătate, educație și venituri [1, p.1-12]. Republica Moldova se poziționează la 112 din 189 de țări și teritorii. Valoarea IDU între anii 1990 și 2017 a crescut de la 0,651 la 0,700, înregistrând o ascensiune de 7,5%, ceea ce a plasat țara în categoria de dezvoltare înaltă [2]. Între 1990 și 2017, speranța de viață la naștere a crescut cu 4,1 ani, media de școlarizare a crescut cu 3,6 ani, însă a scăzut cu 0,4 anii de școlarizare preconizați. Produsul intern brut pe cap de locuitor a scăzut cu aproximativ 14,2% între 1990 și 2017, la acest indicator Republica Moldova cedând substanțial țărilor din regiune.

Comparând pe serii temporale tendințele IDU ale României și Republicii Moldova, constatăm relevante discrepante. Diferența la indicatorul speranța de viață la naștere în 1990 constituia 1,9 ani, iar în 2015 deja înregistrează 3,3 ani. Diferența valorii IDU constituia 0,040 în 1990, înregistrând o diferență și mai mare de 0,109 în 2015.

Tabelul 1. Tendințele IDU: România și Republica Moldova

Indicatori Ani	Speranța de viață la naștere		Anii așteptați de școlarizare		Anii medii de școlarizare		VNB pe cap de locuitor (2011 PPP \$)		Valoarea IDU	
	ROU	MDA	ROU	MDA	ROU	MDA	ROU	MDA	ROU	MDA
1990	69.5	67.6	11.9	12.0	9.0	8.0	11,164	6,474	0.700	0.651
1995	69.5	66.9	10.4	11.0	9.5	8.6	10,229	2,567	0.686	0.594
2000	70.5	67.0	11.7	11.4	9.9	9.0	10,201	2,362	0.708	0.597
2005	72.3	67.8	13.7	11.9	10.1	10.4	13,887	3,708	0.755	0.648
2010	73.8	69.6	15.7	11.8	10.6	11.1	17,100	4,236	0.798	0.670
2015	74.8	71.5	14.7	11.6	10.8	11.6	19,428	5,084	0.802	0.693

Sursa: elaborat de autor în baza [3,4].

Cea mai distinctivă evidență între țări se înregistrează în cazul VNB pe cap de locuitor (2011 PPP \$), unde în 1990 diferența era aproximativ de două ori, iar în 2015 deja de aproape patru ori. Compararea VNB pe cap de locuitor (2011 PPP \$) pentru fiecare an, scoate în evidență discrepanțele crescânde, dar și particularitățile acestora pentru

fiecare țară. Republica Moldova în decurs de un deceniu înregistrează o descreștere a venitului național brut pe cap de locuitor (2011 PPP \$) de la 6474 \$ (1990) la 2317 \$ (1999). Între anii 1990 și 2015 acest indice cunoaște o descreștere de aproape 23,8%. Venitul național brut al Republicii Moldova în 2017 ajunge la 5554 \$. În decurs de aproape trei decenii Republica Moldova nu reușește să atingă indicatorul pentru anul 1990.

România înregistrează o scădere bruscă a venitului național brut pe cap de locuitor (2011 PPP \$) de la 11411 \$ în 1990 la 9227\$ în 1992, urmând o perioadă de un deceniu, în care reușește să revină în 2002 la 11919 \$, nivel anterior celui din 1990. În 2017 acest indicator înregistrează deja 22646 \$, o creștere de două ori în comparație cu anul 1990 și de patru ori mai mult fiind raportat la Republica Moldova.

**Tabelul 2. Tendințele venitului național brut pe cap de locuitor (2011 PPP\$):
România și RepublicaMoldova**

Anii	Indicatorii Țara	Venitul național brut pe cap de locuitor (2011 PPP \$)	
		Moldova	România
1990		6474	11411
1991		5331	10057
1992		3747	9227
1993		3717	9364
1994		2575	9755
1995		2567	10452
1996		2536	10872
1997		2571	10369
1998		2396	10145
1999		2317	10116
2000		2362	10420
2001		2631	11167
2002		2845	11919
2003		3195	12512
2004		3472	13376
2005		3708	14186
2006		3882	15342
2007		3924	16619
2008		4247	18433
2009		3854	17684
2010		4236	17290
2011		4523	17698
2012		4620	17987
2013		5040	18597
2014		5252	19434
2015		5084	20049
2016		5311	21060
2017		5554	22646

Sursa: elaborat de autor în baza [3,4].

Raportul Național de Dezvoltare Umană al Republicii Moldova pentru 2016 „Inegalități în dezvoltarea umană”, elaborat de IDIS „Viitorul” la comanda PNUD Moldova, confirmă prin cifre situația de subdezvoltare a țării la nivel regional. „Regiunile țării sunt de 4-4,5 ori mai subdezvoltate decât municipiul Chișinău. La nivel regional, PIB pe cap de locuitor, ajustat la paritatea puterii de cumpărare (PPC), cu excepția municipiului Chișinău, este strigător de mic: municipiul Chișinău (4.219 USD, poziția 94-95 în topul mondial), RD Nord (3.151 USD, poziția 149-150), UTA Găgăuzia (2.830 USD, poziția 154-155), RD Sud (2768 USD, poziția 157-158), iar RD Centru (2.587 USD, poziția 158-159).” Deși pe fundalul inegalităților economice, atât după venit, cât și după cheltuieli, între populația din mediul rural și cea din mediul urban, s-a înregistrat o tendință stabilă de descreștere, însă furtul unei sume de circa 13% din PIB, a lovit asupra nivelului de trai și așa mediocru al celei mai mari părți a populației [5, p. 18].

Rezultatele Barometrelor de Opinie Publică vin să confirme resentimentele sociale referitoare la diferite aspecte ale vieții economice, politice și sociale ale țării. Astfel, BOP din noiembrie 2017 relevă că 51% din respondenți se declară nu prea și deloc mulțumiți de starea economică a țării. Iar în ianuarie 2019, ponderea acestora crește până la 57,1%. Analiza în dinamică a sondajelor evidențiază ponderea populației care este nemulțumită de felul în care trăiesc, aceasta reprezentând 42% în 2017. Pentru comparație, în noiembrie 2019: 43,1% se declară nici mulțumiți/nici nemulțumiți; 36,6% nu prea și deloc mulțumiți, și doar 20,1% sunt foarte și destul de mulțumiți [6].

Totodată, în 2017, 21% din respondenți declară că veniturile nu le ajung nici pentru strictul necesar, iar 43% le ajung numai pentru strictul necesar. În 2019 deja 29,5% apreciază că veniturile nu le ajung nici pentru strictul necesar, iar 42,4% - numai pentru strictul necesar, 22,7% - le ajung pentru un trai decent dar nu-și pot permite cumpărarea unor bunuri mai scumpe.

Dintre instituțiile estimate de Barometrul de Opinie Publică cea mai mare parte a populației a demonstrat încredere față de biserică. Astfel, în noiembrie 2017 - 32,9%, iar în ianuarie 2019 - 29,3% indicau cea mai mare încredere în biserică. La polul opus al estimărilor se plasează în noiembrie 2017 parlamentul (58%) și partidele politice (57%). În ianuarie 2019, în preajma alegerilor parlamentare, 53,1% au declarat că nu au deloc încredere în partidele politice.

Așteptările populației față de actualul președinte al Moldovei sunt: să creeze locuri de muncă (63%), să dezvolte economia (56%), să pedepsească cu închisoare pe cei care au furat miliardul (38%), să oprească corupția (31%). Aproape 70 la sută (69%) consideră că Republica Moldova nu este guvernată de voința poporului, iar 56% declară că alegerile nu sunt libere și corecte. Pentru 24% din respondenți, dacă ar avea o ocazie de a pleca din Republica Moldova, atunci ar pleca pentru totdeauna, acest indice acumulează maximul de 39% pentru intervalul de vârstă 18-29 de ani [6].

Reducerea sărăciei este o prioritate strategică la nivelul organizațiilor internaționale și a guvernelor locale. Banca Mondială își vede una dintre misiunile sale în eradicarea

sărăciei. Metodologia de măsurare a sărăciei, elaborată de Banca Mondială și aplicată în studiile de estimare a sărăciei, oferă posibilitatea de a înțelege și explica fenomenul. Începând cu anul 1979 la nivel global datele sunt sistematizate, analizate și actualizate. Ediția din 2018 a raportului *Poverty and Shared Prosperity 2018: Piecing Together the Poverty Puzzle* oferă o audiență globală cu cele mai recente și exacte estimări privind tendințele în sărăcia globală și prosperitatea comună. Raportul introduce o măsură multidimensională a sărăciei care este ancorată pe consumul gospodăriilor și linia de sărăcie internațională de 1,90 USD pe zi de persoană, dar lărgiște măsurarea prin includerea informațiilor privind accesul la educație și infrastructura de bază. În cele din urmă, investighează diferențele în ceea ce privește sărăcia în cadrul gospodăriilor, inclusiv în funcție de vârstă și sex [7].

Progrese semnificative s-au înregistrat în reducerea sărăciei în ultimele decenii. Lumea a atins primul obiectiv de dezvoltare al mileniului - reducerea ratei sărăciei din 1990 la jumătate până în 2015 - cu cinci ani înainte de termen, în 2010. În pofida progreselor înregistrate în reducerea sărăciei, numărul persoanelor care trăiesc în sărăcie extremă la nivel global rămâne inacceptabil de mare. Având în vedere prognozele globale de creștere a populației, reducerea sărăciei poate să nu fie suficient de rapidă pentru a atinge obiectivul de a pune capăt sărăciei extreme până în 2030. Conform celor mai recente estimări, în 2015, 10% din populația lumii a trăit cu mai puțin de 1,90 USD pe zi, în comparație cu 11% în 2013. Deși rata sărăciei a scăzut în toate regiunile, progresele au fost inegale. Două regiuni, Asia de Est și Pacific (47 milioane extrem de sărace) și Europa și Asia Centrală (7 milioane) au redus sărăcia extremă sub 3%, atingând obiectivul pentru anul 2030. Mai mult de jumătate dintre cei aflați în sărăcie extremă trăiesc în Africa Subsahariană. În cazul în care tendința de creștere a populației continuă, până în 2030, aproape 9 din 10 aflați în sărăcie extremă vor fi în Africa Subsahariană. Majoritatea săracilor din întreaga lume trăiesc în zonele rurale, sunt prost educați, angajați în sectorul agricol și au sub 18 ani [7].

În contextul măsurărilor Băncii Mondiale, Republica Moldova se profilează drept o economie cu venituri mici-mijlocii. Economia a crescut în medie cu 5 la sută anual din 2000 și a fost determinată de consum și alimentată de remiteri. Remiterile constituie o pătrime din PIB – una dintre cele mai mari cote din lume [8].

Moldova este una dintre țările cu cele mai înalte rate ale sărăciei în Europa și Asia Centrală și cea mai săracă în Europa, se afirmă în raportul „Evaluarea sărăciei în Republica Moldova 2016. Reducerea sărăciei și prosperitatea partajată în Moldova: Progrese și perspective”. Rata sărăciei moderată de 5,00\$ pe zi este mai mică decât în alte țări cu PIB similar, dar este una dintre cele mai înalte în regiune, constituind 40 la sută în 2013. Deoarece este mai puțin inegală decât alte țări din regiune, Moldova avea o rată a sărăciei extreme relativ redusă de 2,50 \$ pe zi, care reprezenta 6,0 la sută în 2012 și o clasă medie mică (consum de peste 10,00 \$ pe zi), care constituia 11,7 la sută. Cu toate acestea, o cotă mare din populație - 41,9 la sută în 2012 - era concentrată în rândul celor vulnerabili (consum zilnic de \$5,00–\$10 USD) [9, p. 8].

Provocările economice cu care se confruntă Republica Moldova sunt: sistemul politic vulnerabil, societatea polarizată, mediul extern advers, dezechilibrele de competențe pe piața muncii și șocurile climatice. Transparența, responsabilizarea și corupția reprezintă îngrijorări substanțiale. Încrederea mediului de afaceri este deteriorată și cadrul macroeconomic rămâne vulnerabil. Emigrarea masivă din Moldova, în tandem cu ratele fertilității în descreștere, a redus alarmant populația și a accelerat ritmul îmbătrânirii. Aceasta generează presiuni asupra sistemului de pensii și limitează competitivitatea țării pe termen lung [8].

Deși Republica Moldova pe fundalul descreșterii sărăciei la nivel mondial a înregistrat progrese în raport cu reducerea sărăciei și creșterea prosperității partajate, însă factorii determinanți ai acestor progrese sunt susceptibili de a exercita un impact pe termen îndelungat.

Pensiile au fost cel mai mare factor care contribuie la creșterea veniturilor în rândul celor mai sărace 40 la sută din populație și la reducerea sărăciei. Pensiile nu sunt cele mai eficiente mijloace de a menține grupurile sociale vulnerabile. Ținând cont de îmbătrânirea populației, forța de muncă în scădere și, în prezent, ratele reduse de ocupare și productivitate a muncii, creșterea cheltuielilor de pensii vor fi nesustenabile din punct de vedere fiscal. Remitențele sunt volatile și au puține șanse să sporească în continuare ritmul înalt din trecut, având în vedere contextul extern și ponderea deja ridicată a populației care locuiește în străinătate [9, p.37].

Plasamentul Republicii Moldova în ierarhia globală este relevant din analizele *Credit Suisse Research Institute. Global Wealth Report* a devenit o sursă credibilă de referință la nivel global. Recent a fost dat publicității cea de-a noua ediție a *Global Wealth Report* pentru anul 2018, realizat de *Credit Suisse Research Institute. Credit Suisse Research Institute* face parte din *Credit Suisse*, lider de bănci private la nivel mondial și manager de avere cu capacități de investiții bancare distincte. Institutul de Cercetări este un *think-tank* al *Credit Suisse*, fiind înființat în urma crizei financiare din 2008, cu scopul de a studia evoluțiile economice pe termen lung, care au - sau promite să aibă - un impact global în cadrul și dincolo de sectorul serviciilor financiare.

Averea/bogația, fiind estimată la nivel global, este definită ca valoarea activelor financiare plus imobiliare (locuințe) deținute în gospodăriile casnice, minus datoriile. Studiul se concentrează pe averea deținută de populația adultă în mai mult de 200 de țări, pentru milionarii din vârful piramidei, mijlocul și secțiunea de jos a piramidei averii. Analiza a cuprins averea deținută de 4,8 miliarde de adulți. Pentru a analiza distribuția bogăției, cercetătorii au stabilit patru game de bogăție: 1) sub 10 000 de dolari; 2) 10.000-100.000 de dolari; 3) 100.000-1.000.000 de dolari; 4) peste 1 milion de dolari. De la prima ediție a raportului *Global Wealth* în 2010, compoziția piramidei bogăției a rămas în mare parte stabilă. Singurul segment de avere, cu o creștere neîntreruptă de expansiune și acumulare, este vârful piramidei, care reprezintă milioanele de dolari.

A noua ediție a Raportului *Global Wealth*, constată că în cele douăsprezece luni până la jumătatea anului 2018, averea globală a crescut cu 14,0 trilioane de dolari (4,6%) la

un total combinat de 317 trilioane de dolari, depășind creșterea populației. Bogăția pe adult a crescut cu 3,2%, sporind bogăția globală medie la un nivel record de 63.100 de dolari pe adult. Statele Unite au contribuit cel mai mult la bogăția globală, adăugând 6.3 trilioane de dolari și ajungând la 98 trilioane de dolari. Acest lucru confirmă ritmul continuu al creșterii atât a bogăției totale, cât și a averii pe adult în fiecare an din 2008. În mod surprinzător, China este stabilită pe locul al doilea în ierarhia mondială a averii. Țara a depășit Japonia în ceea ce privește numărul persoanelor fizice cu avere ultra-înaltă pentru 2009, averea totală în 2011 și numărul milionarilor în 2014.

Global Wealth Databook 2018 arată că România cu o populație de 19,630 milioane are 19.000 de persoane, care aparțin celor mai bogați oameni de pe planetă din topul celor 1%; 16.000 de milionari, 443.000 de persoane aparținând celor mai bogați 10% din lume. Ungaria cu o populație de 9,705 milioane, fiind aproximativ de două ori mai mică decât a României, dispune de un număr aproape că similar de oameni bogați: 19.000 de persoane, care aparțin celor mai bogați oameni de pe planetă din topul celor 1%; 15.000 de milionari; 534.000 de persoane aparținând celor mai bogați 10% din lume [10, p.150].

Cel mai înalt indicator al bogăției per adult este deținut de grupul de țări cu venituri înalte. Clasamentul superior este deținut de Islanda - 555,726, Elveția - 530,244, Luxemburg - 412,127, Australia - 411,060 și SUA cu 403,974 USD.

România se plasează în grupul de țări cu venit mediu superior. În anul 2018, averea pe adult în România este estimată la 20,321 USD, față de 3.843USD în 2000. PIB-ul per adult este calculat la 14,646. România înregistrează o creștere foarte rapidă în ultimele două decenii, pornind de la o bază foarte scăzută. În 2000, România avea o avere per adult de numai 3. 843 USD, mult mai mică decât cea a Ungariei (12.053 USD) sau a Poloniei (8,873 USD) [10, p.151-152].

În ierarhia distribuției bogăției la nivel mondial, Republica Moldova se plasează în grupul de țări cu venituri medii mici. Bogăția per adult constituia 2.778 USD în 2000, cu o creștere în 2018 până la 15,848 USD. PIB-ul per adult constituie 3,077 USD [10, p.22].

Anterior, Raportul *Global Wealth* pentru 2016 confirma poziția Republicii Moldova în grupul de țări cu avere mai jos de 5.000 USD, ce este foarte concentrată în Africa Centrală și Asia de Sud. Această grupă cuprinde aproape toată Africa Centrală. India, în acest sens, este membrul cel mai notabil din contingentul țărilor Asiatice. De asemenea, aici regăsim și trei țări, ce învecinează cu Uniunea Europeană: Belarus, Moldova și Ucraina [11, p.10].

Ținând cont de faptul că salariile reprezintă venitul de bază al părții majoritate a populației Republicii Moldova, considerăm oportun de a supune comparației mărimea acestuia la nivelul țărilor CSI și UE. Estimând dinamica salariului nominal mediu lunar la nivelul CSI, constatăm că pe perioada estimată Republica Moldova este devansată de majoritatea statelor. Din 2005 până în 2017 salariu nominal mediu lunar a crescut de la 105 la 302 USD/lună. Republica Moldova constant deține locurile inferioare în clasamentul CSI, avansând față de Tadjikistan, Kîrgîzstan, iar după evenimentele din 2014, legate de Crimeea, și față de Ucraina.

Tabelul 3. Salariu nominal mediu lunar (la cursul mediu anual de schimb al monedelor naționale față de dolarul american, USD)

Anii Țări	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Azerbaidjan	131	167	252	334	371	413	461	507	542	567	455	313	307
Armenia	114	150	217	286	264	275	290	350	358	381	359	363	368
Belarus	215	271	323	404	350	407	338,9	439	564	590	413	361	426
Kazahstan	256	324	428	505	456	527	614	679	717	676	568	418	463
Kârgâzstan	64	81	106	147	144	156	202	228	234	229	209	212	228
Moldova	105	129	170	244	247	240	259	280	292	291	241	251	302
Rusia	303	391	532	697	588	682	796	857	936	856	561	549	672
Tadjikistan	27	35	47	68	69	81	96	117	146	165	143	123	134
Ucraina	157	206	268	343	245	282	331	379	408	293	193	203	273

Sursa: [12].

Eurostat a publicat disparitățile salariilor minime la nivelul țărilor UE. Începând cu 1 ianuarie 2018, 22 din cele 28 de state membre ale Uniunii Europene (UE) au salarii minime naționale: numai Danemarca, Italia, Cipru, Austria, Finlanda și Suedia nu au nici un fel de salarii minime. Cele 22 de state membre ale UE, care au salarii minime la nivel național, pot fi împărțite în trei grupuri principale pe baza nivelului în euro, ce variază de la sub 500 EURO în estul și cu mult peste 1000 EURO în nord-vestul UE.

În ianuarie 2018, Bulgaria a avut cel mai mic salariu minim brut (261 euro) din întreaga UE. Nouă state membre, toate situate, de asemenea, în estul UE, au urmat cu salarii minime între 400 EUR și aproximativ 500 EUR pe lună: Lituania (400 EUR), România (408 EUR), Letonia (430 EUR), Ungaria (445 EUR), Croația (462 EUR), Republica Cehă (478 EUR), Slovacia (480 EUR), Estonia (500 EUR) și Polonia (503 EUR). În alte cinci state membre situate în sudul UE, salariile minime au variat între 600 și 900 de euro pe lună: Portugalia (677 euro), Grecia (684 euro), Malta (748 euro), Slovenia (843 euro) și Spania (859 de euro). În celelalte șapte state membre, toate situate în vestul și nordul UE, salariul minim a fost mai mare de 1 400 EUR pe lună: Marea Britanie (1 401 EUR), Germania și Franța (ambele 1 498 EUR), Belgia 1 563), Țările de Jos (1 578 EUR), Irlanda (1 614 EUR) și Luxemburg (1 999 EUR). Pentru comparație, salariul minim federal din Statele Unite era de 1 048 EUR pe lună în ianuarie 2018 [13].

Un alt indicator de estimare comparată a societăților moderne este indicele de percepție a corupției, ce a devenit cel mai important indicator global al corupției din sectorul public. Este produsul de cercetare al *Transparency International*, fiind înființat în 1995. Indicele oferă o imagine anuală a gradului relativ de corupție prin clasarea țărilor și a teritoriilor din întreaga lume. În 2012, *Transparency International* a revizuit metodologia utilizată pentru a construi indexul și a permite compararea scorurilor de la un an la altul. IPC din 2018 se bazează pe 13 sondaje și evaluări ale experților pentru a măsura corupția din sectorul public în 180 de țări și teritorii, oferind fiecărui scor de la zero (foarte corupt) la 100 (foarte curat).

Mai mult de două treimi din țări înregistrează un scor mai mic de 50 la IPC în 2018, cu un scor mediu de doar 43. Deși există unele excepții, majoritatea țărilor nu reușesc să facă progrese serioase împotriva corupției. Țările de top sunt Danemarca (87), Finlanda, Singapore și Suedia care înregistrează scorul de 85. Țările din clasamentul inferior sunt Somalia, Siria și Sudanul de Sud, cu scorul între 10 și, respectiv, 13. România înregistrează scorul de 47 din 100, situându-se pe rangul 61 din 180 de țări, astfel reușind să mențină sub control nivelul de corupție. Republica Moldova deține scorul 33 din 100, cu rangul 117 din 180 de țări.

Pentru comparație, țările din Comunitatea Statelor Independente + Georgia înregistrează un scor mai înalt decât Republica Moldova (33) în cazul Georgiei (58), Belarusei (44) și Armeniei (35). Iar mai inferior se atestă pentru Ucraina (32), Kazahstan (31), Kârgâzstan (29), Rusia (28), Azerbaidjan (25), Tadjikistan (25), Uzbekistan (23), Turkmenistan (20).

Potrivit raportului citat, corupția prosperă acolo unde există practici democratice slabe. În combinație cu lipsa voinței politice de a combate corupția din sectorul public, țările din regiune subminează drepturile politice ale cetățenilor lor. Drept urmare, oamenii nu pot să vorbească, să demonstreze sau să se asocieze cu organizații sau grupuri de activiști - cel puțin nu fără teama de consecințe. În același timp, corupția blochează aceste țări într-un ciclu vicios, în care politicienii de guvernământ nu au un stimul real pentru a permite democratizarea și consolidarea instituțiilor independente.

În multe țări post-sovietice, nu există controale și balanțe, care ar menține în mod obișnuit indivizi și grupuri private puternice să exercite o influență excepțională asupra deciziilor guvernamentale. În aceste condiții, practicile ilicite de lobby au loc și conflictele de interese sunt dezvăluite. Astfel, se înregistrează o tendință îngrijorătoare, potrivit căreia țările foarte corupte, care înregistrează slabe progrese în ceea ce privește IPC, au de asemenea tendința de a avea instituții democratice fragile, iar cetățenii lor au drepturi politice și civile mai slabe [14].

Anterior, în raportul *The State of Corruption: Armenia, Azerbaijan, Georgia, Moldova and Ukraine* (2015) se afirma că corupția rămâne o problemă majoră în aceste state, amenințând dezvoltarea economică și stabilitatea politică, precum și credibilitatea guvernelor. Deși s-au înregistrat unele progrese în adoptarea legilor anticorupție în toate cele cinci țări, însă captarea unor instituții importante de către interese puternice subminează serios aplicarea eficientă a acestor legi. Pentru Republica Moldova se recomandă accelerarea reformelor judiciare, în special accentul fiind pus pe reforma Procuraturii; pe faptul că toate instituțiile de stat trebuie să se asigure că sunt selectați candidații pentru funcții de nivel înalt printr-un proces competitiv deschis, conform legii, pentru a minimiza politizarea sectorului public; iar organizațiile societății civile trebuie să dezvăluie beneficiile, informațiile cu privire la finanțele și activitățile lor, pentru a arăta publicului larg potențialele conflicte de interese [15, p. 22-24].

Freedom House, specializată în promovarea democrației în întreaga lume, publică rapoarte anuale despre drepturile politice și libertățile civile. Potrivit raportului *Freedom in the World 2019*, Republica Moldova se plasează în grupul de țări parțial libere, cu un scor agregat al libertății 58, unde 100 este cel mai înalt. Țările învecinate Republicii

Moldova înregistrează scoruri mai înalte: pentru România acesta este de 81/ 100, iar pentru Ucraina este 60/100. Cel mai înalt scor 100 din 100 aparține țărilor nordice Norvegia, Suedia și Finlanda.

Rating-ul libertății în Republica Moldova este estimat la 3,5 din 7, drepturile politice la 3 din 7 și libertățile civile – 4 din 7. Moldova este văzută drept având un mediu electoral competitiv, iar libertățile de întrunire, vorbire și religie sunt în mare măsură protejate. Cu toate acestea, corupția generalizată în sectorul guvernamental, legăturile dintre partidele politice majore și interesele economice puternice și deficiențele în supremația legii continuă să împiedice guvernarea democratică [16].

Freedom of the Press este un raport anual privind independența mass-media în întreaga lume, ce evaluează gradul de imprimare, difuzare și libertatea mass-media digitală în 199 de țări și teritorii. Începând din 1980, ea oferă scoruri numerice și profil pe țară, evaluând mediul juridic pentru mass-media, presiunile politice care o influențează și factorii economici care afectează accesul la știri și informații. Libertatea presei este cel mai cuprinzător set de date disponibil pentru libertatea mass-media globală și servește ca o resursă esențială pentru factorii de decizie politică, instituțiile internaționale, jurnaliștii, activiștii și cercetătorii din întreaga lume [17].

Din estimările *Freedom of the Press 2017*, dintre cele 199 de țări și teritorii evaluate, 61 (31%) au fost clasate la categoria libere, 72 (36%) - parțial libere, iar 66 (33%) nu sunt libere. Raportul a constatat că 13% dintre trăitorii lumii locuiau în țări cu o presă liberă, în timp ce 42% aveau o presă parțial liberă, iar 45% trăiau în medii cu presă neliberă. Ponderele populației este afectată în mod semnificativ de două țări - China, cu un statut neliber al presei și India, cu un statut parțial liber - care reprezintă împreună peste o treime din populația lumii. Procentul celor care se bucură de o presă liberă în 2016 a rămas la cel mai scăzut nivel din 1996, când *Freedom House* a început să încorporeze datele despre populație în constatările raportului [17].

Republica Moldova dispune de un status al presei parțial libere, cu un scor de libertate al presei 56 (pe o scală de la 0 la 100), mediul de drept 17 (pe o scală de la 0 la 30), mediul politic 21 (pe o scală de la 0 la 40), mediul economic 18 (pe o scală de la 0 la 30). Pentru comparație, România acumulează, de asemeni, statusul parțial liber al presei, însă, cu un scor al libertății presei 38, mediul de drept 9, mediul politic 16 și mediul economic 13 [18].

Pew Research Center este un rezervor nonpartizan și nonadvocacy de analize și cercetări, care informează publicul despre problemele, atitudinile și tendințele care modelează lumea. Analizând datele Departamentului de Stat din S.U.A. privind solicitările pentru programul de viză în SUA (care oferă 50 000 de cărți verzi sau o reședință permanentă legală în fiecare an printr-un sistem de loterie) constată că numărul solicitanților s-a apropiat de recordul înregistrat de 23 milioane de solicitanți în 2016. Republica Moldova figurează printre țările cu numărul cel mai mare de solicitanți. În Libia, de exemplu, aproape 15% din cetățenii țării au solicitat acest program. Alte țări africane, cu un număr mare de solicitanți, au inclus Sierra Leone (14%) și Ghana (8%). Țările europene, cum ar fi Albania (13%), Moldova (11%) și Armenia (9%), au prezentat, de asemenea, o parte substanțială a populației lor. În Asia, Uzbekistan (7%) și Nepal (4%) au avut cea

mai mare parte a solicitărilor. În ansamblu, aproape 1% din persoanele din țările eligibile au solicitat acest program [19].

The Environmental Performance Index (EPI) 2018 permite măsurarea tendințelor și a progresului mediului, oferind o bază pentru elaborarea eficientă a politicilor. EPI este produs în comun de Universitatea Yale și Universitatea Columbia în colaborare cu Forumul Economic Mondial. Indicele de performanță privind mediul 2018 se estimează pe 180 de țări și pe 24 de indicatori de performanță în cadrul a zece categorii de emisiuni, care vizează sănătatea mediului și vitalitatea ecosistemului. Aceste valori oferă o măsură la scară națională a gradului de apropiere a țărilor de obiectivele politicii de mediu. Astfel, EPI oferă o notă de scor care evidențiază liderii și cei care se află în dificultate în ceea ce privește performanța de mediu, oferă o perspectivă asupra celor mai bune practici și oferă orientări pentru țările care aspiră să fie lideri în domeniul durabilității. Elveția conduce lumea în domeniul durabilității, urmată de Franța, Danemarca, Malta și Suedia. Clasamentul de top al Elveției reflectă performanța puternică în majoritatea problemelor, în special în ceea ce privește calitatea aerului și protecția climei. În general, țările de vârf prezintă angajamente de lungă durată în ceea ce privește protejarea sănătății publice, conservarea resurselor naturale și decuplarea emisiilor de gaze cu efect de seră (GES). Palierul de jos al clasamentului este rotunjit de Nepal, India, Republica Democrată Congo, Bangladesh, Burundi. Punctele scăzute ale IPM indică necesitatea eforturilor naționale de sustenabilitate pe mai multe fronturi, în special în domeniul curățeniei, calității aerului, protejării biodiversității și reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră. Națiunile cu cel mai mic rang se confruntă cu provocări mai largi, precum ar fi tulburările civile, dar și scorurile reduse atribuite guvernării slabe.

Republica Moldova se plasează pe rang-ul 112 din 180 de țări, IPM acumulează 51,9, sănătatea mediului este de 60.29, vitalitatea ecosistemului este de 46.42. Pentru comparație, țara noastră se situează mult mai inferior decât Țările Baltice: Lituania 29, Letonia 37, Estonia 48. Inclusiv țările din spațiu ex-sovietic: Turkmenistan 38, Belarus 44, Rusia 52, Azerbaidjan 59, Armenia 63, Georgia 94, Kîrgîzstan 99, Kazahstan 101, Ucraina 109.

Clasamentele globale ale EPI indică țările care se comportă cel mai bine împotriva gamei de presiuni de mediu pe care le întâmpină fiecare națiune. Din punct de vedere al politicii, o valoare mai mare derivă din forarea datelor în analiză a performanțelor pe o problemă specifică, pe categoria de politici, pe grup și pe țări. O astfel de analiză poate ajuta la rafinarea opțiunilor politice, la înțelegerea factorilor determinanți ai progresului în materie de mediu și la maximizarea randamentului investițiilor guvernamentale [20].

Measuring the Information Society Report 2017 reprezintă cea de a 9-a ediție privind măsurarea societății informaționale. Raportul prezintă o analiză cantitativă a societății informaționale și evidențiază tendințele noi și emergente. Monitorizarea este efectuată în baza indicelui dezvoltării TIC, destinat evaluării comparate a progresului statelor membre.

Profilul pentru Moldova arată că pătrunderea în bandă largă mobilă este similară cu media din regiunea CSI. Republica Moldova are o dinamică și piață de telecomunicații competitive, care se caracterizează prin viteze mari de acces la Internet, nivel înalt de accesibilitate a serviciilor mobile și dezvoltare tehnologică. Teritoriul este acoperit în mare măsură de 3G / LTE semnal. Există trei dispozitive mobile operatorii de telecomunicații, care împărătesc piața: Orange Moldova - 65,5%, Moldcell - 30,2%, Moldtelecom - 4,2% [21, p. 122].

Republica Moldova în clasamentul internațional al indiciului IDI din 176 de țări ocupa rangul 59 în 2017, cu o îmbunătățire de patru puncte față de anul precedent. Indicatorii cheie pentru Moldova înregistrează o dinamică pozitivă în comparație cu CIS și Global.

Tabelul 4. Indicatorii-cheie pentru Republica Moldova în comparație cu CSI și Global (%)

Abonamente telefonice fixe la 100 de locuitori	MOLDOVA (2017)	CSI (2016)	GLOBAL (2016)
Abonamente telefonice fixe la 100 de locuitori, %	34.32	20,7	13.6
Abonamente telefonice mobile la 100 de locuitori, %	110.99	141.2	101.5
Procentul gospodăriilor cu calculatoare, %	71.00	67,4	46,6
Procentul gospodăriilor cu acces la Internet, %	76,00	68,0	51,5
Procentul persoanelor care utilizează Internetul, %	71,0	65,1	45,9
Acoperire 3G, % din populație	99,0	77,1	85,0

Sursa: elaborat de autor în baza [21].

Analiza scorurilor indicatorilor de măsurare a societății informaționale pentru Republica Moldova demonstrează o avansare de la an la an. În comparație cu mediana europeană Republica Moldova cedează pe toți indicatorii cercetați. Mai mulți indici arată o situație mai bună în comparație cu mediana mondială. În rating-urile internaționale Republica Moldova se plasează în categoria țărilor cu nivel mediu al indicelui compoziției.

Concluzii. Societățile moderne se caracterizează printr-o varietate de procese în schimbare. Cercetările științifice vin să răspundă necesității de a compara societățile, a elabora noi metodologii și indicatori de cuantificare. În cercetarea proceselor în schimbare, prezentul studiu se concentrează pe particularitățile Republicii Moldova din perspectiva estimărilor internaționale. Procesele în schimbare din Republica Moldova sunt monitorizate continuu de către diferite fonduri finanțatoare și investiționale, trusturi bancare, organizații internaționale, inclusiv și diferite instituții private. Interesul pentru studiile comparate pe diferiți indicatori este determinat de necesitatea de a cunoaște dinamica și tendințele dezvoltării lumii moderne, aplicarea diferitor strategii de ascensiune sau de tergiversare în evoluția unor țări și regiuni. Aplicarea unor micro-date statistice oficiale în studii transversale și longitudinale, atât la nivel național, cât și într-o perspectivă internațională comparativă, oferă explicații asupra evoluțiilor fenomenelor sociale, rolul politicilor și eficiența acestora în modelarea proceselor sociale. Aplicarea rezultatelor estimărilor Republicii Moldova din perspectiva ierarhiilor internaționale ne-a permis să constatăm anumite particularități în evoluție, dar și instabilități ce pot interveni în dezvoltarea ulterioară. Compararea seriilor statistice, începând din 1990 până în prezent, indică tendințe, dar și provocări cu care ne-am confruntat pe parcursul a aproape trei decenii. Analizele în retrospectivă, dar și cele de actualitate arată inegalități spațiale în standardele de viață în interiorul țării, dar și disparități la nivel internațional datorate ineficienței organizării și funcționării sistemului social. Analiza modelelor schimbărilor structurale și sociale, în special din perspectiva comparativă internațională, relevă dependența țării de o agricultură la limita subzistenței; gradul înalt de corupție în structurile de stat; lipsa de investiții în capitalul

uman; emigrarea populației și depopularea masivă a țării; dependența de pensii și acoperirea slabă a asistenței sociale etc. poziționează Republica Moldova în clasamentele inferioare la nivel regional și global.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update. New York: United Nations Development Programme, 2018. 110 p.
2. Briefing note for countries on the 2018 Statistical Update Moldova. [accesat 03.03.2019]. Disponibil: http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/MDA.pdf.
3. Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update Briefing note for countries on the 2018 Statistical Update Moldova (Republic of). 8 p. [accesat 03.03.2019]. Disponibil: <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/MDA>.
4. Human Development Report 2016 Human Development for Everyone Briefing note for countries on the 2016 Human Development Report Romania. 8 p. [accesat 03.05.2019]. Disponibil: <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/ROU>.
5. Raportul Național de Dezvoltare Umană 2015/2016. Republica Moldova: Inegalități în dezvoltarea umană. Chișinău: PNUD Moldova, IDIS „Viitorul”. 170 p.
6. Barometrul Opiniei Publice, noiembrie 2017; ianuarie 2019. [Accesat 13.03.2019]. Disponibil: <http://ipp.md/>.
7. Poverty and Shared Prosperity 2018: Piecing Together the Poverty Puzzle. International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank, 2018. 201 p. [Accesat 23.03.2019]. Disponibil: <http://www.worldbank.org/en/publication/poverty-and-shared-prosperity>.
8. Moldova. Country Context. [Accesat 25.03.2019]. Disponibil: <http://www.worldbank.org/ro/country/moldova/overview>.
9. Evaluarea sărăciei în Republica Moldova 2016. Reducerea sărăciei și prosperitatea partajată în Moldova: Progrese și perspective. Raport nr. 105722-MD. 62 p.
10. Global Wealth Databook, 2018. 167 p.
11. Global Wealth 2016, Credit Suisse. Switzerland, Zurich, 64 p. [Accesat 15.02.2019]. Disponibil: www.credit-suisse.com/researchinstitute.
12. Межгосударственный Статистический комитет Содружества независимых государств. [Accesat 28.03.2019]. Disponibil: <http://www.cisstat.com/>.
13. Disparities in minimum wages across the EU. [Accesat 30.03.2019]. Disponibil: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20180223-1?inheritRedirect=true&redirect=%2Feurostat%2F>.
14. Eastern Europe and Central Asia: Weak Checks and Balances Threaten Anti-corruption Efforts. [Accesat 21.03.2019]. Disponibil: https://www.transparency.org/news/feature/weak_checks_and_balances_threaten_anti_corruption_efforts_across_eastern_eu.
15. Andrew McDevitt. The State of Corruption: Armenia, Azerbaijan, Georgia, Moldova and Ukraine. Transparency International, 2015. 31 p. [Accesat 11.03.2019]. Disponibil: file:///D:/Documents/Downloads/2015_StateOfCorruption_AMAZGEMDUA_EN.pdf].
16. Moldova. Partly Free. [accesat 21.03.2019]. Disponibil: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/moldova>.
17. Freedom of the Press. [Accesat 21.03.2019]. Disponibil: <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/freedom-press-2017>.
18. Table of Country Scores. [Accesat 21.03.2019]. Disponibil: <https://freedomhouse.org/report/table-country-scores-fotp-2017>.
19. Connor Phillip. Applications for U.S. diversity visa lottery remained near record in 2017. [accesat 21.03.2019]. Disponibil: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/08/23/applications-for-u-s-visa-lottery-more-than-doubled-since-2007/>.
20. Moldova. Environmental Performance Index. [Accesat 21.03.2019]. Disponibil: <https://epi.envirocenter.yale.edu/epi-country-report/MDA>.
21. Measuring the Information Society Report 2017. Volume 2. ITC country profiles. 262 p. [accesat 21.03.2019]. Disponibil: https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/misr2017/MISR2017_Volume2.pdf.

**BENCHMARKING IN THE PUBLIC SECTOR:
A USEFUL MANAGEMENT TOOL OR JUST A SIMPLE THEORY**
**BENCHMARKING-UL ÎN SECTORUL PUBLIC:
UN INSTRUMENT MANAGERIAL UTIL SAU DOAR O SIMPLĂ TEORIE**

Oleg SOLOMON, Ph.D.,
Ministry of Defense of the Republic of Moldova
solomonoleg305@gmail.com

Rezumat

În sectorul public fenomenul de benchmarking (analiza comparativă) ca instrument de evaluare a performanței organizaționale și de facilitare a transferului de management și a învățării de la alte organizații de referință nu este atât de des întâlnit sau utilizat. Chiar dacă este aplicat cu intermitență și doar de câteva autorități, forma, metodologia și conținutul acestuia nu corespund celor prevăzute de literatura de specialitate. În acest articol prezentăm și descriem procesul de benchmarking prin prisma abordărilor identificate în literatura de specialitate. Sunt descrise și analizate evoluția benchmarking-ului, esența, definițiile, conținutul, structura, tipurile, avantajele și dificultățile acestui exercițiu. Astfel, acest articol are scopul de a redescoperi procesul de benchmarking și a reliefa beneficiile acestuia pentru sectorul public, inclusiv administrația publică.

Cuvinte-cheie: *benchmarking, referințe, evaluarea performanțelor, deficiențe de autoevaluare, organizații, comparație, învățare, adaptare.*

Summary

In the public sector the benchmarking phenomenon as an instrument for assessing organizational performance and for facilitating management transfer and learning from other benchmarked organizations is not so often met or utilized. Even if it is applied from time to time and just by a few authorities the form, methodology and the content are not as described in the literature on the subject. Hence in this article we are presenting and describing the benchmarking process through approaches have found in the specialty literature. The evolution of the benchmarking, the essence, definitions, content, structure with stages, the types, the advantages and difficulties of this exercise are described and analyzed in this research. So, this article has the aim to rediscover the benchmarking process and emphasize its benefits for public administration.

Keywords: *benchmarking, benchmarks, performance assessment, self-assessment shortcomings, organizations, comparison, learning, adapt.*

Many times we are asking ourselves why a state is more developed, more prosper and more democratic than others. Why the citizens of one state are more satisfied, happier and richer than citizens from another countries. Why an administration is more modern than others, why an organization is more efficient than another. The answer may be in the fact that the developed states, the modern administrations and the prosper organizations are experimenting, discovers and innovating continuously. Other states, administrations or organizations if don't have enough institutional, functional or organizational capacity for that can learn from those which are doing so. The method through which is possible to act so is called benchmarking process. Thus,

the object of this article is to study and analyze what is the benchmarking about, what can do the public authorities with it and why should public entities use this tool. The research problem is related to benchmarking theory, its private sector roots and its implementation in the public sector. Our main hypothesis refers to the assertion that benchmarking is a management tool which can help public organization including and administrative authorities improve their quality of management and the services offered to citizens through learning and transferring from the best. As research methods we have begun with the review of literature, and then applied analytical, synthesis, induction and deduction methods.

Today, public authorities are under more pressure than ever to manage costs and deliver public services efficiently. As operating budgets are scrutinized, public officials search for creative means of cutting costs, maximizing the productivity of existing staff, and working smarter to serve the public's interests [1, p.1]. The main goal of them is to deliver maximum quality with minimum spending but this minimum spending shouldn't be in the detriment of citizens' satisfaction. Is not a simple task but also is not impossible, there are other administrations and organizations which have succeed in it. The experience and knowledge accumulated and the innovations discovered by these authorities are not hidden.

Hence sharing experiences and learning from the experiences of other organizations is the cheapest and most efficient, effective and compelling means for improving performance. Benchmarking provides the approach, methodology, tools, and techniques to maximize the value of this exchange of information [2, p.23]. In doing so we can use the benchmarking instrument which will help us to observe how others organizations are performing better than us, to understand why, to transfer those knowledge, to adapt them to our organization's context, to apply in our organization and then to evaluate the effect of this process.

The need for public entities for external benchmarking data is on the rise. The private sector has made significant strides in the area of benchmarking and the use of it [1, p.2]. Benchmarking in the private sector is perceived as a tool for increasing productivity and accelerating changes. It facilitates strengths and weaknesses identification and delivers solutions checked by others. Gradually, public institutions appreciating the benefits of benchmarking also have begun to apply the practice of this instrument to their activities, making necessary adjustments according to individual circumstances [3, p.497].

Benchmarking is a way to move away from tradition. Changes occur once the process has started, and will continue to change and mold the organization for as long as individuals are continuously striving to make it better. If these individuals lose the ability to analyze and make changes, they begin to lose ground. Benchmarking was traditionally used as a problem solving technique. During the past several years, through extensive efforts, leading organizations have come to realize that there is a better way to focus benchmarking activities for greater payback. The most effective way to ensure continuous improvement is to focus on the basic processes run by the organization. It is this concentration that will deliver the outputs that will achieve the organization's objectives, priorities, and mission, is a new and revolutionary perspective in benchmarking [4, p.254].

The evolution of benchmarking

Benchmarking is a term which was originally used by land surveyors to compare elevations [5, p.364-356]. After that, benchmarking was used in business via the observation of partners and competitors and the adaptation of their good practices. In 1970s the Xerox Corporation decided to compare its operations to those of its competitors. After finding an appropriate target against whom to compare, Xerox began one of the greatest trends in the business world at that time. Xerox's success is the first in the history of benchmarking and the corporation has since achieved what is today called a top-benchmarking partner status. In 1979 Xerox started benchmarking and by 1989 had won the Malcolm Baldrige National Quality Award. During its initial benchmarking study Xerox had done a performance-competitive benchmark using a ten-step approach. Robert C. Camp, the marketing manager of Xerox published the first monograph devoted to benchmarking in 1989. Later, benchmarking became very popular among Japanese businessmen and consequently all over the world. Xerox is the only company in the world to have won all three major benchmarking awards: Japan's Deming Prize, USA's Malcolm Baldrige National Quality Award and the European Quality Award [3, p.497], [5, p.365].

Kodak is another company which has contributed to the development of the benchmarking. As a large company with worldwide locations, Kodak had the luxury of measuring all of its maintenance divisions against each other internally as it tried to find the exemplars. It then compared the various measured results against those of other companies with seemingly superior maintenance departments. As a result, Kodak was able to increase its planned maintenance work, reduce its inventory of parts for maintenance and reduce the amount of time it spent on emergency repairs. Each one of those outcomes had an effect on the company's earnings. In the end, Kodak's benchmarking study was broken down into two parts: initially, they performed a process-internal type benchmark, then a process-external type, in all using a six step approach. Since then, benchmarking has been gaining popularity at an astounding rate [5, p.365].

Definitions, content, structure and the types of the benchmarking process

The literature on the subject of benchmarking identifies multiple definitions of benchmarking. These all definitions highlight the complexity of the problem and specificity of benchmarking in different areas of its application.

Back in the mid-1990s Gregory H. Watson wrote that benchmarking is a business practice which stimulates process improvement by determining best practices across organizations through performance measurement and understanding those factors which enabled the higher performance of the leading organizations [5, p.365-366].

Later, the authors Dean Elmuti and Yunus Kathawala and Khurram S. Bhutta and Faizul Huq wrote that the essence of benchmarking is the process of identifying the highest standards of excellence for products, services, or processes, and then making the improvements necessary to reach those standards – commonly called *best practices* [6, p.229], [7, p.254].

Bengt Karlöf and Svante Östblom perceive benchmarking as a continuing and systematic process which involves confronting the effectiveness measured by productivity,

quality and experience with the results of those companies and organizations which can be seen as a model of perfection [3, p.498], [5, p.365-366].

Robert C. Camp defines benchmarking as the continuous process of measuring products, services and practices against the toughest competitors or those companies recognized as industry leaders, the search for industry best practices that will lead to superior performance. From such a definition, benchmarking can be described, in formal terms, as being a continuous process of measuring against the best. The basic idea behind benchmarking is not to find out by how much others are doing better but, rather, how they make it to do better in certain areas. Consequently, benchmarking is a continuous, systematic process of measuring products, services and practices against organizations regarded to be superior with the aim of rectifying any performance gaps. Therefore, benchmarking is considered an applied discipline, because it cannot be learned by taking a class or reading a book, it is a continuous learning experience [5, p.365-366], [7, p.267].

Kearns David also defines benchmarking as a continuous process of measuring products, services, and practices against the toughest competitors or those companies recognized as industry leaders [8].

In accordance with Public Sector Network News benchmarking is called a *Consumer Report* for the public sector. Benchmarks provide citizen-consumers with accurate and reliable information with which they can make comparisons and judge performances. They have become important tools for governments in setting program and budget priorities and for seeking interagency co-operation on broad issues [2, p.18], [8].

The American Productivity & Quality Centre defines benchmarking as the process of identifying, learning and adapting outstanding practices and processes from any organization, anywhere in the world, to help other organization to improve its performance. Benchmarking gathers the knowledge, the know-how, judgments, and enablers that explicit knowledge which often misses [2, p.18]. [8].

Peter Morling and Steave Tanner describe benchmarking as an improvement process in which an organization measures its performance against other similar organizations to determine how such organizations achieved their performance ratings. Subjects that can be benchmarked include strategies, operations, processes and procedures [2, p.18] [9].

The term benchmarking is most commonly known as a standard. When benchmarking for best practices, many argue that benchmarking means the highest possible performance, referring either to the highest level of performance currently existing or a level of performance that has yet to be seen but is on the immediate horizon [10], [2, p.18].

Universal and applicable to different benchmarking undertakings is the definition by R. Pieske, who describes benchmarking as a method of searching for model solutions to gain the best results by learning from others and benefiting from their experience. This definition highlights the most important and indispensable pillar of benchmarking - learning. The essence of benchmarking is the identification of best

practices and their creative adaptation, without simply copying. The continuity of the process is also of great importance [3, p.498].

The benchmarking process has to be considered a cyclical one. The benchmarking organization must continuously observe the results of the improvement step under way, as well as the evolution of the organizations with which it is compared. It is a never-ending discovery and learning process that identifies and evaluates the best practices and performance so that they can be integrated into an organization's present activities to increase effectiveness, efficiency and adaptability [5, p.366].

The process of benchmarking is more than just a means of gathering data on how well a company performs. It is a method of identifying new ideas and new ways of improving processes and, therefore, being ever more efficient in the ability to meet the needs of consumers [5].

The essence behind benchmarking is simple: make comparisons internally and with other organizations and continuously improve performance using the lessons learned through this comparison process. All you need to do is to find an organization that is best at what your own organization does, study how it achieves such results, make plans for improving your own performance, implement the plans, monitor and evaluate the results [1, p.1].

Analyzing these definitions we observe that all of them are almost the same having the same content or elements utilized for describing the benchmarking phenomenon. The elements identified are as follow: recognize your own shortcomings, search for best practices or for competitors, observe continuously how they are doing, make comparisons, learn from those organizations, transfer that knowledge, adapt it creatively, apply the knowledge and evaluate the outcomes. Hence we can deduct that there is unanimity of opinions about benchmarking process which means that there is no doubt in its beneficial effects on management efficiency and effectiveness, it's a well structured process with clear elements.

According to Gregory H. Watson, there are three *significant advantages for conducting benchmarking studies* [5, p.365-367]. Firstly, benchmarking provides an independent assessment of how well a process is operating by evaluating performance of similar processes across different organizations, or units within a single organization. By measuring the performance of other organizations or other organizational units, an objective baseline for realistic, quantitative performance goals can be established.

Secondly, benchmarking provides a stimulus for enhancing the creativity and innovation of organizations who are working on process improvement.

Thirdly, benchmarking broadens the experience base of an organization or units. By looking at the experience of other organizations externally, or other units internally, benchmarking gives examples of behaviors, systems and methods which enable better performance, as well as insights into those things that do not work so well.

In the public sector the transferring process of benchmarking paradigm is a difficult and long-lasting task. This area is characterized by the specificity of the public sector, the complexity of environment in which public authorities develop its activities with the

reference to the political instability, frequent legal changes, the multitude and ambiguity of aims, no objective standards for comparison, skepticism, unwillingness to research, fear of change and innovation, the multitude of stakeholders and their contradictory expectations and preferences. There are also barriers connected with organization culture and financial concerns [1, p.2], [3, p.503], [5, p.366].

So far, most frequently, benchmarking has been applied in the assessment of the functioning of cities, offices, hospitals, libraries, police stations, city transportation systems, schools and universities. The effect of benchmarking application has been the enhancement of the quality of the services offered, improvement of the effectiveness of public spending and the management of public institutions. Benchmarking can also help in a more effective allocation of public money [3, p.503]. It allows public entities to direct limited resources to the programs that are likely to have the greatest and most immediate impact on cost savings [1, p.2].

Despite the aforementioned barriers, public sector managers more and more often employ benchmarking as a means to enhance competitiveness of the goods and service offered to citizens. Benchmarking in the public sector creates conditions for encouraging modernization and improvement. Benchmarking is becoming an important instrument for improving performance in the public sector [3, p.504]. It can be used to assess performance objectively, to expose areas where improvement is needed, to identify other organizations with processes resulting in superior performance, with a view to their adoption, to test whether improvement programmes have been successful [11, p.1-5]. This development reflects that under the right conditions, comparison can be an important driver of performance. The comparative element of benchmarking process can act as a driver for better performance and encourage experimentation and innovation in work. It is one of a number of tools than can contribute to building an overall culture of improvement and thereby lead to the development of a learning organization [3, p.498-506]. As a management tool, benchmarking can help organizations to approach more systematically to problem solving and become more engaged in learning from others, thus creating appropriate learning-oriented organizational culture. Benchmarking in the public sector should be used in order to promote value for money, ethics, competition, transparency and accountability [5, p.365-358].

All governments need reliable ways of assessing the relative performance of public programs in order to be able to set overall priorities and strategies. Benchmarking can assist public servants to improve the quality of their performance information. Such improvements can help organizations better meet both external and internal accountability requirements [3, p.503-506].

There is an increasing pressure on the public sector. As a result of legislation changes, public good users may choose from different suppliers, in turn forcing public institutions to improve their functioning. This kind of pressure has stimulated public sector development and at the same time forced the use of modern management methods. The positive experiences of benchmarking initiatives in the public sector in many

countries have encouraged benchmarking application in previously less willing contexts [3, p.504]. This management tool can allow the citizens to judge whether their local authorities make effective use of its resources, compared to other similar providers. In the absence of the competitive pressure which exists in the private sector, this can provide a significant incentive to improve efficiency [11, p.2]. Benchmarking has been introduced into the public sector through *two main strategies* [12, p.3]:

1. *Top-down approach*, where benchmarking is imposed externally, usually by a central department such as a Ministry of Finance or other central management agency. Externally imposed benchmarking can be used by a ministry to set targets for an agency. In this case, benchmarking can be used instead of more direct control, by introducing competitive pressures on public organizations.

2. *Bottom-up approach*, where individual organizations develop their own benchmarking projects and try to find relevant benchmarking partners. Central departments can support such initiatives by developing methods and helping organizations to achieve relevant expertise and find benchmarking partners.

It should be emphasized that in the literature on the subject there are insufficient descriptions of benchmarking undertakings, especially as far as the outcomes of benchmarking projects are concerned. Usually the documented information is incomplete and comprises only those elements that the partners have agreed to make public. This so called *closed shop agreement* means that only participants of the projects have access to data. This is a vital point of benchmarking agreement from each partner's interest point of view. The rules of trust and mutual availability of information, with the guarantee of not passing it to third parties, are often stated as strict conditions for cooperation in a benchmarking framework [3, p.506].

Having been described all the aspects of benchmarking process it can be established two main aims of it. The direct aim of benchmarking includes identification of the functional processes to be improved, comparisons with the best similar processes of other organizations, identification of shortcomings, learning from those organizations, and improvement of processes compared. Indirect aims of benchmarking embrace the development of management skills, overcoming reluctance to ideas from outside the organization, an increase in client satisfaction and gaining the advantage over the competition [3, p.497].

The objectives for using benchmarking can of course be different between countries and organizations. There are still some basic objectives specific for benchmarking process as follow [12, p.2]:

1. *Assess performance objectively*. It is difficult to assess and to evaluate the performance of an organization, even if it has been measured. Benchmarking is an important instrument for comparing and evaluating performance in a more objective way.

2. *Create sustained pressure for improvement*. The pressure for improved performance in the private sector comes mainly from competition. The lack of competition in the public sector can lead to limited pressure for improvement. Therefore, benchmarking is seen as creating pressure for improvement, alternative to

market pressures. Information about the relative performance of an organization can be an important incentive for improvement, and incentives can also be strengthened by providing more direct financial incentives.

3. *Expose areas where improvement is needed and reveal underlying problems of an organization or a group of organizations.* It can be difficult for managers and employees in a complex organization to identify areas where improvement is necessary. Underlying problems in the organization of a given service sector can also be revealed through benchmarking.

4. *Identify superior processes* in order to adopt them and get better insight in to best practice. Organizations may tend to be conservative in relation to the processes used. Benchmarking can be used to compare existing processes with best practice, including private sector best practice.

5. *Focus on the links between processes and results.* The links between individual processes and the overall performance of an organization may not be very clear. Comparisons between organizations and especially between many organizations may help to identify links between processes and performance.

6. *Test whether improvement has been successful.* This objective is important as monitoring of the implementation of improvement plans may often be a weak part of benchmarking and other improvement strategies.

To conduct a benchmarking process there is needed a method to be used which to tell us how should we develop this laborious exercise and to show the way for it. In the literature there are several methods which can be applied to the benchmarking process. But which one should we choose, which is the best? To find an answer to this question we have to take into consideration the following factors [12, p.3]:

- a) What is benchmarked: processes or results;
- b) Against what is an organization benchmarked: other organizations or a standard;
- c) How is benchmarking used: for continuous improvement or for evaluation.

When benchmarking was pioneered in the private sector the focus was on *process benchmarking* or *micro benchmarking*. *Process benchmarking* is the study and comparisons of the processes and activities that turn inputs into outputs, with a view to understanding the reasons for variations in performance and incorporating best practice [12, p.4], [11, p.1-5].

It is also possible to benchmark the results of organizations more directly through *results benchmarking* or *macro benchmarking*. *Results benchmarking* compares actual performance of organizations using performance indicators or measures. Results benchmarking is closely related to performance measurement, and many practices and potential problems are common to these two methods. There is a close relationship between results and process benchmarking. Results benchmarking is necessary to identify the processes that need improvement. Process benchmarking improves the processes and contributes to better results [12, p.4].

As have been mentioned above, organizations can be benchmarked against other organizations or against a standard [11, p.5-14], [12, p.3-6]. *Benchmarking against other*

organizations is an important source of learning and organizations are constantly challenged by developments in other organizations. However, benchmarking is not only a simple action of copying. The interaction between organizations involved in benchmarking can be an important source for improvement. Benchmarks that are identified in benchmarking of organizations can become a form of best practice standard.

Benchmarking can be conducted also *against standards*, as standards or quality models are in many cases based on best practices of many organizations. Benchmarking against a standard can be an interim step towards benchmarking against other organizations. This is particularly important if many organizations benchmark themselves against the *same standard*. The organizations can then compare their score against other organizations and identify their weak and strong sides (or processes) and consequently seek to reduce the weaknesses by benchmarking their processes against better scoring organizations [12, p.4]. The publication of a challenging standard can motivate staff and demonstrate a commitment to improve the service provided. Information on an organization's performance against the standard can be used as a monitoring tool by ministers or councilors [11, p.5-12].

In the same context, *benchmarking* can both be seen *as a tool for evaluation and for continuous improvement*. It is important to define if benchmarking is to be an on-off exercise or a continuous activity. Continuous improvement is important but benchmarking can be costly and time consuming so it can be more practical to use benchmarking for evaluation. The evaluation can be repeated on a regular basis to monitor if information gathered through benchmarking has been used to improve performance [12, p.5].

As we have agreed above the aim of the benchmarking can be direct and indirect. Depending on this were determined several types of benchmarking. Hence when we are going to establish which type of benchmarking to be used have to take into the consideration the aim of it. ***The types of benchmarking*** found in the research literature ***based on the aim criteria*** are as shown below [12]. According to the subjective criterion, benchmarking can be internal and external.

Internal benchmarking which can be inside the company – enterprise benchmarking, or inside a company group – corporation benchmarking is applicable in big organizations with complex organizational structures, since there is a possibility to compare different departments with each other.

External benchmarking requires comparing organizations and productivity with direct competitors (competition benchmarking) or with organizations of the same branch (branch benchmarking) and/or with any organization regardless of the branch (branch-independent benchmarking) [3, p.498]. External benchmarking does not necessarily have to be done with similar organizations. In this case we are talking about *functional benchmarking* which can be used to study an organization whose prime mission is very different from that of the benchmarker, but has some common functions or processes that can be benchmarked. Functional benchmarking is particularly useful for those public organizations that are providing unique services and do not have any obvious benchmarking partner. It is also possible, especially for larger organizations, to initiate

an internal benchmarking. Internal benchmarking is often seen as a useful first step in benchmarking. Organizations with many divisions working on similar issues may get substantial benefits from benchmarking the divisions internally. In the public sector this approach is particularly important for organizations with many regional offices.

Taking *into consideration the subject of benchmarking*, the *following types* can be distinguished [12, p.4-6]: product, process, strategic and organizational. Product benchmarking involves comparing products of different companies. The comparison should be treated as a way to facilitate further analysis which would help the organization become the leader in its field. The most common areas for benchmarking are the comparison of procedures and processes of organizations, while strategic benchmarking compares actions taken at a strategic level, to support the long-lasting advantage over competition through strategic knowledge supply.

The selection of benchmarks will both depend on what is benchmarked and against what an organization is benchmarked. So, *best practices* will typically be used in benchmarking processes against processes in other organizations, but *total quality management* or *quality models* will typically be used in benchmarking actual processes against processes as defined in a standard aiming at continuous improvement. Detailed and continuous comparisons of performance measures and indicators or *performance indicators* will typically be used in benchmarking results against results of other organizations aiming at continuous improvement, and *performance standards* will typically be used in benchmarking results against performance targets defined in a standard. *Re-engineering* is used in process benchmarking aiming at evaluating and implementing on the basis of the evaluation. *Programme evaluation* is used in results benchmarking aiming at evaluating the results of an organization [12, p.4].

Benchmarking as we mentioned in this article is a complex and structured activity which begins with an activity, continues with others and finishes with certain results. These all activities arranged in an order forms a process. Benchmarking is considered to be a very structured process that consists of several steps. **A typical benchmarking process** as others processes **will involve the following steps** [12, p.5]: Pressure for improvement; Planning of study; Understanding existing processes; Selecting indicators; Selecting benchmarking partners (or standard); Collecting and comparing data; Relating process and results; Planning and implementing improvements; Monitoring and evaluating.

Margaret Matters and Anne Evans have defined *five steps* that can generally be considered as the foundation of any benchmarking study: planning, team formation, data collection, data analysis and action. However, these steps are generally malleable to any specific situation. Khurram S. Bhutta and Faizul Huq have slightly modified the list made by Margaret Matters and Anne Evans and have added one more step, while fusing data collection and analysis. The added step follows planning and team formation and deals with identifying the appropriate benchmarking partners. Once assembled, the benchmarking team should then identify potential benchmarking partners that are considered by the business community to be world class at a given process [5, p.365-366].

We consider that these methodologies are not complete but let see some more proposed by others authors.

The next one is the methodology of B. Anderson which is universal and easy to adapt to the individual projects. It includes five phases of a benchmarking project [3, p.500]: planning, searching, observation, analysis and adaptation.

The first phase is planning. It is a very important stage, because it determines project success, and is a time consuming phase. According to B. Anderson it includes four stages. The first stage is the choice of the benchmarking process. Next is the constitution of a benchmarking group, an understanding and documentation of the benchmarking process and a determination of an effectiveness measure of the process.

The second phase of the benchmarking process refers to the searching activities which include identification of benchmarking partners. In this phase a list of criteria to be met by a potential benchmarking partner is prepared. Potential partners should then be identified and the most suitable partners to the specific benchmarking task chosen. The second phase concludes with establishing contacts with partners.

The third phase is observation. The aim of this phase is to gain the information necessary for the analytical needs of benchmarking. Becoming acquainted with the processes and the effects of the processes taking place in the partner organizations is highly advisable. The observation phase includes the preparation of questionnaires, the receipt of data from partners, gathering documentation, and the checking and verification of the data. Particular attention should be paid to the reliability of all data.

The fourth phase of the benchmarking process called the analysis stage includes the processing of data, the identification of differences between indicators of effective processes taking place in the partner organizations and the identification of the sources of such differences.

The aim of the *last benchmarking phase*, the so called adaptation phase, is the preparation of a benchmarking realization plan, followed by the implementation actions, monitoring its development and reporting on it. The report serves not only as a documentation of the actions taken, but also comprises a set of recommendations for future benchmarking initiatives. It should be stressed that the effectiveness of any benchmarking undertaking is highly dependent on the continuity and regularity of the benchmarking process. The benchmarking tasks should not be treated as a singular event. It is recommended to incorporate benchmarking as a regular and uninterrupted management tool. We consider that this methodology proposed by B. Anderson is more exhaustive and includes all the activities and steps the organizations should develop for a success benchmarking process.

Now, we want to emphasize some phases and elements of benchmarking process which are very important and have to be treated in adequate manner. So, selection of performance measures or indicators is one of the most important steps in benchmarking. Benchmarking will have limited benefits or even be damaging if the quality of the indicators is not satisfactory. One indicator is not sufficient, a whole suite of well balanced measures is necessary to give a complete picture of performance.

Comparability of performance measures is an issue that needs to be addressed in most benchmarking projects regardless of what types of measures are used. Even relatively simple measures like unit costs of outputs may not be comparable between organizations if accounting methods are different. Comparability of outcome measures is also a difficult issue. Even if two organizations are providing the same services, different outcomes may depend on social and economic factors that the organization has no control over. However, there are methods for improving comparability, such as standardizing accounting methods, and using statistical analyses to take different external factors into account.

Linking results to processes is another important success factor. Performance measurement is not sufficient, it is necessary to understand the underlying processes that explain different level of performance. This may be challenging as other external factors can also influence differences level of performance.

Selection of benchmarking partners is a vital step in benchmarking. It can be difficult to identify what organizations are comparable to your own organization and also to identify which of them is in fact best-in-class. No organization is likely to demonstrate best practice for all dimensions of performance, so if one partner is chosen it is important to focus on overall performance and not just on certain aspects. Even when an ideal partner has been identified, it is not certain that the benchmarker will get access to information about the partner. Some information is likely to be confidential and the best performing organization may want to keep its lead. In any case, it will have to put some efforts into making information available and explaining why it is doing so well [12, p.6].

Many organizations choose Baldrige Award winners as benchmarks. Candidate companies are invited to participate in the study, and an agreement is reached about the information that will be shared and how it will be used. Not all organizations contacted will want to participate, so it is imperative that mutual benefits are highlighted. Generally, sharing the benchmarking report with partners serves as a strong incentive for participation [5, p.365].

Perceived difficulties of benchmarking

Although the benchmarking is a useful management tool for improving the functional activities of the public organizations through transferring the best practices, this instrument represents some difficulties which are described further.

It is not easy for public sector organizations to identify *the best of the class* experience themselves. Since simple financial indicators such as revenue per employee and inventory returns are missing, it is very difficult to establish which organization can be labeled successful and be used as a benchmark. With respect to this problem, Quality Awards and Citizens' Charters fulfill a very important function by delivering a benchmark for public sector organizations [5, p.366]. The essential idea behind charters is to increase the quality of life in society and to pay more attention to the needs of citizens. The ultimate purpose is to renew citizen trust not only in public services but also in the State. The method is to renew the Rousseau's social contract between the rulers and the

ruled, by developing charters. When charters are used in a new ideological context, such as with new public management, the meaning of charters changes significantly. It is no longer a catalogue of rights and duties of the ruler and the ruled, but a quality checklist for clients of public services. Charters based on social contract theories according to which citizens believe, unconditionally, in the legitimacy of the state as long as the state provides security are no longer real today where the market contract becomes more dominant than the classical social contract. This is especially true in the British Citizens' Charter which builds on the user service provider relationship instead of citizen-state relationships. British Citizen Charter basically adds to the 3Es of economy, efficiency and effectiveness, a quality dimension through competition by demanding performance indicators from local and state authorities, by having charged audit institutions with respective controlling functions, and by having created additional bodies such as the Citizens' Charter Unit [5, p.366-367].

Another complicated issue for public sector is the need *to decide on appropriate indicators to be used* in the benchmarking process. Financial indicators rarely exist within public agencies. Furthermore, the search for the best of the class is the most difficult part of the benchmarking exercise. A systematic search involves high cost and since, in most cases, only secondary information sources are available, comprehensive searches do not necessarily lead to comparable outcomes [5, p.366-367].

Getting *the data needed* for the analytical part of the benchmarking process also is complicated. This is easier when comparisons are made *across-the border* since companies more readily release information they would not, normally, give to direct competitors. In markets that are changing fast, today's *best of the class* may not be tomorrow's. Therefore, benchmarking has to be a permanent exercise, even tracking corporate and agency failures, in order to help establish objects, indicators and target companies to be benchmarked. Needless to say, such indicators and selected companies and agencies need to be constantly validated. The search for *the best of the class*, the definition of good indicators and data collection turn out to be critical elements of the benchmarking process. Only large companies can afford to develop their own benchmarking. Other companies rely on previously developed programs (for example by participating in quality awards) or, at least, investing in external counseling (by participating in benchmarking training workshops) [5, p.366-367].

The success of benchmarking depends on employees understanding the aims, objectives and the results (and the consequences) of the benchmarking exercise and that they will need to participate in determining and implementing necessary organizational change through setting new performance targets and making new actions plans [2].

Benchmarking should not be regarded as a *quick fix*. While knowledge of differences in performance may be an important incentive for improvements, planning and implementing improvements will still require a lot of efforts. Also, it is not sufficient to copy practices from other organizations. Best practices have to be evaluated and adjusted to the needs of the benchmarking organization [12, p.6-7].

Benchmarking is not a panacea, the solution to all problems of the public sector, but it is an important tool in performance improvement and understanding. On the other hand there is the technology which gives the public sector immediate and easy access to people, places, organizations, and experiences throughout the world, providing us with a vast amount of information and resources [2, p.23].

Conclusions

Analyzing the approaches which have been found in the specialty literature with regard to benchmarking process we have established that benchmarking is a term which was originally used by land surveyors to compare elevations, after that, it was used in business via the observation of partners and competitors and the adaptation of their good practices. There are multiple definitions of benchmarking which highlight the complexity of the problem and specificity of benchmarking in different areas of its application. Benchmarking is defined as the process of identifying, learning and adapting outstanding practices and processes from any organization, anywhere in the world, to help an organization improve its performance. It gathers the knowledge, the know-how, judgements, and enablers that explicit knowledge which often misses. It is a method of identifying new ideas and new ways of improving processes and, therefore, it is thought to be more efficient in the ability to meet the needs of consumers. Universal and applicable to different benchmarking undertakings is the definition by R. Pieske, who describes benchmarking as a method of searching for model solutions to gain the best results by learning from others and benefiting from their experience. The benchmarking organization must continuously observe the results of the improvement step under way, as well as the evolution of the organizations with which it is compared. It is a never-ending discovery and learning process that identifies and evaluates the best practices and performance so that they can be integrated into an organization's present activities to increase effectiveness, efficiency and adaptability [5]. That's why benchmarking process has to be considered a cyclical one.

Although the benchmarking is a useful management tool for improving the functional activities and the results of the organizations through transferring the best practices for public sector this instrument represents some difficulties such as identifying the *best of the class*, deciding on appropriate indicators to be used, getting the data needed for the analytical part of the benchmarking process, the capacity of the employees to understand the aims, objectives and the results (and the consequences) of the benchmarking exercise. However, these difficulties which just need to be carefully approached can not diminish the importance and the utility of the benchmarking for public administration. Yes, we are agree that benchmarking is not a simple and fast management tool since every manager is looking for a such instrument but the plus value which might be brought by it is considerable and valuable. That's why the public authorities, inclusive from Republic of Moldova, should apply properly this management tool in their activities to improve the efficiency and effectiveness of the public services offered to the citizens. If a

state or administration doesn't have enough resources or capacities for researching, for experimenting and for innovating in order to become modern and performant, in this case all is needed is to transfer all these from those where already exist and just adapt to your national or local needs. Hence, analyzing the approaches which have presented and described in this article we can conclude that the benchmarking is not a simple theory for the public sector but contrary is a useful management tool that can be used for transferring knowledge and use it for improving the organizations' processes and quality of the services offered.

REFERENCES

1. Bennett C. Benchmarking for improved decision-making capabilities in today's public sector. Public Entity Risk Institute, Benchmarking Series, 2004, p.4.
2. O'Connell A. Building a public sector benchmarking framework for citizen satisfaction results. Submitted for Administration 598, November 2000. 63 p.
3. Nazarko J. et al. The general concept of benchmarking and its application in higher education in Europe. In: Higher Education in Europe, Vol.34, Nos. 3-4, October-December 2009, p.497-510.
4. Khurram S. Bhutta., Faizul Huq. Benchmarking-best practices: an integrated approach. In: Benchmarking: An International Journal, Vol.6, No.3, 1999, p.254-268.
5. Milosevič D. et al. Benchmarking as a quality management tool in public administration. In: Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics, 2013, 24(4), pp.364-372.
6. Elmuti D., Kathawala Y. (1997) An overview of benchmarking process: a tool for continuous improvement and competitive advantage. In: Benchmarking for Quality Management & Technology, Vol. 4 Issue: 4, 1997, pp.229-243. <https://pdfs.semanticscholar.org/8748/092dcb7f88ab1e1f09d7826f8c07402918ce.pdf> (visited 08.02.2019).
7. Bhutta K., Huq F. Benchmarking-best practices: an integrated approach. In: Benchmarking: An International Journal, Vol.6, No.3, 1999, p.254-268.
8. The American Productivity & Quality Centre website, June 14, 2000; <https://www.apqc.org/benchmarking-portal> (visited 09.02.2019).
9. Morling P., Stanner S. Benchmarking a public service business management system. In: Total Quality Management, Vol.11, Nos. 4/5&6, 2000, S416-S427.
10. The American Productivity & Quality Centre website, June 14, 2000; <https://www.apqc.org/benchmarking-portal> (visited 08.02.2019).
11. Cowper J., Samuels M. Performance benchmarking in the public sector: the UK experience. Next Steps Team, Office of Public Services Cabinet Office, United Kingdom. 43 p. <http://www.oecd.org/unitedkingdom/1902895.pdf> (visited 10.02.2019).
12. Helgason S. International Benchmarking Experiences from OECD Countries. Organization for Economic Co-operation and Development Public Management Service. 9 p. <http://www.oecd.org/governance/budgeting/1902957.pdf> (visited 12.02.2019).

**SECURITATEA PERSOANEI ÎN CONTEXTUL
MEDIULUI REGIONAL ACTUAL**

**SECURITY OF THE PERSON IN THE CONTEXT
OF THE ACTUAL REGIONAL ENVIRONMENT**

**Ion MOCANU, doctor în sociologie,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
mocanu.i@gmail.com**

Rezumat

În această cercetare autorul și-a propus să identifice o serie de indicatori statistici și socio-logici din câteva state: Moldova, România, Ucraina, Armenia, Azerbaidjan, Georgia, pentru a stabili atât situația la nivel regional, cât și a face o comparație între aceste state. În toate aceste state, cu excepția României, există unele conflicte în desfășurare sau înghețate de mai mult timp: Crimeea, Luhansk și Donbas în Ucraina, Transnistria în Republica Moldova, Nagorno-Karabakh în Azerbaidjan, Osetia de Sud și Abhazia în Georgia. Toate aceste conflicte atrag mai mulți actori regionali sau extraregionali care afectează mediul de securitate în aceste state, prin promovarea a diverse opțiuni geopolitice. Aceste conflicte împiedică dezvoltarea statelor, deoarece elitele politice pot la nesfârșit să promoveze mesaje adverse și să amâne atât de necesarele reforme. Odată cu obținerea independenței în 1991, integritatea teritorială și suveranitatea Republicii Moldova au fost supuse unui șir de provocări și riscuri. În ultima perioadă, pe lângă așa-numita republică moldovenească nistreană din estul țării, s-au creat anumite stări de spirit îndreptate împotriva politicilor desfășurate de Guvern atât în regiunea transnistreană, cât și în zona de sud, în Unitatea Teritorială Autonomă Găgăuzia. Pentru a înțelege riscurile coroborate cu o eventuală escaladare a stărilor de spirit în această regiune, dar și pentru a elabora anumite măsuri de calmare a acestor spirite și de soluționare a problemelor apărute este necesar de a efectua o analiză multiaspectuală a situației atât în țară, cât și în regiune.

Cuvinte-cheie: securitate, securitatea persoanei, dezvoltare economică, încrederea în instituții.

Summary

In this research the author proposed to identify a series of statistical and sociological indicators from several states: Moldova, Romania, Ukraine, Armenia, Azerbaijan, Georgia, to establish both the regional situation and make a comparison between these states. In all these countries, with the exception of Romania, there are some ongoing or frozen conflicts: Crimea, Lugansk and Donbas in Ukraine, Transnistria in the Republic of Moldova, Nagorno-Karabakh in Azerbaijan, South Ossetia and Abkhazia in Georgia. All these conflicts attract more regional or extra-regional actors that affect the security environment in these states by promoting various geopolitical options. These conflicts hinder state development, because political elites can endlessly promote adverse messages and postpone the necessary reforms. With independence in 1991, the territorial integrity and sovereignty of the Republic of Moldova were subject to a number of challenges and risks. In the last period, in addition to the so-called Transdnistrian Moldovan republic in the east of the country, certain moods were created against the policies pursued by the Government both in the Transnistrian region and in the southern area in the Autonomous Territorial Unit of Gagauzia. In order to understand the risks associated with a possible escalation of moods in this region, but also to develop certain measures to calm these spirits and to solve the problems that arise, it is necessary to carry out a multi-faceted analysis of the situation both in the country and in the region.

Keywords: security, personal security, economic development, trust in institutions.

În ultimele decenii, statele cu o democrație avansată au decis să renunțe la relațiile interstatale și intrastatale bazate pe coerțiune și frică, focusându-se asupra securității umane. Astfel, criteriile precum sustenabilitatea, indicele de dezvoltare umană, calitatea vieții etc. devin pentru multe state priorități mai importante decât sporirea capacităților militare. Majoritatea statelor din Europa de Est, după ce și-au obținut independența, au parcurs o perioadă îndelungată de aproape trei decenii de tranziție, în care s-au străduit să își reformeze sistemele economice și politice, precum și să-și reconstruiască instituțiile. Tranziția este un proces foarte dificil, în special atunci când modelele occidentale de dezvoltare nu sunt aplicate eficient. Spre deosebire de țările din Vest, în statele din regiune nu există o memorie colectivă, pe baza căreia guvernării ar putea crea democrații moderne, economii competitive și instituții eficiente. Astfel, procesele de modernizare comportă multe riscuri, sunt supuse unor începuturi greșite, stopări spontane, precum și corectări periodice ale cursului de dezvoltare. Chiar și atunci când statele din regiune obțin anumite succese în reforme, cursul de dezvoltare se încetinește sau se stopează prin intermediul focarelor înghețate. Deci, situația actuală comportă multe riscuri, dar poate oferi și o serie de oportunități. Comunitatea internațională și-a focusat atenția asupra statelor din Europa de Est, susținând financiar dezvoltarea economiei de piață, implementarea standardelor democratice și consolidarea societății civile.

Inițial, vom aduce câteva argumente privind necesitatea analizei domeniului de securitate prin intermediul sociologiei. Astfel, reprezentantul Școlii studiilor de securitate de la Paris, Didier Bigo menționează că sociologia securității reprezintă cercetarea relațiilor dintre comunitate și securitate. Sociologia securității se preocupă de întrebări precum: "ce fel de concepție asupra securității există în societate?" și ce fel de societate stabilește securitatea? [1]. Cu alte cuvinte, sociologia securității este studiul interacțiunilor reciproce dintre securitate și societate care duc la dezvoltarea securității.

Individul își poate asigura securitatea personală doar parțial, acționând în cadrul legii și fără a neglija interesele societății și ale statului. Organizațiile neguvernamentale, acționând pe principii de voluntariat, pot asigura într-o oarecare măsură securitatea anumitor grupuri sociale. Statul, însă, reprezintă instrumentul principal de asigurare a securității persoanei. Aceasta este nu doar sarcina sa principală, ci și o atribuție excepțională. Cu toate acestea, instituțiile statelor din regiune adesea manifestă un nivel insuficient de responsabilitate față de viața și siguranța cetățenilor. Dar și o parte semnificativă a populației nu își identifică interesele personale cu cele ale statului. În acest sens, una din principalele amenințări la adresa securității naționale a statelor din regiune o reprezintă dezechilibrul intereselor statului, societății, diferitor grupuri sociale și persoane fizice.

Reieșind din faptul că securitatea persoanei este determinată de un spectru mai larg de factori, am decis să identificăm indicatori cu referință la următoarele domenii: economic, sociodemografic, instituțional, mass-media, atitudinea populației față de armată, poliție, servicii secrete, atitudinea populației față de NATO.

Vom începe cu o apreciere a situației economice în aceste țări. Comparând statele incluse în cercetarea cu referire la "Produsul intern brut", observăm că în Republica Moldova acest indicator este aproximativ de două ori mai modest decât în state precum Ucraina,

Armenia și Georgia (vezi Fig.1). Structura economiei țărilor din regiune se bazează pe sectoarele agricol și industrial. Totodată, aceste state au cunoscut o creștere a sectorului serviciilor și a sectorului privat. Dacă unele țări precum Armenia și Moldova se bazează pe sectorul agricol, atunci Ucraina este încă dependentă de industria grea, iar Azerbaidjan se bazează pe exporturile de hidrocarburi. România, ca țară membră a Uniunii Europene și a Organizației Tratatului Atlanticului de Nord, demonstrează rezultate mai bune.

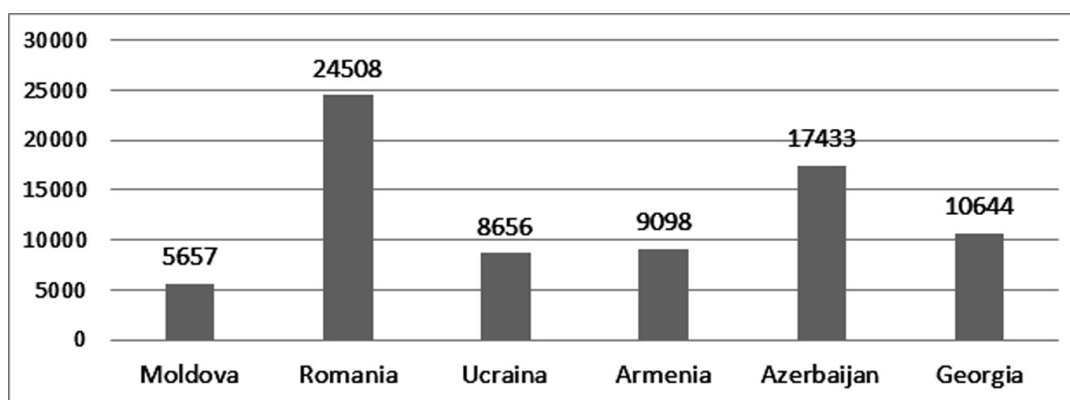

Fig. 1. Produsul intern brut pe cap de locuitor (USD, 2017) în statele incluse în cercetare
Sursa: Banca Mondială [8].

Ritmul scăzut de dezvoltare economică determină creșterea ratei șomajului și sporirea ratei migrației. Conform prognozelor ONU, doar două state vor înregistra până în 2020 un spor natural pozitiv: Armenia și Azerbaidjan. Astfel, în România (-0,5%), Ucraina (-0,49%), Georgia (-0,27%) și Republica Moldova (-0,24%) se atestă tendințe demografice negative pe termen lung, cu impact asupra calității și cantității forței de muncă, a mediului de afaceri și a sistemului de securitate (vezi Tabelul 1). În Armenia rata de creștere a populației este pozitivă (+0,15), iar în Azerbaidjan – destul de înaltă (+0,98%).

Exodul de creiere limitează viteza cu care se produce schimbarea socială. Tranziția de la economia centralizată, cu locuri de muncă stabile și sigure la economia de piață, a condus la rate semnificative de șomaj. Deși această problemă este atenuată de migrații care lucrează în străinătate și susțin economia țării de origine prin remitențe, a apărut o problemă semnificativă în ceea ce privește emigranții cu studii superioare care rămân deseori în diasporă, or capacitățile lor nu vor mai fi investite în țara natală.

Tabelul 1. Rata de creștere a numărului populației (2015-2020) în statele incluse în cercetare

Țara	Rata de creștere
Moldova	-0,24%
Romania	-0,50%
Ucraina	-0,49%
Armenia	+0,15%
Azerbaidjan	+0,98%
Georgia	-0,27%

Sursa: Organizația Națiunilor Unite [7].

Importanța crescândă a problemei securității persoanei se datorează dinamicii schimbărilor survenite atât în regiune, cât și în lume. Securitatea persoanei este afectată de impactul unor astfel de tendințe negative, precum scăderea constantă a populației, creșterea terorismului, extremismului, separatismului și criminalității. Aceste tendințe au un impact distructiv asupra resursei principale a economiei naționale - potențialul intelectual, profesional și organizațional al societății. Această resursă nu se poate dezvolta separat de baza sa socială și spirituală. Interesele de securitate națională impun necesitatea unei politici sociale eficiente care să vizeze dezvoltarea individului, educația lui, asistența medicală și sprijinul sociocultural în scopul stabilității economice și politice. Autoperfecționarea implică depășirea în conștiința publică a valorilor negative, prin reabilitarea simultană a conceptului de solidaritate civilă și socială, bunăstare, datorie publică și patriotică, serviciu public și de stat, moralitate – toate servind drept obligațiuni și limite naturale ale drepturilor fundamentale ale individului. În același timp, se cere respectarea echilibrului intereselor vitale ale individului, ale societății și ale statului pentru asigurarea securității; unitatea, interdependența și echilibrul tuturor tipurilor de securitate, schimbarea priorității lor în funcție de situație și altele.

Un rol determinant pentru asigurarea securității naționale îl are modul în care funcționează instituțiile statului, transparența deciziilor luate, lupta cu corupția. În acest sens, indicele percepției corupției ne arată că Georgia și România sunt statele care au implementat mai eficient reformele de rigoare, ocupând respectiv locurile 41 și 61 în clasament. Armenia (locul 105), Republica Moldova (locul 117) și Ucraina (locul 120) se plasează la mijlocul clasamentului, în timp ce Azerbaidjan se află în partea de jos a acestuia (vezi *Tabelul 2*). Este de menționat faptul că Republica Moldova, în ultimii ani a fost afectată serios de fenomenul corupției. Spre exemplu, în anul 2012 țara noastră ocupa locul 94 în acest clasament. Lipsa transparenței în activitatea organelor publice, imposibilitatea de a rezolva problemele cotidiene fără de mită, lipsa justiției imparțiale și multe altele sunt carențele sistemului, frecvent menționate de către respondenți în cadrul sondajelor desfășurate în statele est-europene. Funcționarea statului de drept este o condiție esențială și o premisă pentru dezvoltare în contextul sec.XXI. Autoconservarea, izolarea duce la păstrarea instituțiilor de tip extractiv și la stagnare în toate domeniile.

Tabelul 2. Indicele percepției corupției (2018) în statele incluse în cercetare

Țara	Scorul	Locul în clasament
Moldova	33	117
Romania	47	61
Ucraina	32	120
Armenia	35	105
Azerbaidjan	25	152
Georgia	58	41

Sursa: Transparency International [2].

De asemenea, trebuie să evidențiem rolul mass-mediei. Indicele libertății presei ne arată că România (locul 44) și Georgia (locul 61) o duc relativ mai bine în acest domeniu, pe când în Armenia (locul 80), Republica Moldova (locul 81), Ucraina (locul 101)

și Azerbaidjan (locul 163) există un control mai strict al guvernanților asupra surselor de informare în masă, ceea ce obstrucționează diseminarea diverselor opinii politice, iar instituțiile mediatice aplică standarde jurnalistice scăzute pentru a supraviețui economic (vezi *Tabelul 3*). Apreciind starea actuală a mass-mediei din statele postcomuniste, putem menționa că în aproape trei decenii de independență ele mai continuă să parcurgă calea de la o presă ce promova unanim o singură ideologie, supusă complet administrației centrale, spre o presă independentă, corectă și imparțială. A apărut presa de opoziție, se creează noi canale de influențare a maselor, iar rolul mass-mediei în societate este într-o permanentă creștere.

Tabelul 3: Indicele libertății presei (2018) în statele incluse în cercetare

Țara	Scorul	Locul în clasament
Moldova	30,01	81
Romania	23,65	44
Ucraina	31,16	101
Armenia	29,99	80
Azerbaidjan	59,73	163
Georgia	27,34	61

Sursa: Freedom Press [3].

În același timp, au apărut noi obstacole în dezvoltarea așa-numitei ”a patra puteri” în stat. Nu încetează tentativele guvernanților de a restrânge libertatea mass-mediei. Dependența economică a instituțiilor media influențează asupra calității informației transmise, contribuie la formarea imperiilor informaționale, care sunt conduse de actori politici majori. Deseori, mass-media denaturează informațiile sau le interpretează în favoarea unui partid politic. Informația ajunge la alegător, dar suferind un set de schimbări. Există o multitudine de exemple când sursele de informare în masă se conduc exclusiv de factorul economic, încălcând legislația. În același timp, dorința de a susține prin diverse căi ilegale a unei anumite persoane sau forțe politice este justificată prin existența unor atacuri asupra libertății de exprimare a instituției. Astfel, în opinia sociologului L. Malcoci, gradul înalt al dependenței politice și economice a mass-mediei are repercusiuni destul de grave atât pentru presă, radio, televiziune, precum și pentru întreaga societate, îngrădind considerabil libertatea majorității publicului la exprimare, conducând la angajarea politică a jurnaliștilor, și în cele din urmă la manipularea cu opinia populației [5].

Bazându-ne pe sondajele de opinie efectuate de diverse companii sociologice, precum *Institutul de Politici Publice* (Republica Moldova), *Kyiv International Institute of Sociology* (Ucraina), *INSCOP Research* (România) etc., în statele de referință în anii 2018-2019, ne-am propus să vedem care este nivelul de încredere al populației în instituțiile care se preocupă de asigurarea securității personale. Aici ne vom referi inițial la încrederea în instituțiile mediatice, or accesul la informație veridică reprezintă o condiție importantă a securității.

Gradul cel mai înalt de încredere în sursele de informare în masă îl întâlnim în Georgia (68%) și Armenia (67%). O încredere mai scăzută în mass-media este atestată în Azerbaidjan (40%), Republica Moldova (35%), Ucraina (31%) și România (29%). Cu toate că indicele libertății presei oferă un loc înalt României, observăm că încrederea din partea populației în instituțiile mediatice din această țară este destul de mic. Drept explicație poate servi gradul sporit de acces la diverse surse de informare în masă, atât clasice, cât și de tip nou, care răspândesc opinii adverse. Pentru a fortifica securitatea persoanei la capitolul informare, statele din regiune trebuie să aplice politici eficiente cae ar stimula sporirea standardelor de activitate a instituțiilor mediatice.

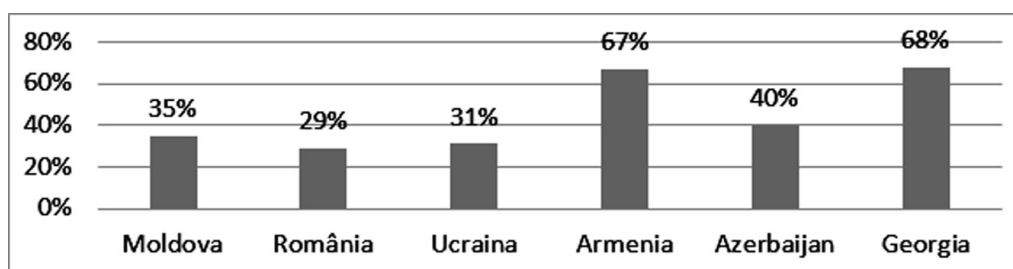

Fig.2. Încrederea populației în mass media (Foarte multă încredere + oarecare încredere) în statele incluse în cercetare.

Sursa: diagramă elaborată de autor în baza materialelor din cele 6 state incluse în cercetare.

Mass-media are un rol proeminent, prin intermediul căreia actorii politici socializează cu publicul, efectuează campanii menite să asigure atât o susținere mai înaltă din partea electoratului, cât și să contribuie activ la educația civică a cetățenilor. În acest sens, este foarte important rolul atât al mass mediei, dar și al instituțiilor statului. Spre exemplu, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării trebuie să introducă în curriculumul școlar obiecte de studiu care ar forma abilități de percepere a realității politice, a faptelor personalităților politice. Odată ce tinerii vor fi capabili să proceseze informația primită, să-și dezvolte spiritul critic, ei vor fi capabili să se implice cu succes în procesul electoral, să opteze pentru concurenții care cel mai bine le reprezintă interesele. De asemenea, cultura civică trebuie să fie promovată în rândul celorlalte grupuri de vârstă, prin intermediul surselor de informare în masă, autorităților publice, organizațiilor societății civile etc. Toate aceste lucruri aduc, în consecință, la un nivel mai înalt de pregătire al cetățenilor, contribuind la consolidarea securității informaționale a acestora.

În cadrul cercetării am efectuat o comparație a nivelului de încredere în instituțiile care se ocupă de asigurarea securității naționale. Astfel, observăm că în Moldova se înregistrează un nivel relativ scăzut de încredere în armată (32%), în România și Ucraina circa o jumătate din populație manifestă încredere în armată, în timp ce în Armenia, Azerbaidjan și Georgia nivelul de încredere este destul de înalt (70%, 85% și 83%). Aici trebuie să subliniem faptul că, deși încrederea în forțele armate în Republica Moldova este mai mică decât în alte state, totuși această instituție se plasează destul de înalt în ratingul încrederii. Explicația este că instituțiile din țara noastră au un nivel scăzut de încredere din partea populației.

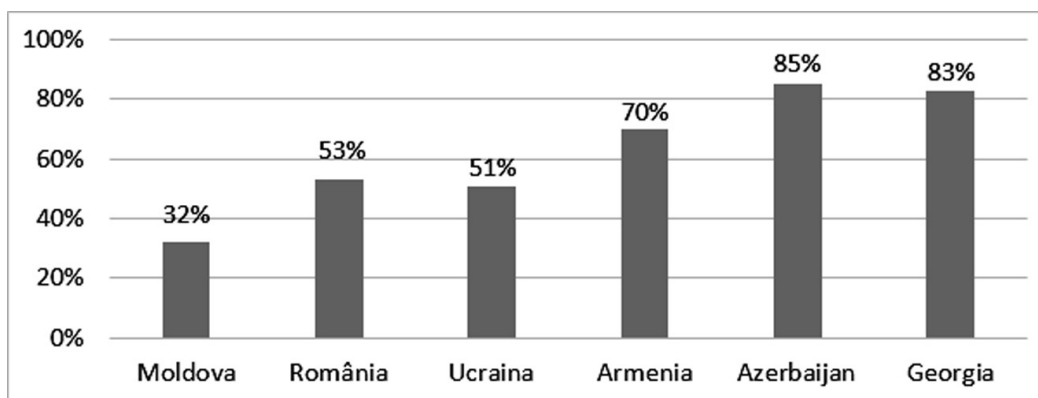

Fig. 3. Încrederea populației în armată (Foarte multă încredere + oarecare încredere).

Sursa: diagramă elaborată de autor în baza materialelor din cele 6 state incluse în cercetare.

Întreținerea armatei, asigurarea acesteia cu arme, hrană, îmbrăcăminte, a fost întotdeauna una dintre cele mai importante preocupări ale statului, care necesită o finanțare corespunzătoare. Cheltuielile militare, care au un caracter neproductiv, absorb o parte semnificativă a produsului intern brut. Tendința de creștere constantă a cheltuielilor guvernamentale pentru apărarea națională a însoțit statele pe parcursul întregii istorii a umanității. Ea se observă atât în țările dezvoltate economic, cât și în țările în curs de dezvoltare, unde cea mai mare parte a resurselor se utilizează pentru a satisface nevoile armatei.

Aici se cere de a face o comparație între procentul din PIB alocat Apărării. Observăm că Republica Moldova alocă destul de puțin pentru armată, România se conformează cerințelor NATO, alocând 2%, Ucraina alocă 3,4%, iar Armenia și Azerbaidjan 4% (vezi Fig.4). Conflictul dintre aceste două state face ca apărarea să fie un domeniu prioritar pentru guvernele lor. Este evident faptul că problemele de apărare din spațiul postsovietic rămân relevante. Majoritatea statelor din regiune tind să își majoreze bugetele militare. Deși motivele sunt diverse, ele sunt într-o oarecare măsură legate de problemele de consolidare a suveranității, securității economice și integrității teritoriale a acestor țări.

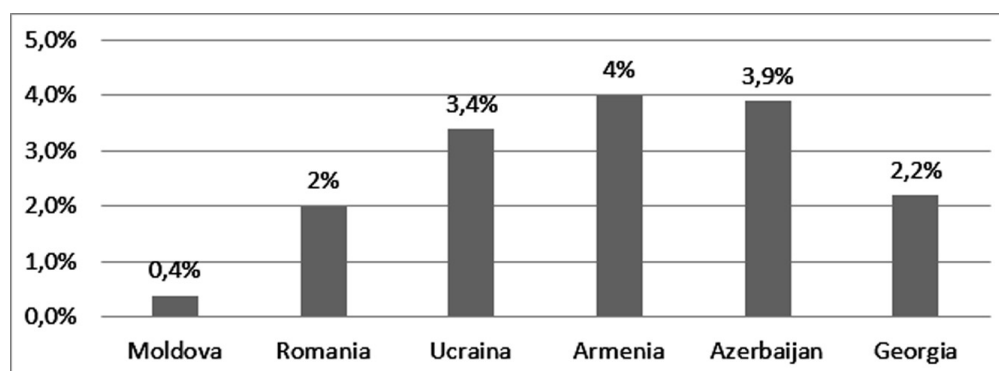

Fig. 4. Procentul din PIB alocat Apărării în statele incluse în cercetare.

Sursa: Banca Mondială [9].

De regulă, cheltuielile militare pe timp de pace se consideră drept inutile, iar propunerile de creștere a acestor cheltuieli sunt privite negativ. În același timp, funcția de apărare este cea mai importantă funcție externă a statului, indiferent de conjunctura politică. Astfel, măsurile de asigurare a apărării și securității trebuie să fie implementate în mod constant, indiferent de prezența unei amenințări externe. Prezența unei armate puternice, instruite și angajate este, printre altele, principalul factor de descurajare a agresorului extern, iar mediul sporit de securitate face posibilă desfășurarea de activități economice în interiorul și în afara țării.

Statele din Europa de Sud-Est reprezintă principala sursă de instabilitate în spațiul european. Este unica regiune europeană în care problemele ce țin de securitatea clasică militară sunt foarte actuale, ceea ce nu mai este valabil pentru alte părți ale continentului. Observăm că la capitolul susținerii aderării la NATO, numărul răspunsurilor pozitive în Republica Moldova este mult sub media pe regiune (vezi Fig.5). NATO se bucură de cea mai mare susținere în Armenia și Georgia. În Ucraina susținerea aderării la NATO a scăzut cu circa 15 puncte procentuale comparativ cu anii 2014-2015. Pentru România, care este membră a acestei organizații deja de 15 ani, a fost introdus răspunsul privind încrederea în NATO. Am observat că cetățenii din Armenia apreciază deseori mai pozitiv activitatea instituțiilor din țară și privesc pozitiv o eventuală aderare la NATO. Una din explicații ar fi că populația este optimistă și are mari așteptări de la noua guvernare a țării.

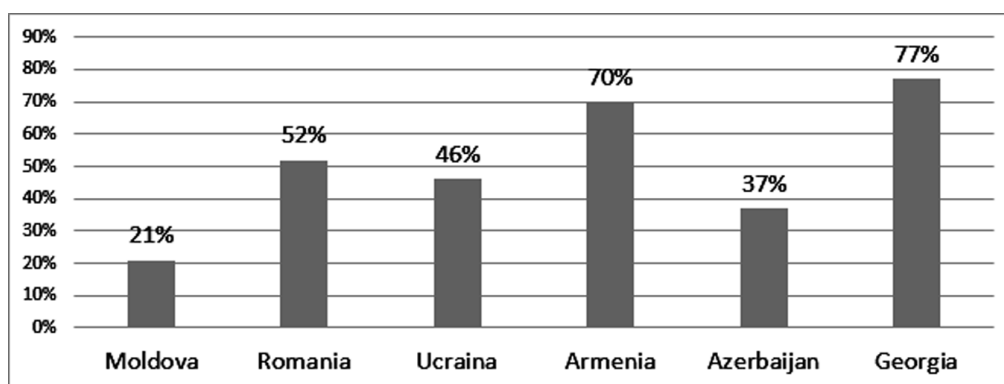

Fig. 5. Susținerea aderării la NATO (pentru România – încrederea în NATO).

Sursa: diagramă elaborată de autor în baza materialelor din cele 6 state incluse în cercetare.

În prezent, NATO recunoaște oficial patru membri aspiranți: Bosnia și Herțegovina, Georgia, Macedonia de Nord și Ucraina. Macedonia de Nord a semnat un protocol de aderare pentru a deveni stat membru al NATO în februarie 2019, care este în curs de ratificare de către statele membre. Expansiunea viitoare este în prezent un subiect de dezbateră în mai multe țări din afara alianței, iar țări precum Suedia, Finlanda și Serbia au o dezbateră politică deschisă pe tema aderării, în timp ce în țări precum Ucraina, taberele care sprijină și se opun aderării sunt divizate pe criterii de etnice. Incorporarea în această structură a statelor care făceau parte din Blocul de Est și Uniunea Sovietică a fost o cauză a tensiunilor sporite între țările NATO și Federația Rusă.

Încrederea în activitatea poliției reprezintă un indicator calitativ care ne oferă o imagine clară asupra modului de activitate a organelor afacerilor interne, precum și a securității mediului în care trăiesc și activează cetățenii. Astfel, observăm că un nivel relativ scăzut de încredere în activitatea poliției este întâlnit în Ucraina (29%) și Republica Moldova (31%). Un nivel mai înalt de încredere în activitatea poliției este în România (43%), Azerbaidjan (48%), Georgia (50%) și Armenia (59%) (vezi Fig.6). Referindu-se la poliție, cetățenii din toate statele incluse în studiu manifestă un nivel de încredere mai mic decât în armată. Diferențe de 20-40 puncte procentuale sunt înregistrate la acest compartiment în Ucraina, Azerbaidjan și Georgia.

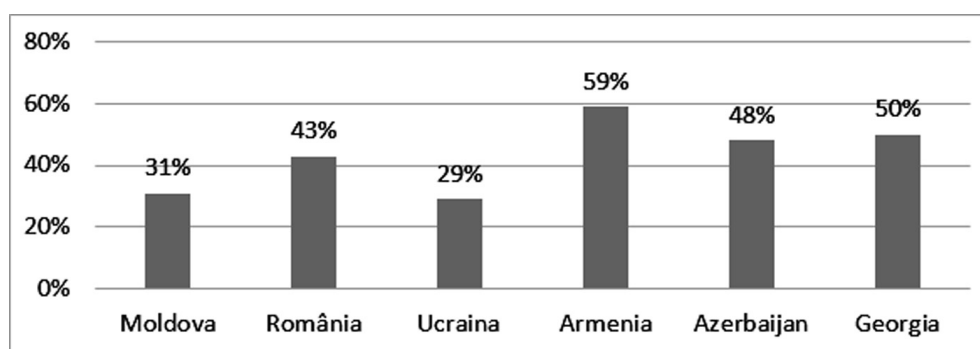

Fig. 6. Încrederea populației în poliție (Foarte multă încredere + oarecare încredere).

Sursa: diagramă elaborată de autor în baza materialelor din cele 6 state incluse în cercetare.

Reforma poliției se desfășoară pe scară largă în țările în curs de dezvoltare. Spre deosebire de statele cu o democrație avansată, pentru statele din regiune este caracteristică absența încrederii cetățenilor în poliție. Fără încrederea populației în poliție, sarcina statului de a asigura securitatea publică are de suferit. La acest capitol, poliția trebuie să întreprindă o serie de măsuri pentru a câștiga încrederea cetățenilor. Organele de forță trebuie să implice comunitatea în elaborarea strategiilor de gestionare a ordinii sociale. Transparența activității poliției poate convinge cetățenii că politica și practicile polițienești sunt corecte și imparțiale. Tratarea cetățenilor cu demnitate le comunică că drepturile lor sunt respectate. Afișarea sensibilității față de nevoile și îngrijorările oamenilor arată că poliția încearcă cu sinceritate să facă ceea ce este mai bine pentru cei implicați. Toate aceste măsuri aduc atât beneficii pentru securitatea persoanei, cât și contribuie la sporirea încrederii în organele de ocrotire a normelor de drept și a instituțiilor statului la general.

Nu am găsit sondaje recente în Azerbaidjan și Georgia în care respondenții să fie întrebați despre nivelul de încredere în serviciile secrete ale statelor lor, însă în celelalte 4 țări rezultatele arată astfel: observăm un nivel mult mai înalt de încredere în Armenia (71%), în România au încredere în serviciile secrete 34% din respondenți, pe când în Moldova și Ucraina acest nivel este mult mai modest (respectiv 18% și 21%). Spre deosebire de democrațiile occidentale, lipsa identificării cetățenilor cu instituțiile de stat nou-formate din Europa de Est a generat o fragilitate internă care a amplificat influența surselor externe de nesiguranță și pune sub semnul întrebării existența statului de drept. După cum observă cercetătorul L. Lustgarten, „o combinație a frontierelor deschise, a

sărăciei generale și a oportunităților de îmbogățire prin activități ilegale nemaîntâlnite a creat condițiile pentru apariția unor organizații criminale bogate suficient pentru a corupe sistemul politic, pentru a cumpăra imunitate în fața legii și, în unele cazuri, scurgerea unei părți importante a resurselor publice” [4].

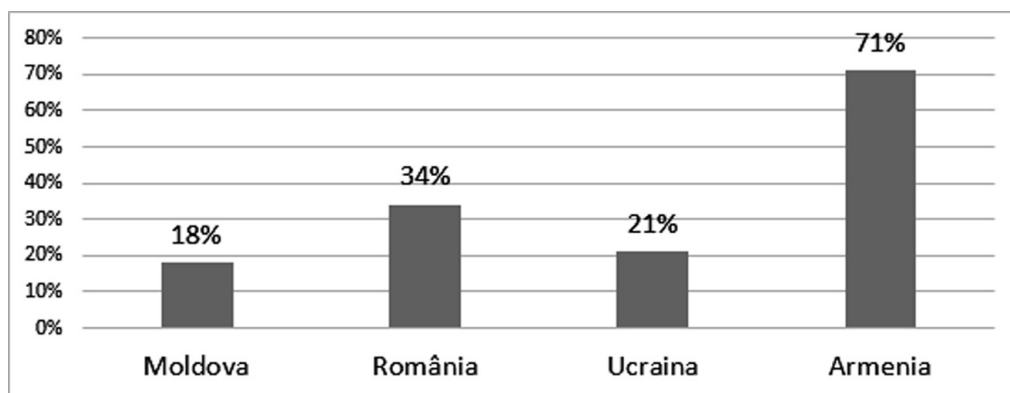

Fig. 7. Încrederea populației în serviciile secrete naționale (foarte multă încredere + oarecare încredere).

Sursa: diagramă elaborată de autor în baza materialelor din statele incluse în cercetare.

Un alt indicator important pentru stabilirea nivelului de securitate personală în statele de regiune îl reprezintă indicele siguranței, realizat de revista *Global Finance*. Acest indicator este calculat prin cumularea câtorva factori: situația criminogenă, riscul calamităților naturale, riscul actelor de terorism și riscul de război. Conform acestui indicator, cea mai sigură țară din cele incluse în studiu este România, iar cea mai nesigură – Ucraina (vezi *Tabelul 4*). Deși mai multe state din regiune au realizat anumite progrese și schimbări pozitive în legislație, totuși se atestă lipsa unui model de cooperare eficientă între societatea civilă și autorități privind reformarea sectorului de securitate cu accent pe securitatea individului. Societatea civilă trebuie să militeze pentru o astfel de reformă a sectorului de securitate care ar transforma modelul de funcționare a statului cu un guvern capturat de elită spre unul orientat spre cetățeni. Într-un stat orientat spre cetățean, sectorul de securitate servește populației, iar societatea are posibilitatea să responsabilizeze guvernarea, dar și să colaboreze cu guvernul pentru binele comun. Țările democratice tind să impulsioneze tranziția sectorului de securitate spre modelul securității umane, iar statele din regiune ar trebui să procedeze la fel.

Tabelul 4. Indicele siguranței (2019).

Țara	Locul	Scorul
Moldova	46	9,58
Romania	33	8,88
Ucraina	116	13,91
Armenia	62	10,25
Azerbaidjan	71	10,56
Georgia	49	9,68

Sursa: Global Finance [6].

Concluzie

În urma analizei comparative efectuate în statele selectate am stabilit că securitatea persoanei atât la nivel economic (PIB pe cap de locuitor, transparența și eficiența instituțiilor de stat), în domeniul informațional, cât și în ceea ce ține de securitatea fizică, toate sunt mult mai eficient asigurate în România. Pași importanți spre asigurarea securității persoanei au fost efectuați în Georgia. Cu toate că are un potențial economic mai înalt decât alte state incluse în studiu, modul de funcționare a instituțiilor nu îi permite Azerbaidjanului să avanseze în acest domeniu. Referindu-ne la țara noastră, menționăm că nivelul de securitate al persoanelor poate fi ridicat doar prin implementarea eficientă a reformelor, prin trecerea de la instituții extractive, prin intermediul cărora grupuri mici de persoane fac tot posibilul ca să exploateze marea majoritate a populației, la unele inclusive, care să consfințească funcționarea statului de drept și a unor bune reguli și practici.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bigo D. International Political Sociology în *Security Studies: An Introduction*. P. Williams (ed). Routledge: Abingdon, 2008, pp. 116-128.
2. Corruption Perceptions Index 2018 <https://www.transparency.org/cpi2018> (accesat la 31.05.2019)
3. Freedom Press Index (<https://rsf.org/en/ranking/2018>) (accesat la 31.05.2019)
4. Lustgarten L. National Security and Political Policing: Some Thoughts on Values, Ends and Law. În: Jean-Paul Brodeur, Peter Gill and Dennis Tollborg (eds.). *Democracy, Law and Security: Internal Security Services in Contemporary Europe*, p. 331.
5. Malcoci L. Mass-media și opinia publică în societatea de tranziție: interferențe. Chișinău: 2000, p.79.
6. Safest Countries in the World <https://www.gfmag.com/global-data/non-economic-data/worlds-safest-countries-2019> (accesat la 31.05.2019)
7. UN World Population Prospects <https://population.un.org/wpp/Graphs/DemographicProfiles/> (accesat la 31.05.2019)
8. World Bank. GDP per capita <https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.pcap.cd?view=map> (accesat la 31.05.2019)
9. World Bank, Military expenditure (% of GDP) <https://data.worldbank.org/indicator/ms.mil.xpnd.gd.zs> (accesat la 31.05.2019)

**SOCIETATEA COMUNICĂRII:
DE LA POST-ADEVĂR LA REDUNDANȚĂ INFORMAȚIONALĂ
THE COMMUNICATION SOCIETY:
FROM POST-TRUTH TO INFORMATION REDUNDANCY**

**Andrei DUMBRĂVEANU, doctor în sociologie,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice.
dumbraveanu.andrei@gmail.com**

Rezumat

În doar patru decenii internetul a creat o rețea globală care a reușit să unească virtual mai mult de jumătate din populația planetei sub genericul Citește - Scrie - Publică. Informația mediatică distribuită pe internet este pe cât de ușor de accesat, pe atât de vulnerabilă. Veredicitatea ei necesită eforturi suplimentare de verificare. Totodată, internetul nu obține pentru el numai indicatori cantitativi referitor la gradul de interes față de informația utilizată/vizualizată, ci află și cum este percepută informația, reacția inversă, acțiunea mesajului. Odată cu apariția internetului apare și termenul „post-adevăr”. Post-adevărul eclipsează argumentele raționale, reci prin alternative din credințe personale și stări emotive. Epoca post-adevărului este un produs al societății de comunicare, al spectacolului și al publicității. În această perioadă a mondializării și a liberalismului economic, a comercializării oricărui produs, mass-media abandonează terenul raționalismului și alunecă pe arena divertismentului, a efectelor sclipitoare, efemere, în ritm turbulent, cu conținut fragmentar. Post-adevărul poate provoca intoxicație virtuală în societatea comunicării. Mass-media a transmis “mesajului toxic” conotații implicite, în sfera comunicării el exprimă stări psihosomatice aparent neevidențiate, dar malefice.

Cuvinte-cheie: epoca digitală, rețele, internet, mass-media, post-adevăr, trolling, jurnalism social, societatea comunicării, informație, diseminare.

Summary

In just four decades, Internet has created a global network that succeeded to unite virtually more than a half of the entire planet's population under the generic Read-Write-Publish. Media information distributed on the Internet is easy to access, but very vulnerable in the same time. Its veracity requires additional check efforts. In the same time, Internet doesn't get for it only quantitative indicators about the degree of interest manifested to the information used/ seen, but also finds how information is perceived, the feedback reaction and the message's action. The Internet caused also the appearance of the term „post-truth”. The post-truth eclipses the rational arguments through alternatives of personal beliefs and emotional feelings. The post-truth age is a product of the communication society, of the show and advertising. In this period of globalization and economic liberalism, the media abandons the land of rationalism and steps into the entertainment sphere, done in a turbulent rhythm of brilliant, ephemeral effects with fragmentary content. The post-truth can cause virtual intoxication in the communication society. The media conveyed implicit connotations to “information intoxication”, in the sphere of communication it expresses psychosomatic feelings apparently not so evident, but malefic ones.

Keywords: digital age, networks, internet, mass-media, post-truth, trolling, social journalism, communication society, information, dissemination.

Începutul Mileniului III coincide cu nașterea unei ere noi în comunicare – cea a internetului. În aspect tehnic, sistemele electronice liniare sau analogice care au marcat telegrafia, telefonica, radioul, televiziunea, tiparul fără plumb etc. trec în desuetudine. În locul lor vin sistemele digitale sau numerice, unde informația este convertită în formulă binară. Tehnicile digitale deschid perspective enorme de transmitere/recepționare, prelucrare și stocare de date, noi orizonturi pentru calculatoarele electronice, telefonica mobilă și comunicarea mediatică: radio, televiziune, film, presă on-line. În Mileniul III mijloacele de comunicare sunt de neconceput fără sisteme digitale. Din aceste considerente, era digitală se identifică cu o nouă societate, cea a comunicării, unde internetul devine mecanism prioritar. Dintotdeauna comunicarea a fost și rămâne un factor determinant în dezvoltarea civilizațiilor, ea este un exponent indispensabil al culturii și al evoluției omenirii. În spațiul virtual al internetului libertatea comunicării depășește orice bariere și este restricționată doar de responsabilitatea comunicatorului pentru ceea ce spune și de autopoziționarea lui ierarhică într-o lume a intelectualilor care există doar ca posibilitate.

Bagheta magică a schimbării – internetul - a creat păienjenișul de legături dintre calculatoare, pe care le unește prin limbaj de conexiune și comunicare: individ – calculator – calculator – individ, numit web. Acest limbaj evoluează cu viteză rapidă și atrage după sine întregul proces de culturalizare a societății. Pornind de la Web 0, de la punctul inițial - ARANET (1969), care marca începutul unei rețele funcționabile, formate din calculatoare și până la Web 5,0 (2008), un proiect ambițios al Web-ului senzitiv, deștept, care pentru mulți este din domeniul fantasticului și care în viziunea lui Tim Bernes-Lee, inventatorul www, reprezintă Web-ul deschis, interconectat, inteligent și mai ales emoțional [1, II p.87], care va stabili un nou timp de relații om – calculator, tehnologiile electronice și internetul trec o cale ce poate fi comparată cu distanța parcursă de practicile ingineresti de la Piramida lui Keops și până la motorul cu aburi al lui Jams Watt.

În doar patru decenii Internetul a devenit cel mai popular domeniu tehnico-social. Această rețea globală a reușit să unească virtual mai mult de jumătate din populația planetei. În mare, toată lumea utilizează sistemul de operare Web 2,0, (1999), care situează internetul pe orbita comunicării interumane sub genericul Citește - Scrie – Publică. Astfel a luat naștere și blogosfera, jurnalismul social și rețelele de socializare. Orișicare individ, fără pregătire specială, dar care posedă scrisul și mânuirea camerei de fotografiat/filmat, poate deveni producător de informație media scrisă sau audiovizuală, contribuind la www prin diferite platforme. În societatea comunicării informația circulă liber și poate depăși toate obstacolele întâlnite în cale. Promptitudinea răspândirii și libertatea informației nu asigură însă și calitatea ei. Internetul poate să creeze doar impresii ale transparenței și ale prezenței la eveniment, ale unui produs informativ de cea mai proaspătă calitate și mai profundă veridicitate, căci un ochi atent poate descoperi că opiniile expuse și faptele s-au consumat demult și au relevanță doar aparent sau deloc. Persoanele care elaborează și distribuie informația sunt indivizi reali, subiecți biologici cu anumite capacități psihologice, inteligență și cultură. Asistând la un eveniment, fiecare individ înțelege faptele în funcție de cum le percepe el. Cugetul și sufletul lui îl fac

să vadă și să expună lucrurile mai întâi așa cum le înțelege, ca mai apoi să le transmită și altora. Sunt și cazuri când comunicatorul nici nu participă la eveniment, dar a auzit numai mărturisirile altora despre cele întâmplate și călăuzit de pasiune, de dorința de a fi în centrul atenției preia mărturisirile altora, le interpretează și lansează informația fără a verifica veredicitatea ei.

Informația diseminată de internet de la un producător virtual poate fi accesată de sute de mii de oameni reali. Nici un ziar, nici un post de radio sau de televiziune, dacă nu are o platformă Web, nu poate beneficia de o atare distribuire a produselor sale mediatică. Incontestabil, Internetul este un mijloc performant de comunicare între oameni și popularitatea lui continuă să crească. Numărul utilizatorilor de internet depășește astăzi 50% din populația lumii, dintre care cei mai mulți, peste 81%, se află în țările dezvoltate, iar în țările în curs de dezvoltare, unde este situată și Republica Moldova, sunt înregistrați mai mult de 40% de beneficiari de servicii ale internetului [2].

Informația mediatică distribuită pe internet este pe cât de ușor de accesat, pe atât de vulnerabilă. Veredicitatea ei necesită eforturi suplimentare de verificare. Războiul hibrid dintre Rusia și Ucraina, care s-a soldat cu anexarea Crimeii la Rusia și continuă cu operații de avengură în regiunile de est ale Ucrainei - Donețk și Luhansk, ne dovedește că internetul poate fi o armă eficace de război psihologic, de manipulare masivă atât a populației pașnice, cât și a efectivelor militare. Eficacitatea internetului depinde de nivelul de pregătire, de cunoștințele și de inteligența utilizărilor lui.

Blogosfera a apărut cu un deceniu și jumătate înaintea rețelelor de socializare. Teoreticienii și practicienii jurnalismului clasic au abordat cu scepticism bloggerismul, considerând că blogerii în majoritate sunt neprofesionali, subiectiviști, necunoscători ai vieții reale, fabricanți de informații, conștopiști iresponsabili față de cititori. Pe de altă parte, adepții democratizării informației susțin blogosfera, considerând că este o necesitate de alternativă a jurnalismului [1]. Web 2,0 oferă astăzi programe automate, care permit crearea gratuită și gestiunea facilă a blogurilor. Astfel, fiecare individ poate să deschidă rapid și să utilizeze permanent sau efemer un blog.

Blogosfera a făcut să apară și să se dezvolte jurnalismul de alternativă, numit și social media. Facebook, Google+, YouTube, Twitter, Ren Ren, Sina Weibo, LinkedIn, Tumblr, Instagram sunt rețele sociale care unesc între ei oamenii și care fac ca mai mult de jumătate din populația lumii să beneficieze de serviciile internetului.

Însă internetul nu este numai un sistem de informare în masă. Rețelele de socializare ne dovedesc că internetul poate fi și un mijloc de informare individuală: de la prieten la prieten. Totodată, internetul nu obține pentru el numai indicatori cantitativi referitor la gradul de interes față de informația utilizată/vizualizată, ci află și cum este percepută informația, reacția inversă, acțiunea mesajului.

Rețelele de socializare au născut fenomenul trolling-ului, a violării spațiului informațional prin postări provocatoare, informații bazate pe semiadevăruri, zvonuri, minciuni senzaționale. Trollul utilizează subiecte incitante „la ordinea zilei” pentru a trezi discuții inutile, suspiciuni, neîncredere și zăzanie. Astfel, în mod deliberat, pe rețelele de socializare, la frontierele unei lumi virtuale se conturează imaginea unor grupe -

țință de indivizi reali cu caracteristici pe criterii de vârstă, sex, studii și ocupații care activează, sunt remunerați, consumă bunuri și se încadrează în procesul democrației participative. Studiarea mai atentă a postărilor de pe rețelele de socializare ne dovedește că activismul trollilor crește în timpul operațiilor de război psihologic și în campaniile electorale, acestea din urmă fiind dirijate de formatori de imagini și politicienii tehnologi ai candidaților electorali.

Cercetarea procesului de manipulare a utilizatorilor de internet în timpul războiului psihologic dintre Rusia și Ucraina ne dovedește că pentru a folosi în scopuri mediatică informația postată pe rețele este necesar ca ea să fie verificată din cel puțin 12 surse media independente: 5 de televiziune, 3 de presă tipărită, 2 de radio și 2 de internet. [3 p.300]

Internetul face să apară pe lângă formele noi de elaborare și răspândire a informației și un soi de ziariști profesioniști de birou care promovează jurnalismul leneș. În mare parte, jurnalismul leneș activează nu din rea-voință și nesilit de nimeni. El beneficiază din plin de facilitățile pe care i le oferă internetul. Ziariștii leneși nu părăsesc masa de lucru, ei se deplasează pe situri, portaluri, printre bloguri, de unde storc date și fapte, unde asistă virtual la evenimente transmise on-line. Ei uită cum se comunică cu oamenii vii, cum se respiră în atmosfera plină de sunete de căldură și de farmec din lumea adevărată. Astfel ei fac ca printre oameni să se propage un adevăr neadevărat, dar nu fals, un hibrid al imaginației creatorului de produs mediatic obținut din călătoriile oferite de persoane necunoscute sau de prieteni buni într-un spațiu virtual și amintirea senzitivă a autorului din viața trăită cu adevărat.

Termenul „post-adevăr” pornește de la dramaturgul american de origine sârbă Steve Tesich, care l-a utilizat în 1992 în timpul conflictului din Golful Persic, în revista „The Nation”, pe atunci pe când se naștea Web 1.0. În 2004, Relph Keyes a preluat acest termen în lucrarea The Post-Truth, unde constată că omenirea a ajuns în epoca „post-adevăr”.

În fiecare an, Dicționarul Oxford anunță cel mai căutat cuvânt pe site-ul său, în 2016 acesta fiind post-adevăr. Rețele internetului prezintă și imaginea post-adevărului, care este reprezentată de un smiley, un cap de om cu expresie largă, zâmbitoare până la lacrimi. În opinia organizatorilor acestui top lingvistic, anul 2016 a generat un interes al cititorilor pentru post-adevăr de 2000 de ori mai mare decât în 2015. Explicația constă în creșterea frecvenței mediatică a termenului respectiv. În 2016 s-au intensificat discuțiile politice legate de Brexit și consecințele ieșirii Marii Britanii din Uniunea Europeană. De asemenea un spațiu media anglofon vast era ocupat de campania de alegere a Președintelui Statelor Unite ale Americii, de discursurile electorale ale lui Donald Trump și de comentariile lor.

Post-adevărul eclipsează argumentele raționale, reci prin alternative din credințe personale și stări emotive. Epoca post-adevărului este un produs al societății de comunicare, al spectacolului și al publicității. În această perioadă a mondializării și a liberalismului economic, a comercializării oricărui produs mass-media abandonează terenul raționalismului și alunecă pe arena divertismentului, a efectelor sclipitoare, efemere, în ritm turbulent cu conținut fragmentar. Calitatea ei de a împărți emoții publicului devine criteriul fundamental al informației pentru a fi difuzată. Această paradigmă mediatică este implementată de rețelele de socializare, on-line și în mod paradoxal de jurnalismul cetățenesc.

Antropologul Vintilă Mihailescu consideră că epoca post-adevăr datorează ceva expansiunii și presiunii culturii autenticului și, nu în ultimul rând, mass-mediei, care ad-libitum a promovat informațiile „good-news” (de exemplu: ideologia fericirii, a gândirii pozitive și a prozaicului), „bad-news” (industria fricii – de la E-uri din alimente, la imigranți) și imperturbabile – „fake news” (de la Anglia plătește subdezvoltarea UE, la Soros ne-a cumpărat cu Miorița cu tot) astfel încât nimeni nu mai știe prea bine care e realitatea, dar toți reacționează la imaginea care și-o fac [4]. În epoca post-adevăr este suficient să culegi date pentru a ajunge la concluzia la care dorești. Post-adevărul caută să împace adevărul cu minciuna, promovând căi care ar scurta distanța dintre aceste noțiuni, prin urmare, post-adevărul în acțiune nu este altceva decât o cvazi manipulare mondializată.

Filosoful Mircea Dumitru consideră că nu există post-adevăr, ci doar minciuni și falsuri, iar atunci când punem în discuție „post-adevărul” nu facem altceva decât că reluăm o dezbatere care durează cel puțin 2500 de ani și pe care filosofi greci Platon și Aristotel ne-au lăsat-o argumentată clar. Într-un interviu postat de portalul Presson, rectorul Universității din București spune clar că „post-adevăr”, „fapte alternative”, „eșecul noțiunii de adevăr alternativ” nu sunt altceva decât simptome ale unei frici iraționale de cunoaștere; că în fața noastră e un fel de prăpastie culturală care îi pune într-o parte pe cei care vor crede în continuare în ideea de adevăr, în ideea de bine și de corectitudine, iar în cealaltă parte pe toți ceilalți, care vor spune că acestea nu sunt decât niște construcții culturale, politice și sociale pe care ar trebui să le depășim. În fiecare zi publicul este năucit de un cor, cacofonic de opinii nejustificate, lipsite de argumente, iar până la urmă oamenii simpli nu mai pot face deosebire dintre opinii și cunoștințe întemeiate pe adevăruri științifice. Dacă oamenii cred tot felul de aberații și povești fantasmagorice, nu e doar că sunt creduli, ci din cauză că nu au nici măcar un grăunte de gândire critică [5].

Filosoful Timothy Willianson consideră că post-adevărul este produsul unui climat politic și cultural, unde politicienilor, în fața oamenilor, le pasă mai puțin de ceea ce spun, iar oamenilor mai puțin dacă ceea ce spun politicienii este adevărat. Oamenii ascultă și reacționează la ceea ce vor să audă. Asemenea situații au avut loc și la începutul sec.XX. Ele s-au produs în preajma Primului Război Mondial. Presa acelor vremi în toate țările beligerante abundă în mesaje propagandistice. În timpul revoluțiilor din Rusia ale anului 1917 și a terorii bolșevice presa sovietică publica chemările liderilor revoluționari, incitând publicul, justifica condamnările în masă a așa zișilor dușmani ai poporului, îl proslăvea pe Iosif Stalin, tatăl salvator al noroadelor asuprite, principalul promotor al luptei cu inamicul de clasă. Radioul în perioada interbelică s-a alăturat presei tipărite în propagarea adevărului nazist și respectiv a celui comunist. După cel de-al Doilea Război Mondial ștafeta propagandistică a preluat-o televiziunea.

New media în era digitală nu face altceva decât să continue tehnicile de manipulare în masă, dar cu posibilități operaționale mai sofisticate și în mod selectiv, focalizat pe indivizi și grupe sociale, care există într-un vast spațiu real.

European Communication Monitor din 2013 ne prezintă un studiu complex al managementului comunicării și relațiilor publice la nivel mondial, unde au fost chestionați 2710 profesioniști din 43 de țări și unde 73,7% dintre respondenți au menționat faptul

că „dezvoltarea unor strategii sensibile la procesele sociale, culturale și politice” reprezintă aspectul cel mai dificil de gestionat [6]. Din aceste considerente, specialiștii în comunicare și relații publice consideră că „în comparație cu apelurile informative, cele de tip emoțional au mai multe șanse să fie distribuite”, iar „emotivitatea socială” poate deveni un instrument strategic în selectarea, difuzarea și arhivarea informațiilor [7].

Societatea comunicării a creat condiții favorabile și pentru a forma și a dezvolta gândirea critică a cetățenilor. Ea asigură accesul liber al oamenilor la informație din diverse surse; libertății de expresie și a întrunirilor publice; promovarea activismului civic; bune condiții pentru învățământ și educație; un mediu cultural favorabil dezvoltării multilaterale a personalității. Un diapazon de oportunități în extensiune revine comunicării audiovizuale. Tehnologiile digitale au deschis noi orizonturi pentru comunicarea prin imagini fotografiate, filmate, prin animații și structuri grafice. Comunicarea audiovizuală, prin imagini statice și dinamice, devine tot mai populară și formează un stil aparte de gândire. Tehnicile contemporane fac accesibile, fără mari eforturi tehnologice, fotografierea, filmarea, editarea imaginilor, transmiterea și depozitarea lor. În atmosfera transparență a comunicării neîngrădite, când opiniile personale devin mesaje care sunt luate drept adevăruri imuabile, comunicarea prin imagini solicită competențe și aptitudini de înaltă responsabilitate pentru a nu distorsiona o realitate. Obligațiile convenționale înaintate față de emițătorul mesajelor în imagini sunt motivate de prioritățile pe care receptorul le acordă imaginii față de sunet sau text tipărit. „Mai bine o singură dată să vezi, decât de zece ori să auzi” – spun unii oameni, iar alții mai sceptici zic: „Să vezi și să nu crezi!”

Un lucru e cert: corectitudinea și responsabilitatea publică solicită comunicării prin imagini o ținută morală și estetică adecvată, încât să nu lase loc pentru răul voit, pentru aberații..

Invalidarea raționalului provoacă toxicitate. Lingviștii, editori ai Dicționarului Oxford, au constatat că cele mai multe adresări electronice în anul 2018 au fost la cuvintele otravă, toxic, intoxicare, cu 45% mai des decât în anii precedenți. În topul interesului lexical al vorbitorilor de engleză cuvântul toxic s-a situat înaintea de slang, ceea ce în română poate fi argou, coțcărie, zgomot, fiasco și de eufemism. Colegiul redacțional al Dicționarului Oxford a motivat prioritatea cuvântului toxic prin faptul că a fost cel mai des utilizat de mass-media și de populație în apelările la dicționar pentru a elucida sensul lui.

În 2018, mass-media anglofonă a generat un veritabil roman detectiv documentar, având ca subiect otrăvirea la Salisbury, Marea Britanie, cu o substanță neuroparalizantă a ex-spionului rus Serghei Scripali și a ficii sale Iulia. Serghei Scripali avea cetățenie dublă: rusă și engleză, iar fiica sa venise de la Moscova să-l viziteze. Serviciile engleze de contrainformații au dovedit că substanța provenea din arsenalul armelor chimice din Rusia și putea fi „новичок”. Operația de lichidare a fost executată de doi ofițeri ai serviciilor militare de spionaj din Rusia: Alexandr Petrov și Ruslan Bașirov. Era al doilea caz când rușii își lichidau agenții lor de spionaj, care ceruseră azil în Marea Britanie, primul fiind Alexandr Litvinenko, otrăvit în 2016, la Londra, cu polonium. Societatea engleză asista la o imixtiune pe teritoriul Marii Britanii cu substanțe otrăvitoare în masă, săvârșită de agenții Rusiei, fapte care nu puteau rămâne în afara interesului mediatic.

Jurnaliștii au declanșat investigații în paralel cu serviciile SkotlandVard. Într-o lume globalizată ancheta a fost preluată și în Rusia de „Фонтанка.ру” – o publicație electronică editată la Sankt-Petersburg.

Jurnaliștii ruși, cei de la „RadioCehia” și de la „RadioSvoboda”, au demonstrat în bază de documente de arhivă, de mărturisiri, de materiale audiovizuale, postări pe „Одноклассники” (o rețea rusă de socializare), că sub numele de Ruslan Bașirov acționa eroul Rusiei Anatol Ceapiga, iar Alexandr Petrov e și Alexandr Mișkin – ambii fiind ofițeri ГРУ (Главное Разведывательное Управление Армии - Direcția Principală de Spionaj a Armatei).

Presa a produs o rezonanță informațională globală despre otrăvirea familiei Scripali de către serviciile speciale ruse, care s-a menținut timp îndelungat nu numai în mediul lingvistic anglofon, dar și în toate celelalte spații mediatice.

Cazul Scripali de otrăvire cu substanță toxică neuroparalizantă de masă este relevant și poate fi considerat un produs elocvent al post-adevărului rus, adică al împăcării adevărului cu minciuna. Ideologii din Rusia de sub președinția lui Putin au lansat post-adevărul lor național care vine să împace Rusia imperială a lui Nicolai al II-lea și Rusia bolșevică a lui Vladimir Lenin. Biserica Ortodoxă Rusă a martirizat și a sanctificat familia reală, iar călăii care au săvârșit imperiale rămân a fi onorați ca eroi ai revoluției.

La fel și chipul lui Stalin, despotul care a omorât milioane de oameni, a distrus biserici, a prefăcut mănăstiri în locuri de tortură, este pictat pe icoane, sfințite și puse la loc de cinste. După prăbușirea U.R.S.S, în 1992 Federația Rusă a declanșat pe teritoriul Republicii Moldova un conflict armat în raioanele din stânga Nistrului; în 2008 Federația Rusă a provocat un război pe teritoriul Georgiei, în Osetia de Sud; în 2014 a anexat samovolnic Crimeea și a declanșat un conflict armat în regiunile de est ale Ucrainei – Donețk și Luhansk.

Într-un asemenea context, post-adevărul poate provoca mai întâi intoxicație informațională în spațiul virtual și mediul social ducând la conflicte reale.

Dicționarul Oxford a interpretat cuvântul toxic, lărgind aria lui semantică, multiplicându-i sensurile. În mod explicit, adjectivul toxic prezintă calitatea de a fi otrăvitor și se referă la substanțe chimice („deșeuri toxice”, „gaze toxice” etc.). Mass-media a transmis cuvântului toxic conotații implicite, în sfera comunicării el exprimă stări psihosomatice aparent neevidențiate, dar malefice.

În fiecare an Dicționarul Oxford prezintă cuvintele la care se adresează cel mai mult public anglofon pentru a le înțelege. De regulă, ele sunt preluate din mass-media și exprimă sensul faptelor și evenimentelor anului în cauză. Dicționarul prezintă cuvintele cel mai des căutate din proximitatea temporală și spațială anglofonă. Într-o lume globalizată, în era digitală, când informația circulă liber și nu cunoaște hotare, cuvintele din topul semantic al Dicționarului Oxford pătrund și în alte medii de informare în masă decât arealul lor de la început de circulare, fiind preluate și traduse. Cu certitudine, cuvintele post-adevăr și toxic în înțelesul lingvistic depășesc cadrul național anglofon și capătă conotații sociumane de largă circulație și anvergură culturală.

Concluzii

- Epoca digitală deschide noi perspective în spațiul mediatic. Apariția și dezvoltarea New media facilitează comunicarea interumană în lumea mondializată, totodată face ca să dispară perceperea frontierelor între spațiul real și cel virtual, între material și imaginar.

- Societatea comunicării în epoca digitală este un produs al libertăților economice și al democrației viabile. Piața liberă, bazată pe consum, într-o lume globalizată vine în societatea comunicării cu paradigma omului consumator, maleabil și receptiv la spectacolul vânzare-cumpărare, altfel decât omul rațional, umanist și cumpătat la ziua de mâine.

- În societatea comunicării, post-adevărul a găsit un sol fertil și se extinde pe arii vaste. În accepția unor filosofi, post-adevărul caută să împace adevărul și neadevărul, realul și imaginarul, cultura și incultura, iar în altă viziune post-adevărul nu există, ci este doar o luptă continuă între adevăr și minciună, între realitatea obiectivă și discursul subiectiv, între cei săraci cu duhul și cei bogați spiritual.

- Noțiunea de post-adevăr a apărut într-o lume cu un grad înalt al democrației, unde a deveni mai întâi popular. El reprezintă un cuvânt-cheie în studiile de referință ale sociologilor, antropologilor din lumea anglofonă (spațiul lingvistic de origine a termenului), fiind preluat de mass-media mondializată, pătrunde în toate țările ce aspiră la propășirea materială.

- Împăcarea adevărului și a minciunii, a barbariei și a civilizației, toleranța excesivă în fața violenței poate duce de la intoxicarea spațiului ideologic virtual la otrăvirea directă, la atacuri banditești într-un mediu real.

- Mass-media este o arenă publică unde se întâlnește adevărul și neadevărul, unde lumea asistă și poate să participe la confruntări de idei, și nu la ciocniri directe între oameni și la atacuri la persoană. Este o arenă unde martorii nu sunt simpli spectatori care au venit să se distreze, ci sunt arbitri, fiecare în felul lui și toți împreună, rămânând „la toate rece”, desemnează învingătorul. În era digitală, spectatorilor li se oferă oportunitatea să devină arbitri imparțiali și corecți, pentru că dânsii au la dispoziție un mare arsenal de date și fapte care solicită eforturi intelectuale pentru a plasa omul pe o nouă treaptă socială.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Salcudean M. New media. Social media și jurnalismul actual. București: Tritonic, 2015.
2. https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_числу_пользователей_Интернета
3. Ralf Hohlfeld, Ralf Kendlbacher, Oliver Hahn. Freedom of the media – freedom Trough Media?, projekt verlag, Bochum/Freiburg, 2015.
4. Mihăilescu V. Autenticitate, post-adevăr și populism <http://revistasferapoliticii.ro/sfera/191-192/art03-Mihailescu.php>
5. Simona D., Mircea D. Post-adevărul este ca și cum ai spune că adevărul poate fi supus la vot <https://pressone.ro/mircea-dumitru-post-adevarul-este-ca-si-cum-ai-spune-ca-adevarul-poate-fi-supus-la-vot/>
6. <http://www.zerfass.de/ecm/ECM2013-Results-ChartVersion.pdf>
7. Crăciun A. Post-adevărul. Paradigme contemporane în construcția informației. www.lisr.ro/21-craciun.pdf

REZISTENȚA NATURII PRIN TEHNICĂ – INTERPRETAREA FILOSOFICĂ A FOTOGRAFIEI LA SIEGFRIED KRACAUER (I)

THE RESISTANCE OF NATURE THROUGH TECHNOLOGY – PHILOSOPHICAL INTERPRETATION OF PHOTOGRAPHY AT SIEGFRIED KRACAUER (I)

Andrei PERCIUN, *doctor în filosofie*
Institutul de Istorie,
undreaperciun@gmail.com

Rezumat

Conform lui Siegfried Kracauer, omenirea, dar și viața omului concret, este derulată în istorie. Progresul istoriei are un sens care constă în emanciparea conștiinței de sub dominația naturii. În conformitate cu programul iluminist, omul într-un final va reuși să devină independent și capabil să stăpânească natura. Performanțele tehnice și economia capitalistă sunt rezultate firești ale acestui program. Astfel, calea spre victoria mult râvnită se clădește pe puterea conștiinței de a conferi sens obiectelor din lume. Natura prin sensul ce i se atribuie devine transparentă, cognoscibilă și inofensivă pentru om. Tehnica, precum fotografia, trebuie să ajute omul să lupte cu natura. Însă în structurile de esență ale fotografiei nu se prevede nici o funcție de semnificare. Din acest motiv, obiectele reprezentate în fotografie se înfățișează așa cum sunt în natură, lipsite de sens și de prezență umană. Fotografia, ca și alte dispozitive tehnice, nu reține sensul lucrurilor. Prin acest fapt fotografia se echivalează cu natura, care la fel nu are nimic de a face cu semnificațiile și valorile umane. Doar în câmpul subiectivității și intersubiectivității umane sensurile date obiectelor din lume sunt în stare să supraviețuiască.

Cuvinte-cheie: tehnică, natură, istorie, fotografie, capitalism, masă, sens, funcție de semnificare, cotidianitate, subiectivitate, intersubiectivitate, rațiune, abstractizare, dezumanizare.

Summary

According to Siegfried Kracauer mankind, but also the life of each man is unfolding in history. The progress of history is the emancipation of consciousness from the dominance of nature. According to the Enlightenment program, man will ultimately become independent and capable of mastering nature. Technical performance and capitalist economy are the natural results of this program. Thus, the path to the sought-after victory is built on the power of consciousness that gives meaning to the objects of the world. Nature becomes transparent, cognizable and harmless to man. Tools, like photography, are helping man fight nature. However, the essential structures of photography do not include a signifying function. Thus, the objects represented in the photograph appear as they are in nature, meaningless and without human presence. The photo, like other technical devices, does not retain the meaning of things. Thus, photography is equivalent to nature, which has nothing to do with human meanings and values. Only in the field of subjectivity and human intersubjectivity the meanings given to objects in the world are able to survive.

Keywords: technique, nature, history, photography, capitalism, mass, meaning, signifying function, everydayness, subjectivity, intersubjectivity, reason, abstraction, dehumanization.

Dezacordul dintre rațiune și raționalitatea capitalistă cu privire la chestiunea emancipării omului de sub dominația naturii

În unul dintre textele sale dedicate problematicii variate a vieții sociale Siegfried Kracauer introduce sintagma *ornament al maselor*. Ideea, prezentă uneori mai manifest, alteori mai puțin în textele lui Kracauer, se referă la modalitățile prin care omul se cunoaște pe sine, conducându-se după anumite modele ce se reflectă în sistemul economic, social și politic în totalitatea sa. Ornamentul maselor se află într-o tangibilitate directă cu această idee, desemnând prin *ornament* capacitatea de a se arăta, de a se face sensibil și de a fi disponibil *maselor* pentru a fi perceput de către mase. Calea pe care masele se arată sieși corespunde cu acest concept. În mode cert, determinarea conceptului de masă nu va suportă în nici un chip reducerea sa la o personalitate individuală și nici la o grupare a mai multor personalități individuale. Masa se caracterizează printr-un specific aparte.

Pe lângă toate acestea, Kracauer este convins că o epocă istorică poate fi cunoscută nu din judecățile ei formulate cu privire la sine, dar din ceea ce se manifestă la un nivel inconștient la suprafață, adică la un nivel ce iese din sfera unei vieți particulare. Drept dovadă pentru astfel de ornamente sociale servesc, în opinia lui Kracauer, ansamblurile de *tillegirls*, extrem de populare în viața culturală a Europei și Americii din perioada interbelică. Aceste ansambluri sunt relevante în contextul dat datorită figurilor compuse în urma mișcărilor executate în unison de fiecare fată în parte. Or, se pune accent nu pe individualitatea fiecărei fete, ce de fapt se determină ca o parte dintr-un întreg, ci pe *ornamentele* ce se profilează din dinamica ansamblului luat în totalitatea sa. Acest model al ansamblurilor, care devin relevante doar atunci când sunt luate în totalitatea sa, se atestă ca o prefigurare specifică masei.

Așezați în preajma acestui exemplu, este ușor să trasăm câteva diferențe între situația persoanei individuale, masei și națiunii. Așadar, masele, spre deosebire de o persoană individuală, nu sunt înzestrate cu un suflet propriu, original, iar un ornament de masă nu are puteri suficiente pentru a *străpunge* stratul gros al individualității. Nici modelele construite în planul națiunii nu se suprapun masei, deoarece, în primul rând, prefigurarea națională se trage dintr-o comunitate în care destinul este conținut implicit, iar în cel de al doilea rând, grupul-națiune este legat în mod organic de modelul său, ce conține o semnificație bine determinată. Cu privire la mase, Kracauer susține că formele acestora plutesc liber flotante fără să-și trădeze originea. Ceea ce vrea să însemne imposibilitatea depistării unei surse originale ce ar fi prilejuit apariția acestor forme.

Aferentă acestei descrieri este și concepția despre impersonalul *se* tratat de Heidegger [5] ca un mod de a fi în lume a Dasein-lui, care face așa cum fac *alții* și nu ca cineva ca atare. Modelele maselor șterge toate referințele la individualitate, păstrând doar componenta statistică de prezență în calitate de element component, cum ar fi cărămizile dintr-o clădire. Componentele ce constituie masa se pot numi indivizi, însă în nici un caz individualități. Totuși, această organizare nicidecum nu se aplică națiunii, chiar dacă și ea presupune grupuri alcătuite din oameni. Distanța dintre masă și națiune devine cu atât mai mare cu cât ni se înfățișează mai clar raportarea tembelă și ignorantă a masei

la viața subiectivă, pe care o mai putem numi și *viața lăuntrică*, a fiecărei *cărămizi* ce o edifică. Dat fiind faptul că figura națiunii este degajată din cuprinsul unei comunități, toți membrii săi sunt etichetați drept componente de valoare și nu sunt tratați doar în calitatea unui material de construcție. Astfel încât fiecare membru al acestei figuri este investit cu o valoare ce se relevă în capacitatea lui de a semnifica ceva mai mult decât este printr-o trimitere la un construct general precum ar fi națiunea. În așa fel Kracauer se apropie de teza sa centrală cu privire la esența ornamentului maselor, a cărui piatră de temelie este lipsa oricărei semnificativități extrinseci. Prin urmare, „ornamentul este pentru sine însuși scop în sine” [6, p. 117].

Această idee se referă la toate fenomenele de masă prezente în societate pe care Kracauer le abordează unul câte unul. Dansul, călătoria, revistele ilustrate, fotografia sunt doar câteva exemple în care se face vădită această idee. În spatele acestor fenomene din societate nu se mai găsește nici un sens, decât doar acela ce se afișează în față. În consecință aceste fenomene devin ornamente cu un sens intrinsec. Dacă odinioară baletul trimitea la un sens în care se conțineau configurațiile plastice ale vieții erotice, dansul contemporan, cum spune Kracauer, se limitează la etalarea unor mișcări ritmice care nu trimit la altceva decât la ele însele. Tot așa stau lucrurile și în cazul picturii și a fotografiei. O pictură este mai mult decât se arată într-un tablou, deoarece în ea se conține o semnificativitate ce trece cu mult peste granițele empirice ale suprafeței bidimensionale, revelând, de exemplu, intensitatea unei experiențe pe care a trăit-o pictorul la un moment dat. Fotografia, însă, își dezumanizează conținutul, înlăturând orice posibilitate de conferire a unui sens în afara celui care se arată pe șleau.

Ornamentul de masă se semnifică doar pe sine, nimic mai mult, iar masele ce se conțin în ornament nu iau act de acesta. Ca și în cazul analizei fotografiei, care la fel este un ornament, Kracauer evocă același exemplu imaginilor aeriene în care ornamentul nu rezultă din datele ce-l compun, ci apare deasupra acestora.

Fiind un rezultat al evoluției istorice a omenirii, ornamentele maselor apar pe fundalul confruntării petrecute între rațiunea *slabă* și *abstrasă* și natura luată în totalitatea forțelor sale. După Kracauer, această confruntare, pe care am putea-o denumi clasică pentru o parte din teoriile cu privire la sensul istorie, nu a ajuns nici pe departe la un sfârșit canonic, ci continuă și în prezent.

În afară de aceasta, o atenție specială merită calificativele *slabă* și *abstrasă* prin care se caracterizează rațiunea. De la ce judecăm ar trebui să pornim ca să înțelegem aceste trăsături definitorii pentru rațiune? Pentru început sensul cuvântului *slab* se clarifică atunci când îl relativizăm la ceva. Prin urmare, rațiunea este slabă în raport cu natura. Și tot în raport cu ea rațiunea este abstrasă, ceea ce ar însemna că natura se manifestă într-o concretețe brută, iar rațiunea este capabilă s-o disocieze în fragmente. Deci starea firească a rațiunii în istorie este cea de opunere în fața naturii.

Marile culturi ale popoarelor își găsesc resortul în natură, de altfel ca și gândirea mitologică ce vine în sprijinul menținerii puterii sale. Fiind edificate pe un temel natural, aceste culturi prin necesitate trebuie să ajungă la sfârșitul existenței, deoarece tot ce are o proveniență naturală este perisabil. Modelul după care funcționează gândirea

mitologică corespunde cu configurările generale ale organismului. Nu vom greși dacă vom spune că modul de a fi al unui organism nu este conflictual în raport cu natura din care face parte, ba dimpotrivă, organismul funcționează asemeni unei piese dintr-un angrenaj al naturii. Această lipsă de rezistență prescrisă în esența organismului se vede în deosebi în modul lui de a se lăsa în voia destinului, la fel și în simplul fapt doar de a reflecta datul naturii, iar suportarea puterii aplicată asupra sa nu-i trezește nici un impuls de răzvrătire.

Asemeni unor organisme sunt și societățile, astfel încât teoriile organice ale societății, ne sugerează Kracauer, sunt aferente naționalismului. În ambele cazuri este atinsă o scoarță mitologică imanentă prin care se legitimează unitatea de destin al națiunii, sau al societății ca un organism întreg.

Activitățile rațiunii depășesc natura. Obiectivul primar al acestor activități constă în obținerea și menținerea adevărului în lume [6, p. 121]. Iminența instaurării rațiunii în lume dezvăluie sensul evoluției istoriei, iar împreună cu rațiunea în lume se va încetățeni binele și dreptatea. Ne luând în considerație aspectul utopic al acestei concepții, ce devine tot mai persistent în Epoca Luminilor, schema confruntării rămâne viabilă încă de la începuturi, unde prin basme se întâlnește ideea triumfului adevărului asupra naturii. Puterea naturii se demantează în fața ne puterii rațiunii, ce vine cu toată garnitura ei compusă din bine, adevăr și dreptate. În concluzie Kracauer susține că istoria este un proces de demitologizare, în care natura pierde în fața rațiunii.

O treaptă din acest proces de demitologizare este capitalismul. Gândirea sistemului economic capitalist face uz de resursele naturii, asigurând independența omului în raport cu forțele ei. Însă, nu trebuie să ne grăbim să credem că lucrurile stau până într-atât de simplu și să începem să-i aducem laude capitalismului, prin care omul a izbutit să scape de sub dominația naturii. Fără îndoială, capitalismul este un produs firesc al dezvoltării rațiunii, însă raționalitatea ce operează în capitalism este diferită de cea a omului. Ca să evidențieze această diferență, Kracauer divide *ratio*, care e raționalitatea sistemului, și *vernunft*, care e rațiunea însăși. În nici un chip nu se are în vedere ne preocuparea gândirii capitaliste față de om. Ceea ce o diferențiază este caracterul ei de a fi abstractă, dat fiind acest fapt gândirea capitalistă înglobează toate manifestările umane, iar cea mai mare obiecție ce i se poate adresa este neputința ei de a prinde conținutul particular al vieții. Rațiunea nu se lasă mulțumită de modul în care sistemele economice, politice și sociale sunt concepute printr-o formă abstractă. Contrar abstractizării, cunoașterea particulară a rațiunii nu face din intuiție o vedere opacă, fiind determinată nu de sensul brut al concretului prins în planul vieții naturale, ci într-un sens derivat.

Așadar, marca prin care se identifică raționalitatea este puterea ei de abstractizare, însă ea este insuficientă pentru rațiune, care tinde să întreprindă o cunoaștere înscrisă în conținutul concret al lumii.

Abstracțiunea specifică lumii contemporane are un dublu înțeles. Într-o accepție, abstractizarea depășește natura și se ridică pe o treaptă mai superioară a rațiunii. Începutul acestei detașări poate fi atestat chiar în ansamblul teoriilor mitologice în care, se mai pot urmări secvențe de dependență față de natură. Iar avântul abstractizării se

face manifest mai ales în domeniul științelor naturii din epoca modernă, în care se realizează această abstractizare. În astfel de condiții, abstracțiunea devine un surplus de raționalitate raportat la natură. Deci, interpretată în această accepțiune abstractizarea este un instrument eficient dobândit de rațiune pe parcursul confruntării sale cu natura.

Într-un alt înțeles, abstractizarea este condiționată ea însăși de natură. Natura în acest caz servește drept o condiție necesară pentru geneza abstractizării. Ceea ce vrea să însemne că abstractizarea este un rezultat firesc al progresului natural al rațiunii. Din acest punct de vedere, abstractizarea nu se mai poziționează pe o treaptă superioară în raport cu natura, deoarece punctul de plecare pentru acest înțeles este rațiunea. Această situație în care ne-m pomenit se califică ca fiind una de-a dreptul paradoxală, dacă nu chiar bizară.

Prin prisma naturii abstractizarea se prezintă ca fiind separată de ea, pe când prin prisma rațiunii aceasta este văzută ca o continuare neîntreruptă a dezvoltării naturale a rațiunii. Așadar, pornind de la rațiune, putem spune că abstractizarea este un rezultat firesc al evoluției naturale a rațiunii, caracterizat printr-un *formalism gol*, care de fapt degajă natura, dându-i un spațiu extins de manevre și împiedicând cunoașterea rațională să pătrundă în esența ei. În rezultat, dominația abstractizării desemnează faptul că procesul de demitologizare deocamdată mai continuă și ar fi poate prea pripit să anunțăm sfârșitul acestui proces.

În paralel cu acest dublu înțeles al abstractizării, pentru Kracauer prinde contur o importantă dilemă a gândirii contemporane exprimată în opțiunea de a rezista rațiunii sau în opțiunea de a se deschide în fața ei. Gândirea contemporană este cea care trasează granițele pe care tot ea nu le poate depăși. Câmpul de manifestare a gândirii contemporane este dirijat din cadrul sistemului economic. Relația dintre maniera contemporană de a raționa și sistemul economic o putem califica ca pe una de tip redundant, din simplul motiv că gândirea contemporană se reflectă în acest sistem pe care tot ea l-a edificat. Dezvoltarea frivolă și neconstrânsă a capitalismului inserează un accent tot mai pronunțat pe o gândire abstractă ieșită de sub control. De asemenea, această gândire capitalistă ne scufundă într-o falsă concretețe.

În loc să contribuie substanțial asupra procesului de reprimare a forțelor naturii de către rațiune, abstractizarea se întoarce împotriva omului. Din momentul în care ea își instaurează dominația netăgăduită, omul este expulzat de sub protectoratul rațiunii. Pe măsură ce rațiunea devine tot mai abstractă controlul asupra omului se pierde tot mai mult. Nu putem vorbi despre o compatibilitate între o gândire abstractă și o cunoaștere concretă, ca și între un om ce gândește abstract și o cunoaștere concretă, deoarece acestea se exclud reciproc. Astfel, omul revine într-o stare de frivolitate a forțelor naturale.

Kracauer este convins că dezvăluirea părții esențiale a omului se produce pe calea raționalității, revenită cu noi forțe din abstractizare în domeniul concretului. Etapa în care prevalează raționalitatea abstractă, reprezintă starea intermediară de dezvoltare la care a ajuns rațiunea. Iar formalizarea, ce rezultă din abstractizare, se afișează ca un procedeu prin care raționalitatea capitalistă resuscită naturalețe în viața omului. Aceasta revine prin platitudinea proprie ornamentelor de masă în care se estompează orice urmă de individualitate și în care *supraviețuiesc* exclusiv niște forme comune pentru toți.

Ca element și purtător al ornamentului, omul nicidecum nu figurează ca natură și *spirit*, adică ca o ființă vie întrupată, ce se incintă într-o tonalitate vastă de trăiri subiective. Ceea ce transpare în modul său de a fi în ornament este omul determinat de raționalitate. Un exemplu elocvent pentru această idee este fotografia, ce este unul dintre produsele raționalității, motiv pentru care din perspectiva concepției lui Kracauer i se atribuie statutul de ornament.

În compoziția acestui ornament, luând în considerație cazul unui portret, se include o persoană concretă. În cazul în care nu am întâlnit-o niciodată în carne și oase ne vine greu să spunem ceva despre aspectul subiectiv al vieții sale. În schimb, pentru a spune ceva despre acea persoană din poză, care e purtătoare a ornamentului, nu e nevoie de o experiență ca atare a ei. Persoana din fotografie servește drept eșantion în care se reflectă și prin care își află expresia ornamentul. Ceea ce se relevă la suprafață, dincolo de viața privată a subiectului, sunt ornamentele ce se atestă în el.

O idee similară întâlnim și la Roland Barthes în însemnările sale despre fotografie în pasajul în care se referă la fotografia lui Richard Avedon în care apare chipul lui William Casby [1, p. 35]. Ornamentul lui Kracauer rezonază cu ceea ce numește Barthes mască. Disponibilitatea fotografiei de a viza un sens general se efectuează pe baza măștii, care transformă un chip fotografic în *produsul unei societăți și al istoriei ei*.

Poate că în cazul ansamblului de fete *tillgirls* lucrurile sunt și mai vădite. Formele obținute din urma mișcărilor bine ordonate ale dansatoarelor corespund ornamentului, pentru care fiecare fata luată în parte este irelevantă. Organicul și individualitatea sunt neglijate în vederea imersiunii în anonim, fapt ce îndepărtează de adevăr. Cunoașterea abstractă „dizolvă contururile formei naturale vizibile” [6, p. 126], ceea ce corespunde cu o desubstanțializare a naturii.

Asupra ornamentului maselor la fel se aplică o dublă perspectivă, a naturii pe de o parte și a rațiunii pe de alta, din care se alcătuiesc înțelesuri contrare.

În primul înțeles, ornamentul maselor se dezvăluie din perspectiva naturii sau, mai exact, înțelesul ornamentului este captat din perspectiva teoriilor unității organice ale omului. În tabloul creat din această perspectivă ornamentul desubstanțializează natura. În aceste condiții reușesc să *supraviețuiască* doar acele elemente ale naturii ce deocamdată n-au ajuns să fie clarificate de rațiune. În fond, desubstanțializarea și clarificarea operate de rațiune ca un singur proces se suprapun formalizării. Clarificarea rațională a naturii presupune abstragerea unor forme valabile pentru cele mai multe cazuri ale ei, dar și excluderea elementelor a căror semnificație este irelevantă formei. Raționalitatea ce stă în spatele ornamentului reduce natura la o formă abstractă, secată de conținut prin desăvârșire. În cele din urmă, natura desubstanțializată este o natură formalizată printr-o gândire abstractă ce extrage doar forme, iar în ornamentele maselor întâlnim doar o natură formalizată. Exemplul artei tradiționale chinezești, în opinia lui Kracauer, ar trebui să illustreze această formalizare, deoarece elementele naturale ale peisajelor, precum ar fi copacii, apa, munții, se transformă în simple semne ornamentale lipsite de un miez organic. Golite de conținutul lor natural, ornamentele nu mai *ascultă* de natură, ci de legile cunoașterii adevărului. Aceste forme reziduale ale „complexului uman de odinioară”

compun ornamentul maselor. Elementele împrăștiate ale ansamblului uman sunt organizate într-un mediu sensibil după un principiu rațional în stare să diminueze natura într-o formă pură, ce depășește principiul ce-l dezvăluie pe om ca unitate organică.

Al doilea înțeles este oferit din perspectiva rațiunii, care, din câte s-a văzut, nu este identică cu versiunea ei din capitalism. Rațiunea, spre deosebire de raționalitatea capitalismului, nu este doar abstractă, ciuruind conținutul viu al naturii în vederea închistării sale în forme imuabile, ci rămâne acea rațiune prin care omul se poate face independent de natură. Intuit din planul rațiunii, ornamentul este și el o formă funciar ce se trage din natură, ce se voalează într-o formă abstractă. Ornamentul se cufundă într-un „cult mitologic”, care continuă să ne aducă la cunoștință posibilitatea omului de a se desăvârși prin eliberarea de dominația naturii. Deci, ornamentul nu se prezintă în nici un fel ca o separe de natură. În această accepție, ornamentul este rațional doar în măsura în care este comparat cu „reprezentările corporale concret nemijlocite” [6, p. 126]. În esență ornamentul este „o manifestare crasă a naturii în elementul ei cel mai inferior” [*ibidem*]. Acesta fiind motivul pentru care omul este abandonat în schimbul unui gol abstract ce este vizat de raționalitatea capitalistă din spatele ornamentului.

Raționalitatea proprie capitalismului se abate de la mersul firesc al istoriei în care rațiunea prinde la puteri în vederea abolirii presiunilor venite din partea naturii, *i.e.* rațiunea trebuie să fie mijlocul prin care omul s-ar face independent de natură. Inflexiunile iluministe ale rațiunii converg în aspirația de a pătrunde până-n *măduva* naturii, cu scopul de a o face accesibilă cunoașterii. În acest plan al cunoașterii naturii se ivește marele privilegiu de a deține control asupra ei. Ca să fie de succes, proiectul iluminist al modernității sondează resursele ce l-ar duce până la un bun sfârșit. Suma factorilor economici, politici și sociali prilejuiește apariția raționalității (*ratio*) specifică capitalismului. Cel mai distinctiv semn al acestei raționalități este abstractizarea, identică cu formalizarea, în care omul nu-și mai găsește nici un loc. Rezultă că raționalitatea specifică capitalismului face un pas dialectic înapoi spre natură, iar omul, în loc să fie eliberat, este scos din modul de ei funcționare. Atât raționalitate abstractă, cât și natura manifestă o nepăsare față de subiectivitatea omului viu. Fluxul etanș al raționalității capitaliste, ca și acel al naturii de altfel, își continuă calea fără participarea directă a omului.

Raționalitatea în versiunea ei capitalistă, în loc să-și asume un rol de frunte în menținerea mizei confruntării duse cu natura pentru emanciparea omului de sub *farmecele* ei, își schimbă macazul și se alătură naturii abandonând acest proiectul uman. Chiar în sânul acestei raționalități se naște un element natural. Proprietatea originală al acestui element natural desemnează lipsa de transparență expusă în incapacitatea omului de a pătrunde în miezul lui. Natura și raționalitatea există *din capul lor*, ne luând în considerare, ba chiar ignorând în chip manifest orice implicare umană. Ele funcționează în afara omului, care nu are nici o atribuție la modul lor de a fi.

Unitatea organică, cosmopolită chiar, a omului este absorbită de ornament. În pofida acestui fapt, nu putem vorbi despre o recoltare a fundamentului uman din urma înlăturării determinărilor sale organice. Doar o componentă a masei este ceea ce rezistă înlăturării aspectului organic, aflată pe picior de egalitate cu elementele formale produse prin abstracție în care omul ca atare este o *persona non grata*.

Așadar, lucrurile se află într-o coeziune organică naturală. Rațiunea *destramă* în fragmente această coeziune. Figura umană, de exemplu, este descompusă de rațiune pentru a fi apoi re-compusă pornind de la un adevăr general stabilit într-o formă vagă. Raționalitatea produce un model pentru mase eliminând orice element natural. În pofida acestui fapt, raționalitatea este slabă, pentru simplul motiv că în situația acestor figuri (modele, ornamente) nu prevede posibilitatea cunoașterii efective ce pornește de la condițiile clarității și transparenței ale respectivelor forme. Totodată, pe lângă această incapacitate, raționalitatea nu deține suficiente resurse pentru a-i diferenția pe oameni în mase.

După Kracauer, natura se refugiază de rațiune în planul abstractizării, ce se cataloghează, de fapt, ca o modalitate a rațiunii. Natura și abstractizarea împart aceeași apatie manifestată față de fluxul trăirilor subiective ale unui om concret. Natura și rațiunea abstractă excelează printr-o uniformizare în care toate elementele au aceeași pondere. Controlată parțial, natura continuă să persiste sub stratul raționalității abstracte. Camuflată în așa mod, ea face uz de semne abstracte pentru a se expune pe sine însăși.

Capacitatea unui semn de a se racorda la altceva decât ceea ce este, delimitează un semn abstract de unul ne abstract. Această diferență se învederează mai intens dacă aducem în discuție simbolul, a cărui esență constă în crearea unui racord dintre cel puțin două obiecte ce nu au nimic în comun dintr-un punct de vedere natural. Kracauer pomeneste despre faptul că popoarele primitive și culturile religioase traduceau raționalitatea, ce avea putere asupra oamenilor ca simboluri.

Raționalitatea transpusă în ornamentul maselor disturbă puterea semnelor de a se referi la altceva, precum ar fi sensul original al unui obiect. Ornamentele rămân *mute*, *i.e.* ele nu sunt la fel de grăitoare ca semnele care inițiază o coeziune dintre forma lor și conținuturi cu sens. Dezmușirea ornamentelor este obturată de raționalitatea ce le produce. Ornamentul este un semn de suprafață care se reprezintă pe sine însuși și care corespunde cu forma vidă a cultului în care se face vădită lipsa de sens. Oricare o fi el sensul ornamentului efectiv nu are spațiu de manevră, motiv pentru care nu se poate depista în lipsa unei căi de exprimare. În lipsa sensului rămâne doar o formă vidă care se exprimă singur pe sine, nimic mai mult. Probabil, una dintre cele mai importante concluzii ale lui Kracauer se referă la dezacordul dintre raționalitatea capitalistă și rațiune, din care reiese o recădere în mitologie a ornamentului.

Fotografia în timp și în afara timpului

Chiar dacă apare pe o suprafață compusă din mii de puncte granulate imaginea fotografică nu poate fi redusă la acestea. Mai mult decât atât, imaginea fotografică nici nu se referă la aceste puncte, ci la obiectul ce apare și se profilează în ea. Obiect al fotografiei devine tot ce poate fi întâlnit în experiența noastră cotidiană, pornind de la o persoană familiară nouă, pe care o cunoaștem bine datorită imersării sale în efectivitatea mediilor noastre de trai și ajungând la o persoană cunoscută indirect doar datorită mediilor puse la dispoziție de internet sau tv printr-o sumă enormă de texte, poze sau material video, în afară de asta suntem capabili să recunoaștem într-o fotografie casa bunicilor noștri din satul lor natal, dar la fel de bine putem recunoaște și Colosseum-ul pe care unii din noi nu l-au văzut niciodată în realitate, la asta se mai adaugă și dexteritatea de a identi-

fica într-o poză un eveniment, indiferent de prezența noastră la el, fie vine vorba despre o poză de la woodstock sau de la nunta unui prieten. Cu ajutorul fotografiei străpungem spațiul și timpul, întâlnind obiecte aflate la o distanță imensă în Univers precum o gaură neagră sau evenimente istorice dintr-un trecut irevocabil, precum debarcarea trupelor aliate în Normandia redată în fotografiile lui Frank Capra. Experiența anterioară servește drept condiție pentru recunoașterea unei persoane concrete dintr-o poză. În cazul în care fotografia este veche și-și pierde contactul neîntrerupt cu prezentul, suntem predispuși să avem încredere în ceea ce vedem, din simplu motiv că dispunem de o minimă siguranță pentru a legitima relația de asemănare dintre fotografie și realitate. De regulă, însoțim fotografiile cu o confirmare relatată printr-o tradiție orală că, de exemplu, persoana din fotografie e de fapt cineva anume în tinerețe, care din cauza scurgerii anilor nu mai arată acum la fel ca în poză. În condițiile în care această tradiție orală, ce vine în pachet cu o fotografie trecută în timp, lipsește – un fapt prin care se atestă obturarea contactului efectiv cu prezentul, identitatea persoanei fotografiate va fi greu de reconstruit, dacă nu chiar imposibil. Dintr-un punct de vedere ontologic, o fotografie veche devine cu atât mai problematică cu cât ea nu mai satisface sarcina trimiterii către un obiect concret din realitate, precum ar fi o persoană vie.

Kracauer, a cărui concepție cu privire la fotografie și tehnică în genere o vom analiza în amănunt în acest articol, susține că *asemănarea nu mai servește la nimic*, [6. p. 82] odată ce persoana apărută în fotografie nu poate fi regăsită în realitatea efectivă a celui care se uită la o fotografie cu ea. Un raport de asemănare se edifică pe baza corelării a cel puțin doi factori, dintre care unul trebuie să conțină criteriul de adecvare pentru altul. Atestarea unei asemănări dintre o imagine fotografică și obiectul reprezentat de ea presupune o serie de experiențe anterioare în care respectivul obiect a fost perceput în mod original și care servește drept un criteriu de validare pentru recunoașterea sa printr-o sinteză de asemănare. În cazul în care acest set de experiențe lipsește, asemănarea nu-și poate împlini sarcina. În virtutea faptului trecerii timpului, omul *viu*, contemporan cu momentul în care a fost fotografiat sau cel puțin aflat într-o apropiere relativă cu acel moment, este pulverizat și dat dispariției, iar ceea ce rămâne este ansamblul formelor vestimentare de epocă în care se înfățișa persoana din fotografie. În cele din urmă, cei care n-au avut nici o experiență perceptuală (originală) cu obiectul fotografiat sunt tacit obligați să admită că cel din fotografie e un acel cineva despre care se spune că e.

În acest sens, fotografia se determină ca o posibilitate de recuperare a trecutului. Amintirea unei experiențe anterioare în care a fost întâlnit obiectul fotografiat se determină ca o condiție necesară pentru stabilirea unui raport de asemănare. Cunoașterea momentului trecut în care cineva a fost prins de cameră într-un fel anume nu este totuși lipsit de lacune. Cea mai „gravă” scăpare scoate la iveală incapacitatea amintirii, a cărui resort este experiența originală, de a reconstitui modul exact în care era la momentul fotografierii obiectul ce apare *acum* în fotografie. Motiv pentru care, în lipsa experienței și respectiv a amintirii unui obiect, cel care se uită la o fotografie trebuie să cedeze în fața declarațiilor că în poză apare anume *această* persoană într-un mod al ei de a fi dintr-un trecut îndepărtat. La nivel ordinar, cunoașterea trecutului prin fotografie are loc în lipsa obiectului reprezentat de ea.

O fotografie făcută într-un prezent recent dezvăluie chipul cuiva care printr-un minim efort poate fi întâlnit într-o experiență directă cotidiană. Posibilitatea de a întâlni originalul este inclusă în registrul experiențelor noastre directe. În opusul fotografiilor în care se reflectă câmpul prezentului recent stau fotografiile în care legătura cu prezența efectivă a originalului nu se atestă în nici un chip. Astfel încât, în fața mea în cea mai ultimă instanță va sta doar chipul din fotografie. Corelarea cu originalul nu este posibilă. Asta nu înseamnă că fotografia își pierde funcția sa de trimitere la un obiect. Dimpotrivă, referirea persistă. Or, aici avem două laturi în care raportarea la referentul fotografiei rezonază în funcție de prezența sau absența lui în amintirea celui care se uită la o fotografie.

Dacă e să ne referim în continuare la exemplul lui Kracauer cu fotografia unei *dive*, care între timp a devenit bunică, va fi evident că, pe de o parte, va fi cineva care își aduce aminte de bunică pe baza unor experiențe directe anterioare, cum ar fi copiii ei, iar pe de altă parte, vor fi cei care n-o pot recupera în amintire din simplu motiv că n-au întâlnit-o așa cum se arată în fotografia respectivă. Celor din urmă nu le rămâne decât să accepte *dive* din fotografie ca fiind bunica lor dintr-un trecut îndepărtat.

Din câte se vede, imposibilitatea de a întâlni obiectul în experiență, dar și lipsa amintirii unui mod de a fi dintr-un trecut îndepărtat al acestuia, deturneză referința fotografiei de la obiectul original către ea însăși. Prin urmare, medierea care de regulă leagă omul dintr-o poză cu prezența lui efectivă este obstrucționată, astfel încât fotografia devine izolată și ruptă de originalul său în condițiile în care nu există nici o amintire a originalului și nici a unei posibilități de a-l atesta în experiență pe acesta.

În consecință chipul din fotografie își găsește ecoul în originalul de care ne putem aminte și pe care îl putem atesta în cotidian. În celălalt caz, raportul se va reduce la un privitor și la o fotografie, care se referă la ceva despre care nu putem spune nimic în cuprinsul experienței directe efective sau amintirii în care acesta poate fi readus. Altfel spus, raportul se reduce strict la doi operatori, și anume la privitor și la imaginea fotografică.

Totuși, vizarea nu dispare cu totul, aceasta nu este îndreptată către ceva concret ca atare, ci către unele chestiuni luate în genere. Deși referințele ei nu dezvăluie identitatea ca atare a obiectelor, determinându-le la un nivel general, fotografia continuă să se refere la ele prin ceea ce este reprezentat în ea. Nu voi avea nici un dubiu că ceea ce se arată într-o poză dintr-o revistă de specialitate este o persoană care ține în mână o lulea, dar fără amintirea și întâlnirea ei, ba și mai mult, fără mărturia altor persoane care au cunoscut-o, nu voi putea spune cine este anume această persoană.

Racordarea directă la un obiect presupune o cuplare din care rezultă o influență suportată de operatorul (subiectul) interacțiunii pentru care obiectul se deschide într-o dimensiune a unei istorii autentice de experimentare și cunoaștere din care se desprinde o semnificație. Revenind la exemplul cu fotografia divei, se observă modul în care nepoții acesteia sunt nevoiți să accepte că în această poză este reprezentată bunica lor, chiar dacă nu-și pot aduce aminte că arăta astfel în tinerețe.

În vederea completării acestui exemplu, să revenim la fotografia unei persoane care ține în mână o lulea. Despre ea sunt constrâns să spun că este Mircea Eliade, dar de unde știu eu că cel din poză e anume Mircea Eliade? De fapt, văd un bărbat chel, cu niște ochelari mari cu lentile groase, care ține o lulea. Sunt anunțat prin pregătirea mea

culturală, în care m-am format, că cel din fotografie este Eliade, în pofida faptului că nu l-am întâlnit niciodată în carne și oase.

Interesul pentru fotografiile vechi devine mai mare îndeosebi atunci când realizăm că acestea re-aduc în fața ochilor o persoană care a încetat să mai fie în felul în care e reprezentat în imaginea fotografică. Deci, nu mai trimite către o persoană ca atare, pe care, dacă vrem, o putem atesta în experiență. Mai mult decât atât, Kracauer utilizează calificativul vieții pentru a revela neputința revenirii în punctul său în clipa din care a decurs în primă instanță persoana din fotografie.

În astfel de condiții asemănarea sau *mimesis-ul* platonice, ceea ce ar trebui să caracterizeze un semn iconic, precum și este în particular fotografia, este sistată în baza faptului că nu mai servește la nimic. Este necesar să atragem atenția asupra faptului că Kracauer nu vorbește despre o înlăturare a asemănării din rândul atributelor fotografiei. La fel ca și în cazul funcției de referință, imaginea fotografică nu suspendă asemănarea, ci o întreține la un nivel general. Stratul ce-l preocupă pe Kracauer se regăsește în cel mai concret mediu cotidian cu putință. Motiv pentru care ne uităm cu alți ochi, dintr-un alt prezent, la prezentul trecut dintr-o poză fotografică. Acele forme prin care cineva se manifestă și în aceeași măsură își revelează identitatea sunt întâlnite în câmpul prezentului viu, ca mai apoi, odată cu succesiunea neîntreruptă a timpului, să le evacueze din actualitate. Așadar, revenind la exemplul de mai sus, nu-mi amintesc de acel cineva că era exact așa cum apare în fotografie. Persoana de care îmi amintesc nu seamănă cu persoana din fotografie. Prin urmare, între persoană amintită și persoana din fotografie se iscă o disonanță la nivelul recunoașterii. Iar dacă nu mai percep persoana de care îmi aduc aminte - o condiție indispensabilă pentru recunoașterea ei - ce-mi rămâne să văd în această fotografie? Dat fiind acest fapt, percepția nu se circumscrie în identificarea persoanei ca atare. Percep fără nici un impediment o persoană care îmi este necunoscută din cauza lipsei unei amintiri în care ea ar apărea măcar aproape la fel ca în fotografie. În felul în care urmează aflu că în fotografie e reprezentat cineva pe care îl știu, însă nu-mi pot aduce aminte că a fost în modul în care mi se arată în fotografie. În rezultat, reiterez întrebarea: Ce-mi rămâne să fac? Să cedez sub presiunea dovezilor venite din partea unor martori care dețin o amintire a chipului specific livrat în fotografie. Dovezi care, de altfel, pot fi și ele obținute nu neapărat din prima sursă, adică dintr-o experiență originală, ci *din auzite*. O altă opțiune pe care aș avea-o în lipsa unei conexiuni dintre amintire și fotografie ar fi să-mi plimb privirea peste întreaga suprafață a fotografiei, oprindu-mă la fiecare detaliu aparte, cum ar fi, de exemplu, particularitățile vestimentare.

Kracauer descrie perspectiva din care bunica în percepția nepoților, care n-au cum s-o țină minte tânără și zveltă, se afișează drept un manechin al unei perioade de timp deja trecute „ce ilustrează propriul său veșmânt temporar” [6, p. 83]. Persoana ce nu mai este vie se fragmentează și se diluează în detaliile specifice ale vestimentației și ale coafurii de epocă, ce sar în față și captează atenția. Fiind redusă la aceste amănunte, persoana se refășionează într-o mostră pe care se afișează acestea. Lipsa *purtătorului* dislocă atenția în planul formelor prin care acesta se face văzut. În rezultat, avem de-a face cu o serie de decorațiuni patente ce se desprind de *soclu* pe care apar și se fac autonome.

Persoana, bunica din exemplul lui Kracauer, este transformată într-un soi de suport sobru pe care se distinge această ornamentare. Retragerea persoanei propriu-zise din

componentele degajării sale vestimentare stârnește prilejul de captare a unei clipe din ireversibila succesiune a timpului de către cel care se uită la fotografie. Totuși, Kracauer ține să clarifice, timpul nu este fotografiat în același fel ca zâmbetul de pe buzele divei sau cocul din coafura acesteia, prin urmare, fotografia poate să reprezinte timpul prin tot ce se conține în ea. Iar dacă fotografia ar putea cumva să confere durată acestor componente, atunci, fiind durabile, nu s-ar reține în afara timpului. Mai mult decât atât, în mod contrar, conchide Kracauer, timpul și-ar face imagini din aceste componente - din zâmbetul și cocul divei. Kracauer sesizează o incompatibilitate în raportul dintre fotografie și timp, care, în principiu, devine și mai evidentă odată cu trecerea timpului. Imaginea fotografică stă pe loc, nu are durată inerentă, ceea ce o poziționează în afara timpului.

Trebuie să fim atenți în acest moment la straturile prin care ne este dată o fotografie și să nu confundăm suprafața reică a imaginii, pe care o experimentăm direct, cu imaginea ca atare în care ne apare un chip de om. Discordanța ce separa fotografia de timpul *viu* se atribuie imaginii și nu suportului pe care aceasta apare. În mod cert, suportul are o durată și se poate învechi printr-o schimbare de culoare, în cazul hârtiei, sau poate să-și piardă din intensitate și contrast dacă vine vorba despre uzajul tehnic al unui ecran. Deci, având o durată, noi mergem mai departe în timp, iar imaginea fotografică a unui chip nu se mai urnește din locul în care a fost *concepută*, fiind scoasă din fluxul viu al lucrurilor din lume.

Raportul dintre fotografie și amintire

Încă o legătură pe care o stabilește Kracauer este aceea dintre fotografie și istorism. Pornind de la filologia goethiană, care e guvernată de principiul gândirii istorice, Kracauer clarifică esența istorismului. Conform istorismului, se poate vorbi despre ce este un fenomen doar dacă acesta este recuperat prin geneza și succesiunea lui temporală. Pornind de la dorința de a surprinde realitatea istorică a unui eveniment, trebuie să acceptăm condiția unei refaceri fără lacune în succesiunea lui temporală. În istorism este alimentată convingerea că sensul unui eveniment poate fi cunoscut în condițiile în care acesta este reflectat fără cusur în orice moment din evoluția sa temporală. Cu cât mai exact este reflectat evenimentul în continuumul lui temporal, cu atât mai mult cresc șansele de a revela adecvat sensul acestuia.

În paralel cu istorismul și fotografia își revendică dreptul de a ilustra un continuum. Or, spre deosebire de istorism, fotografia înfățișează un continuum spațial. Chiar dacă se deosebesc prin faptul că urmăresc să ilustreze diferite nivele ontice ale realității - timpul și spațiul - istorismul și fotografia au în comun tendința „obsesivă” de a înfățișa *tot* cu amănunt fără implicarea vreunui criteriu de cuantificare a importanței unui element față de altul. Atât istorismul, cât și fotografia pistonează în reținerea și arătarea tuturor detaliilor ale unei scene sau ale unui eveniment. Motiv pentru care Kracauer se simte îndreptățit să relateze funcția istorismului prin operarea fotografierii. Prin urmare, istorismul fotografiază timpul în neîncetata continuare a lui, iar această fotografie temporală se regăsește într-un „film gigantic” [6, p. 84] în care sunt acroșate toate laturile posibile luate împreună.

În prelungirea scurtei sale analize cu privire la raportul dintre istorism și fotografie, Kracauer se implică în explorarea legăturii dintre fotografie și amintire. Cu ajutorul

ambelor ne putem recupera trecutul. Diferențele între acestea apar în câmpul manierei în care ne sunt livrate lucrurile din trecut. Din capul locului, pentru o delimitare tranșantă între conceptele fotografiei și cele ale amintirii e firesc să fie descris modul în care funcționează acestea două. Așadar, amintirea în esența ei nu poate fi niciodată exhaustivă, atrăgând după sine crâmpoșe de conținut spațial sau temporal: „Amintirea nu cuprinde ca atare nici o apariție spațială totală și nici derulare temporală totală a faptului vizat de ea” [6, p. 84].

Datele precise sunt irelevante pentru amintire. Fluctuațiile ei dinamitează distanțele temporale. Fiind selectivă în funcție de structura și scopul ei, amintirea, după Kracauer, poate refuza, falsifica sau accentua unele aspecte ale obiectului său. Evidența acestui fapt îl putem urmări în oricare amintire individuală deținută de fiecare din noi. Indiferent de conținutul scenelor de care își amintește un om, aceste scene *semnifică ceva cu privire la el însuși, fără ca el să știe neapărat ce anume semnifică ele*. Se are în vedere implicarea, participarea directă, prezența în miezul evenimentului în care cineva este afectat în câmpul unui larg diapazon de trăiri. Simplul fapt că amintirile sunt păstrate indică o semnificație aparte pentru subiectul care e și deținătorul acestora.

Una și aceeași scenă poate avea o semnificație cu totul aparte pentru cineva anume, însă această semnificație nu poate fi distribuită cu aceeași valoare altcuiva pe care aceasta nu-l atinge absolut cu nimic. În acest context, semnificațiile nu mai sunt ca niște bunuri comune, distribuite omogen. În urma interacțiunii mele cu un lucru pe care-l consider ca având o valoare pozitivă sau negativă pentru mine, se desprinde o istorie particulară a corelării mele cu acesta din care se reifică o semnificație ce mă vizează în particular doar pe mine.

Nicidecum nu se are în vedere faptul că sensul unui lucru rămâne izolat la nivelul experimentării sale subiective. Dimpotrivă, la nivelul intersubiectivității recunoaștem un sens al lucrului, care este valid atât pentru mine, cât și pentru altcineva. Altfel spus, în sensul unui lucru se reflectă esența sa, care poate fi prinsă de oricine, și de aceea vom avea în vedere același sens atunci când vom vorbi despre, de exemplu, un cal. La acest nivel eidetic, fără să sufere vreo schimbare, calul rămâne cal pentru oricine. Însă la un nivel particular forma generală a calului se umple cu un conținut provenit dintr-o experiență subiectivă. Având în față un cal, îl voi identifica fără probleme că este un cal, dar totodată îl voi experimenta ca pe anume acest cal, ce stă în fața mea și paște. Concretitudinea *acestui* cal în nici un chip nu-i denaturează sensul lui de cal în genere. Mai probabil ar fi să spunem că îl întregeste prin adăugarea unei dimensiuni cotidiene. Suntem capabili să vorbim din perspectiva aceluiași sens despre un lucru, dar mai avem în vedere și un sens particular valabil pentru fiecare din noi. Ceea ce face ca o întâmplare să se aglutineze în memorie este sensul ei distinct rezultat dintr-o experiență subiectivă originală.

În filmul *Rashōmon* în regia lui Akira Kurosawa se prevede aceeași idee a sensului particular diferit de la om la om dat unei singure situații. Reconstituirea are loc prin istorisirile mai multor participanți și martori oculari, printre care se numără banditul, soția, samuraiul și tăietorul de lemne. Cu toate că reflectă o singură scenă, reamintirile variază de la unul la altul. Ceea ce le determina să fie diferite este sensul particular prin care s-a acordat fiecare la acea împrejurare.

Așadar, amintirea păstrează un dat în virtutea faptului că el semnifică ceva. Fotografia surprinde datul ca pe un continuum spațial sau temporal, ceea ce vrea să însemne că amintirea și fotografia sunt organizate după principii diferite. Amintirile nu se confundă cu reproducerile fotografice. Din perspectiva fotografiei, evenimentele reproduse apar ca simple fragmente, deoarece, susține Kracauer, fotografia nu reflectă și nu dezvăluie sensul evenimentelor, datorită căruia acestea încetează să fie niște simple fragmente spațiotemporale. Modul propriu în care lucrează fotografia este tăgăduit de amintire, pentru care tot conținutul fotografiei reprezintă „un amalgam compus în cea mai mare parte din deșuri irelevante” [6, p. 85].

Un loc aparte în câmpul analizei lui Kracauer îl ocupă conținutul de adevăr al imaginilor amintirii (obiectelor amintite). Imaginile amintirii rămân confuze, ambigue și „mate ca sticla opalescentă”, [6, p. 85] fiind împotmolite în activitatea nestăpânită a pulsionilor. Ceea ce le limpezește este cunoașterea. Facultatea cunoașterii eliberează conștiința de pulsunile sufletului și o ajută să rețină în amintire conținuturi ce vizează adevărul condensat într-o imagine pe post de prototip. Anume la conținutul acestei imagini se reduc toate celelalte imagini ale acestui obiect. În cuprinsul imaginii model a amintirii este derulat „ceea ce e cu adevărat e de neuitat”, [6, p. 86] astfel încât „imaginea din urmă a unui om este istoria lui autentică” [6, p. 86]. Din această imagine sunt excluse toate elementele și părțile irelevante, care nu corespund sensului *adevărat* al obiectului amintit, dar mai bine-zis al omului ce s-a întâlnit cu aceste obiecte. Omul înfățișează istoria lui autentică prin imersiunea unor fragmente din conformația lui naturală și coeziunea aparentă a individualității sale.

Kracauer apelează la exemplul monogramei pentru a consolida ideea lui cu privire la *cea din urmă* imagine model întipărită în memorie, care este clădită ca urmare a unei selecții înfăptuite după criteriul ponderii semnificațiilor acordate împrejurărilor din viața unui om. Monograma, asemeni conformației naturale, este constituită din linii arcuite ce se întrepătrund și din care se formează numele unei persoane. Specificul monogramei constă în capacitatea de a concentra în câteva linii arcuite ce se întrepătrund numele și prenumele unei persoane. Aceste linii, după Kracauer, au tocmai în calitatea lor de ornament, semnificație. Probabil, la rândul ei și *cea din urmă imagine* deține proprietatea de a însuma toate aspectele valoroase pentru viața unui om.

Din această cauză Kracauer este de părerea că mai curând vom putea descoperi o istorie autentică într-o legendă sau într-un basm genuin, fiind concentrată în ele la fel ca și în cazul monogramei, decât într-o fotografie a unui om în care „istoria sa este îngropată sub un strat de zăpadă” [6, p. 86].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Barthes. R. Camera luminoasă. Cluj: Ideea Design&Print, 2010. 110 p.
2. Coccia. E. Viața sensibilă. Cluj: Tact, 2012. 114 p.
3. Flusser. V. Gesturi. Cluj: Ideea Design&Print, 2015. 240 p.
4. Flusser. V. Pentru o filosofie a fotografiei. Cluj: Ideea Design&Print, 2003. 128 p.
5. Heidegger. M. Ființă și timp. București: Humanitas, 2012. 676 p.
6. Kracauer. S. Ornamentul maselor. Cluj: Tact, 2016. 427 p.

**CHESTIONAREA FILOSOFICĂ:
PRACTICA RADICALĂ A LUI OSCAR BRENIFIER
PHILOSOPHICAL QUESTIONING:
THE RADICAL PRACTICE OF OSCAR BRENIFIER**

**Alexandru COSMESCU, doctor în filologie,
Institutul de Istorie
khoraa@gmail.com**

Rezumat

În textul de față sunt analizate aspectele esențiale ale practicii de chestionare filosofică, o formă de filosofare în tradiția socratică cultivată de Oscar Brenifier. Sunt subliniate aspectul radical democratic al acesteia (oricine poate chestiona, oricine poate fi chestionat, independent de backgroundul social sau intelectual al acestuia), pedagogia radicală a lui Brenifier (însăși practica de chestionare cultivă celui chestionat o serie de atitudini care îi permit, ulterior, să repete acest proces cu alții) și angajamentul radical față de o formă de filosofare orală și improvizatională.

Cuvinte-cheie: *practică filosofică, consultație filosofică, chestionare radicală, Oscar Brenifier.*

Summary

In the present text we analyze several essential aspects of philosophical questioning, a form of philosophizing in Socratic tradition, cultivated by Oscar Brenifier. I emphasize its radically democratic aspect (anyone can question, anyone can be questioned, regardless of her social or intellectual background), Brenifier's radical pedagogy (the practice of questioning itself develops, in the questioned person, several attitudes that allow her to repeat the same process with others), and the radical commitment towards a form of oral and improvisational philosophizing.

Keywords: *Philosophical Practice, Philosophical Consultation, Radical Questioning, Oscar Brenifier.*

Articolul de față își propune trecerea în revistă a câtorva aspecte fundamentale ale practicii filosofice în stilul lui Oscar Brenifier. Sursa de bază a familiarizării cu această practică a fost participarea, pe parcursul anilor, la cinci seminare internaționale rezidențiale de filosofie practică organizate de O. Brenifier, precum și practica de consultație filosofică pe care am desfășurat-o, săptămânal, *online* și față către față, în perioada 2017-2019, sub supervizarea lui Brenifier și a altor filosofi practicieni, în cadrul Institutului pentru Practici Filosofice. În cadrul acestui articol, voi porni de la o descriere a ce se întâmplă efectiv într-o ședință de consultație filosofică, identificând aspectele esențiale ale practicii de chestionare; ulterior, voi examina, în baza unei prezentări inedite a lui O. Brenifier, două aspecte ale lucrului asupra atitudinilor în contextul practicii filosofice; în al treilea compartiment al acestui articol mă voi opri în detaliu asupra structurii și funcțiilor lucrului în grup în cadrul atelierelor de filosofie; voi trece în revistă specificul lucrului *online*, care, surprinzător, devine unul dintre mediile predilecte pentru filosofia practică. În cele din urmă, voi reliefa trei dimensiuni ce subliniază caracterul radical al practicii filosofice în stilul lui Oscar Brenifier.

Ce se întâmplă într-o ședință de consultație filosofică?

„Practica filosofică” în stilul lui Oscar Brenifier [cf. 1] constă, de obicei, într-o interacțiune verbală dintre două sau mai multe persoane care reflectează împreună, pornind fie de la o întrebare pe care una dintre aceste persoane o consideră relevantă personal, fie de la un text filosofic clasic, un obiect artistic, un exercițiu etc. Formatul de dialog între două persoane este numit, în comunitatea practicienilor, „consultație”; atunci când dialogul este practicat în grup, poartă, de obicei, numele de „atelier”. Diferența dintre o „consultație” și un „atelier” nu este una tranșantă: ambele operează în moduri similare, deși, evident, fiecare dintre ele permite recursul la tehnici diferite – sau accentul pe aspecte diferite.

Punctul de pornire al unei consultații contează mai puțin, deși, în practică, cea mai răspândită variantă de începere a unei ședințe rămâne a fi o întrebare pusă de persoana care solicită consultația. De obicei, este o întrebare care vizează însuși felul de a fi în lume al persoanei care a venit să solicite acea ședință – numită, de obicei, în comunitatea practicienilor de consiliere filosofică, „client”. Specificul acestui punct de pornire determină, într-o mare măsură, cursul pe care îl ia conversația. Relevanța personală a întrebării puse este cea care face conversația să revină permanent la o sferă a „personalului”, utilizată ca fundal al explorării teoretice.

O persoană pune o întrebare. De obicei, o întrebare care o vizează *personal* – care o vizează anume pe ea ca persoană. Respectiv, inițiativa explorării acestei teme îi aparține clientului – el decide *ce anume* se va explora. Însă, din acel moment, se instaurează o asimetrie între participanții la dialog – în bună tradiție socratică. Asimetria despre care este vorba aici e una a rolurilor atribuite participanților: după întrebarea inițială a clientului, rolul de „interogator” revine practicianului.

Cu titlu de ilustrare, atât a uneia dintre strategiile posibile de începere a unei ședințe de practică filosofică, cât și a stilului de desfășurare a ei, prezentăm, în traducere, un fragment dintr-o transcriere a unui dialog între Oscar Brenifier și o clientă a lui, Virginie [2]. Întrebarea cliente era: „A filosofa te face oare mai bun?”

„Brenifier: Ce sens dai întrebării tale? Dacă întrebarea mea ți se pare grea, alege termenul care, după tine, merită elucidat.

Virginie: Mai bun, pe care l-aș defini în felul următor. Este mai bun cel care e mai capabil să se conducă de regulile morale sau de cele ale societății.

B: Avem aici o intersecție unde se prezintă două concepte: morală, societate. Care ți se pare cel mai important?

V: Morala.

B: În acest caz, obținem: este mai bun cel care e mai capabil să se conducă de regulile morale. Ești de acord?

V: Da, desigur.

B: Dar atunci care ar fi sensul verbului *a filosofa*?

V: Filosofarea permite găsirea unui sens al vieții mele.

B: Avem aici de a face cu aceeași idee? A fi mai capabil să te conduci de regulile morale și a găsi un sens vieții înseamnă același lucru?

V: Nu, pentru că a căuta un sens e ceva strict personal, în timp ce morala este colectivă sau, cel puțin, dirijată spre alții.

B: Obținem deci următoarea reformulare a întrebării inițiale: ceea ce permite descoperirea unui sens al vieții permite oare să devii mai capabil să te conduci de regulile morale? Asta are sens pentru tine?

V: Nu, e perfect obscur pentru mine.

B. În acest caz, înseamnă că ai deja răspunsul la întrebarea ta. A filosofa nu poate, în acest sens, să te facă mai bun. De ce m-ai căutat atunci ca să examinezi această preocupare?

V. De fapt, aș dori să fiu mai morală în existența mea. Mai mult asta e preocuparea.

B: Deci, ce ar putea fi moral în actul de a filosofa – care, pentru tine, e ceea ce poate să ajute la găsirea unui sens vieții tale?

V: Filosofarea poate fi un exemplu pentru alții.

B. Exemplu de ce?

V. Nu știu.”

Ceea ce observăm, citind o asemenea transcriere, este în primul rând asimetria rolurilor.

Brenifier – în calitate de filosof practician – este cel care pune întrebări; Virginie, ca și clientă, răspunde la ele. Asimetria unei ședințe de practică filosofică este menținută, în acest fel, pe toată durata ei. În timpul unei ședințe, activitatea esențială a practicianului este să pună întrebări, având, mai rar, alte tipuri de intervenții discursive – parafraze, obiecții, explicații. Clientului i se solicită să răspundă la întrebările puse.

Ceea ce se urmărește, prin întrebări, este, în primul rând, scoaterea la iveală a unor lucruri care erau implicate în formularea inițială a întrebării clientului sau în replicile sale ulterioare. În această ședință, clarificarea este una a „sensului personal” al conceptelor-cheie din întrebarea pusă de Virginie. Astfel, întrebarea ei, *A filosofa te face oare mai bun?* se transformă, după un proces de elucidare a sensului, în „ceea ce permite descoperirea unui sens al vieții permite oare să devii mai capabil să te conduci de regulile morale?” – o formulare destul de greoaie, care i se pare „perfect obscură” interlocutoarei lui Brenifier, deși Brenifier utilizează, în reformulare, doar definirea / precizarea sensului termenilor pe care i-a propus-o clienta sa: „a filosofa” devine „ceea ce permite descoperirea unui sens al vieții”, iar „mai bun” devine „mai capabil să te conduci de regulile morale”. Ceea ce se descoperă, prin această reformulare, este că o întrebare inițială care utilizează cuvinte aparent clare și, iarăși aparent, cu o valoare afectivă specială pentru client se transformă în ceva „perfect obscur” atunci când pentru „cuvintele mari” se utilizează reformulări cotidiene. O întrebare de tipul *a filosofa te face oare mai bun?* pare să fie o interogație cu privire la valoarea pe care poate să o aibă filosofarea pentru viață; o presuposiție a acestei întrebări pare să fie că „este bine să fii bun”, că filosofarea ar avea valoare, mai ales în măsura în care te-ar face mai bun. Or, atunci când „cuvintele mari” și abstracte sunt înlocuite cu niște formulări mai transparente, legătura dintre ele se pierde. Te poți întreba, *in abstracto*, cu privire la legătura dintre filosofare și faptul de a deveni mai bun; dar „ceea ce permite descoperirea unui sens al vieții” – un sens personal – nu pare să aibă o legătură evidentă cu „a deveni mai capabil să te conduci de regulile morale”. Cu alte cuvinte, unul dintre lucrurile pe care le face un practician,

atunci când este confruntat cu o întrebare a clientului, este să analizeze întrebarea – să vadă ce „zace” de fapt în ea. Care este miza ei. Și, uneori, prin această muncă asupra conceptelor – sau asupra sensurilor – întrebarea însăși se dizolvă. Apare drept irelevantă. Și ceea ce iese la iveală este *motivația* din spatele întrebării: ceea ce a împins-o pe Virginia să întrebe „a filosofa te face oare mai bun?” este dorința ei de a fi „mai morală în existența ei”. Ceea ce îi oferă lui Brenifier o nouă temă de examinare în continuarea șirului de întrebări deja adresate.

În al doilea rând, în afară de „scoaterea la iveală” a implicitului (ceea ce Brenifier numește *aprofundare*), chestionarea mai urmărește *problematizarea* punctelor de vedere expuse de celălalt [1, p. 46-47]. Este ceea ce am putea numi dimensiunea hegeliană a practicii filosofice în varianta lui Brenifier. Orice punct de vedere expus poate fi pus sub semnul întrebării și supus unei critici interne. În practica lui Brenifier, atunci când în urma „aprofundării” au fost identificate o serie de presupoziii neexaminat – idei pe care clientul le-a luat ca fiind de la sine înțelese – unul dintre modurile de lucru recomandate este încercarea de a gândi opusul acestor idei. De a vedea în ce măsură clientul este capabil să părăsească lucrurile pe care le crede ca fiind de la sine înțelese și să găsească obiecții la ele – să se pună în situația celui care le privește dintr-o parte. Asta nu înseamnă a le abandona definitiv, ci a se detașa de ele suficient pentru a-și putea asuma, temporar, poziția contrară. Acest aspect al problematizării are clare afinități și cu scepticismul antic, și cu fenomenologia dialectică a lui St. Strasser [3].

Deci, ce se întâmplă într-o ședință de practică filosofică? Doi oameni vorbesc. Unul dintre ei pornește de la un lucru care îl preocupă și spune ceva cu privire la acel lucru – o întrebare, o afirmație, orice tip de expresie. Al doilea îl chestionează cu privire la ce era implicit în ceea ce a fost spus. Chestionarea implică un proces de „ghicire” a presupozțiilor, a ceea ce stă în spatele a ceea ce a fost spus – și de verificare a ceea ce a fost ghicit cu clientul însuși. De exemplu, în cazul întrebării Virginiei, „a filosofa te face oare mai bun?”, putem identifica o serie de presupoziii plauzibile – de la cele evidente, aproape tautologice, până la cele de care nu avem cum să fim siguri până nu întrebăm clientul însuși:

- o persoană care pune o întrebare de acest tip vrea să fie mai bună;
- o persoană care pune o întrebare de acest tip privește filosofarea ca având o valoare instrumentală;
- o persoană care pune o întrebare de acest tip are o gândire fuzională – vrea să împace reflecția teoretică și moralitatea;
- o persoană care pune o întrebare de acest tip are dubii cu privire la valoarea filosofării;
- o persoană care pune o întrebare de acest tip este optimistă sau visătoare – crede că este posibil să te transformi filosofând;
- o persoană care pune o întrebare de acest tip are un atașament nechestionat față de morală.

Fiecare dintre aceste presupoziii poate servi ca punct de pornire pentru o întrebare care să clarifice motivul din care celălalt spune ceea ce spune – utilizând conținutul

pentru a ajunge spre natura motivațiilor subiectului. Brenifier, în fragmentul citat, a ales, în schimb, o strategie formală. În loc să întrebe, de exemplu, „(de ce) este important să fii bună?” – chestionând din start valoarea pe care Virginie o investește în moralitate (punctul la care se ajunge spre finalul fragmentului citat), Brenifier își roagă clienta să specifice *sensul* întrebării pe care a formulat-o – sau, în cazul în care asta i se pare dificil, să identifice termenul care „merită elucidat” – și, de obicei, pus în această situație, un client va alege termenul care i se pare important – sau problematic.

Fiind întrebat, conștientizezi că ceea ce ai spus nu este luat ca fiind de la sine înțeles. Respectiv, prin întrebările celui alt, scoți la iveală strat după strat în lucrurile pe care le spui. Astfel, un răspuns preliminar la întrebarea „ce se întâmplă într-o ședință de practică filosofică?” ar fi „două persoane vorbesc împreună, examinând, prin întrebări, ce este implicit în ce spune una dintre ele. După ce implicitul este explicat, se lucrează, tot prin întrebări, asupra ideilor elucidate astfel – ele sunt analizate, interpretate, problematizate”.

Două dimensiuni ale lucrului asupra atitudinilor

În practica filosofică, putem detașa lucrul asupra conținutului enunțurilor clientului de ceea ce, în comunitatea practicienilor, se numește „lucru asupra atitudinilor”.

În prezentarea sa finală de la seminarul tradițional „de iarnă” de practici filosofice, din februarie-martie 2019, Oscar Brenifier a punctat o serie de idei relevante în acest context. Ținând cont că „gândirea vie” a unuia dintre numele-cheie ale practicii filosofice pe plan mondial ar putea nuanța contextul în care este receptată această practică, consider justificat să prezint și să desfășor în articolul de față câteva dintre aceste idei.

Unul dintre aspectele centrale ale practicii filosofice, în viziunea lui Brenifier, este confruntarea clientului cu ceea ce face / spune acesta, fără să fie conștient. Forțarea unei detașări, unei „luări de distanță” în raport cu sine, care să-i permită să vadă dintr-o parte lucrurile care se pot vedea dintr-o parte – în primul rând în ceea ce spune. Respectiv, practicianul trebuie să-și cultive el însuși această detașare, ca să i-o poată transmite clientului său: nu-i poți arăta celui alt decât ceea ce vezi tu însuși.

În felul în care o formulează Brenifier, „filosoful (practician) este un non-subiect. Și vorbește cu un subiect. Și sarcina lui este să de-subiectiveze subiectul”. Un non-subiect, în sensul în care în limbaj comun numim subiectiv pe cineva care se angajează afectiv în raport cu o poziție determinată, privită ca „a lui”. Brenifier interpretează astfel subiectivitatea (sau „faptul de a fi subiect”) în termeni relativi: putem numi o atitudine (sau o persoană) „mai subiectivă” decât alta în măsura în care acea persoană lasă propriile preferințe să-i determine viziunea asupra unui lucru sau decide să ignore aspecte evidente ale lucrului respectiv. În acest sens, filosoful-practician încearcă să elimine din sine – pe durata ședinței cel puțin – orice preferință în raport cu ideile sau atitudinile exprimate de celălalt sau întreținute în calitate de „persoană privată” în afara ședințelor de practică filosofică și să examineze, în mod detașat, tot ce este adus de interlocutor în cadrul conversației filosofice.

Aceasta este prima dimensiune a „lucrului asupra atitudinilor” – lucrul pe care îl face filosoful-practician asupra sa, pentru a învăța să se detașeze de propriile preferințe,

idei și obsesii, cel puțin în calitate de practician. Această detașare – ea însăși o atitudine cultivată – are clare afinități cu forma de *epokhe* – suspensie – cultivată în scepticismul antic. Filosoful sceptic își „suspendă” adeziunea față de orice poziție determinată și față de opusul ei, contemplându-le și examinându-le pe amândouă, în contrapunere [4, p. 22]. Aceasta nu-l împiedică, însă, să urmeze simțul comun – sau lucrurile luate ca fiind de la sine înțelese – în interacțiunea sa practică cu lumea [4, p. 24]. Pentru că așa va crea mai puține probleme și pentru că observă regularități, scepticul, în calitate de „persoană privată” sau „obișnuită” va avea încredere în propriile percepții sau în lucrurile pe care i le spun alții. O intenție similară observăm și la Descartes, care, până a ajunge la concluzii definitive, își asumă o „morală provizorie” – care coincide cu ceea ce este general acceptat în comunitatea din care face parte [5, p. 52-57]. La fel, Hume își suspendă temporar scepticismul – și consideră că acesta și este lucrul cel mai sănătos de făcut în interacțiunea obișnuită cu lumea [6, p. 411-427]. Husserl vorbește și el despre o părăsire a atitudinii naturale pentru a trece la cea transcendențială și, respectiv, de o fractură între cele două atitudini care merge până la sciziunea eului: un eu empiric și unul fenomenologic [7, p. 86-99 *et passim*].

„De-subiectivarea” pe care o propune Brenifier survine în aceeași tradiție. În calitate de persoană privată – de „om ca toți oamenii” – filosoful-practician întreține o serie de poziții și convingeri determinate, în raport cu care își asumă un angajament. Însă, atunci când poartă o discuție „în calitate de filosof”, acesta își suspendă adeziunea față de propriile idei și, totodată, și față de orice alte idei care pot fi expuse de celălalt. Ceea ce rămâne este o instanță – subiectivă, dacă privim subiectivitatea ca sinonimă cu „persoana I” – dar care a eliminat din sine orice identitate „strict personală” și orice viziune „strict personală”. Subiectul-filosof se prezintă, în acest sens, ca o întrupare a unor *atitudini specifice filosofice*: disponibilitatea de a examina rațional orice punct de vedere, încrederea că punerea de acord intersubiectivă este cea care oferă o minimă garanție a obiectivității, curiozitatea, disponibilitatea de a privi o problemă din multiple aspecte, caracterul anti-autoritar și anti-tradițional. În afară de aceasta, subiectul-filosof întrupează și o serie de *mișcări de gândire specifice filosofice*: identificarea presupuzițiilor, rigurozitatea argumentării, problematizarea prin obiecții și întrebări, orientarea spre concept, mai curând decât spre narațiuni etc.

În această calitate, subiectul-filosof care operează în stilul lui Brenifier își antrenează clientul în cultivarea acelorași atitudini – aceasta fiind a doua dimensiune a lucrului asupra atitudinilor în practica filosofică. Formulând întrebare după întrebare, scoțând la iveală ceea ce era implicit în enunțurile clientului, practicianul îi oferă acestuia o nouă „poziție” din care să privească la propriile enunțuri. Ceea ce se scoate la iveală în felul acesta merge, adesea, mai profund decât simplul conținut al ceea ce se spune, servind ca punct de pornire pentru redirecționarea conversației spre funcționarea mentală și emoțională a clientului. Astfel, în conversație, clientul este făcut să conștientizeze *ce anume* l-a făcut să spună un lucru sau altul și, respectiv, *ce tip de persoană este el*, dat fiind că a spus acest lucru. Este vorba de asumarea unei poziții reflexive în raport cu sine însuși – o de-subiectivare paralelă cu cea a practicianului care pune întrebările prin care îl ghidează.

Practica acestui tip de chestionare merge împotriva mai multor deprinderi cultivate în conversația cotidiană, dar și în cele „profesioniste”. În primul rând, detașarea în raport cu ceea ce spune clientul contravine amabilității prietenești, dar și intenției de a ajuta a unui psiholog; în practica filosofică nu există nicio intenție explicită de a ajuta – doar de a înțelege și de a „săpa” în ceea ce spune celălalt, scoțând la iveală strat după strat. Această mișcare a gândirii contravine și ea fluxului obișnuit al conversației care, de obicei, în cazul unui dialog „pe teme personale” avansează în funcție de interesele celui care povestește; iarăși, amabilitatea sau politețea elementară predispun spre *ascultarea celuiilalt*, spre *lăsarea lui să se exprime*. În schimb, în cazul unei consultații filosofice, discursul celuiilalt este întrerupt brusc; în loc să fie lăsat să vorbească mai departe, celălalt este pus în situația de a *da seama* de ceea ce a spus deja sau de a *remarca* ceea ce a spus, privind la enunțurile sale într-un mod detașat. Adesea, această practică va conduce la redirecționarea tematică a conversației dinspre tema explicită a întrebării inițiale spre aspecte dureroase ale funcționării psihologice a clientului – lucruri pe care, posibil, acesta nu vrea să și le recunoască nici sieși. În loc să fie lăsat să se exprime, clientul este oprit și pus în situația de a se observa vorbind și gândind – și de a răspunde la întrebările practicianului.

Nu este deloc de mirare că o asemenea atitudine este privită ca violentă. Este, în mod asumat, o încercare a practicianului de a-l scoate pe celălalt din sine – de pe un fâgaș comod pe care și l-a creat deja – și de a-l confrunta cu sine, începând de la a-l face conștient de propriul discurs. Asimetria inițială între persoana care chestionează și persoana chestionată se transformă, datorită lucrului asupra atitudinilor, într-o conversație în care ambii examinează în mod detașat fluxul de idei al unuia dintre ei, alternând între examinarea propriu-zisă a ideilor și examinarea motivațiilor interioare în care acestea sunt ancorate.

Rolul comunității: atelierul ca spațiu de învățare și testare

Modul în care este învățată practica filosofică acordă un rol special comunității – tipului de comunitate care poate fi numit *comunitate de învățare*. De mai mult de douăzeci de ani, Oscar Brenifier organizează seminare intensive de practică filosofică – la moment, două seminare internaționale de câte o săptămână pe an, în afară de seminarele periodice – sau ocazionale – organizate pentru o comunitate anume. În mod normal, ziua de lucru în cadrul unui asemenea seminar începe în jur de 9 dimineața și continuă, cu pauze, până aproape de miezul nopții.

Brenifier evită, pe cât este posibil, să țină prelegeri sau prezentări lungi. Practic tot timpul este petrecut în dialog în grup – inclusiv în pauze. Diferența este că, în timpul sesiunilor „formale”, facilitate de Brenifier sau de discipoli de-ai săi, se lucrează în baza unei proceduri predeterminate, iar în pauze participanții improvizează împreună, testând înțelegerea metodei și explorând posibilități / variante de chestionare. Astfel, în cadrul seminarelor, expunerea la metodă survine în cadrul unui grup de persoane interesate de înțelegerea felului în care funcționează metoda însăși, ceea ce determină și atitudinea lor față de ceea ce se întâmplă, dar și un anumit sentiment al solidarității, al apartenenței la o „școală” sau la un „stil” de practică filosofică.

Forma de bază de lucru în grup aplicată în cadrul acestei comunități de învățare este ceea ce, în comunitatea de practicieni, se numește „atelier”. Există două diferențe fundamentale între atelier și consultația personală.

Prima diferență evidentă este faptul că în cadrul unui atelier există mai mulți participanți – nu doar doi, ca în cazul consultației tipice. Uneori, lucrul în cadrul atelierului seamănă cu o serie de consultații individuale scurte în succesiune rapidă; alteori, grupul ca întreg este implicat într-o linie a „gândirii împreună” asupra unei probleme, participanții reacționând unul la ceea ce spune celălalt, formulând obiecții, întrebări, interpretări.

A doua diferență esențială constă în faptul că, de regulă, punctul de pornire al conversației de grup în cadrul unui atelier filosofic este propus de facilitator. Ca și în cazul consultației individuale, există variații practic infinite – poate fi vorba de o întrebare, un text, un obiect artistic, o acțiune ș.a.m.d., dar diferența este că grupul, ca întreg, este pus într-o situație în care are de reacționat într-un fel determinat la un material care îi este propus. Acest aspect este cel care accentuează caracterul de *exercițiu* al unui atelier de filosofie practică.

În mod normal, facilitatorul este cel care decide asupra a ce se va lucra în cadrul unui atelier și care va fi modul în care se va lucra. Dar, în mare parte, structura rămâne aceeași, chiar dacă diferite ateliere accentuează formarea diferitor abilități. Putem analiza mai bine ce se întâmplă în cadrul unui atelier de filosofie pornind de la un exemplu – variații ale cărui pot fi utilizate în diferite moduri în cadrul practicii.

Participanții la atelier pot fi, de exemplu, rugați să scrie, pe o foaie de hârtie, câte o întrebare pe care ar putea să o adreseze în cadrul unei consultații filosofice – o întrebare ce vizează o problemă pe care o consideră relevantă personal. Apoi, fiecare participant transmite foaia colegului din dreapta. Următoarea sarcină este ca participanții să identifice cât mai multe presupuziții ale întrebării pe care o au în față: dat fiind că cineva întreabă așa ceva, ce putem spune despre ceea ce crede / vrea / simte persoana respectivă? Participanții sunt încurajați să caute presupuziții plauzibile, dar nu tautologice. După expirarea timpului anunțat, este examinată una – sau mai multe, în funcție de timpul repartizat și de cursul conversației – dintre presupuzițiile identificate de participanți. În general, facilitatorul are un rol central în acest proces, fiind responsabil de fluxul chestionării. Prima întrebare pusă grupului, după ce presupuziția ce urmează a fi examinată a fost expusă pe o tablă, un flip-chart sau proiectată pe un ecran, este, de obicei, o variație pe tema „cine vede o problemă aici?”. Căutarea de „probleme” este încurajată în practic toate atelierile de filosofie care au ca punct de pornire un text produs de participanții înșiși. De obicei, atitudinea cultivată implică depășirea simplului dezacord sau acord cu enunțul celuilalt și identificarea naturii exacte a problemei observate în enunț: poate fi vorba de o problemă de logică, una de interpretare, o exagerare etc. De exemplu, dacă întrebarea citată în prima secțiune a articolului de față, *A filosofa te face oare mai bun?* ar fi propusă în cadrul acestui exercițiu și unul dintre participanți ar propune, drept presupuziție, „Persoana care pune această întrebare are dubii dacă a filosofa te face mai bun”, ar fi posibile cel puțin câteva obiecții. Una dintre aceste obiecții plauzibile ar fi că presupuziția, formulată în acest mod, nu e decât o reformulare a întrebării – deci nu ne oferă nicio informație nouă despre persoana care a adresat-o. În această situație, facilitatorul, după ce a clarificat natura obiecției și conținutul ei, prin chestionarea persoanei care a propus obiecția (B), ar readresa obiecția participantului care a propus presupuziția (A), întrebându-l dacă obiecția i se pare acceptabilă. În cazul în care A acceptă obiecția

adresată, se deschid câteva oportunități de lucru mai aprofundat. Una ar fi a-l conduce să reflecteze asupra motivelor din care a propus grupului ceva atât de evident: de exemplu, o ipoteză ar fi tendința de a evita riscurile în gândire – de a propune afirmații „călduțe” care să câștige adeziunea grupului. Altă oportunitate care s-ar deschide în fața facilitatorului ar fi să propună grupului însuși să decidă dacă obiecția lui B este acceptabilă, sau dacă A a cedat prea repede; adesea, un alt membru al grupului poate găsi un contraargument în fața obiecției propuse, „salvând” astfel presupuziția lui A. Desigur, însuși A un contraargument în fața obiecției lui B; în acest caz, facilitatorul îl chestionează pe A, clarificând printr-o serie de întrebări, natura contraargumentului și măsura în care acesta funcționează, și revine, în acest caz, la B, întrebându-l dacă e dispus să renunțe la obiecție sau nu. Acest joc de ping-pong cu obiecții – contra-obiecții poate continua un anumit timp între două persoane; dar un lucru important este implicarea în acest proces a întregului grup. Pentru a menține interesul și implicarea celorlalți participanți, facilitatorul le poate propune să reformuleze argumentele „părților”, să evalueze măsura în care acestea sunt plauzibile sau nu sau dacă, în cele din urmă, nici A, nici B nu este dispus să cedeze, chestiunea poate fi tranșată prin votul majorității.

Un exercițiu de acest gen funcționează la câteva niveluri – formând abilități și atitudini.

Primul nivel – cel care ține de una dintre atitudinile fundamentale pentru practica filosofică – ar fi cel al desubiectivării individului prin raportarea acestuia la grup. Adesea, participanții sunt surprinși că grupul nu este de acord cu o afirmație care pare incontestabilă sau de la sine înțeleasă celui care o propune – sau, și mai grav, că nimeni nu pare s-o înțeleagă „corect”. Mai ales fiind pus în mod repetat într-o asemenea situație, participantul își dezvoltă disponibilitatea de a-și privi enunțurile așa cum le-ar privi altcineva – să se detașeze de ele. O metaforă pe care Brenifier o folosește adesea este cea a „tăierii cordonului ombilical”, a eliminării atașamentului care îl leagă pe subiect de afirmația pe care o propune. Atunci când propunem o idee, tindem să vedem în formularea pe care am propus-o „ceea ce am vrut să spunem” mai curând decât „ceea ce am spus efectiv”. Or, alți subiecți nu au cum să ghicească „ce am vrut să spunem” decât pornind de la „ceea ce am spus” și, dacă „ceea ce am spus” justifică interpretări multiple, putem să ne prindem noi înșine în acest joc, lăsând la o parte ceea ce am vrut să spunem și operând doar în limitele a ceea ce a fost spus și a interpretărilor plauzibile. A învăța să accepți o obiecție plauzibilă atunci când nu găsești un contraargument face parte din același proces al de-subiectivării.

Un al doilea nivel la care operează un exercițiu de acest gen este practicarea abilității ce permite efectuarea sarcinii propuse – în exemplul de la care am pornit aici, a „identificării presupuzițiilor unei întrebări”. Prin testarea diferitor presupuziții propuse de participanți, confruntate cu obiecțiile altora, fiecare își dă seama care sunt problemele generate de presupuzițiile de un anumit tip și care ar fi presupuzițiile acceptate drept neproblematică de grup – ca și cele care sunt recunoscute drept adecvate după un proces îndelungat de testare a obiecțiilor și renunțare la acestea în urma unei serii de contra-obiecții. Practic orice abilitate discursivă sau cognitivă poate fi exersată printr-un proces similar, cu ajutorul unor sarcini create în mod special: parafraza, interpretarea, rezumarea, descrierea, argumentarea, chestionarea, conceptualizarea etc.

În al treilea rând, un asemenea exercițiu formează ceea ce se numește, „spirit critic” – în acest caz, disponibilitatea de a căuta aspecte problematice într-o propunere a cuiva și a le explica în mod clar prin formularea de obiecții. Caracterul ludic al lucrului în grup permite depășirea „amabilității” ce evită identificarea problemelor și preferă să rămână la o discuție superficială, non-problematică. Desigur, rămâne riscul conflictului dintre participanți, dar în acest context rolul de mediator al facilitatorului este unul esențial. Facilitatorul, încercând să rămână imparțial, conducându-și fluxul chestionării spre clarificare și identificarea aspectelor implicite în replicile participanților, verificând continuu cu grupul măsura în care propunerile fiecărui participant au sens sau nu, întruchipează poziția „non-subiectului”, care, odată internalizată de participanți, permite evitarea conflictelor. Postura de „non-subiect” care a tăiat cordonul ombilical în raport cu o idee pe care a propus-o fie el însuși, fie alt participant, și continuă să evalueze plauzibilitatea ei în modul cel mai detașat cu putință permite diferențierea dintre critică sau obiecție și conflict.

În al patrulea rând, lucrul în grup oferă participanților extrem de multe posibilități pentru reflecție asupra propriilor atitudini sau predispoziții mentale. Aici, iarăși, rolul facilitatorului este esențial. Cu ajutorul unei serii de întrebări – redirectionând orientarea tematică dinspre enunț spre subiectul însuși – facilitatorul poate face subiectul să devină conștient de atașamentul față de propriile idei, care le apare celorlalți drept încăpățănare; de tendința de a susține puncte de vedere care celorlalți le par implauzibile din simplul motiv al dorinței de a „străluci”; de tendința de a lua apărarea celor pe care îi consideră „neînțeleși” de grup sau de predispoziția de a se victimiza ca „neînțeles”. În baza reacțiilor celorlalți participanți la enunțurile sale, subiectul devine conștient de propriile atuuri și dezavantaje; poate descoperi, de exemplu, că reușește să reformuleze în mod adecvat afirmațiile confuze ale altor participanți, anterior respinse doar pentru că nu au fost înțelese, dar că, în același timp, are de lucrat asupra capacității de a găsi probleme în afirmațiile care, la prima vedere, i se par plauzibile.

În al cincilea rând, printr-un asemenea atelier se educă o serie de calități fundamentale ale discursului: concizia (deseori sarcina propusă solicită exprimarea unei idei complexe într-o singură propoziție; în plus, sarcinile implică, adesea, identificarea conceptului central, fapt ce comprimă discursul la un singur cuvânt sau o sintagmă), claritatea (atunci când o propoziție nu este înțeleasă de grup, asupra ei nu se poate lucra eficient înainte de a o reformula în mod clar) și înțelegerea explicită a propriei intenții discursive: înainte de a formula o replică, facilitatorul solicită clarificarea naturii acesteia (dacă anunți că vei pune o întrebare, dar de fapt propui o obiecție, sau dacă anunți că propui o obiecție, dar prezinți de fapt o reformulare, fie facilitatorul, fie grupul însuși va atrage atenția asupra acestei diferențe).

Un atelier de filosofie – direcționat spre formarea de atitudini și abilități – nu este autotelic. În ultimă instanță, pentru Brenifier, rolul lui este de a-i predispuce pe participanți să pună în operă aceste atitudini și abilități, în propria lor practică, indiferent care ar fi ea. În acest sens, atelierul se prezintă drept „laborator” în care fiecare participant testează diferite modalități discursive. Dar efectul lui este mult mai radical: punând întrebări, facilitatorul demonstrează în mod practic valoarea chestionării și metodologia ei, încu-

rajându-l pe fiecare participant să chestioneze filosofic, fie în conversațiile private, fie în activitatea sa profesională: să internalizeze poziția de non-subiect pe care o întrupează facilitatorul pe parcursul desfășurării atelierului.

Or, atunci când acest lucru este practicat ore în șir, în timpul unui seminar de o săptămână, inclusiv în mod informal în pauze, punerea de întrebări și formularea de obiecții devine o a doua natură. Comunitatea de practicieni în formare adunată în cadrul seminarelor îi oferă, astfel, fiecărui participant posibilitatea de a testa, împreună cu alții, atât ideile proprii, cât și nou-apărutele abilități de chestionare, inițial timid, apoi cu din ce în ce mai multă încredere.

Specificul lucrului online: accentuarea aspectelor prezente într-o consultație față către față

Odată cu dezvoltarea oportunităților oferite de Era Informațională, influența spațiului *online* asupra diferitor activități devine imposibil de neglijat din perspectiva cercetării.

Comunitatea filosofilor-practicieni a adoptat destul de timpuriu lucrul *online*, ca modalitate de a depăși bariera distanței. Cu ajutorul unor programe de *video-chat*, două sau mai multe persoane pot avea o conversație, în regim *live*, fără să fie prezente împreună în același loc, dar văzându-și reciproc expresia facială sau gesturile și auzindu-și tonul vocii – dimensiunile care nu pot fi transmise în mod adecvat prin comunicarea scrisă. Dimensiunea vizuală a comunicării *online* o diferențiază radical de cea telefonică. În comunicarea prin *video-chat*, participanții sunt prezenți unul pentru celălalt și sunt conștienți de caracterul și specificul acestei prezențe în mod nemijlocit. Desigur, această prezență este una *mediată tehnologic*. Cei care comunică astfel nu sunt prezenți în carne și oase în același mediu; fiecare dintre ei rămâne în mediul propriu, oferindu-i celuilalt un acces mediat la prezența-într-un-mediu a fiecăruia. Aflându-ne la distanță, putem comunica *ca și cum* am fi prezenți împreună, iar caracterul de *ca și cum* al acestei comunicări poate fi ușor trecut cu vederea atunci când suntem implicați în ea. Această dialectică a distanței și prezenței poate fi utilizată pentru o critică a comunicării online din perspectiva ratării contactului imediat și a ușurinței cu care absența acestuia este trecută cu vederea datorită iluziei prezenței. Însă acest lucru este, oricât de straniu ar fi, extrem de avantajos pentru o conversație purtată în maniera practicii filosofice.

În primul rând, distanța accentuează caracterul impersonal, prezent deja în cadrul consultației filosofice purtate față către față. Când un practician vorbește cu clientul său, conversația este una purtată de două persoane în calitate de gânditori – sau, mai curând, o încercare a filosofului-practician de a-și face clientul să își lase la o parte eul empiric și să poarte o conversație în calitate de gânditor. Distanța resimțită de participanți în cazul *video-chat*-ului poate, paradoxal, să accentueze acest caracter al conversației. Vorbind pe *video-chat* cu cineva pe care, eventual, nu-l cunoști personal – cum se întâmplă adesea în comunitatea de filosofi practicieni adunată în jurul lui Oscar Brenifier – este mult mai ușor să restricționați, ambii, conversația la exersarea atitudinilor și abilităților formate în cadrul practicii filosofice, evitând trecerea la schimb de povești personale.

În al doilea rând, utilizarea unor programe care permit editarea unui singur document de mai multe persoane în același timp face posibilă luarea de notițe de către ambii

participanți în timpul sesiunii înseși, într-un mod care să le fie accesibil amândurora. Acest lucru accentuează un aspect prezent, în mod implicit, în cazul lucrului *față către față*: practica filosofică presupune lucrul asupra unei gândiri *obiectivate* în enunțuri. Respectiv, este mult mai ușor să-ți faci vizibil ce spui dacă, după ce spui, practicianul sugerează să scrii ceea ce ai spus. Având o serie de fraze ca reper scris, devine mult mai ușor, de exemplu, să identifici conceptele-cheie ale fiecăreia dintre ele.

În al treilea rând, utilizarea programelor care permit înregistrarea conversației face posibilă revenirea asupra ședinței de consultație filosofică la o dată ulterioară, ceea ce poate fi util ambilor participanți – atât celui care conduce ședința, cât și clientului. Uitându-se din nou la conversația înregistrată, clientul se poate vedea dintr-o parte într-un mod și mai detașat decât în timpul ședinței înseși; practicianul poate analiza eventualele erori de interpretare sau întrebări problematice pe care le admite, devenind conștient și de tipul de întrebări la care e predispus, ca și de reacția clientului la acestea. Urmărirea unor conversații înregistrate poate avea, în cazul practicii filosofice, același rol revoluționar pe care l-a avut și în cazul psihoterapiilor: capacitatea de a formaliza practica, identificând tipurile de intervenții discursive și efectele pe care acestea le au asupra clientului. Or, accesibilitatea programelor de înregistrare a conversațiilor *online* înseamnă, în fapt, acumularea unei cantități enorme de date care ar oferi material extrem de prețios pentru studiile de acest gen.

În al patrulea rând, conversațiile *online* au și un avantaj pragmatic. Dat fiind că la ora actuală există relativ puțini filosofi-practicieni, persoanele interesate de practică pot să aibă acces la ea fără să trebuiască să se deplaseze în alt oraș sau în altă țară pentru ședințe. Respectiv, practicienii înșiși pot să exerseze împreună, alternând, în diferite ședințe, rolurile de „filosof-practician” și „client” – o practică destul de răspândită în comunitatea formată de Brenifier.

Date fiind aceste dimensiuni, putem afirma că lucrul *online* oferă practicii filosofice un grad mai mare de accesibilitate, accentuând, în același timp, o serie de aspecte prezente și în cadrul consultațiilor față către față.

Concluzii

Cu titlu de concluzii, aș vrea să propun câteva remarci de contextualizare, pentru a sublinia caracterul radical al practicii analizate în articolul de față.

1. Practica chestionării filosofice în maniera lui Oscar Brenifier se înscrie în tradiția socratică a filosofării conversaționale. Respectiv, una dintre trăsăturile ei fundamentale este caracterul *radical democratic*. *Oricine* poate fi un partener pentru chestionarea filosofică, indiferent de vârstă, clasă socială, gen sau nivel de educație, fiindcă practica de chestionare filosofică presupune lucrul asupra unor enunțuri formulate, pentru a le clarifica și problematiza, indiferent care este sursa lor. În același mod, *oricine*, indiferent de vârstă, clasă socială, gen sau nivel de educație, poate *conduce* o ședință de chestionare filosofică – în măsura în care a reușit să asimileze atitudinile și abilitățile care ghidează chestionarea. În acest sens, chestionarea filosofică aparține *oricui* a reușit să o învețe; dreptul de a pune întrebări este conferit doar de dorința și abilitatea de a le pune.

2. În afară de caracterul *radical democratic*, chestionarea filosofică în stilul lui Oscar Brenifier manifestă și o altă formă de radicalism filosofic, înscriindu-se, iarăși, în

tradiție socratică. Este o practică de interacțiune verbală *improvizațională, în regim live*. Nici practicianul, nici clientul nu știu ce va urma în cursul conversației. Fiecare răspuns poate servi ca pretext pentru o multitudine de întrebări, dintre care practicianul selectează doar una; fiecare întrebare a practicianului poate oferi clientului posibilitatea de a răspunde în diferite moduri – și clientul, dintre aceste multiple răspunsuri posibile, selectează doar unul, care oferă practicianului posibilitatea să formuleze o nouă întrebare. Acest proces continuă pe tot parcursul ședinței de practică filosofică. Astfel, practicianul și clientul își răspund *unul altuia*, într-un proces de interacțiune verbală / filosofare orală care amintește de dialogurile socratice, mai curând decât de producția textuală scrisă a filosofării academice. În acest sens, conversația filosofică nu este *incompatibilă* cu scrierea academică – ba chiar abilitățile formate în cadrul ședințelor de practică filosofică pot fi utilizate, ulterior, cu succes în alte practici, inclusiv în scrierea academică – dar reprezintă o activitate *diferită*, supusă unor rigori diferite și cu obiective diferite. Tipul de atitudine și atenție pe care îl reclamă o conversație pe viu, în care întrerupi fluxul discursiv al cuiva pentru a-i atrage atenția asupra a ce este implicit în el, sau pentru a-ți clarifica tu însuși care dintre multiplele posibilități de interpretare este aplicabilă în acest caz, diferă profund de atitudinea și atenția pe care o reclamă, de exemplu, lectura unei monografii pentru a o recenza. Ca și Socrate, o persoană activă în câmpul filosofiei practice poate să nu publice niciodată un articol sau o monografie, preferând tipul de interacțiune filosofică improvizațional-verbală.

3. Caracterul radical al practicii filosofice se manifestă și prin rolul pe care și-l asumă practicianul – cel de însoțitor al celuilalt în hățișul propriilor idei și cuvinte, ajutându-l să se descurce cu privire la ceea ce spune, ceea ce gândește, și ceea ce descoperă despre sine contemplând ceea ce spune sau gândește. În acest sens, una dintre dimensiunile de bază ale activității filosofului-practician este cea de *prilejuitor al înțelegerii*. A doua dimensiune este cea de *transmițător* sau *formator* al unei serii de atitudini și abilități care îi permit celuilalt să facă același lucru – să devină el însuși un *prilejuitor de înțelegere* pentru altcineva, întrupând aceste atitudini și abilități într-o conversație ulterioară cu o terță parte. Aceasta este dimensiunea *radical pedagogică* a practicii filosofice a lui Oscar Brenifier: în ideal, filosoful-practician *nu-i transmite celuilalt niciun fel de conținut ideatic*, ci îi prilejuiește înțelegerea felului în care funcționează gândirea, cultivându-i o atitudine din care chestionarea filosofică decurge în mod natural.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Brenifier Oscar. La consultation philosophique. Paris: Alcofribas, 2018 (accesibil online: <http://www.pratiques-philosophiques.fr/wp-content/uploads/2018/03/LA-CONSULTATION-PHILOSOPHIQUE.pdf>)
2. Guittou Bruno. La consultation philosophique ou l'art d'Oscar Brenifier. În: Diotime, no. 25 (04/2005) (accesibil online: http://www.educ-revues.fr/DIOTIME/Affichage_Document.aspx?iddoc=32664)
3. Strasser Stephan. Phenomenology and the Human Sciences: A Contribution to a New Scientific Ideal. Pittsburgh: Duquesne University Press, 1963.
4. Sextus Empiricus. Opere filozofice. Vol. I. București: Editura Academiei, 1965.
5. Descartes Rene. Discurs asupra metodei de a ne conduce bine rațiunea și de a căuta adevărul în științe. București: Editura științifică, 1957.
6. Hume David. A Treatise on Human Nature. The Floating Press, 2009.
7. Husserl Edmund. Zur Phaenomenologischen Reduktion. Texte aus dem Nachlass (1926-1935). Dordrecht: Springer, 2002.

**ASPECTE ȘI DIRECȚII DE ANALIZĂ FILOSOFICO-ANTROPOLOGICĂ
A IDENTITĂȚII ÎN NOILE REALITĂȚI CONTEMPORANE**
**ASPECTS AND DIRECTIONS OF PHILOSOPHICAL-ANTHROPOLOGICAL
ANALYSIS OF IDENTITY IN NEW CONTEMPORARY REALITIES**

Nicolae BODEAN, *cercetător științific,*
Institutul de Istorie
nikeby@gmail.com

Rezumat

Lumea contemporană este marcată de o multitudine de factori care influențează și determină formarea și afilierea identitară. Identitatea individuală nu mai este o construcție socială, ci o mască folosită de individ pentru a acționa într-un anumit context, care se reflectă în speță în manifestarea sa social-politică, asimilare a informației și asociere identitară. Articolul încearcă să clarifice câteva direcții prioritare, în viziunea autorului, de analiză filosofică-antropologică a identității în lumea contemporană.

Cuvinte-cheie: *identitate, epistemic, adevăr, democrație, iliberal, algoritm, neo-tribal.*

Summary

The contemporary world is marked by a multitude of factors that influence and determine identity formation and affiliation. Individual identity is no longer a social construction, but a mask used by the individual to act in a certain context, which is reflected in social-political manifestation, assimilation of information and identity association. The article tries to clarify some priority directions of philosophical-anthropological analysis of identity in the contemporary world.

Keywords: *identity, epistemic, truth, democracy, illiberal, algorithm, neo-tribal.*

Problema identității s-a născut cu modernitatea în procesul de individualizare, care pune în centrul său întrebarea „Cine sunt eu?”, care pare să fi pierdut această centralitate în societatea contemporană, unde procesul de individualizare a preluat un aspect radical, și întrebarea „Cine sunt eu?” nu mai este în centrul conștiinței individuale. Tendința actuală este de a fi ceea ce dorești să fii. Identitatea, fiind firea personalității, bazată pe valori și roluri sociale, este acum un proiect (o fantezie individuală), care se transformă în funcție de nevoile și dorințele individului. Teza este că identitatea individuală nu mai este o construcție socială, ci o mască folosită de individ pentru a acționa într-un anumit context. Vom explora consecințele individuale și sociale ale acestei schimbări, în speță în manifestarea sa social-politică, dimensiunea social-politică fiind intrinsecă viitorului nostru. Analiza problemei identității este crucială, identitatea fiind una dintre cheile înțelegerii realităților noastre.

Omenirea a operat dintotdeauna într-o dualitate a cunoașterii: empirică și epistemică. Treptat, cunoașterea epistemică a devenit o cunoaștere în speță științifică. Cele mai multe dintre ceea ce credem că știm despre lume se datorează relației de încredere în autoritățile, indivizii sau instituțiile epistemice care ne spun ce ar trebui să credem despre fizică, biologie, istorie.

Norma epistemică este una din cerințele modernității, chiar dacă empirismul implică ca cunoașterea să fie bazată pe experiența senzorială, foarte puțini dintre acei care

cred în evoluție prin selecție naturală, sau în anumite realități și fapte istorice, au o dovadă senzorială în sprijinul acestor convingeri. Noi ne bazăm pe autorități epistemice, în același timp, dependența de autoritatea epistemică nu se limitează doar la persoanele obișnuite, astfel marea majoritate a inginerilor nu au dovezi senzoriale în sprijinul legilor mecanicii newtoniene aplicate obiectelor fizice de zi cu zi, acest fapt fiind susținut de profesorii de fizică, că există dovezi și este adevărat (chiar dacă alți profesori de fizică le-au afirmat că mecanica newtoniană este falsă la nivelul cuantic). Autoritatea epistemică nu poate fi susținută de criterii empirice, din motive evidente: dovezile anecdotice importante (ex.: mărul newtonian), instrumentul favorit al propagandiștilor, fac apel la credința obișnuită în simțuri, dar sunt exploatate cu ușurință, având în vedere că majoritatea oamenilor nu înțeleg conceptele și normele științifice. Susținerea autorității epistemice depinde, în mod esențial, de instituțiile sociale care încorporează norme fiabile de ordin secund despre pe cine să creadă și ce. Astfel, mass-media este crucială în promulgarea și susținerea a astfel de norme.

Epistemic înseamnă cunoaștere. Ca și în informații, știri, adevăr, încrederea epistemică este legată de cine sunt sursele de încredere. Acesta influențează atât informațiile comune, cât și informațiile esențiale, fiind importantă atât la nivel personal, cât și la cel social sau global. Asta implică modul în care luăm uneori decizia de a accepta informația ca fiind adevărată, nu din motivul a cât de precisă ar putea fi informația, ci din motivul cine ne o oferă. În situații cu risc real (fizic, financiar, emoțional etc.), încrederea epistemică dispare, ea este înlocuită de o stare numită vigilență epistemică. În stare de vigilență epistemică devenim suspicioși și evaluăm mai atent cunoștințele și sursele acestora.

Astfel, nu avem doar încredere, ci avem încredere și verificăm, înțelegând că unii oameni pot încerca să ne înșele. Drept exemplu, încercăm să ne protejăm de phishing-ul electronic, de oferte care sunt oferite gratuit, sau de politicieni care fac promisiuni pe care nu au intenția de a le respecta sau promisiuni negative. Întrucât ne bazăm constant pe alți oameni pentru a ne informa, vigilența epistemică ne ajută să eliminăm oamenii rău intenționați și ideile dăunătoare.

În același timp, odată cu internetul și creșterea accesibilității lui, cantitatea de informații a crescut dramatic în ultimii ani, care nu s-a rezumat doar la o creștere informațională, ci a crescut exponențial numărul și varietatea surselor de informații. Creșterea informațională și diversificarea surselor creează o situație copleșitoare pentru încrederea noastră epistemică. Stresul, emoțiile intense și supraîncărcarea informațională generează o trecere de la vigilența epistemică tipică la o stare de „alertă roșie”, numită hipervigilență epistemică. Hipervigilența epistemică se manifestă printr-o doză nesănătoasă de atenție și vigilență, ce se manifestă ca o stare în care pericolul nu se află doar după unele colțuri, ci la fiecare colț; o stare în care orice mișcare reprezintă o amenințare și unde orice informație cu care nu suntem de acord pare să fie un atac.

Internetul este marele eliminator al intermediarilor. Aceasta a fost virtutea sa pentru toți cei excluși, în mod justificat sau nedrept în trecut, din discursul public. Dar, fiindcă spațiul cibernetic, cu lipsa sa de mediatori și filtre, a devenit sursa primară de informare pentru majoritatea oamenilor, capacitatea sa de a submina autoritatea epistemică a

devenit alarmantă. Internetul facilitează și este intrinsec crizei epistemologice ale sec. XXI, sporind ignoranța și prostia, generând o atitudine epistemică în baza lumii fanteziste pe care o construiește.

Se profilează mai multe dimensiuni ale crizei epistemice contemporane, în continuare vom analiza succint doar câteva dintre ele, care sunt cele mai prezente în discursul din ultimii ani.

1) *Post-adevăr (post-truth)* a fost cuvântul internațional al anului 2016, definit ca: denotând circumstanțe în care faptele obiective au o influență net mai mică în modelarea opiniei publice decât apelurile la emoție și convingeri personale. Faptul că post-adevăr a ajuns să fie cuvântul anului în 2016 denotă un punct de maximă incertitudine în legătură cu adevărul în lumea de astăzi. Desigur, acesta nu este un concept nou, dar acum este momentul în care este evident că o stare definitivă a discursului nostru social și nu mai poate fi neglijat.

Sunt cercetători care consideră că lumea post-adevăr coincide axiologic cu lumea post-Dumnezeu, considerând că articolul de copertă «Is God Dead» din 8 aprilie 1966 al revistei Time[1] ar fi un start al discursului social din punct de vedere simbolic. Considerând că fără Dumnezeu, ca un standard final al adevărului, fără adevărul „obiectiv», care este același pentru toți, tot ceea ce avem sunt „adevăruri” așa cum sunt interpretate de indivizi, astfel ajungem acolo unde suntem în post-adevăr, o criză epistemologică.

Chiar dacă au existat întotdeauna mincinoși, minciunile de obicei, au fost spuse cu ezitare, cu anxietate, cu vinovăție, rușine, cel puțin cu o oarecare doză din ele. Acum am venit cu raționamente în manipularea adevărului, astfel încât să putem disimula lipsa de vinovăție. Post-adevărul există într-o zonă de crepuscul etic. Aceasta ne permite să operăm fără să ne considerăm necinstiți, când comportamentul nostru este în conflict cu valorile, noastre cel mai probabil le reconciliem. Puțini dintre noi vor să ne gândim la noi înșine ca fiind lipsiți de etică, adică să recunoaștem acest lucru altora, așa că elaborăm abordări alternative ale moralității. Ne gândim la ele ca la altceva, acest termen se referă la sistemele etice în care pluralitatea este considerată în regulă, nu neapărat greșită, deci nu chiar „necinstit” în sensul negativ al cuvântului. Chiar dacă spunem mai multe minciuni decât oricând, nimeni nu vrea să fie considerat un mincinos. Acest cuvânt sună dur, ca o judecată, cuvântul este în sine o descriere și o armă. Astfel, acest termen este în mod normal o expresie violentă a reprobării morale, care, în conversație politicoasă, tinde să fie evitat. De aceea, recurgem la mecanisme de evitare: raționamente aprobatoare, motive pentru care este bine să minți. Valența emoțională a cuvintelor asociate cu înșelăciunea a scăzut. Nu mai vedem minciuni, în schimb, noi ne dorim, exagerăm, exercităm o judecată slabă, am greșit. Pentru noi termenul de înșelăciune este înlocuit cu formule inteligente ca: nu eram adevărat; iar pentru celălalt spunem că sunt în negare. Toate acestea au devenit o normă în discursul politic contemporan. Atunci când cineva este pus în fața faptului de a minți, se recunosc doar: erori de judecată; necugetări, judecăți greșite, greșeli de vorbire. Și nu numai în viața noastră politică, astfel recunoaștem cu greu că am mințit, dar mai ușor că am spus ceva greșit. O recunoaștere directă a minciunii este rară, fiindcă pune la îndoială orice ai spus în trecut și tot ce

vei spune în viitor. Deci, implicit decât să deschidem porțile și să acceptăm minciuna ca mod de viață, manipulăm noțiunile de adevăr. Adevărul este masat, spunem adevărul s-a îmbunătățit. Utilizăm și creăm fraze ca „a fi economic cu adevărul (economical with the truth)”. De atunci, tot felul de expresii creative au fost dedicate explicării de ce minciunile sunt altceva decât ceea ce sunt. Astfel, un mincinos este cineva pentru care adevărul este temporar indisponibil. Sau în formula lui Donald - „hiperbolă adevărată”.

Un alt specific al post-adevărului sunt utilizarea eufemismelor. Acest lucru ne ajută să evităm implicațiile negative. În epoca post-adevăr nu avem doar adevăr și minciuni, ci și o a treia categorie de afirmații ambigue care nu sunt chiar adevăr, dar nu se încadrează într-o minciună: neo-devăr, adevărul adevărat, adevăr artificial (faux truth), adevărul diluat (truth lite). Eufemizarea realității solicită o creativitate deosebită. Astfel, față de vechile perle, cum ar fi „lipsa credibilității”, „re-încadrarea” și „inexactitudine terminologică» (atribuită lui Winston Churchill), apar noi eufemisme: minciună – adevăr poetic, adevăr paralel, adevăr nuanțat, adevăr virtual, adevăr imaginat, realitatea alternativă, denaturări strategice, îmbunătățiri creative, divulgare necompletă, divulgare selectivă, realitatea augmentată, aproape adevărat, declarații contrafactice; A minți – a îmbogăți adevărul, a spori adevărul, a broda adevărul, a masa adevărul, a ajusta adevărul, a spune mai mult decât adevărul, a îndoi adevărul, a înmuia adevărul, a nuanța adevărul, a rade adevărul, a întinde adevărul, a te rătăci față de adevăr, a reține adevărul, a spune adevărul îmbunătățit, a prezenta adevărul într-o perspectivă favorabilă, a face lucrurile mai clare decât adevărul, a fi îngăduitor cu onestitatea.

Onestitatea era considerată ca o stare de „totul sau nimic”, ești cinstit sau necinstit. În epoca post-adevăr, acest concept a devenit mai vag. Etica este judecată pe o scară. Dacă intențiile noastre sunt bune și spunem mai des adevărul decât minciuna, ne considerăm pe un teren moral ferm. Dacă adevărurile sunt mai multe decât minciunile, ne clasificăm ca sinceri. În ceea ce privește valorile, această abordare denotă o schimbare semnificativă. Tendința era să credem că ești virtuos sau nu, moralitatea nefiind evaluată prin cuantificarea activelor și a debitelor. Această tendință de compartimentalizare morală în creștere are mai puțin de-a face cu etica în declin decât cu un context social care nu pune suficient accent pe adevăr.

2) Sintagma *fapte alternative* a devenit parte a lexiconului nostru cultural datorită purtătorului de cuvânt al Președintelui american D. Trump, Kellyanne Conway, care într-un schimb de replici în cadrul unui interviu atunci când i-a fost imputat faptul că promovează falsuri afirma că oferă fapte alternative.

Desigur, problema faptelor alternative este într-adevăr mai mare decât dihotomia între fals și fapt, este strâns legată de natura tehnologiei de astăzi, unde putem să ne curățim propriile experiențe, să ne înconjurăm doar cu ideile și „faptele” pe care le dorim. Trăim în bulele noastre, în care vorbim între noi despre propriile seturi preferate de „fapte”, în care orice dezacord este rezolvat prin apelarea la fapt alternativ eliminând necesitatea analizei epistemice.

3) *Fake news* sau „știri false”, această sintagmă exista și până la popularizarea ei în urma alegerilor prezidențiale americane din 2016, existând o neîncredere profundă față de mass-media cu mult timp înainte ca Trump să-și asume termenul.

Fake news nu se referă doar la minciuni, ci și la știri fabricate, la tehnici moderne și mai vechi de captarea atenției, de algoritmizarea știrilor, de consum afectiv și epistemic al informației.

Pentru a înțelege mai bine ecosistemul acestui fenomen, Claire Wardle propune trei elemente de analiză: diferitele tipuri de conținut care sunt create și distribuite; motivațiile celor care creează acest conținut; modalitățile de difuzare a acestui conținut,[6] care provizoriu oferă șapte tipuri de fake news:

1. satiră sau parodie - nu intenționează să provoace daune, dar are potențialul de a păcăli;
2. conexiune falsă - când titlul, imaginea sau legenda (sub titlu) nu corespund conținutului;
3. conținutul înșelător - utilizarea înșelătoare a informațiilor pentru a „promova” o problemă sau o persoană;
4. context fals - când conținutul autentic este distribuit cu informații contextual false;
5. conținut impostor - când sursele autentice sunt imitate de surse false, născocite;
6. conținut manipulat - când informația sau imaginile autentice sunt manipulate pentru a înșela, ca în cazul unei fotografii trucate;
7. conținut fabricat - conținutul este 100% fals, conceput să înșele și să facă rău.

Observăm că această problematică este mult mai complexă și necesită o analiză aprofundată, discursul și analiza fenomenului fiind într-o continuă dezbatere publică și științifică.

4) *Informația ca distracție (infotainment, soft-news)*[2] este un alt aspect care trebuie analizat în cadrul crizei epistemice. Astfel, mass-media, de câteva decenii, s-a transformat într-o mutație a știrilor și a divertismentului, un fel de trivializare a știrilor în care nevoia de rating și clicuri creează o cerere pentru un flux constant de conținut atractiv, distractiv. Neil Postman ne atenționa încă 1985, în cartea sa *Amusing Ourselves to Death*, că ar trebui să reflectăm mai mult aspra lumii din Aldous Huxley din „Brave New World” în care suntem subjugăți de dorința noastră constantă de distracție, decât de lumea redată în opera lui George Orwell.

Creșterea canalelor prin cablu de 24 de ore și explozia de medii bazate pe web generează o concurență uriașă pentru atenția oamenilor, precum și o nevoie constantă de conținut nou. Acest lucru înseamnă că știrile trebuie să producă povestiri și să vândă „Breaking News!», chiar și atunci când nu există nici una. Pur și simplu nu există suficiente știri importante care se întâmplă în lume pentru a umple timpul discuțiilor constante, deci, ceea ce avem, este o cantitate imensă de comentarii, dezbateri și o înălțare a trivialului la nivelul de „Breaking News!». Însă când totul este important, nimic nu este.

O altă dimensiune este modul în care sunt consumate materialele media: toate în același timp, toate într-un singur loc. Flux-urile (feed) noastre tratează totul la fel: știri politice, meteo, muzică, anunțuri, noutăți despre filme, videoclipuri amuzante etc. Totul este conectat astfel încât este greu de a distinge între ceea ce contează și ce nu, ce articole merită de fapt să fie citite, care dintre „știri de ultimă oră” sunt de fapt o știre.

Ritmul alert al vieții noastre nu are cum să genereze o abordare epistemică adecvată. Ritmul vieții a devenit atât de rapid și nereflexiv, încât avem mai mult ca oricând de

făcut, dar mai puțin timp pentru a o face. În final nu avem timp să ne așezăm cu gândurile, să reflectăm și să gândim.

Lumea modernă a operat în speță în jurul identității naționale. Identitatea națională, este atât o sursă de mândrie individuală, cât și o modalitate de plasare individuală în cursul istoriei umane. Astfel identitățile asumate naționale, individuale și de grup ar putea influența bunăstarea individuală și de grup.

În urma analizei articolului „A Model of Social Identity with an Application to Political Economy: Nation, Class, and Redistribution”[3] al lui Moses Shayo au rezultat două problematici majore: 1) Este ipoteza cercetării și implicațiile ei verificabilă cu realitățile societății noastre; 2) Dacă primatul identitar național nu este doar exploatat de clasa politică în defavoarea bunăstării individuale și de grup, dar există și un primat conceptual și în gândirea filosofică.

Astfel, M. Shayo dezvoltă în articolul său un model de analiză a identității sociale și îl aplică economiei politice de redistribuire a veniturilor, concentrându-se asupra identității de clasă și a identității naționale. Modelul încearcă să reducă observațiile majore din psihologia socială la un nucleu ideatic, ceea ce înseamnă să te identifici cu un grup și care sunt factorii care determină grupurile cu care indivizii se identifică. Autorul propune un concept de echilibru, în care identitatea și comportamentul sunt determinate endogen. El consideră că aplicarea acestui model la redistribuirea bunăstării ajută la explicarea a trei paterne empirice din democrațiile moderne. În primul rând, identificarea națională este mai frecventă printre săraci decât printre cei bogați. În al doilea rând, identificarea națională tinde să reducă sprijinul pentru redistribuirea bunăstării. În al treilea rând, în toate democrațiile există o puternică relație negativă între prevalența identificării naționale și nivelul de redistribuire a bunăstării. Modelul evidențiază în continuare că primatul național, amenințările naționale și diversitatea din clasa de jos sunt factori care pot diminua redistribuirea. Modelul este bazat pe trei variabile: 1) retribuția individuală; 2) plasarea individuală în cadrul grupului; și 3) statutul grupului. Scopul acestor variabile constă într-o reducere cât mai mare a factorilor-cheie care determină corelarea dintre poziționarea identitară față de națiune și alegerea bunăstării individuale și de grup.

Argumentul de bază este că nivelul ridicat de naționalism în societate ar submina sprijinul pentru redistribuirea bunăstării, care respectiv ar implica că în societățile în care identitatea națională are un primat mai mare decât identitatea de clasă, alegătorii mai puțin prosperi ar trebui să susțină mai puțin naționalismul. Teoria lui Shayo este că indivizii cu venituri mai mici se identifică cu clasa de jos și respectiv ar opta pentru o redistribuire mai mare. Astfel, dacă predomină conștiința de clasă, clasele de jos ar sprijini cu fermitate redistribuirea și ar vota în consecință. Însă, dacă identitatea națională este mai importantă pentru ei decât identitatea de clasă, indivizii mai săraci se identifică mai curând cu națiunea în general și mai puțin cu clasa lor, respectiv pot face o alegere electorală în defavoarea bunăstării individuale sau de clasă.

Practic, oamenii nu sunt egoiști, sunt grup-o-centrici. Ne dorim ce este mai bun pentru oameni ca noi. Doar că „oameni ca noi” este o categorie extrem de subiectivă,

respectiv, dacă „oameni ca noi” sunt „patrioții”, ne vom dori ceea ce își doresc „patrioții”. Dacă aderăm la o identitate naționalistă, putem să ne lăudăm cu reflecția asupra noastră a măreției naționale, chiar dacă propria noastră bunăstare este precară. Astfel, o identitate națională implică o pondere mai mică a problemelor de clasă și respectiv un sprijin mai mic pentru redistribuirea bunăstării. Concluzia de bază este simplă: cu cât este mai naționalistă țara, cu atât inegalitatea socială este mai mare.

Probabil, există și o dinamică de feedback aici. În țările cu o inegalitate socială mai mare cetățenii din clasa de jos au un statut mai scăzut în societate, aspirând la un statut mai bun, ei aderă la o identitate mai mare, iar națiunea (sau religia) este acea identitate mai mare. Shayo afirmă că redistribuirea redusă a bunăstării tinde să facă identificarea cu clasa de jos mai puțin atrăgătoare și încurajează identificarea cu națiunea. Acest lucru oferă elitelor un stimulent puternic pentru a alimenta naționalismul, respectiv exagerând amenințările naționale pentru a îndepărta cererile pentru o redistribuire a bunăstării mai mare.

Alegerea rațională și interesul propriu sunt prezumții fundamentale și punctul de pornire a multor explicații economice. Faptul că de la o anumită etapă a istoriei umanității atâția oameni și-au exprimat disponibilitatea de a muri și ucide pentru „națiunile” lor, pare să contrazică aceste presupuneri: oamenii apar într-o lumină mult mai generoasă și idealistă și mult mai cruzi și perversi decât implică prezumțiile teoriei economice.

Ideea națională și naționalismul pot fi integrate într-o analiză economică. Putem să ne imaginăm ușor o societate în care fiecare consumă cantități largi de bunuri materiale. Însă este mult mai dificil să ne închipuim o societate în care fiecare consumă cantități mari de putere și prestigiu, fiecare consumă putere și prestigiu în măsura în care nu le consumă altcineva. Orice cantitate pozitivă de putere și prestigiu trebuie consumat colectiv și în același timp cu cantități negative: pare imposibil să exerciți puterea dacă cineva nu practică exercițiul acestei puteri, sau cu alte cuvinte, trebuie consumată împreună cu puterea negativă. În mod analog, este imposibil ca cineva să consume prestigiu sau „superioritate socială” dacă alții nu consumă „inferioritate” socială. Or, națiunea și manifestarea naționalismului nu este determinată doar de interesele elitelor, sau de o analiză economică a problemei. Un factor important pentru națiune și manifestările naționalismului este cadrul ideatic, format, întreținut și promovat de gândirea filosofică națională. Astfel, deseori se observă un primat al ideii jertfirii naționale, a supraviețuirii și a argumentării dreptului de existență națională, respectiv, indivizii și societatea consumă idei care tind să nu lege bunăstarea individuală și de grup de ideea națională.

În urma analizei gândirii filosofice românești, observăm un primat al naționalismului într-o cheie identitar argumentativă, a justificării existențiale și a supraviețuirii naționale. Există o tendință, nu numai la noi, de a nu lega bunăstarea individuală și echitatea socială de ideea națională și manifestările naționalismului. Deseori există o tendință de interpretare și argumentarea națională doar etnocentristă, însă realitatea e că în diferite grupuri sociale și în diferite perioade istorice naționalismul asumat și manifestat este diferit. Naționalismul este într-o strânsă legătura cu identitatea asumată, iar identitatea de grup este maleabilă, naționalismul nu e necesar să submineze suportul redistribuirii bunăstării, identitatea națională poate invoca și necesitatea echității naționale.

Solidaritatea națională este mai eficientă în promovarea unor idei, fiind mai ancorată în realitate și mai ușor asumată de către individ, nu este abstractă ca apelurile legate de preocupările umanitare globale și nici îngustă ca apelul la solidaritatea de clasă, ea fiind bazată pe fundamentul solid al atașamentului național. Astfel, atât gânditorii naționali, cât și elitele progresiste ar trebui să promoveze bunăstarea individuală și de grup (clasă) într-o strânsă legătură cu identitatea națională și manifestarea naționalistă.

Un concept-cheie în care operează lumea contemporană este liberalismul și aspirațiile lui. Liberalismul se manifestă la nivel economic, cultural, politic și individual. În ultimul timp, norma liberală este pusă tot mai mult la îndoială, în speță reafirmându-se că nu este necesară o lume liberală pentru bunăstare și fericire.

Acum două decenii în urmă, comentatorul politic Fareed Zakaria a scris un eseu profetic numit *The Rise of the Illiberal Democracy*[4], în care se prezenta o situație îngrijorătoare a creșterilor autocrațiilor populare, exprimate prin puțin respect pentru statul de drept și pentru libertățile civile, cu guverne alese în alegeri libere și corecte, dar care încalcă în mod curent drepturile fundamentale ale cetățenilor lor.

De atunci, democrațiile illiberale au devenit mai mult normă decât excepție. Conform Freedom House[5], peste 60% din țările lumii sunt democrații electorale - regimuri în care partidele politice concurează și vin la putere în alegerile programate regulat (în creștere de la aproximativ 40% la sfârșitul anilor 1980), dar majoritatea acestor democrații nu oferă o protecție egală în temeiul legii.

O distincție a regimurilor iliberale e că au un suport al grupurilor majoritare, iar în mod tipic, grupurile minoritare (etnice, religioase, lingvistice sau regionale) suportă principalele politici și practici illiberale, iar adversarii guvernării sunt supuși unei presiuni sistematice.

Eseul lui Fareed Zakaria a provocat numeroase analize, critici și dezbateri terminologice. Una din principalele critici e legată de dihotomia democrație iliberală, după care au urmat un șir de analize, reinterprețări și recomandări asupra conceptelor de liberal, democrație, liberalism, într-un final termenul de iliberal și mai recent de iliberalism a devenit un etalon larg acceptat, atât datorită faptului de revenire la eseul autorului în cercurile de analiză politică și cercetare științifică, cât și datorită acceptării de către publicul larg și promovării de către unele regimuri și actori autoritari ca o alternativă față de valorile occidentale (respectiv liberale).

În continuare vom face o analiză a principalelor concepte ale cercetării noastre.

Democrația liberală se bazează pe trei seturi distincte de drepturi: drepturile de proprietate, drepturile politice și drepturile civile. Primul set de drepturi protejează proprietarii și investitorii de expropriere. Al doilea set asigură că grupurile care câștigă concursul electoral democratic își pot asuma puterea și pot promova politici conform doctrinelor lor – cu condiția ca aceste politici să nu încalce celelalte două seturi de drepturi. Al treilea set - drepturile civile - garantează egalitatea în fața legii și accesul egal la serviciile publice.

Drepturile de proprietate și drepturile politice au beneficiari puternici. Drepturile de proprietate sunt în interesul proprietarilor și al investitorilor. Ei pot fi relativ puțini în număr, dar pot mobiliza resurse materiale substanțiale dacă nu obțin ceea ce își do-

resc. Ei își pot investi banii în altă parte sau să nu investească, astfel impunând costuri substanțiale pentru restul societății din care fac parte.

Drepturile politice sunt de interes, în primul rând pentru masele organizate, clasa muncitoare sau majoritatea etnică, în funcție de structura și specificul societății din care fac parte. Membrii majorității pot fi comparativ săraci, dar au numerele de partea lor, ei pot amenința elita prin revoltă și exproprieri.

Principalii beneficiari ai drepturilor civile, dimpotrivă, sunt de obicei minoritățile care nu posedă nici (sau) bogăție, nici (sau) număr. Aspirațiile lor de drepturi egale nu au potența pe care o au elitele sau majoritățile în urmărirea obținerii și respectării drepturilor de proprietate și politice.

Teoriile care își pun ca scop să explice originile istorice ale democrației, de obicei au neglijat această asimetrie în reclamarea a diferitor tipuri de drepturi. Aceste teorii se axează în mare parte în jurul negocierii dintre elita proprietară și clasa muncitoare: în fața amenințării cu revolta, elitele extind accesul la drepturi și libertăți, permițându-le maselor să voteze. În schimb, masele sau reprezentanții lor sunt de acord să nu expropiereze elitele.

Desigur, elitele preferă o autocrație în care ei domină singuri și protejează drepturile lor, și nu a altora. În majoritatea timpului istoric ei au obținut acest lucru.

Democrația devine fezabilă numai atunci când masele sunt capabile să se organizeze și să se mobilizeze în jurul unor interese comune. Acest lucru face credibilă atât amenințarea lor de insurecție cât și promisiunea lor de a proteja drepturile de proprietate de după. Istoric, astfel de mobilizări au fost produsul industrializării și al urbanizării, al războaielor sau al luptelor anti-coloniale.

Această negociere, prin natura lor, produce democrații electorale, mai degrabă decât democrații liberale. Minoritățile, care au cel mai mare interes în drepturile civile, nu joacă un rol în timpul tranziției democratice, din simplul motiv că deseori nu aduc în mod normal nimic la masa negocierilor. Deci, negocierea democratică cedează drepturi de proprietate și politice, dar rareori și drepturi civile.

Din această perspectivă, puzzle-ul nu este de ce democrațiile se dovedesc a fi deseori illiberale, ci cum este posibil ca democrațiile liberale să apară vreodată.

Un set de circumstanțe care favorizează democrațiile liberale este absența unor distincții etnice sau de altă natură în rândul non-elitei. Omogenitatea culturală și socială înseamnă că nu există o minoritate identificabilă împotriva căreia majoritatea poate discrimina. (Model tip: Statele Scandinave, mai târziu Coreea de Sud și Japonia)

O situație diferită care generează un rezultat similar este prezența unor clivaje identitare multiple și suprapuse. Dacă nu există o distincție clară între majoritate și minoritate, fiecare grup la putere poate să fie dispus să recunoască drepturile altora, de teama că în viitor poate fi înlăturat de la putere. Acesta generează un echilibru precar, care poate fi rupt în urma unei creșteri diferențiate a populației sau a unei intervenții externe. (Model tip: cazul Libanului)

O a treia posibilitate este că cel mai distinct clivaj etnic sau rasial al societății se aliniază cu diviziunea care separă masele de elită. Un astfel de caz este cel din Africa de Sud,

guvernul apartheid în negocierile cu Congresul Național African, înainte de tranziția democratică din 1994, a cerut (și a primit) proprietăți și drepturi civile pentru minoritatea albă în schimbul drepturilor politice pentru majoritatea de culoare, care inițial a supraviețuit remarcabil de bine.

Alternativ, poate democrația liberală nu are prea mult de-a face cu echilibrul puterii între grupurile sociale și motivațiile lor strategice. Poate necesită, în schimb, dezvoltarea în timp a unei culturi a toleranței și a libertăților civile. Sau poate ambele sunt necesare pentru a susține instituțiile care susțin pe termen lung drepturile de proprietate, politice și civile.

Indiferent de motivul apariției democrației liberale, nu ar trebui să fim surprinși de cât de atipică este în practică. Rareori forțele politice se aliniază pentru a produce o versiune durabilă a acesteia.

O altă direcție a discuțiilor este cea a democrațiilor constituționale (bazate pe liberalism). Astfel, chiar într-o primă instanță Zakaria abordează problema prin diferența între regimurile illiberale cu democrațiile constituționale tipice. Autorul afirmă că guvernele illiberale alese liber manifestă proprietăți tiranice antitetice față de adevăratele republici constituționale. Alegerile libere dau guvernelor illiberale o legitimitate internațională, dar democrația care rezultă diferă foarte mult de guvernarea capitalistă, limitată, găsită în Statele Unite sau în alte republici constituționale. Aceste guverne illiberale reprezintă un „fenomen îngrijorător». Democrațiile constituționale ar trebui să își concentreze energiile diplomatice pentru a se asigura că democrațiile noi dezvoltă instituții constituționale care asigura prevenirea transformării lor în democrații illiberale. Creșterea democrațiilor illiberale va crea, în cele din urmă, democrației, o imagine rea, care va fi un obstacol în încercarea de a promova democrația și în special a democrațiilor constituționale față de guvernele emergente.

Fareed Zakaria folosește istoria recentă pentru a demonstra apariția democrațiilor illiberale. Autorul demonstrează în mod clar că, în urma unor alegeri libere mulți lideri și regimuri au comis crime și încălcări ale drepturilor omului facilitate prin suspendări constituționale și folosirea birourilor alese pentru a-și consolida puterea în detrimentul altor instituții guvernamentale. El consideră că democrațiile constituționale încorporează o atitudine mai puțin beligerantă față de vecinii săi, deoarece oamenii din interiorul lor ar opta mai degrabă pentru beneficiile comerțului și creșterii economice decât să cheltuiască bani pentru a forța adoptarea unui anumit sistem de credințe. Zakaria consideră că este nevoie de timp pentru ca democrațiile să dezvolte adevărate republici constituționale, dar mișcarea lentă până la obiectiv este mult mai bună decât adoptarea doar a conceptului de alegeri libere și apoi urmate de limitarea justiției independente, a legislaturilor independente și a drepturilor individuale.

Cercetătorul nu ignoră faptul că alegerea liderilor populari și suspendarea ulterioară a protocoalelor constituționale se întâmplă, de obicei, din cauza amenințărilor pe care se confruntă populația, ce par a fi mai periculoase decât consolidarea puterii în cadrul executivului. În mod evident, voința poporului solicită soluții la aceste probleme, dar fără restricții constituționale democrațiile devin în curând illiberale. Conceptul de

liberalism facilitează o democrație constituțională, care limitează guvernarea de a interfera cu activitatea economică individuală și libertățile personale, iar cei aleși au puteri care se compensează reciproc, împiedicând astfel transformarea treptată a puterii într-un singur birou.

Democrațiile vor deveni illiberale dacă executivul transferă puterea din diferite ramuri ale puterii sau limitează drepturile indivizilor și instituțiilor. Zakaria consideră că aceste libertăți trebuie să fie prezente pentru prevenirea unei democrații illiberale și că democrațiile illiberale se vor afla în conflict direct sau indirect cu cele liberale.

Un alt concept important al acestei discuții este cel al iliberalismului și al precondițiilor manifestării lui. Triumful guvernelor illiberale în țări ale Uniunii Europene, precum Ungaria și Polonia, ridică problema dacă fenomenul se va răspândi mai departe, și dacă ar putea iliberalismul să domine o societate cu rădăcini democratice mult mai adânci. Din punct de vedere practic, este puțin probabil ca forțele illiberale să transforme țările în care diviziunea politică este relativ egală, iar partidele stabilite au susținători puternici și loiali.

Una din condițiile iliberalismului este atunci când partidele mari suferă de eșecuri electorale catastrofale, iar agenții illiberali se grăbesc să intre în cursa electorală. Astfel, în Ungaria, Partidul Socialist guverna din 1989, dar a pierdut rapid credibilitatea datorită unei gestionări defectuoase a economiei și a corupției politice. În urma rezultatelor alegerilor din 2010 nu a reușit să se formeze nici ca entitate de opoziție viabilă. În Polonia, Platforma Civică de centru-dreapta a fost forța dominantă până la victoria PiS din 2015, a obținut succese economice și a câștigat respectul în Bruxelles, dar a pierdut sprijinul clasei muncitoare, al provinciilor și al tuturor celor care s-au simțitocoliți de globalizare. În mod similar, partidele seculare elitiste care au condus Turcia pentru cea mai mare parte a sec. XX au fost lăsate deoparte de forțele neo-conservatoare islamice conduse de Recep Tayyip Erdoğan, bazată pe o schimbare demografică apelând, la o clasă mijlocie islamistă în creștere. Însă în Venezuela, Hugo Chávez a reușit în câțiva ani de la putere să obțină suportul majorității săracilor țării și să marginalizeze partidele conservatoare care au condus țara timp de decenii.

O a doua condiție prealabilă pentru apariția regimurilor illiberale este o slăbiciune fundamentală în instituțiile democratice dincolo de sfera politică, inclusiv mass-media, societatea civilă, agențiile anticorupție și sistemul judiciar. În multe democrații mai noi, aceste controale și balanțe rămân fragile: se presupune că oricine va controla parlamentul va ajunge să domine și sistemul judiciar și de securitate, iar presa este vulnerabilă la intimidare sau la capturarea partizană.

Illiberalismul pare(a) a fi mai puțin probabil să obțină tracțiune în Statele Unite, deoarece instanțele, de exemplu, sunt independente și libertatea presei este ferm protejată de jurisprudența statală și constituțională. Însă dacă forțele illiberale au o voință politică suficientă, iar apărătorii instituțiilor democratice nu au convingere și sprijin public, orice este posibil, e de menționat că multe din mecanismele americane se bazează pe cutumă și bun simț și nu pe legi scrise. Conform sondajelor recente, încrederea populară în Congres și Curtea Supremă (Constituțională) se află la minime istorice. Un număr din ce în ce mai mare de americani pun la îndoială eficacitatea democrației reprezentative

și se întreabă dacă ar fi mai bine să lase președintelui să ia decizii neratificate de ramura legislativă, unu din șase americani crede că ar fi acceptabil să existe un regim militar. Iar cu fiecare generație care trece, o parte mai mică din cetățenii SUA consideră că existența sub democrație este importantă.

Toate acestea aduc în discuție limitele și problemele democrației. Fareed Zakaria menționează că tensiunea dintre liberalismul constituțional și democrație se axează pe domeniul de aplicare a autorității guvernamentale. Constituționalismul liberal este legat de limitarea puterii; democrația este despre acumularea și utilizarea acesteia. Din acest motiv, mulți liberali din secolele XVIII și XIX au văzut democrația ca o forță care ar putea submina libertatea. Tendința guvernului democratic de a crede că are suveranitate absolută (adică putere) poate duce la centralizarea autorității, adesea prin mijloace extraconstituționale și cu rezultate sumbre, sfârșind în ceva care este puțin diferit de o dictatură, deși una care are o legitimitate mai mare.

În decursul ultimului deceniu, guvernele alese care pretind că reprezintă poporul au încălcat în mod constant puterile și drepturile altor elemente ale societății, o uzurpare atât pe orizontală (din alte ramuri ale guvernului național), cât și pe verticală (de la autoritățile regionale și locale, precum și întreprinderi private și alte grupuri neguvernamentale, cum ar fi presa).

Cercetătorul consideră că uzurparea orizontală este mai evidentă, însă uzurparea verticală este mai frecventă. Astfel, drept exemple, în ultimele trei decenii sunt guvernele alese din India și Pakistan, care au dizolvat parlamentele locale cu argumente dubioase, plasând regiuni sub conducerea directă a guvernului central. Într-o mișcare mai puțin dramatică, dar tipică, guvernul ales din Republica Centrafricană a pus capăt independenței îndelungate a sistemului său universitar, făcându-l parte din aparatul central de stat. Utilizarea pe scară largă a forțelor de securitate pentru a intimidă jurnaliștii slăbește sistematic o verificare crucială a puterii guvernamentale.

Acest fenomen este deosebit de răspândit în America Latină și fosta Uniune Sovietică, poate pentru că statele din aceste regiuni dispun, în cea mai mare parte, de sisteme prezidențiale, sugerează cercetătorul. Aceste sisteme tind să producă lideri care susțin că vorbesc în numele poporului - chiar și atunci când au fost aleși doar prin pluralitate. Însă în circumstanțe similare, într-un sistem parlamentar, un prim-ministru ar fi trebuit să împartă puterea într-un guvern de coaliție. În sistemele prezidențiale președinții desemnează miniștri pe criterii de clică mai degrabă decât figuri de vârf din partid, menținând puține controale interne asupra puterii lor. Iar atunci când punctele lor de vedere sunt în conflict cu cele ale parlamentarilor sau chiar cu instanțele judecătorești, președinții tind să se „adreseze națiunii”(ex. referendumuri), ocolind sarcinile dificile de negociere și construire a unei coaliții.

De mai mult timp cercetătorii dezbat meritele regimurilor prezidențiale *versus* regimurile parlamentare și, desigur, uzurparea puterilor democratice pot să apară în absența unor centre alternative de putere bine dezvoltate, cum ar fi legislaturi puternice, instanțe judecătorești, partide politice și guverne regionale, precum și universități independente și mass-media.

În țările bine organizate și stabile guvernele nu ajung să faciliteze tendințele de uzurpare. Un guvern puternic este diferit de un guvern eficient; de fapt, cele două pot fi contradictorii. Africa are state înfometate și ineficiente. Statele Unite au un guvern cu puteri limitate și totuși este un stat foarte eficient. Zakaria consideră că confuzia acestor două concepte a determinat multe guverne occidentale și savanți să încurajeze crearea unor state puternice și centralizate în lumea a treia. Liderii din aceste țări au susținut că au nevoie de putere pentru a aduce ordine în societăților lor. Există un adevăr în această preocupare, dar aici se confundă guvernul legitim cu unul atotputernic. Guvernele care sunt limitate și, văzute ca fiind legitime, pot să mențină ordinea și să urmărească politici dure, deși lent, prin construirea de coaliții. Testul-cheie al legitimității unui guvern este colectarea impozitelor, fiindcă nu necesită forțe de poliție vaste, ci mai degrabă respectarea voluntară a legilor. Nici un guvern nu are o forță suficientă de poliție pentru a forța oamenii să-și plătească impozitele. Cu toate acestea, guvernele lumii a treia au rate de colectare fiscală foarte scăzute. Acest lucru se datorează faptului că ei și politicile lor nu au legitimitate.

Din punct de vedere istoric, centralizarea necontrolată a fost inamicul democrației liberale. Pe măsură ce participarea politică a crescut în Europa în sec.al XIX-lea, democrația a prins rădăcini fără probleme în țări precum Marea Britanie și Suedia, unde adunările medievale, guvernele locale și consiliile regionale rămâneau puternice. Țări precum Franța și Prusia în cazul cărora monarhia centralizase efectiv puterea (atât pe orizontală, cât și pe verticală), au ajuns deseori nelibere și nedemocratice. Nu este o coincidență faptul că în Spania din sec.al XX-lea capul de vârf al liberalismului se află în Catalonia, care timp de secole a fost o regiune independentă și autonomă. În Statele Unite, prezența unei bogate varietăți de instituții - statale, locale și private - a făcut mult mai ușor adaptarea la extinderea rapidă și largită a sufragiului care a avut loc la începutul sec. al XIX-lea. În 1922, Arthur Schlesinger Sr. a documentat cum, în timpul primilor cincizeci de ani ai SUA, aproape fiecare stat, grup de interese și fracțiuni au încercat să slăbească și chiar să desființeze guvernul federal.[6] Astfel, o guvernare decentralizată ajută la formarea unui guvern limitat.

O altă problemă este cea a tiraniei majorității. Dacă prima sursă de abuz într-un sistem democratic vine de la autocrații aleși, a doua vine de la poporul însuși. James Madison[7] afirma în „Federalist Papers”, că „pericolul oprimirii” într-o democrație vine de la „majoritatea comunității”. Tocqueville avertiza despre „tirania majorității”, scriind: „Esența guvernării democratice constă în suveranitatea absolută a majorității”[8]. Această problemă, vie și urgentă pentru Madison și Tocqueville, poate părea astăzi mai puțin importantă în Occident, deoarece aici există protecții elaborate pentru drepturile individuale și minoritare. Dar, în multe țări în curs de dezvoltare, experiența democrației din ultimele decenii a fost una în care majoritățile - deseori liniștit, uneori zgomotos - au erodat separarea puterilor în stat, au subminat drepturile omului și au corupt tradițiile istorice de toleranță și corectitudine.

Conflictul etnic este la fel de vechi ca și istoria înregistrată, iar dictaturile nu sunt deloc nevinovate pentru a-l stimula. Însă noile societăți democratizate afișează o tendință

îngrijorătoare în această direcție. Motivul este simplu: în timp ce societatea se deschide și politicienii se luptă pentru putere, aceștia apelează la votul publicului, folosindu-se deseori de limbajul cel mai direct și eficient - cel al solidarității de grup. Adesea, acest lucru facilitează conflictele etnice sau religioase, uneori conflictul evoluează într-un război pe scară largă.

Alegerile cer ca politicienii să concureze pentru voturile oamenilor, iar în societățile fără tradiții puternice este mai ușor să obțină sprijin pe linie rasială, etnică sau religioasă, iar odată ce un grup identitar este la putere, el tinde să excludă alte grupuri identitare. Compromisul pare imposibil, se pot negocia problemele materiale, dar cum să împaci diferența identitară națională sau cea religioasă? O concurența politică atât de divizată poate degenera rapid în violență. Mișcările de opoziție, rebeliunile armate și loviturile de stat din Africa au fost adesea îndreptate împotriva regimurilor bazate pe etnie, dintre care multe au venit la putere prin alegeri. Unii cercetători afirmă că democrația „pur și simplu nu este viabilă într-un mediu de preferințe etnice intense” [9]

Una dintre cele mai emoționate dezbateri între oamenii de știință ai relațiilor internaționale se referă la „pacea democratică”, afirmându-se că niciodată două democrații moderne nu s-au luptat una împotriva celeilalte. Dezbaterea ridică întrebări de fond interesante: explică armele nucleare mai bine pacea? Sau dacă constatările statistice sunt relevante? De exemplu, David Spiro [10] a subliniat faptul că, având în vedere numărul mic de democrații și războaie din ultimii 200 de ani, o șansă foarte mare pentru a explica lipsa războiului dintre democrații ar fi să compari cu probabilitatea că nici un membru al familiei sale nu a câștigat niciodată la loterie; sau chiar dacă statisticele sunt corecte, ce le explică?

Immanuel Kant, susținătorul inițial al păcii democratice, a menționat că, în democrații, cei care plătesc pentru războaie, adică publicul, iau deciziile, deci sunt în mod evident mai precauți. Or această afirmație sugerează că democrațiile sunt mai pașnice decât alte state, când, de fapt, ele sunt mai războinice, mergând la război mai des și cu o intensitate mai mare decât majoritatea celorlalte state. Doar cu alte democrații păstrează pacea. Când dezvălui cauza din spatele acestei corelații, un lucru devine clar: pacea democratică este, de fapt, pacea liberală. Scriind în sec. al XVIII-lea, Kant credea că democrațiile erau tiranice și le excludea în mod specific de la concepția sa despre guvernele „republicane”, care trăiau într-o zonă de pace. Republicanismul, pentru Kant, însemna o separare a puterilor, control și echilibru, stat de drept, protecția drepturilor individuale și un anumit nivel de reprezentare în guvern (deși nu se apropia de votul universal). Alte explicații ale lui Kant pentru „pacea perpetuă”: e strâns legată de caracterul constituțional și liberal al republicilor: au un respect reciproc al drepturilor cetățenilor celuilalt, un sistem de verificări și balanțe care să asigure că niciun lider nu poate trage o țară în război; și politicile economice clasice liberale, cel mai important dintre acestea fiind comerțul liber, creează o interdependență ce face ca războiul să fie costisitor și cooperarea utilă. Iar Michael Doyle [11], afirmă, în *Ways of War and Peace*, că fără liberalismul constituțional democrația însăși nu are calități de inducere a păcii.

Timp de două mii de ani înainte de Epoca Modernă, regula populară a fost larg asociată cu agresivitatea (Tucidide) sau succesul imperial (Machiavelli). Distincția dintre democrațiile liberale și cele illiberale pune în lumină o altă corelație statistică izbitoare. Astfel, Jack Snyder și Edward Mansfield[12] susțin, folosind un set impresionant de date, că în ultimii 200 de ani statele democratice au dus războaie în mod semnificativ mai frecvent decât autocrațiile stabile sau democrațiile liberale. În țările care nu se bazează pe liberalismul constituțional, adesea au adus la hiper-naționalism și promovarea discursului militarist. Liderii politici și militari, care adesea sunt îmbătați de rămășițele vechii ordini autoritare, își dau seama că, pentru a reuși, ei trebuie să adune masele din spatele unei cauze naționale. Rezultatul este o retorică și politică agresivă, care adesea trage țările la confruntare și război. Astfel pacea democratică este reală, dar se pare că nu are nimic de-a face cu democrația.

Vedem că dimensiunea social-politică rămâne a fi norma în care trăim și operăm, chiar dacă se observă o tendință tot mai profundă de neo-tribalizare socială. Observăm o relație dintre construcția identității și individualizare în contextul formelor neo-tribale. Concept dezvoltat de Maffesoli[13], neo-triburi sau *tribus* este de obicei conceput ca formă electivă, efemeră, afectivă, non-instrumentală și virtuală de asociere. Considerând că neo-triburile rezultă dintr-o defalcare a structurilor tradiționale de clasă și a proceselor de de-individualizare, fiind o masificare (transformare a unui grup într-o masă) și „tribalizare» a societăților (occidentale). Însă pentru Bauman[14] și alți cercetători, asociațiile neo-tribale sunt mai degrabă un răspuns la creșterea individualizării, prin faptul că reîncorporează indivizii în societate și servesc drept surse de apartenență și înțeles, oricât de temporar ar fi. Maffesoli susține, că în epoca postmodernă noțiunea de individ a fost înlocuită de ceea ce el numește „persona”, un sentiment fragmentat de sine, asemănător cu o mască schimbătoare în care diferite roluri sunt adoptate în interacțiune. Atragem atenția nu doar asupra caracterului electiv și fragmentat al neo-triburilor și în rolul lor în formarea identității, ci observăm că implicarea indivizilor în neo-triburi este legată și de inegalitățile sociale. Acest lucru este confirmat în parte de Bauman, care susține că cei săraci nu dispun de mijloace financiare pentru a participa la neo-triburi. Cu toate acestea, el subliniază rolul resurselor culturale și simbolice în structurarea unei astfel de participări. Însă odată cu creșterea exponențială din ultimul timp a accesului la informație și interacțiune virtuală indivizii participă la o pluralitate de neo-triburi, care servesc la exprimarea a diferitor fațete ale lor și de apartenență, stilurile de viață neo-tribale pot fi alese și construite conform unor valori extrem de individualizate.

Algoritmizarea interacțiunii noastre cu informația și realitatea oferă o dimensiune de eliberare identitară și o asumare personalizată a realității, care și la o fragmentare identitară, la o analiză necritică a informației și a unei alegeri de falsă dihotomie, generând preponderent asumarea unei realități virtuale față de realitate, care necesită un spirit critic, o alegere continuă și o identitate inclusivă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Is God Dead. În: TIME, April 8, 1966, Vol. 87, No.14.
2. Patterson Thomas E. Doing Well and Doing Good (December 2000). KSG Working Paper No. 01-001. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.257395>
3. Shayo Moses. A Model of Social Identity with an Application to Political Economy: Nation, Class, and Redistribution. În: The American Political Science Review, Vol. 103, No. 2 (May 2009), p. 147-174, Ed: APSA <https://doi.org/10.1017/S0003055409090194>
4. Zakaria Fareed. The Rise of the Illiberal Democracy. În: Foreign Affairs, Vol. 76, No. 6 (Nov. - Dec. 1997), p.22-43.
5. <https://freedomhouse.org/>
6. Schlesinger Arthur M. New viewpoints in American history. New York: The Macmillan company, 1922. 328 p.
7. The Federalist No.10. The Federalist Papers Papers, 1788.
8. Tocqueville Alexis de. Despre democrație în America. București: Humanitas, 2017 .872 p.
9. Putnam Robert D. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton University Press, 1993. 247 p.
10. Spiro David E. The Insignificance of the Liberal Peace, în International Security Vol. 19, No. 2, 1994, pp. 50-86.
11. Doyle Michael W. Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, and Socialism, Ed: Norton, 1997, p.557.
12. Mansfield, Edward D., Snyder, Jack. Democratization and the Danger of War în International Security, Vol. 20, No.1, 1995, p.5-38.
13. Maffesoli Michel. The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society, SAGE Publications, 1996, p.176.
14. Bauman Zygmunt. Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty. Ed. Polity, 2006, p.115.

ACTUALITATEA DEZBATERII ȘTIINȚIFICE A FENOMENULUI ELITELOR ACTUALITY OF SCIENTIFIC DEBATES ON THE ELITE PHENOMENON

Pantelimon VARZARI,
doctor habilitat în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
panvarzari@gmail.com

Rezumat

În acest studiu este inclusă o traducere a unei lucrări de referință a elitistului italian Gaetano Mosca despre elita politică. Se propune o descriere a teoriei politice elitiste din care mai fac parte ideile lui Vilfredo Pareto și Robert Michels, teorie care are ca părtași dar și oponenți. Autorul ajunge la concluzia că această teorie a marcat profund știința politică contemporană.

Cuvinte-cheie: elită, elitologie, Robert Michels, Gaetano Mosca, Vilfredo Pareto, teorie politică.

Summary

The study includes a translation of a reference work of the Italian elitist Gaetano Mosca about the political elite. It is proposed a description of an elitist political theory that includes ideas of Vilfredo Pareto and Robert Michels, theory that has both upholders and opponents. The author concludes that this theory has deeply marked contemporary political science.

Keywords: elite, elitology, Robert Michels, Gaetano Mosca, Vilfredo Pareto, political theory.

În operele teoreticienilor clasici ai elitei (V. Pareto, G. Mosca și R. Michels), fenomenul elitar și caracteristica clasei politice au căpătat contururi, mai mult sau mai puțin, clare. Contribuția acestora a consolidat o teorie științifică cu privire la guvernare. Țintele lor imediate erau duble. În primul rând, clasicii elitelor susțineau că teoria marxistă, care pătrunsese în majoritatea partidelor socialiste spre sfârșitul sec. XIX, era o explicație vagă și limitată a persistenței dominației în societatea umană. În al doilea rând, în pofida optimismului prevalent al epocii lor, ei susțineau că tranziția spre o societate industrializată cu un sistem de democrație reprezentativă nu putea modifica fundamental stratificarea societății în elita conducătoare și mase.

Studiul elitei elitelor a devenit o preocupare permanentă, din motive lesne de înțeles, pentru gânditorii politici, începând cu cei antici și terminând cu cercetătorii contemporani. Dacă precursorii teoriei elitelor (Confucius, Lao Zi, Mo Zi, Han Fei Zi, Platon, Aristotel, N. Machiavelli, F. Nietzsche ș.a.) au căutat să explice motivele conducerii societății de către o minoritate și natura dominației politice, doctrinarii elitiști (V. Pareto, G. Mosca și R. Michels) au fundamentat-o prin formularea paradigmei elitare cu privire la divizarea societății în grupul minoritar, elita politică, și grupul majoritar, nonelita, în timp ce teoreticienii politici contemporani (R. Dahrendorf, R. Putnam, R.A. Dahl, A. Lijphart, S.P. Huntington, G. Sartori, D. Fisichella, D. Held, G. Hermet, J.J. Linz, A. Stepan, L. Diamond, J. Grugel, P. Dunleavy, B. O'Leary ș.a.), reformulând unele postulate ale elitarismului clasic, s-au axat pe problemele guvernării

democratice a societății. Elitele politice de-a lungul istoriei gândirii politice au fost desemnate prin diverse concepte, precum „conducător” (Platon), „supraomul” (F. Nietzsche), „elită politică” (V. Pareto), „clasă politică” (G. Mosca), „conducător charismatic” (M. Weber) etc., elita indicând oamenii deosebiți prin pregătire și talent în domeniul de activitate politică, care au acces la mecanismele și tainele puterii, posedă anumite funcții de conducere și un anumit volum de putere decizională.

Clasicii teoriei elitelor au încercat să dea o definiție termenului de elită, să descrie structura ei, să dezvăluie tendințele și legitățile funcționării elitelor în comunitatea umană, locul și rolul lor în sistemul social și politic al societății, mecanismele formării, recrutării și schimbării elitelor puterii etc. În concepțiile lor asupra guvernării societății pot fi depistate mai multe similitudini (spre exemplu, democrația constituie doar un paravan pentru tendințele oligarhice ale puterii și reprezentarea nu face decât să garanteze o circulație a elitelor conducătoare), dar și unele deosebiri referitoare la funcționarea societății elitare, fapt ce a contribuit ulterior la dezbaterile controversate asupra locului și rolului elitei în societatea contemporană.

Prin scrierile lor au fost puse astfel bazele viitoarei științe – *elitologia*, aceasta fiind considerată de noi una din științele speciale sau ramurale din cadrul sistemului de științe politice contemporane, care „poate fi prezentată ca un ansamblu de gândire, având ca scop să explice natura, locul și rolul grupurilor sociale în mâinile cărora se află concentrată influența politică și puterea decizională” [1, p. 6]. „Elitologia” este un termen rusesc, fiind introdus în circuitul științific de către profesorul Institutului de Stat de Relații Internaționale din Moscova (Universitate) Gh. Așin în anul 1985 [2, p. 29-30; 3, p. 9].

V. Pareto (1848-1923), creatorul termenului de „elită”, este considerat primul teoretician care a conferit conceptului de elită un sens precis și un conținut bine determinat. În lucrările sale (*Ascensiunea și decăderea elitelor*, 1899; *O aplicare a teoriilor sociologice*, 1901; *Tratat de sociologie generală*, 1916 ș.a.) se concentrează asupra dihotomiei elită – mase. Elita, conform concepției paretiene, se împarte în două părți: elita conducătoare și elita neconducătoare (compusă din restul elitelor, contraelita), ambele având drept caracteristică principală superioritatea naturală psihologică. Elita conducătoare (elita în sensul îngust al cuvântului) desemnează persoanele care participă nemijlocit la conducere, este puțin numeroasă, iar puterea ei se întemeiază pe o combinație între coercițiune, pentru a suprima opoziția, și consimțământ din partea clasei conduse mai numeroase.

Cea de-a doua problemă cercetată de V. Pareto vizavi de împărțirea elitei în două părți ține de tipologia elitelor și are drept criteriu metodele de realizare a funcțiilor de putere. De fapt, ideea clasificării elitelor în elite „lei” (orientați spre folosirea forței) și elite „vulpi” (utilizează mai mult viclenia) o întâlnim în altă formulă în *Principele* lui N. Machiavelli, care folosește același criteriu – metodele de conducere. V. Pareto apelează însă la aceste două tipuri de elită pentru a demonstra că echilibrul social depinde de capacitatea elitelor de a-și exercita funcțiile, echilibru care ar fi compus din îmbinarea unor tipuri de acțiuni desfășurate de către elite pentru a-și menține poziția, asimilând, totodată, și indivizi cu calități superioare care apar din „nonelită”, din mase.

O altă problemă care poate fi desprinsă din lucrările paretiene constă în tratarea istoriei sociale ca istorie a succesiunii minorităților privilegiate (istoria se prezintă ca un

„cimitir al aristocraților”), ce se formează și luptă pentru a accede la putere, utilizează puterea și intră mai apoi în declin, pentru a fi înlocuite de altă minoritate. Precizăm că în asemenea manieră V. Pareto formulează teoria circulației elitelor, cu ajutorul căreia explică dinamica socială. Schimbarea alternativă a elitelor este impusă de faptul că nicio elită nu satisface nevoile societății și deci comportă incapacitatea psihologică a elitei de a face față evenimentelor, noilor tendințe în dezvoltarea societății și combinării noilor veniți cu „restul” celor rămași în elita conducătoare, guvernantă.

R. Michels (1876-1936, devenit Roberto Michels, după ce și-a luat în 1913 cetățenia italiană) s-a manifestat ca doctrinar elitist prin lucrările *Sociologia partidelor politice în condițiile democrației* (sau *Partidele politice*, 1911) și *Curs de sociologie politică* (1927). Comparativ cu V. Pareto și G. Mosca, sociologul german propune o altă explicație a divizării societății în conducători și conduși, opunând elita de partid și masele de partid, din cauză că acestea din urmă sunt psihologic incapabile să adopte decizii complexe și, fiind deprinse cu poziția lor socială știrbită, își încredințează soarta conducătorilor. Chiar și cei mai democrați lideri de partid se transformă cu timpul în conducători autoritari, se rup de mase și uită de interesele lor, iar în jurul acestor lideri se creează un aparat (birocratic) care, degenerând în oligarhie, concentrează puterea în mâinile sale și exercită conducerea cotidiană a masei (de partid).

Argumentele lui R. Michels privind corelația dintre elită și mase (masele sunt cointeresate de elită pentru a fi organizate, precum și elita de mase, deoarece ele sunt capabile să asigure susținerea liderilor), inevitabilitatea apariției elitei și oligarhiei de partid (fiecare organizație, partid, uniune sindicală sau asociație de alt gen implică tendințe spre oligarhie, deoarece conducerea acestor organizații nu poate fi înfăptuită de către toți membrii lor) îl fac să formuleze „legea de fier a oligarhiei”, conform căreia cu cât o organizație devine mai birocratizată, cu atât crește și gradul de concentrare a puterii în mâinile unui număr redus de persoane. Principiul organizației (subordonarea pe verticala puterii) și necesitatea posesării cunoștințelor speciale implică neapărat tendințe spre oligarhie: „Cine spune organizație, spune oligarhie”, aceasta este „legea de fier a oligarhiei”, o lege universală empirică, bazată pe trăsături constante ale psihologiei umane și pe logica organizării.

Fenomenul oligarhiei, fiind explicat psihologic (din perspectiva psihologiei maselor și psihologiei organizației) și organizațional (prin prisma legilor structurii organizației), este conceptualizat de R. Michels și într-un alt context, cel al semnalării vulnerabilității guvernării democratice [4, p. 32]. În cel mai bun caz, menționează sociologul german, democrația constă în competiția dintre organizațiile oligarhice. În societățile moderne apare o tensiune crescândă între extensia birocrăției și dezvoltarea democrației, ultima solicitând participarea directă la luarea deciziilor a unui număr tot mai mare de persoane, ceea ce nu este posibil decât prin extinderea controlului birocratic în organizațiile politice (de exemplu, în partide) și prin concentrarea puterii în mâinile unui grup mic de conducători. Realizarea democrației este complicată și din cauza persistenței a trei tendințe: esența omului (calitățile psihice ale maselor), particularitățile luptei politice (confruntarea elitelor pentru pozițiile puterii) și specificul dezvoltării organizațiilor (legile structurii organizației și acțiunea „legii tendințelor oligarhice”).

G. Mosca (1858-1941) în lucrările sale *Clasa politică* (1896), *Bazele științei politice* (1896), *Istoria doctrinelor politice* (1933) ș.a., pentru analiza fenomenului elitar lansează noțiunea de *clasă politică*. Conform opiniei lui G. Mosca, elita este clasa politică guvernantă sau diriguitoare, iar masele populare (sau națiunea) reprezintă clasa politică guvernată sau dominată. Or, aceasta este compusă din minoritatea care deține puterea într-o societate, asimilând-o unui veritabil grup de putere, o clasă sui generis, din considerentul că legăturile care îi unesc pe membrii unei elite (de rudenie, de interese, de cultură) asigură unitatea de gândire și coeziunea unei astfel de structuri ale puterii. G. Mosca afirmă următoarele: „Printre tendințele și elementele constante, inerente pentru orișice organism politic, există unul a cărui prezență poate fi cu ușurința dovedită oricui: în toate societățile, pornind de la cele mai slab dezvoltate, abia ajunse la începuturile civilizației, și până la cele mai culte și avansate, există două clase de persoane: cea de guvernanți și cea de guvernați. Prima, care întotdeauna e mai puțin numeroasă, execută toate funcțiile politice, monopolizează puterea și se bucură de avantajele ce derivă de aici, în timp ce cea de-a doua categorie, mai numeroasă, este dirijată și reglementată de prima, în modul mai mult sau mai puțin legal ori mai mult sau mai puțin arbitrar și violent, furnizând, măcar și în aparență, guvernanților mijloacele materiale de existență și cele necesare vitalității organismului politic”. Clasa politică este, potrivit părerii lui Mosca, clasa conducătoare, respingând, în acest sens, poziția marxistă, pentru care clasa conducătoare derivă întotdeauna din organizarea economică a societății.

Următoarea problemă supusă dezbaterilor de către politologul italian ține de reînnoirea clasei politice. Acest proces este dictat, pe de o parte, de faptul că în orice societate elita tinde să monopolizeze pozițiile sale dominante, să le transmită urmașilor săi, încercând să se transforme într-o castă ereditară, închisă, iar pe de altă parte, apar conflicte periodice dintre elită și anumite părți ale păturilor ei inferioare care doresc să le ia locul. De aceea, subliniază G. Mosca, pentru a corespunde cerințelor timpului, clasa politică are nevoie de reînnoire, identificând trei modalități (moștenirea, alegerea și cooptarea) și definind două tendințe de dezvoltare (aristocratică și liberală sau democratică, care se produce mai ales în perioadele marilor schimbări sociale), tendințe necesare în preîntâmpinarea degenerării elitei.

După G. Mosca, elitele încearcă întotdeauna să-și justifice conducerea atât față de ele însele, cât și pentru a menține masele într-o condiție de acceptare, folosind „formulele politice”. Clasa conducătoare, elita politică (numită de Mosca și „clasă politică”), este cea care adoptă formula cea mai avantajoasă nevoilor ei: „orice clasă diriguitoare tinde să-și justifice puterea sa reală, racordând-o la un principiu moral de ordin general” [5].

Plecând de la faptul că formula politică determină clasa politică, G. Mosca identifică trei formule politice (teocrată / autocrată, birocrată și eleno-italică) și trei clase politice (închise sau egal caste pentru prima formulă, transformate în închise pentru a doua formulă și deschise pentru a treia formulă). Clasa deschisă proprie formulei eleno-italice sau liberale se manifestă prin două ipostaze: fie prin „deschidere necontrolată” (situație ce conduce la demagogie și anarhism), fie prin „deschidere controlată” ceea ce face posibilă și reală democrația, așa cum a fost ea definită prin regula de procedură [6].

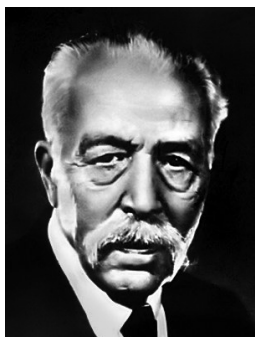
Astăzi prin „formulă politică” se mai înțeleg și anumite scheme de organizare și acțiune a elitei care corespund parțial ideii contemporane a legitimității sau alte moduri de autojustificare. Or, clasele conducătoare „nu-și justifică puterea numai prin deținerea ei *de facto*, ci încearcă să găsească o bază morală și legală pentru ea” [7, p. 141]. Însă „formula” lui G. Mosca acceptă faptele. Luând ca suport ideea conform căreia conducerea problemelor publice se află în mâinile minorităților dominante (a elitelor), de care conștient sau inconștient ține cont majoritatea condusă (masele), el accentuează vulnerabilitățile democrației.

Prin urmare, dacă precursorii teoriei elitelor au încercat să abordeze în general fenomenul elitar în societatea umană, uneori manifestând idealism (filosofii-regi la Platon) sau fiind prea curajoși în sugestiile lor (*Principiile* lui N. Machiavelli), atunci doctrinarii elitiști de la intersecția secolelor XIX–XX elaborează cu adevărat o teorie (politică) elitaristă, alimentând ideologic în perioada activității lor chiar unele mișcări radicale de dreapta. Cea de-a doua concluzie ce se impune este că tradițiile elitiste de cercetare a fenomenului elitar se perpetuează, astfel încât teoria clasică a elitelor și-a găsit atât apologeți înflăcărați (militând, în același timp, pentru reformarea elitismului clasic), cât și critici notorii. Patosul pentru democrație, pe de o parte, și criticile aduse împotriva acesteia, pe de alta, denotă că idealul democrației rămâne unul dintre cele mai îndrăgite și, în același timp, mai discutate idealuri politice, fiind o problemă veșnică pentru științele politice, subliniind că reprezentanții teoriei elitiste clasice și ale doctrinelor neELITISTE (J.A. Schumpeter și K. Mannheim; *Școala machiavelică*, condusă de James Burnham; *teoriile valorice* – J. Ortega y Gasset, V. Röpke, K.L. von Blume, N. Berdeaev ș.a.; *teoria radicală a elitelor*, numită și *elitismul liberal de stânga*, din care făceau parte F. Hunter, C.W. Mills, R. Miliband ș.a.; *concepțiunile elitismului democratic* – S.M. Lipset, O. Sigler, H. Lasswell, R. Aron, G. Sartori, P. Bachrach ș.a., precum și *teoriile pluralismului elitelor* – R. Dahl, S. Keller, E. Holtmann, O. Schtammer, D. Reisman, D. Truman ș.a.), într-un fel sau altul, au marcat profund teoria politică contemporană.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Varzari P. Introducere în elitologie (*Studiu*). Chișinău: CE USM, 2003. 175 p.
2. Ашин Г.К. Элитология. История, теория и современность. Монография. Москва: Изд-во МГИМО-Университет, 2010. 600 p.
3. Ашин Г.К. Современные теории элит: критический очерк. Москва: Современные отношения, 1985. 256 p.
4. Michels R. *Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. Kitchener: Batoche Books, 2001. 266 p. [on-line] <https://socialsciences.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/michels/polipart.pdf> (accesat 13.05.2019).
5. Crihan E. Mari gânditori politici. [on-line] <http://socioumane.ro/blog/eugencrihan/2011/02/08/curs-filosofie-politica/> (accesat 31.05.2014).
6. Stăiculescu A.-R. Sociologie politică. [on-line] <https://vdocuments.site/sociologie-politica.html> (accesat 31.05.2019).
7. Dunleavy P., O’Leary B. *Teoriile statului. Politica democrației liberale*. Chișinău: Editura „Epigraf”, 2002. 343 p.

CLASA POLITICĂ¹

1. Printre tendințele și elementele constante, inerente pentru orișice organism politic, există unul a cărui prezență poate fi cu ușurință dovedită oricui: în toate societățile, pornind de la cele mai slab dezvoltate, abia ajunse la începuturile civilizației, și până la cele mai culte și avansate, există două clase de persoane: cea de guvernanți și cea de guvernați. Prima, care întotdeauna e mai puțin numeroasă, execută toate funcțiile politice, monopolizează puterea și se bucură de avantajele ce derivă de aici, în timp ce cea de-a doua categorie, mai numeroasă, este dirijată și reglementată de prima, în modul mai mult sau mai puțin legal ori mai mult sau mai puțin arbitrar și violent, furnizând, măcar și în aparență, guvernanților mijloacele materiale de existență și cele necesare vitalității organismului politic.

În practica vieții cotidiene recunoaștem cu toții existența acestei clase diriguitoare ori a clasei politice, cum am definit-o cu altă ocazie². Știm de altfel că în țara noastră în vârful administrației publice se află o minoritate de persoane influente, majoritatea populației suportând vrând-nevrând această conducere și că același lucru se întâmplă și în țările vecine, și nu ne putem, practic, închipui în mod real o lume organizată altfel, în care toți în grad egal și fără vreo ierarhizare ar fi supușii cuiva ori toți în egală măsură ar dirija chestiunile politice. Dacă admitem, teoretic, un alt punct de vedere, e într-o oarecare măsură efectul obișnuințelor înrădăcinate în gândirea noastră, parțial fiind determinat și de importanța exagerată pe care o acordăm unor fapte de ordin politic de o aparență mult superioară realității.

Primul din ele rezidă într-o facilă constatare că în orice organism politic există întotdeauna o persoană care se află în fruntea ierarhiei întregii clase politice și e cârmaciul a ceea ce s-ar numi timona statului. Această persoană nu e numaidecât cea care deține în mod legal puterea supremă, se întâmplă că în preajma regelui sau a împăratului să fie un prim-ministru ori un demnitar al palatului cu o putere efectiv mult mai mare decât cea a suveranului, ori, în alt caz, în locul președintelui ales guvernează omul politic influent care a contribuit la alegerea acestuia. Uneori, în virtutea împrejurărilor, în locul unei persoane pot fi două sau trei care ajung în biroul conducerii supreme.

Cel de-al doilea fapt la care mă refer provine și el dintr-o înțelegere superficială a lucrurilor, când, oricare fiind tipul organizării sociale, se face cu ușurință constatarea că presiunea produsă de nemulțumirea masei de guvernați, sentimentele care o agită ar putea exercita o anumită influență asupra orientărilor clasei politice.

Este însă evident că persoana aflată în fruntea statului nu ar putea să guverneze fără sprijinul unei clase diriguitoare, capabile să exercite și să respecte dispozițiile sale, și dacă această persoană poate să-și impună ponderea sa unuia sau unui număr suficient de indivizi ce aparțin acestei clase, nu va putea, desigur, să se confrunte cu ea, în

¹ Fragment din lucrarea Gaetano MOSCA. Elementi di scienza politica. Bari: Laterza, 1953, Vol. I, pp. 78-107.

² Gaetano Mosca. Teorica dei Governi e Governo parlamentare. Cap.1. Torino: Loescher. 1884.

întreaga complexitate ce o constituie, și s-o distrugă. Deoarece, chiar dacă așa ceva și ar fi posibil, ar trebui imediat să refacă alta în loc, fără de care activitatea sa s-ar pomeni totalmente anulată. Și, pe de altă parte, admitând că nemulțumirea maselor ar reuși să detroneze clasa diriguitoare, ar trebui, obligatoriu, să găsească, așa cum vom arăta mai explicit în continuare, în sânul aceluiași mase o altă minoritate organizată ce ar promova-o în birourile clasei la care ne referim. Fără acest lucru orice organizație și orice grupare socială ar fi distrusă.

2. Ceea ce determină, pe lângă cele menționate mai sus, necesitatea examinării prioritare a clasei politice sub aspect științific, este importanța preponderentă pe care totalitatea trăsăturilor ce o caracterizează o are în definirea atât a tipului politic cât și a gradului de civilizare al diferitor popoare. O astfel de examinare a formelor de guvernare, într-o manieră ce mai este la modă, ar defini Turcia și Rusia drept monarhii absolute, ambele acum doar câteva decenii, Anglia și Italia - monarhii constituționale, Franța și Statele Unite plasându-se în categoria republicilor. Această clasificare este bazată pe faptul că în primele două țări conducerea statului se transmitea prin moștenire, deținătorul puterii fiind, nominal, omnipotent, în următoarele două puterea capului statului, ajuns la putere în baza aceluiași principiu ereditar, avea prerogative și atribuții limitate, în ultimele, în sfârșit, vârfurile puterii erau electiv. Oricum, clasificarea apare, evident, superficială.

Se vede imediat cât de puține caracteristici comune certifică modul în care erau dirijate din punct de vedere politic Rusia și Turcia, atât de diverse fiind gradul de civilizare al acestor două țări, precum și structura claselor politice respective; și, urmând același criteriu, vom găsi orânduirea Belgiei monarhice mai analogică cu cea ce caracterizează Franța republicană decât Anglia la fel monarhică; diferențe foarte importante pot fi atestate între structura politică a Statelor Unite și a aceleiași Franțe cu toate că ambele s-ar referi la republică.

Așa cum am menționat mai sus, îndelungate obișnuințe ale gândirii s-au opus și se opun în acest plan abordării științifice. Clasificarea la care ne-am referit, având la bază divizarea guvernelor în monarhii absolute, temperate și republici, aparține lui Montesquieu, care a substituit-o pe cea clasică, elaborată de Aristotel, cu divizarea în monarhii, aristocrații și democrații³. De la Polibiu la Montesquieu, mulți autori au contribuit la perfecționarea clasificării lui Aristotel, dezvoltând-o într-o teorie a guvernelor mixte. Mai târziu, curentul democratic modern, care-și avea începuturile în opera lui Rousseau, s-a constituit în baza conceptului că majoritatea cetățenilor unui stat ar putea și chiar ar trebui să participe la viața politică; și, la rândul ei, doctrina suveranității populare, în ciuda faptului că știința modernă semnalizează drept tot mai evidentă coexistența în orice organism politic a principiului democratic alături de cel monarhic și cel aristocratic⁴ se impune încă în fața multora. Noi aici nu o vom combate în mod

³ Se știe că ceea ce Aristotel numea democrație nu era decât o aristocrație mai largă, și același Aristotel ar fi putut observa că în orice Stat grec, fie el aristocratic sau democratic, au existat întotdeauna una ori foarte puține persoane care aveau o influență preponderentă.

⁴ Printre autorii care admit această coexistență este de ajuns să-l cităm pe Spencer.

direct, acest obiectiv revenind întregii noastre lucrări, ținând cont totodată și de faptul că este destul de dificil în câteva pagini să anulezi ceea ce s-a înrădăcinat în conștiința umană drept un întreg sistem de idei; cu atât mai mult că, după cum cu justețe a scris Las Casas referindu-se la viața lui Christofor Columb, a dezînvăța în multe cazuri este mai greu decât a învăța.

3. Deocamdată însă considerăm util de a răspunde la o obiecție care, se pare, foarte ușor ar putea să fie făcută viziunii noastre. Dacă se ajunge fără dificultăți la înțelegerea faptului că o singură persoană nu poate conduce o mulțime, fără ca să existe în cadrul acesteia o minoritate în care s-ar putea sprijini, este cu mult mai greu să admiți ca un fapt constant și firesc că minoritățile ar comanda majoritățile în loc ca acestea s-o facă. Dar acesta e unul din punctele de reper, existente în orice alte științe, când prima aparență a lucrurilor este contrară realității lor. De fapt, este fatală prevalența unei minorități organizate, subordonate unicului impuls, asupra unei majorități dezorganizate. Forța oricărei minorități apare irezistibilă față de orice individ aparținând majorității, care se află singur contra întregii minorități organizate: și în același timp se poate spune că aceasta e organizată anume pentru că e minoritate. O sută de persoane care acționează mereu în echipă și prin înțelegere unii cu alții vor triumfa asupra miilor luați unul câte unul și neacordați între ei; totodată, primilor le va fi mult mai simplu să acționeze împreună și să ajungă la înțelegere pentru că sunt o sută și nu o mie.

De aici derivă în mod evident consecința că, cu cât e mai mare o comunitate politică, cu atât mai mică poate fi proporția minorității guvernante față de majoritatea guvernată, și cu atât mai greu reușește aceasta din urmă să se organizeze pentru a acționa împotriva.

Totusi, pe lângă avantajul foarte mare, provenind din organizare, minoritățile guvernante, în mod obișnuit, sunt formate în așa fel, încât persoanele ce le constituie se disting de masa de guvernați prin anumite calități care le imprimă o certă superioritate materială și intelectuală, inclusiv și de ordin moral, ori sunt moștenitori ai posesorilor acestor calități; ei, cu alte cuvinte, trebuie să dețină anumite rechizite, reale sau aparente, care sunt foarte apreciate și contează mult în societatea în care traiesc.

4. În societățile primitive, care se află încă în primul stadiu al constituirii lor, o calitate ce poate să asigure cu ușurință accesul spre clasa politică ori diriguitoare este virtutea militară. Războiul care în societățile avansate poate fi privit drept o stare excepțională, poate fi considerat aproape normal în acele ce sunt la începutul dezvoltării lor, și atunci indivizii ce-și manifestă în război capacitățile cele mai bune cuceresc cu ușurință supremația asupra celorlalți: cei mai bravi devin conducători. Faptul este constant, deși modalitățile în care se produce, în dependență de caz, sunt oricum diverse.

În mod obișnuit, dominarea unei clase militare asupra unei mulțimi pacifice se îndreaptă spre ierarhizarea raselor, spre victoria pe care un popor agresiv o obține asupra altuia, relativ nerăzboinic. Uneori lucrurile se prezintă anume așa; și avem exemple în India după invazia arienilor, în Imperiul Roman în raport cu popoarele germanice și în Mexic după războiul cu aztecii; dar și mai adeseori încă, în anumite condiții sociale, observăm formarea unei clase militare și dominante acolo unde nu e nici vorbă de cuce-

riri străine. Atâta timp cât o hoardă traieste de fapt în mod exclusiv din vânatoare, toți indivizii ei pot să se transforme cu ușurință în războinici, apărând conducătorii care vor avea, firește, poziție dominantă în cadrul tribului, dar nu se va ajunge la formarea unei clase militare care ar exploata și ar tutela totodată o alta, antrenată în muncile publice. Dar pe măsura ce se va depăși stadiul vânătorii și se va intra în cel agricol și pastoral, odată cu creșterea enormă a populației și cu o mai mare stabilitate a mijloacelor de influență socială, poate să apară divizarea societății, mai mult sau mai puțin evidentă, în două părți: una consacrată în exclusivitate muncilor agricole și alta - războiului. Dacă se produce, este inevitabil ca cea din urmă să cucerească puțin câte puțin preponderență asupra primei categorii, astfel încât să-i poată impune oprimarea.

Polonia prezintă un exemplu caracteristic al transformărilor treptate ale clasei militare în clasă absolut dominantă. La început polonezii aveau acea structură a comunei rurale care era răspândită la toate popoarele slave, existând aici o oarecare distincție între militari și agricultori, adică nobili și țărani. Însă după ce s-au stabilit în marile câmpii ale Vistulei și Nemanului, începând să-și dezvolte agricultura și în același timp continuând să lupte, la necesitate, cu vecinii agresivi, capii triburilor sau *woiewodi* s-au înconjurat de un anumit număr de persoane selecte, cărora le revenea drept activitate cea a armelor. Aceștia erau împărțiți prin diferite comunități rurale, fiind în mod firesc scutiți de participare la muncile agricole, deși își primeau partea lor din produsele prelucrării pământului, la care, ca și alți membri ai comunității, aveau dreptul. De la început poziția acestora nu trezea mari aspirații din partea celorlalți, cu atât mai mult că existau și țărani care renunțau la scutirea de munci agricole pentru a nu fi luați în armată; dar, treptat, așa cum această ordine a lucrurilor devenea stabilă, configurând pentru o clasă obișnuița mânăuirii armelor și a ordinii militare, în timp ce alta devenea legată din ce în ce mai mult de uzul plugului și al sapei; militarii deveneau nobili și patroni, iar țăranii, din tovarăși și frați transformându-se în mojici și slugi. Încetul cu încetul, belicoșii signori au început să pretindă la tot mai multe și mai multe, încât partea ce și-o atribuiau în calitate de membri ai comunității se extinsese până a cuprinde întregul produs al comunității însăși, cu excepția doar a ceea ce era absolut necesar pentru asigurarea subzistenței agricultorilor; și când aceștia încercau să fugă, erau impuși cu forța să rămână legați de pământ, statutul lor obținând astfel însemnele unei adevărate iobăgii⁵.

O evoluție analogică observăm în Rusia. Aici militarii, care constituiau *drujina*, adică suita vechilor *cneji* sau nobilii descendenți de la Ruric, au obținut și ei, pentru întreținere, o parte a veniturilor *mir*-ului (ale comunităților rurale țărănești). Puțin câte

⁵ Regele Cazimir al II-lea cel Mare (1333) a încercat zădarnic să stăvilească acest abuz de putere al militarilor și, când țăranii veniseră să se plângă asupra nobililor, s-a limitat să-i întrebe pe țărani doar dacă nu au bastoane și pietre. Mai târziu, în 1537, nobilimea insista ca întreaga burghezie a orașelor să fie constrânsă a-și vinde pământurile aflate în posesie, în sensul că proprietatea asupra acestora nu putea să aparțină decât nobililor, concomitent exercitând presiuni asupra regelui spre a aproba la Roma măsurile necesare pentru obținerea ca de acum înainte să nu fie admiși în ordinele religioase în Polonia decât nobilii, dorindu-se astfel să fie exclusă în mod absolut posibilitatea încredințării funcțiilor onorifice și de oricare importanță socială originarilor din păturile burgheziei și țărănimii. (Cfr.: Mickiewicz. *Slaves*, cap.IV, pp. 376-80; *Histoire populaire de Pologne*, cap.I si II, Paris, 1875).

puțin această cotă spori și, așa cum pământuri erau multe și brațe de muncă nu erau suficiente, țărani folosindu-se de situație pentru a emigra, țarul Boris Godunov la sfârșitul secolului al XVI-lea dădu nobililor dreptul de a reține cu forța țărani pe pământurile lor, consfințind astfel șerbia. Dar în Rusia forțele armate niciodată n-au fost constituite în mod exclusiv din nobili: cei ce făceau parte din *mojici* sau din categoriile inferioare ale populației urmau în timp de război *drujina* în calitate de soldați de rând, și apoi, în secolul al XVI-lea, Ivan al IV-lea cel Groaznic constituise prin oastea *streleților* trupe aproape stabile ce s-au menținut până când Petru cel Mare a creat armata cu regimente organizate după modelul Europei Occidentale, în care vechii membri ai *drujinei*, împreună cu mercenarii străini formau corpul ofițeresc, iar *mojicii* constituiau deplinelul contingent al soldaților⁶.

În general, la toate popoarele intrate recent în stadiul agricol și relativ civil găsim cu regularitate faptul că clasa militară prin excelență corespunde celei politice sau dominante; pe alocuri până și uzul armelor rămâne rezervat în mod exclusiv acestei clase, cum a fost în India și în Polonia; în mod obișnuit se întâmplă că și reprezentanții clasei guvernate pot fi eventual recrutați, dar întotdeauna ca soldați de rând și în trupe mai puțin prestigioase. Așa în Grecia, în epoca războaielor medice, cetățenii care făceau parte din clasele înstărite și influente constituiau trupe alese de cavaleri și hopliți, săracii se încadrau în oștiri ca soldați înarmați cu scuturi sau prăștiași, iar sclavii, adică masele truditoare, erau aproape completamente lipsiți de arme. O structură absolut similară găsim în Roma republicană din perioada precedând primul război punic și chiar până în timpurile lui Caius Marius, la gali în epoca lui Iulius Cezar⁷, în Europa latină și germanică din Evul Mediu, în Rusia, adineaori citată, și la multe alte popoare.

5. La fel ca și în Rusia și Polonia, ca și în India sau în Europa medievală, pretutindeni clasele militare și dominante și-au acaparat proprietatea aproape exclusivă asupra pământurilor, care în țările cu gradul nu prea înalt de dezvoltare constituie sursa cea mai însemnată de sporire a averii. Pe măsură ce progresează civilizația, venitul adus de aceste pământuri crește⁸ și atunci, dacă circumstanțele sunt favorabile, se poate produce o schimbare socială foarte importantă: calitatea cea mai caracteristică a clasei dominante pe lângă valoarea militară începe să devină averea, guvernării încep să fie mai curând bogați decât puternici.

Principala condiție necesară ca această transformare să intervină este următoarea: trebuie ca organizarea socială să se perfecționeze într-un așa mod încât exercitarea forței publice să devină mult mai eficace decât cea a forței private. Este nevoie, cu alte cuvinte, ca proprietatea privată să devină protejată suficient de forța *practică* și *reală* a legilor

⁶ Anatole Leroy-Beaulieu. *L'Empire des tzars et les Russes*. Paris, 1881-82, vol. I, p.385.

⁷ Cezar a subliniat de mai multe ori că elementul forte al armatei galice îl constituiau cavalerii recrutați din rândurile nobilimii. Armata suevilor, de exemplu, nu a mai putut rezista în fața oștirilor comandate de Ariovist după ce cea mai mare parte a cavalerilor ei a fost nimicită în luptă.

⁸ Odată cu creșterea populației se produce sporirea, cel puțin în anumite epoci, a rentei ricardiene, deoarece se formează acele mari centre de consum pe care le reprezintă sau le-au reprezentat toate metropolele sau alte orașe mari antice și moderne. Or, o populație suficient de densă și formarea marilor orașe sunt premise aproape necesare ale unei civilizații avansate.

încât să poată deveni de prisos cea a însuși proprietarului. Se ajunge la acest lucru prin intermediul unui șir de modificări treptate ale ordinii sociale, asupra cărora în continuare vom vorbi pe larg, și care au drept consecință înlocuirea aceluia tip de organizare politică pe care îl numim stat feudal prin altul, esențialmente deosebit, pe care îl vom numi stat birocratic. De remarcat că evoluția la care ne-am referit este facilitată mult, de obicei, de dezvoltarea comportamentului pașnic și a anumitor uzanțe de ordin moral pe care societatea le asociază cu progresul civilizației.

Odată produsă această transformare, este cert că, la fel cum puterea politică a generat bogăția, tot așa bogăția generează putere. Într-o societate ajunsă la un grad destul de avansat de maturitate, în care forța individuală este ținută în frâu de cea colectivă, dacă potențai ei sunt ca regulă bogații, este suficient, pe de altă parte, să fii bogat ca să ajungi potentat. Și, de-a dreptul, este inevitabil că, atunci când e interzisă lupta armată, rămânând admise loviturile produse de scuturi, locurile cele mai bune devin cucerite tocmai de cei ce sunt mai bine echipați cu scuturi.

Există, într-adevăr, state cu un grad de civilizație foarte avansat, organizate în baza unor principii morale capabile să excludă această dominație de genul celei la care ne-am referit. Acesta este însă unul din acele multe cazuri în care principiile teoretice nu au decât o aplicare limitată în raport cu starea adevărată a lucrurilor. În Statele Unite ale Americii, de exemplu, toate puterile provin, direct sau indirect, din alegerile populare și sufragiul este, în toate aceste state, universal; și mai este încă ceva: democrația aici nu cuprinde doar instituțiile, dar se manifestă într-un mod pronunțat și în moravuri, existând respectiv și o evidentă reținere a celor avuți pentru dedicare într-un mod ordinar vieții publice, la fel ca și pronunțata repugnanță a săracilor în problema încredințării funcțiilor electivă celor bogați⁹. Aceasta nu anulează faptul că un bogat va fi mereu mult mai influent decât un sarac, deoarece are posibilitatea să plătească politicaștrii decăzuți, aflați în administrația publică; nu anulează faptul că alegerile se desfășoară în prezența zăngănitului dolarilor; că parlamentele locale în întregime și numeroasele fracțiuni ale Congresului resimt influența puternicelor campanii feroviare și a marilor baroni financiari. Și, în definitiv, unde e siguranța că în destule state ale Uniunii cel ce are buzunarele pline nu ar putea să-și permită luxul de a ucide un om cu o aproape deplină garanție a impunității?¹⁰

⁹ Claudio Jannet. *Le istituzioni politiche negli Stati Uniti d'America*. Torino: Utet, partea II, cap. X și următoarele. Autorul citează numeroși cercetători și reviste americane care fac afirmațiile sale de-a dreptul irecuzabile.

¹⁰ Cladio Jannet. Opera și capitolele citate (*Corupția privată, Atotputerea banului, Plutocrația* ș.a.). Faptele citate de autor, pe lângă atestarea acestora de numeroase documente, sunt certificate și de mulți scriitori americani care au abordat teme politice, de la Seamen, de exemplu, până la George, chiar dacă pornind de la principii diferite. Cei ce sunt familiarizați cu literatura americană pot confirma că romancierii, comediografii și jurnaliștii făceau referințe la aceste fapte ca la niște adevăruri răsțiute. Socialistul George cu lux de amănunte a demonstrat (cfr.: op. cit.) cum sufragiul universal nu este suficient pentru a împiedica plutocrația, izvorul unei mari inegalități a norocului. Anume lui îi aparține afirmația că în statele occidentale un om bogat își poate satisface capriciul de a ucide, nepedepsit, un sărac. Același autor, în *Protection and Free Trade* (Londra, 1866), se referă mereu la chestiunea influenței marilor industriași asupra deciziilor Congresului.

La fel în China, unde până nu demult guvernul, cu toate că nu avea adoptat principiul alegerilor populare, era fondat pe o bază esențialmente egalitară; se știe că nivelul studiilor determină accesul spre funcțiile publice și că aceste grade academice se conferă prin examene, fara ca acestea să fie condiționate în mod aparent de origine sau de avuție¹¹. Așa cum însă clasa avută ar constitui în China o categorie mai puțin numeroasă, mai puțin bogată, mai puțin influentă decât în Statele Unite ale Americii, nu este mai puțin adevărat că ea a știut într-o măsură însemnată să împiedice aplicarea leală a sistemului în care în baza examenelor se repartizau posturile înalte în ierarhia politico-administrativă. Nu numai că se cumpăra adeseori prin puterea banului indulgența examinerilor, dar însuși guvernul uneori vindea cu bani diverse grade academice și permitea să ajungă în funcții unor persoane ignorante care câteodată ajungeau sus din ultimele straturi sociale¹². Înainte de a părăsi acest subiect, trebuie să menționăm că, în toate țările lumii, alte mijloace de influență socială precum notorietatea, distinsa cultură, cunoștințele speciale, funcțiile înalte în ierarhiile ecleziastice, administrative și militare se obțin întotdeauna mai lesne de cei bogați decât de cei săraci. Primii, pentru a-și atinge obiectivele, trebuie să parcurgă, de obicei, o cale, evident, mai scurtă decât săracii, în plus, efortul ce-l au a depune aceștia din urmă este mereu mai aspru și mai dificil.

6. În societățile în care credința religioasă este foarte influentă, și vârful cultului formează o clasă aparte, se constituie aproape întotdeauna o aristocrație sacerdotală care obține o parte mai mult sau mai puțin însemnată din avuție și din putere politică. Avem exemplificări ilustre ale acestui fenomen în anumite epoci ale anticului Egipt, în India brahmană și în Europa medievală. Deseori preoții, dincolo de a fi antrenați în activitate ecleziastică, s-au manifestat pe tărâmul juridic și științific și au reprezentat clasa cea mai elevată din punct de vedere intelectual. Conștient sau inconștient, în ierarhiile sacerdotale s-a dovedit a fi frecventă tendința de a monopoliza tărâmurile de cunoaștere cele mai importante și de a împiedica difuzarea metodelor și procedurilor ce ar face posibilă și ușoară asimilarea acestora. Se poate, într-adevăr, de presupus ca acestei tendințe, fie și parțial, i se datorează foarte lentă răspândire în Egiptul antic a alfabetului demotic, de o mie de ori mai simplu și mai ușor în raport cu scrisul ieroglific. În Galia, druzii, cu toate că cunoșteau alfabetul grec, nu permiteau ca numeroasele monumente ale literaturii lor sacre să fie scrise și își obligau discipolii să-și dea toată osteneală pentru a le păstra în memorie. Aceleași motive pot justifica uzul tenace și frecvent al limbilor moarte pe care-le găsim în Caldeea antică, în India și în Europa Evului Mediu. Câteodată, în sfârșit, cum tocmai s-a întâmplat în India, se interzicea formal accesul claselor inferioare la cunoașterea cărților sacre.

Înșușirea unor noțiuni aprofundate și adevărata cultură științifică, debarasate de trășături sacre și religioase, se transformă într-o forță politică importantă doar într-un sta-

¹¹ După cum susțin unii autori, doar pentru frizeri și anumite categorii de luntrași, cu tot cu copiii acestora, ar fi exclus dreptul de a concura pentru diverse grade ale mandarinatului. Léon Rousset. *À travers la Chine*. Paris: Hachette, 1878

¹² Sinibaldo De Mas. *Chine et puissance chretienne*. Paris: Hachette, 1861, pp. 332-334; Père Évariste Huc. *L'empire Chinois*. Paris, 1857.

diu foarte avansat al civilizației; dar și atunci numai în cazul când pot să asigure celor ce le posedă accesul în clasa guvernantă. Însă, și în această situație trebuie de ținut cont de faptul că ceea ce are valoare politică nu este atât știința propriu-zisă, cât mai ales aplicarea practică pe care o poate avea în folosul sferei publice sau al statului. Sunt cazuri când nu se cere decât doar posedarea procedeelelor mecanice, indispensabile pentru obținerea unei culturi superioare, poate pentru că este mai lesne a constata și a măsura gradul de îndemânare pe care candidatul a reușit să-l obțină. Astfel, în determinate epoci ale anticului Egipt profesia de scrib deschidea drumul spre funcții publice și spre putere, poate și datorită faptului că stăpânirea scrisului ieroglific presupunea lungi și perseverente studii; același lucru se poate de spus despre China modernă, unde cunoașterea numărului extrem de mare al caracterelor ce alcătuiesc scrisul chinezesc a format baza culturii mandarinilor¹³. În Europa actuală și în America, clasa care activează în militarie, în administrare publică și în lucrări publice, în războaie, în ocrotirea sănătății, corelându-și activitatea cu realizările științei moderne, ocupă o poziție importantă din perspectiva socială și politică; sau, în aceleași țări, ca și în timpurile Romei antice, o situație absolut privilegiată revine tagmei juriștilor, experți în complicata legislație, trăsătură comună tuturor popoarelor aparținând civilizațiilor antice, valoarea lor sporind, dacă noțiunile juridice se îngemănează cu acel fel de elocință care este pe plac contemporanilor.

Nu putem spune că ducem lipsă de exemple care atestă pentru vârful clasei politice cum îndelungata practică de dirijare a organizării militare și civile a comunității a determinat nașterea și dezvoltarea unei adevărate arte de guvernare, mult superioară în raport cu empirismul limitat, cu totul ce poate caracteriza doar experiența individuală. Astfel s-au și constituit acele aristocrații din funcționari ca Senatul roman, Senatul venețian și, într-o certă măsură, aceeași aristocrație engleză, admirate de Stuart Mill, și care, cu siguranță, au generat anumite guverne ce s-au distins prin maturitatea programelor lor, consecvența și iscusința în aplicarea acestor programe în practică. Această artă, desigur, încă nu e știința politică, dar ea a precedat, indubitabil, aplicarea unor postulate ale ei; și chiar dacă ea s-a afirmat, într-un fel, în cercuri distincte de persoane ajunse de mai mult timp în vârful administrației publice, credem că această cunoaștere a ei n-a servit niciodată drept criteriu însemnat pentru a deschide accesul celor ce prin poziția lor socială rămâneau în afara cercului¹⁴.

7. În anumite țări găsim caste ereditare; clasa guvernantă, respectiv, este în mod hotărât circumscrisă unui număr determinat de familii, și originea este unicul criteriu care condiționează intrarea în clasa dată ori excluderea din cadrul ei. Exemplele acestor aristocrații ereditare sunt foarte răspândite și nu există practic nicio țară de civilizație antică în care clasa diriguitoare în certe perioade n-ar fi avut în realitate caracterul mai mult sau mai puțin ereditar. Nobilitatea ereditară este evidentă, de fapt, în perioade anu-

¹³ Cel puțin așa era până acum câteva decenii, când examinarea mandarinilor se producea numai în materie literară și istorică, bineînțeles pornind de la gradul de percepție a acestor materii de către chinezi.

¹⁴ Se pare, că această artă a guvernării, fără a avea în vedere cazurile excepționale, ar fi o calitate cu greu detectabilă la indivizi care încă n-au oferit dovezi de a o stăpâni în practică.

mite, în China și în Egiptul antic, în India, în Grecia înainte de războaiele medice, în Roma antică, la slavi, la latinii și germanii medievali, în Mexicul din epoca descoperirii Americii și în Japonia până acum câteva decenii.

În acest context apar oportune două observații: prima ține de faptul că toate clasele politice au tendința de a deveni *de facto*, dacă nu *de iure*, ereditare¹⁵. În realitate toate forțele politice posedă acea calitate care în fizică se cheamă forță de inerție, adică tendința de a rămâne în punctul și în starea în care se află. Virtutea militară și bogăția lesne se mențin, prin tradiție morală și prin efectul succesiunii, în anumite familii; iar practica marilor responsabilități, obișnuința, provenită din atitudinea de a se antrena în afacerile importante, sunt deprinse mult mai ușor când de mic te afli cu acestea într-un raport de certă familiaritate. Chiar și în cazul când diplomele obținute, gradul culturii științifice, aptitudinile respective, verificate prin intermediul examenelor și concursurilor deschid accesul la funcțiile publice, rămâne în vigoare acel avantaj specific definit de francezi drept cel al „pozițiilor ocupate din timp” și favorabil doar unor persoane. Și în mod real, chiar dacă examenele și concursurile, teoretic, sunt deschise tuturor, celor mai mulți le lipsesc mereu resursele necesare pentru acoperirea cheltuielilor legate de o îndelungată pregătire, și tot pentru mulți sunt derutante relațiile și protecția prin care un individ este lansat cu ușurință pe *via buona*, având posibilitate să ocolească ezitățile și erorile inevitabile atunci când descinzi într-o ambianță necunoscută, unde nu ai ghizi și sprijin¹⁶.

A doua observație rezidă în următoarele: când constatăm într-o țară prezența unei caste ereditare, ajunsă la putere politică, monopolizând-o, putem fi siguri că această stare *de iure* a fost precedată de o stare reală. Înainte de a-și afirma dreptul lor exclusiv și ereditar asupra puterii, familiile ori castele potente au trebuit să țină cu fermitate în mâini bagheta de comandă, au trebuit să monopolizeze absolut toate forțele politice ale epocii și ale aceluia popor în cadrul căruia s-au afirmat; altminteri o pretenție de acest fel ar fi suscitată proteste și lupte din cele mai acerbe.

Vom menționa în continuare că aristocrațiile ereditare deseori și-au atribuit meritul unei origini supranaturale sau cel puțin particulare și superioare celei care caracterizează clasele guvernate; o astfel de pretenție își găsește explicare într-un fapt social de cea mai mare importanță la care ne vom referi și mai târziu: orice clasă diriguitoare tinde să-și justifice puterea sa reală, racordând-o la un principiu moral de ordin general. În ultimul timp însă sprijinul aceleiași pretenții apare echipat într-un ambalaj științific. Unii autori, dezvoltând și extinzând teoriile lui Darwin, consideră

¹⁵ A se vedea: Gaetano Mosca. *Il principio aristocratico ed il democratico nel passato e nell'avvenire*. În: *Riforma sociale*, Anno X, Vol. XIII, seria a doua, Torino, 1903.

¹⁶ Principiul democratic al alegerilor printr-un sufragiu extins s-ar părea la prima vedere să vină în contradicție cu această tendință a clasei politice spre stabilitate, la care ne-am referit. Dar trebuie să menționăm că reușesc aproape întotdeauna să fie aleși cei ce dispun de forțe politice pe care le-am enumerat și care adeseori sunt ereditare. De fapt, în parlamentul englez și apoi în cel francez vedem, în mod frecvent, prezența feciorilor, fraților, nepoților și ginerilor deputaților și ex-deputaților. Cu toate acestea, alături de forța de inerție funcționează mereu, mai mult sau mai puțin energic, alte forțe care tind să reînnoiască ordinea socială. Cum vom arăta mai departe, sunt epoci în care prevalează forța inerției și alte epoci în care prevalează forțele renovatoare ale societății.

că clasele superioare ar reprezenta un grad mai elevat al evoluției sociale și că acestea ar fi, prin constituție fundamentală, mai bune decât cele inferioare; De Gobineau, Gumplowicz, dar și alții merg mai departe și susțin în mod sincer conceptul conform căruia divizarea popoarelor în clase profesionale este fondată, în țările civilizației moderne, pe eterogenitate etnică¹⁷.

Sunt însă cunoscute în istorie atât calitățile precum și defectele, și unele și altele foarte evidente, caracteristice acelor aristocrații care au rămas categoric izolate ori au făcut foarte dificil accesul în clasa respectivă. Nobilimea engleză și cea germană, până acum aproape jumătate de secol, ofereau clar exemplul acestui tip de aristocrație. Cu toate acestea, în fața acestor fapte și teorii care tind să-și exagereze importanța, se poate face întotdeauna aceeași observație: persoanele aparținând acestor aristocrații datorează calitățile lor particulare nu atât sângelui care le curge prin vine, cât educației alese pe care au primit-o și care le-a dezvoltat în primul rând anumite tendințe intelectuale și morale distincte¹⁸.

Se spune că poate fi suficient a explica superioritatea prin aspecte curat intelectuale și nu prin diferențele de caracter moral, cum ar fi puterea de voință, curajul, orgoliul, energia. Adevărul este că poziția socială, tradițiile familiale, cutumele clasei căreia aparținem contribuie la dezvoltarea mai mare sau mai mică a calităților amintite mult mai mult decât se crede de obicei. Dacă vom urmări cu atenție indivizii care și-au schimbat, în mai bine ori în mai rău, poziția socială și care se pomenesc, în consecință, într-un mediu divers de cel cu care erau obișnuiți, putem constata cu ușurință că aptitudinile lor intelectuale se modifică mult mai puțin pronunțat decât cele morale. Facând abstracție de orizontul care poate fi obținut prin studii și cunoștințe acumulate, oricine, dacă nu este un descreierat absolut, rămânând un simplu funcționar ori devenind ministru, perpetuându-și calitatea de sergent ori avansând la gradul de general, ajungând milionar ori cerșetor, rămâne neschimbat la acel nivel intelectual pe care i l-a dat natura. Între timp, cu schimbarea poziției sociale și a bunăstării, putem observa cum orgoliosul devine umil și slugărnicia se transformă în insolență; un caracter sincer și mândru, constrâns de împrejurări, deprinde minciuna sau arta prefăcătoriei; și cel ce a fost înduplecat să simuleze și să mintă o perioadă îndelungată se reface apoi, adoptând așa-zisa franchețe și inflexibilitate a caracterului. Este cu totul adevărat că cel ce este coborât din nivelurile de sus deseori capătă forțe pentru resemnare, sacrificiu și inițiativă, la fel cum cel din sferele de jos pătrunzând în sferele înalte uneori își însușește sentimentul de justiție și echitate. În linii mari, în pofida transformărilor spre bine ori spre rău, trebuie să fie foarte puternică acea persoană care, schimbându-și esențial poziția socială, își

¹⁷ A se vedea: Gumplowicz. *Der Rassen Kampf*. Innsbruck, 1884. Acest concept determină spiritul întregii lucrări, dar e afirmat în toată plenitudinea în cartea II, cap. XXXIII.

¹⁸ Copiii persoanelor cu o minte elevată deseori dispun de un intelect mediocru; cu toate acestea, dacă genialitatea nu se transmite aproape niciodată prin ereditate, un grad mai înalt al mediei intelectuale poate fi constatat la descendenții claselor mai culte. În concluzie, aristocrațiile ereditare n-au fost fondate practic niciodată doar pe superioritate intelectuală, dar mai curând pe cea a caracterului și a bunăstării materiale. În ceea ce privește caracterul, este greu a afirma ce anume influențează mai mult formarea lui: ereditatea sau educația, cu alte cuvinte, dacă aceasta se datorează prevalent sângelui care curge prin vine sau ambianței intelectuale și morale în care s-a format.

păstrează neschimbat propriul caracter¹⁹.

Curajul ostășesc, energia în ofensive, perseverența în rezistență sunt calități care mereu, de-a lungul timpurilor îndelungate, au fost considerate un monopol al claselor superioare. Desigur, mare poate să fie diferența naturală, și ca să zicem așa, înăscută, în manifestarea acestor calități, de la un individ la altul; dar la menținerea gradului diferențelor la același nivel mediu într-o categorie numeroasă de oameni contribuie, în primul rând, tradițiile și obișnuințele anturajului. În general, devenim familiarizați cu pericolul, sau și mai bine, cu un pericol dat, atunci când persoanele cu care ne-a fost hărăzit să fim în preajmă ne vorbesc cu indiferență și rămân calme și imperturbabile în fața acestui pericol. De fapt, cu toate că mulți ar fi în mod firesc timizi, locuitorii munților înfruntă cu cutezanță pericolele abisurilor, iar marinarii - cele ale adâncurilor marine, și în același mod popoarele și clasele, obișnuite cu războaiele, mențin la gradul cel mai înalt virtuțile militare.

Este tot atât de adevărat că și națiunile și clasele sociale, dezobișnuite, într-un mod firesc, să recurgă la uzul armelor, însușesc destul de repede virtuțile date, aceasta producându-se prin încorporarea persoanelor ce provin din aceste națiuni și clase în anumite cercuri unde curajul și îndrăzneala ar constitui o tradiție; este similar, ca să folosim o metaforă, aruncării acestora în focul aprins pentru a le cultiva sentimentele pe care se urmărește a le transmite. Copiii, răpiți mai ales de la grecii bizantini șubreziți, constituiau pentru Mahomed II o sursă pentru completarea contingentului teribililor săi ieniceri; atât de disprețuitul *fellah* egiptean, dezobișnuit, de-a lungul secolelor, să mânuiască armele și ajuns să suporte, umil și speriat, loviturile atâtor opresori, devenea un bun soldat, fiind amestecat cu turcii și albanezii lui Mehmet-Ali. Nobilimea franceză a avut a se bucura mereu de o mare faimă pentru valoarea sa strălucitoare, deși, până la sfârșitul secolului al XIX-lea această calitate nu se răsfrângea și asupra burgheziei aceleiași țări; războaiele Republicii și Imperiului demonstau cu prisosință că natura oferea cu aceeași dărnicie curaj tuturor locuitorilor Franței, și că plebea și burghezia puteau să furnizeze nu numai buni soldați, dar și pe cei ce erau considerați altădată un privilegiu exclusiv al nobilimii - ofițeri excelenți²⁰.

8. În fine, pornind de la opinia celor ce susțin autoritatea exclusivă a principiului ereditar pentru clasa politică, s-ar putea ajunge la o concluzie apropiată celei pe care am abordat-o în capitolul precedent al lucrării noastre: istoria politică a umanității ar putea fi mult mai simplă decât felul în care se prezintă. Dacă, cu adevărat, clasa politică ar aparține unei categorii de altă natură sau dacă trăsăturile sale dominante s-ar transmite în principiu prin intermediul eredității intrinsece, nu s-ar putea înțelege de ce, odată formată această clasă, ar trebui să decadă și să-și piardă puterea. Este acceptat, în

¹⁹ Scria Mirabeau că, pentru orișicare om, o urcare mare pe scara socială produce o criză ce vindecă maladiile pe care le are, dar și-i produce altele noi. Cfr.: *Correspondance entre le comte de Mirabeau et le comte de La Marck*. Paris, 1851, Vol. II, p. 228.

²⁰ În definitiv, observația lui Gumpłowicz cum că diferențierea claselor sociale ar depinde mult de varietatea trăsăturilor etnice ar trebui cel puțin verificată în baza exemplelor numeroase; contra acestei observații pot fi lesne aduse multe argumente, și printre ele cel, foarte evident, că adeseori ramurile aceleiași familii țin de clase sociale foarte diferite.

mod normal, că trăsăturile distinctive ale unei rase se caracterizează printr-o accentuată persistență și, conform teoriei evoluției, calitățile dobândite de părinți devin native în cazul copiilor acestora, și odată cu perpetuarea generațiilor se rafinează tot mai mult. Atunci, descendenții conducătorilor ar trebui să devină întotdeauna tot mai apti pentru a domina, iar alte clase ar trebui puțin câte puțin să-și vadă tot mai îndepărtată posibilitatea de a se măsura cu ei și de a-i substitui. Or, cea mai comună experiență este suficiență pentru a-ți da seama că lucrurile nu stau chiar întocmai așa²¹.

Poate fi observat că odată cu schimbările produse în amplasarea forțelor politice, odată cu apariția necesității ca să se afirme în diriguirea statului capacități diferite de cele de altă dată, și aptitudinile vechi nu-și păstrează importanța sau au loc modificări în distribuirea lor, se transformă și modalitatea de formare a clasei politice. Dacă în cadrul unei societăți apare o nouă sursă de bogăție, dacă sporește importanța practică a cunoștințelor, dacă vechea religie decade și alta nouă se naște, dacă un nou curent de idei își află răspândire, concomitent se produc schimbări în clasa diriguitoare. S-ar putea spune mai curând că toata istoria umanității civile rezidă în lupta dintre tendința proprie elementelor dominante de a monopoliza în mod stabil forțele politice, transmițând prin ereditate stăpânirea urmașilor săi, și tendința, care la fel există, de substituire a acestor forțe și afirmarea unor forțe noi, ceea ce produce o desfășurare continuă a *endosmozei* și a *esosmozei* între clasa suspusă și anumite fracțiuni ale clasei inferioare. Degradează, în mod inevitabil, clasele politice de fiecare dată când nu mai pot să-și onoreze obligațiile pe care și le-au asumat, răzbatând la putere, sau atunci când nu mai pot să asigure serviciile sociale pe care le ofereau, ori capacitățile acestora și serviciile publice ce le oferă au pierdut orice importanță în anturajul social în care trăiesc; așa a degradat aristocrația romană când a încetat să furnizeze în mod exclusiv înalții ofiteri ai armatei, administratorii republicii, guvernatorii provinciilor; așa a degradat Republica venețiană când patricienii ei au încetat să comande galerele și să-ți petreacă cea mai mare parte a timpului navigând, făcând comerț și luptând.

Dacă am face o referință la natura neorganică, am cita exemplul aerului, pentru care tendința spre imobilitate, produsă de forța de inerție este combătută permanent de tendința spre schimbare, o consecință a diferențelor în distribuirea căldurii. Ambele tendințe, prevalând pe rând în diversele părți ale planetei noastre, produc ori acalmie, ori vântul și furtuna. Fără a dori să găsim vreo analogie substanțială între acest exemplu și fenomenele sociale, și citându-l doar pentru că a fost la îndemână, pentru o comparație formală, observăm că în societățile umane prevalează în prezent tendința care produce închiderea, imobilitatea, cristalizarea, ca să zicem așa, a clasei politice, ceea ce are drept consecință reînnoirea ei mai mult sau mai puțin rapidă.

Societățile Orientului pe care noi le considerăm imobile, în realitate n-au fost niciodată rigide, altminteri, așa cum am arătat deja, n-ar fi putut obține acele progrese

²¹ Cu adevărat, în viziunea lui De Gobineau și a altor autori, clasa dominantă și-ar pierde aptitudinile sale de a conduce ca urmare a încrucișărilor și angrenajelor care ar avea loc între membrii acestei clase. Dar în acest caz, decăderea clasei dominante ar trebui să fie mai lentă și mai puțin pronunțată, așa cum sistemul castelor închise împiedică amestecarea diferitor rase, pe când aceasta nu se întâmplă, dimpotrivă, deseori se produce contrariul, cum s-a întâmplat în India.

confirmate prin mărturii irecuzabile. Este mult mai corect a spune că noi le-am cunoscut atunci când se găseau în perioada de cristalizare a forțelor și claselor sale politice. Același lucru se întâmplă și cu acele societăți, numite în mod obișnuit îmbătrânite, în care credințele religioase, cultura științifică, modurile de producție și de distribuire a bunurilor materiale n-au înregistrat de secole vreo schimbare radicală, și care n-au fost perturbate în evoluția lor ordinară de infiltrări materiale sau intelectuale de origine străină. În aceste societăți, forțele politice rămânând aceleași, clasa care le stăpânește menține indiscutabila putere, perpetuată respectiv de anumite familii, iar generarea înclinării spre imobilitate este proprie tuturor straturilor sociale.

Vedem, în acest fel, în India regimul castelor stabilindu-se mai riguros după sufocarea budismului. Tot așa, în anticul Egipt grecii găsiseră caste ereditare, în timp ce cunoaștem că în perioadele de splendoare și renovare a civilizației egiptene principiul ereditar nu determina condițiile sociale și funcționarea instituțiilor²². Dar exemplul cel mai ilustru și poate cel mai important al unei societăți care tinde să se cristalizeze îl avem în acea perioadă a istoriei romane, numite a Imperiului inferior, în care după secole de imobilitate socială aproape completă, vedem o separare din ce în ce mai distinctă a doua clase: cea a marilor proprietari și funcționari importanți și alta - a sclavilor, a țăranilor, a plebei; și lucru încă mai notabil, stabilit mai întâi prin tradiție și apoi prin lege - ereditatea în instituții și în condiții sociale avansa în acea epocă cu o rapiditate însemnată, devenind comună²³.

Dar poate fi și invers, și se întâmplă uneori în istoria popoarelor, ca legăturile comerciale cu lumea din străinatate, necesitatea emigrărilor, descoperirile, războaiele creează o nouă sărăcie și o nouă bogăție, raspândind cunostințe până acum necunoscute, producând infiltrarea concepțiilor morale, religioase și spirituale noi. Se poate întâmpla ca în baza unei lente elaborări interne sau drept efect al acestor infiltrări, ori din ambele cauze, să apară o știință nouă sau să fie din nou luate în seamă ajunsurile celei vechi, uitate pe nedrept, și noile idei și noile credințe să clatine tradițiile spirituale pe care era întemeiată supunerea maselor. Clasa politică mai poate fi învinsă și distrusă total sau parțial de invaziile străine și, atunci când se produc astfel de circumstanțe, poate să fie aruncată de pe jilt de întăritele straturi sociale ale noilor forțe politice. Este firesc să vină atunci o perioadă de renovare ori, dacă se dorește a o defini așa, de revoluție, pe parcursul căreia energiile individuale au șanse de câștig, și anumiți indivizi mai pasionați, mai activi, mai isteți și îndrăzneți pot să ajungă din partea de jos a scării sociale până la treptele cele mai înalte.

Aceasta mișcare, odată începută, nu poate să fie oprită brusc; exemplul contemporanilor care, pornind de la nimic au ajuns la poziții însemnate, stimulează ambiții noi, cupiditate nouă, noi energii, și reînnoirea clasei politice se menține activă până când o

²² Cfr.: François Lenormant. *Histoire ancienne de l'Orient*. Paris, 1881; Scrierile lui Maspero și Brugsh.

Din perioada alungării Hicsoșilor, dispunem de relatarea cu privire la cariera unui militar în grad înalt, care-și începuse ascensiunea de la statutul de simplu soldat. Foarte frecvente, de altfel, erau cazurile când aceeași persoană reușea să se afirme succesiv în serviciu militar, în administrație publică, în ierarhia bisericească.

²³ Theodor Mommsen, Karl Joachim Marquardt. *Manuel des antiquités romaines*. Trad. G. Humbert. Paris: Ed. Thorion, 1887; Fustel de Coulanges. *Nouvelles recherches sur quelques problèmes d'histoire*. Paris: Hachette, 1891.

lungă perioada de stabilitate socială nu o va încetini din nou²⁴.

Asa dar, treptat, de la o stare febrilă o societate înaintea spre o stare calmă, și întrucât tendințele psihologice ale omului rămân mereu aceleași, cei ce fac parte din clasa politică se pătrund de spiritul de gașcă și de exclusivitate și deprind arta de a monopoliza în folosul propriu calitățile și aptitudinile necesare pentru a ajunge la putere și pentru a o menține: în fine, cu timpul se formează forța conservatoare prin excelență, cea a obișnuinței, determinându-i pe mulți să se resemneze și să rămâna jos, iar membrii anumitor familii sau clase privilegiate să se deprindă cu convingerea că pentru ei este aproape un drept absolut de a se afla sus și de a comanda.

Un filantrop ar putea avea, cu siguranță, tentația să facă o investigație pentru a stabili dacă umanitatea ar fi mai fericită ori mai puțin amărâtă, aflându-se într-o perioadă de calmitate și cristalizare socială, când fiecare trebuie practic în mod fatal să rămână la acea treaptă a ierarhiei sociale din care provine ori traversând o perioadă total opusă, cea a reînnoirii și a revoluției, care permite tuturor de a aspira la înălțimile cele mai mari, iar unora chiar să ajungă la ele. Un astfel de studiu ar fi dificil de realizat, și la căutarea răspunsului ar trebui să se țină cont de mulți factori și de excepții, în plus, poate, studiul ar fi influențat de predilecțiile individuale ale observatorului. De aceea, trebuie să fim atenți în enunțarea considerațiilor; cu atât mai mult că, chiar dacă am putea ajunge la o concluzie incontestabilă și sigură, aceasta ar fi întotdeauna de o foarte mică utilitate practică, având în vedere că ceea ce filosofii și teologii au denumit bunul plac, adică fenomenul alegerii făcute în mod spontan de indivizi, a avut până acum și poate va avea mereu o foarte mică sau aproape nulă influență în a grăbi sfârșitul ori emergența perioadei istorice la care ne-am referit.

**Traducere din limba italiană de Victor MORARU,
doctor habilitat în științe politice, membru corespondent al AȘM
prof.moraru@gmail.com**

²⁴ Nu vom cita exemple de popoare care se găsesc în perioade de reînnoire, deoarece în secolul nostru ar fi inutile. Vom aminti doar că în țările aflate recent în procesul de colonizare fenomenul reînnoirii clasei politice apare mai mult decât frecvent și pronunțat. Atunci când începe viața socială în țările la care ne referim, încă nu există o clasă conducătoare atractivă și formată, și pe parcursul perioadei în cadrul căreia se constituie, e firesc ca accesul în ea să fie mai ușor. Pe lângă aceasta, monopolul asupra pământului și altor mijloace de producție este, dacă nu absolut imposibil mai dificil, neîndoielnic, decât oriunde. Iată de ce coloniile grecești ofereau, cel puțin până la o anumită vreme, o șansă amplă tuturor firilor energice și întreprinzătoare ale Eladei, și în Statele Unite ale Americii, unde colonizarea noilor pământuri a durat tot secolul al XIX-lea și emergența noilor industrii a fost continuă, cazurile oamenilor care pornind de la nimic obțineau notorietate și bogăție au fost chiar mai frecvente decât în Europa, ceea ce contribuia la menținerea iluziei că democrația ar fi o realitate.

**ПЕПЕЛ ПРОШЛОГО СТУЧИТ В НАШИ СЕРДЦА,
или «Холокост: помним прошлое, чтобы не повторилось в будущем»***

**OUR HEARTS POUNDING OF THE PAST ASHES
or "the Holocaust: we remember the past, not to repeat in the future"**

**Владимир АНИКИН, доктор хабилитат политологии,
Дом ученых Тель-Авива, Государство Израиль
vlad_anik@mail.ru**

**Владимир БЛАЖКО, доктор хабилитат социологии,
Институт Юридических, Политических и Социологических Исследований
vblajco@mail.ru**

Резюме

В статье на материале статистических и исторических исследований представлен анализ этнического геноцида мирного населения во Второй мировой войны, который получил название «холокост». Авторы отмечают особенности холокоста на территории Восточной Европы, и более конкретно – в Молдове и Украине.

Ключевые слова: холокост, антисемитизм, гетто, нацизм, коллаборационисты, праведник мира, Генеральная Ассамблея ООН, Молдова, Украина.

Summary

According to statistical and historical research data is showed the analysis of civilian population ethnic genocide in World War II which got the title Holocaust in the article. The authors note the Holocaust peculiarities in Eastern Europe and more specifically in the Republic of Moldova and the Ukraine.

Keywords: the Holocaust, anti-Semitism, ghetto, Nazism, collaborators, Righteous World, the United Nations General Assembly, the Republic of Moldova, the Ukraine.

Войны, как средство захвата территорий и ресурсов, утверждения идеологических и религиозных доктрин, самоопределения государств, являлись одной из самых жестоких форм решения межгосударственных споров на протяжении всей истории человечества. Все они были разные по масштабам и количеству участников, по способам борьбы, по времени, по идеологическим обоснованиям. Вторая мировая война в этом ряду стоит, по мнению многих исследователей, на особом месте. Причин обоснования такого мнения много, отметим лишь, на наш взгляд,

* Acest articol este elaborat în conformitate cu prevederile Planului de Acțiuni pentru anii 2017-2019 privind implementarea Declarației Parlamentului Republicii Moldova cu privire la acceptarea Raportului final al Comisiei Internaționale pentru studierea Holocaustului, prezidată de Elie Wiesel, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.313 din 22.05.2017/Monitorul Oficial, nr.162-170/395 din 26.05.2017 (art.3.2. Includerea în programele de activitate ale Institutului de Istorie și ale altor subdiviziuni ale Academiei de Științe a Moldovei a temelor de cercetare științifică privind Holocaustul).

самые существенные. Во-первых, в ней принимали участие 57 стран. Общая численность населения государств, ввергнутых в войну, превышала один миллиард 7 миллионов человек. Общие потери, по разным оценкам, составляют от 50 до 80 миллионов погибших с учетом и военных, и гражданского населения [1]. Во-вторых, нанесенный государствам материальный ущерб от разрушений до сих пор не поддается точной оценке. В-третьих, эта война полностью изменила политический ландшафт мира, рухнула колониальная система. В-четвертых, в этой войне ярко проявилось идеологическое противостояние гуманной и антигуманной идеологий мирового господства: фашизма и антифашизма. В-пятых, именно на фашистской идеологии была разработана система и способы массового уничтожения людей, в том числе и по этническим принципам, имя которым холокост.

О холокосте пишут много — воспоминания, романы, стихи, публицистические очерки, серьезные научные исследования. Холокост — «сжигаемый целиком», перевод с греческого, или *holocaustum* перевод с латинского — «жертва всеожожения». В широком смысле слова, термин холокост получил свое распространение в середине прошлого века, хотя был известен еще из Библии. Холокост — это массовое преследование и уничтожение нацистами представителей различных этнических и социальных групп в период Второй мировой войны (советских военнопленных, евреев, поляков, цыган, гомосексуальных мужчин, масонов, безнадежных больных и инвалидов и др.). В узком смысле слова, холокостом называют преследование и уничтожение евреев, живших в Германии и на территории оккупированных ими государств, в том числе и государств-союзников; систематичное преследование и уничтожение европейских евреев нацистской Германией и коллаборационистами на протяжении 1933–1945 годов. *Наряду с геноцидом армян в Османской империи холокост является одним из самых известных примеров геноцида в XX веке* [2].

Если судить по проявлениям антисемитизма в сегодняшних странах западной Европы, то представляется, что до сих пор человечество еще не в полной мере осознало действительные масштабы совершенных нацистами и их пособниками преступлений. Хотя они и признаны поистине тягчайшими, и осуждены на Нюрнбергском процессе (1945–1946 гг.) Именно на Нюрнбергском международном суде над бывшими руководителями гитлеровской Германии, устами преступников, ответственных, в частности, за «окончательное решение еврейского вопроса» было озвучено количество убитых евреев — от 5 до 8 миллионов человек. Но это, как выясняется, далеко не полная картина катастрофы.

Многочисленные преступления нацистов и их пособников, выявленные и обнародованные в ходе Нюрнбергского процесса, воистину поражают воображение. Всё, что только можно было изобрести за пределами жестокого, антигуманного и античеловеческого, было включено в арсенал фашистов. Здесь следует назвать и варварские методы ведения войны, и жестокое обращение с военнопленными, грубо нарушающие все ранее принятые в этих сферах международные конвенции, и угон в рабство населения оккупированных территорий, и целенаправленное уничтожение с лица земли целых городов и деревень, и изощренные технологии массового уничтожения. Мир потрясли озвученные в ходе процесса факты об изувер-

ских опытах над людьми, о массовом использовании спецпрепаратов умерщвления «Циклон А» и «Циклон Б», о так называемых душегубках-газенвагенах, газовых «банях», работающих без остановки днем и ночью мощных кремационных печах. Нацистские недочеловеки, цинично считая себя единственной избранной нацией, имеющей право вершить судьбы других народов, создали целую «индустрию смерти». Лагерь смерти в Освенциме, к примеру, был рассчитан на истребление 30 тысяч человек в день, Треблинка – на 25 тысяч, Собибур – на 22 тысячи и т.д. Всего же через систему концлагерей и лагерей смерти прошли 18 миллионов человек, около 11 миллионов из которых были зверски уничтожены [3].

Нацистами и их пособниками была создана продуманная до мелочей система массового преследования и уничтожения еврейского населения в местах его компактного проживания (Польша, Прибалтика, Украина, Белоруссия). Черная волна смерти покрывала широкое географическое пространство от Балтийского до Черного морей. В крупных городах создавались еврейские гетто, куда стонялось все население города и окрестностей. Это были массовые «подготовительные» фабрики смерти, в которых люди умирали от голода, болезней, убийств.

После принятия нацистским руководством решения о полном физическом уничтожении евреев, на оккупированных территориях начались массовые расстрелы. Как правило, еврейское население СССР уничтожалось непосредственно в местах их проживания, так называемыми специально организованными айнзатцгруппами, а также украинскими и прибалтийскими коллаборационистами. По всей Прибалтике, Белоруссии, Украине почти возле каждого города, возле многих деревень были обнаружены так называемые «ямы» – естественные овраги, куда стоняли и расстреливали мужчин, женщин, детей.

Холокост, в зависимости от территорий, где он проходил, носил свои отличительные черты. В Прибалтике, например, у фашистов было немало помощников из местного населения. Известно, что уже в первые месяцы войны в Каунасе фашистами и их литовскими пособниками были убиты тысячи евреев. В Вильнюсе из 60 тысяч евреев около 45 тысяч погибли в ходе массовых расстрелов в оврагах около Понар. А в Латвии в течение нескольких недель было уничтожено все еврейское население провинциальных городов. Из 33 тысяч евреев Риги в конце ноября – начале декабря 1941 года было убито 27 тысяч человек. В Эстонии расстрелы происходили в Таллинне, Тарту и Пярну, в некоторых из них участвовали и члены эстонской военизированной организации «Омакайтсе». Эстония была первой и единственной страной Европы, ставшей «свободной от евреев», о чем было доложено в Берлин в январе 1942 года [4].

Во время оккупации Белоруссии в Минском гетто было около 100 тысяч человек. А когда начались массовые расстрелы, то за короткий период было истреблено большинство евреев Минска, Витебска, Гомеля, Бобруйска и Могилева. Двенадцать из двадцати трех гетто, созданных в Белоруссии и в оккупированных регионах РСФСР, были ликвидированы до конца 1941 года, а еще шесть – в первые месяцы 1942 года [4].

На Западной Украине при поддержке оккупационных властей и активном участии местного населения уже в конце июня – начале июля 1941 года прокатилась волна еврейских погромов. В самом начале войны во Львовском гетто уже находилось свыше 105 тысяч человек. За первые месяцы оккупации во Львове было убито 4 тысячи евреев, а в конце июля еще около 2 тысяч человек. За лето 1941 года была разграблена собственность евреев, сожжены синагоги, а сами евреи отправлены на принудительные работы [4].

На оккупированных территориях СССР, например, зимой 1941–1942 годов нацисты начали отправлять евреев в концентрационные лагеря (Яновский, Белжец). Печальную участь еврейского населения восточноевропейских областей Украины (например, Бабий Яр в Киеве, Богдановка в Николаевской области, Дробницкий Яр в Харькове) разделили евреи, которым не удалось эвакуироваться до прихода оккупантов. Многие еврейские общины Украины исчезли бесследно. Из семидесяти еврейских центров довоенной Украины, судьба которых известна, сорок три были уничтожены еще в 1941 году, а остальные – до середины 1942 года. После оккупации немцами Крыма, при активном содействии местного населения было убито около 25 тысяч еврейских жителей, в их числе около 18 тысяч крымских евреев (крымчаков) [4].

В России для евреев, проживающих в Псковской, Смоленской и Брянской областях РСФСР и в других местах со сколько-нибудь значительной концентрацией еврейского населения, были созданы сначала гетто и лишь после этого начались массовые расстрелы. А в Ленинградской и Новгородской областях, на Северном Кавказе и в Крыму (за небольшим исключением) уничтожение евреев проводилось сразу же после захвата населенных пунктов. После оккупации нацистами Юга России и Северного Кавказа (летом 1942 года) произошло массовое убийство евреев Ростова-на-Дону в Змиёвской балке (около 13 тысяч евреев). По различным данным в оккупированном Ростове-на-Дону было убито от 15 до 28-30 тысяч человек – мужчин, женщин, стариков и детей разных возрастов. Всего на территории трех автономных республик, двух краев и трех областей РСФСР, оккупированных летом-осенью 1942 года, погибло около 70 тысяч евреев [4].

Программа «окончательного решения еврейского вопроса», официально одобренная нацистской верхушкой в начале 1942 года, предусматривала также пересылку евреев Германии, Франции, Нидерландов, Бельгии на восток, в лагеря и гетто Польши и Белоруссии, якобы для временного переселения. Одновременно в Польше создавались лагеря смерти, рассчитанные только на быстрое уничтожение новоприбывших. Так, в крупнейшем Варшавском гетто содержалось более 460 тысяч человек, в Лодзинском – 204 тысячи. Вместе с тем, первый лагерь смерти в Хелмно начал действовать уже в начале декабря 1941 года. В этом лагере евреев убивали угарным газом в закрытых грузовиках, так называемых «душегубках». На протяжении 1942 года нацисты методически уничтожали евреев Польши. Депортированных евреев из огромных по численности гетто Варшавы, Лодзи, Люблина, Кракова, Ченстохова убивали в лагерях смерти Треблинка, Освенцим, Белжец, Хелмно. В течение марта – августа 1942 года в лагерь уничтожения Белжец из Львова было отправлено поездами около 65 тысяч евреев. К концу 1942 года нацистами и

их пособниками было уничтожено большинство евреев Восточной и Центральной Европы и значительная часть евреев Западной Европы. Расправы над евреями ускорились после успешного наступления советских войск на ряде фронтов в 1943 году.

В целом, можно выделить четыре этапа нацистской политики уничтожения еврейского народа, используя при этом различную тактику и диверсифицированные методы осуществления гонений в целях «окончательного решения еврейского вопроса»: первый этап (январь 1933 г. – август 1939 г.); второй этап (сентябрь 1939 г. – июнь 1941 г.); третий этап (июнь 1941 г. – осень 1943 г.) и четвертый этап (зима 1943 г. – май 1945 г.) [5].

Успешное продвижение советских войск на Запад принудило эсэсовцев лихорадочно ликвидировать последние гетто и рабочие лагеря и заметать следы совершенных ими преступлений. Специальное подразделение (зондеркоманда-1005) занималось сожжением трупов на месте – массовых расстрелов. Оставшиеся на территории Польши, Украины, Белоруссии, Латвии и Литвы гетто и рабочие лагеря были спешно ликвидированы. Одновременно началась массовая отправка еврейского населения из Италии, Норвегии, Франции, Бельгии, Словакии и Греции в Освенцим, продолжавшаяся до октября 1944 года. После массовых операций против евреев в указанных странах, в мае 1944 года нацисты приступили к уничтожению евреев Венгрии, начиная с депортации венгерских евреев в Аушвиц. Всего за восемь недель было депортировано около 424 тысяч евреев. К концу Холокоста было убито около 565 тысяч венгерских евреев [6].

Уже в самом начале войны трагично складывалась судьба евреев Молдавии, на территории которой, по оценочным данным, проживало около 300 тысяч евреев, включая беженцев из Румынии.

Здесь следует уточнить, что холокост пришел на территорию Украины и Молдовы в «подготовленном виде». Ведь еще в Яссах в июне 1941 года прошли еврейские погромы, в которых пострадали около 15 тысяч евреев. Генерал И. Антонеску на заседании румынского правительства 8 июля 1941 года призывал: «Рискуя быть непонятым некоторыми традиционалистами..., я выступаю за миграцию всего еврейского элемента Бессарабии и Буковины, его нужно выставить за пределы наших границ... [7].

В последние годы немало публикуется по исследуемому вопросу в различных странах, в том числе в странах СНГ – в России, Украине, Белоруссии. Специальный курс по изучению Холокоста включен в учебные программы школ и вузов многих стран, в том числе и в Республике Молдова [8]. К сожалению, обращает внимание Клара Жигня, в Молдове сложилась особая ситуация. За исключением давней статьи И. Левита, двух его маленьких брошюр, дайджеста «Не забудем!», книжки Москалевой, да отдельных воспоминаний бывших узников лагерей гетто на страницах еврейских газет за период более десятилетия ничего опубликовано не было [7].

Напомним, что пакт Риббентропа-Молотова, в котором Гитлер и Сталин разделили Европу простой карандашной чертой, было одной из самых больших драм, ощущаемых румынами в XX-м веке. В одночасье Бессарабия и север Буковины попали под российское управление, а румынское население быстро эвакуировалось из оккупированных территорий. Последний поезд покинул Бессарабию 28 июня

1940 года, а Красная Армия сеет хаос. Спустя год румынская армия вернулась в Бессарабию и Буковину, но все это время маршал Антонеску пропагандировал и прививал населению идею о том, что евреи являются великими виновниками территориального раздела, проведенного в июне 1940 года [9].

Гетто начинают образовываться в нашем крае уже в июле 1941 года. По данным историка И. Левита, к августу 1941 года на территории Молдавии (Бессарабское Губернаторство) было создано сорок девять лагерей и гетто. Самыми крупными из них были лагеря: в Вертюженах – 23 тысячи евреев, в Секуренах – 20 тысяч, в Единцах – 13 тысяч, в Маркулештах – 11 тысяч, в Рубленице – 5,5 тысяч и т.д. В Кишиневском гетто содержалось 11,5 тысяч человек, часть из которых были расстреляны в Вистерниченах, в Гидигиче и на Оргеевском шоссе.

В эти лагеря и гетто вместе с евреями высылалась и цыгане, всего 36 тысяч человек, проживавших как в Молдавии, так и в Украине и в Румынии. Массовые расстрелы узников осуществлялись не только в указанных лагерях, но и по всей Молдавии (Бессарабское Губернаторство). В Транснистрии, губернаторстве, созданной за Днестром, погибло 200 тысяч евреев. Но с 1943 года еврейское гетто стало получать помощь международных еврейских организаций, благодаря чему здесь уцелело около 70% всех выживших в оккупации советских евреев.

На территории Бессарабии было создано 49 лагерей и гетто для евреев и цыган. В Кишинёве гетто примыкало к Вистерниченам, его границы проходили по улицам Харлампиевской, Кожухарской, Вознесенской и Павловской. Массовые расстрелы евреев проводились по всей Молдавии. В Косэуцком лесу убили 6 тысяч человек, в концлагере у Вертюжен – 7560, в Дубоссарах – 12 тысяч [10].

В конце августа 1941 года в Молдавии существовало семь больших гетто и концлагерей, где содержалось около 65 тысяч евреев. Первые 25 тысяч евреев высылаются на территории оккупированной немцами Украины. С сентября 1941 года начинается депортация евреев в Заднестровье, или Губернаторство Транснистрия. Эта территория, расположенная между Южным Бугом и Днестром, включающая в себя части Винницкой, Одесской, Николаевской областей Украины и левобережную часть Молдавии, согласно германо-румынскому договору (август 1941 г.), переходила под юрисдикцию и управление союзницы Германии – Румынии. До декабря этого же года практически все еврейское население гетто, располагавшихся, в частности, в Губернаторстве Бессарабия, было депортировано. Условия депортации были ужасными, тысячи людей гибнут по дороге и во время переправ через Днестр. Глава румынского правительства И. Антонеску не выполнил обещание, данное в ответ на просьбу Союза еврейских общин Румынии и ряда послов западных стран (США, Бразилия, Португалия и др.) не депортировать евреев из гетто в Кишиневе. При оккупации Кишинева были убиты не менее 10 тысяч евреев.

По некоторым источникам, общее число евреев, высланных в Транснистрию, преимущественно в ее северный сектор (к северу и востоку от города Могилев-Подольск), составило более 146 тысячи человек, по немецким – около 185 тысяч (включая евреев Северной Буковины и румынского города Дорохоя). Статус евреев Транснистрии, как местных жителей, так и вновь прибывших, определялся декре-

том румынского правительства от 11 ноября 1941 года за подписью И. Антонеску: они были лишены всех гражданских прав, им не разрешалось выбирать место жительства по своему усмотрению, запрещалось самовольно покидать отведенные для них территории (гетто, концентрационные лагеря), предписывалось «трудиться на благо общества» (что на практике означало принудительные работы) [11].

Сразу после изгнания евреев из Бессарабии и Буковины еврейские организации Румынии стали добиваться их возвращения. В ноябре 1942 года, когда Германия и ее союзники потерпели поражение под Сталинградом (где были почти полностью уничтожены две румынские армии), правительство страны пошло на переговоры с еврейскими лидерами, которые предложили выкупить всех, кто остался в живых (их число оценивалось тогда в 75 тысяч). В июне 1943 года, после новых поражений германских войск, румынское руководство вновь сменило курс, И. Антонеску отдал распоряжение о возвращении из Транснистрии пожилых людей, вдов, инвалидов Первой мировой войны и бывших армейских офицеров.

Между тем, к концу войны, когда советские войска одержали крупные победы на восточном фронте, румынская администрация стала «поощрять» деятельность, созданных в гетто еврейских комитетов по налаживанию хозяйственной жизни, по развитию самоуправления (во главе с «президентом общины»), ремесленничества и потребительской кооперации, осуществлению медицинской помощи собственными врачебными силами. Объективности ради надо отметить, что в сотрудничестве с оккупантами на местах были вовлечены созданные по инициативе немецких оккупационных властей в каждом гетто еврейские административные органы самоуправления – юденраты (нем. *judenrat*) – «еврейские советы». В обязанности юденратов входило обеспечение хозяйственной жизни и порядка в гетто, сбор денежных средств, отбор кандидатов для работы в трудовых лагерях, а также исполнение распоряжений оккупационных властей. Юденратам подчинялась еврейская полиция. Сотрудничество юденратов с оккупационными властями рассматривалось в плане спасения как можно большего числа евреев. Однако массовая отправка евреев в лагеря смерти развеяли иллюзии членов юденратов, часть из которых, в конце концов, разделили судьбу других жертв холокоста. А это, в свою очередь, способствовало подъему движения еврейского сопротивления. Восстание в Варшавском гетто (1943 г.), в лагере уничтожения «Собибор», партизанское движение приняло активные формы после того, как пришло понимание о действительных планах нацистов по тотальному уничтожению еврейского народа.

Созданный в Румынии Автономный комитет помощи евреям получил разрешение правительства организовать для депортированных сбор пожертвований, закупать продовольствие, медикаменты, одежду и топливо. Финансовая помощь осуществлялась со стороны Еврейской общины Румынии, объединениями выходцев из Бессарабии и Северной Буковины, а также и ряда международных организаций (Джойнт, Всемирный еврейский конгресс и др.). Вместе с тем, нужно подчеркнуть, что, хотя смертность среди евреев и снизилась, многие умирали от голода, холода, инфекционных болезней, непосильных принудительных работ. По

данным писателя и исследователя холокоста Ильи Эренбурга, в концентрационных лагерях: Богдановка было уничтожено 54 тысячи евреев, в основном согнанных из Одессы и Одесской области, в Доманёвке – 15 тысяч, в Акмачетке – 14 тысяч, в лагере села Мостовое – 32,6 тысячи евреев, в Печоре – 14 тысяч и т. д. [12]. В самой Одессе, в октябре-ноябре 1941 года, было убито около 35 тысяч евреев [13]. В декабре 1943 года Министерство внутренних дел Румынии сообщило правительству, что в живых осталось около 60 тысяч депортированных. Всего, по данным румынских авторов, режим Антонеску уничтожил 270 тысяч румынских, бессарабских и буковинских евреев, а по данным известного ветерана молдавской исторической науки Изяслава Левита, геноцид, осуществленный румынскими фашистами, унес жизни 330-350 тысяч евреев, в том числе украинских [14; 15].

Вопрос об участии местного нееврейского населения (коллорационистов) в уничтожении евреев далеко не риторический. Тысячи местных жителей оккупированных территорий служили во вспомогательной полиции, созданной оккупантами, принимали участие в охране гетто и лагерей, конвоировали узников к месту убийства и в самих кровавых расправах. Это происходило практически на всей оккупированной нацистами территории, включая Францию, Словакию, Венгрию. Часть местных жителей доносили оккупантам на скрывающихся от расправы евреев, присваивали себе имущество убитых евреев, вселялись в их жилища. Нельзя игнорировать случаи, когда местные жители сами расправлялись с евреями, без непосредственного участия оккупантов (Холокост в Львове, погром в Едвабне (Литва, теперь Польша), кровавые расправы над евреями в Хорватии). Следует подчеркнуть, что оккупационные власти не противились расправам местного населения над евреями.

История, как известно, вынесла строгий приговор нацистам и их пособникам, участвовавшим в кровавых преступлениях против человечности. Вместе с тем, десятки тысяч человек разных национальностей принимали участие в спасении евреев в оккупированных странах, несмотря на то, что нацисты угрожали смертью за любую помощь евреям. К примеру, по оценкам исследователей, до 350 тысяч поляков принимали участие в спасении евреев в той или иной мере. Как минимум 5 тысяч поляков, спасавших евреев или помогавших им, были казнены нацистами. 6620 человек за помощь евреям признаны израильским Институтом катастрофы и героизма Яд ва-Шем праведниками мира [16]. Подпольные организации, участвовавшие в сопротивлении, в Нидерландах, Норвегии, Бельгии и Франции помогали евреям в поиске убежища. В спасении евреев участвовали дипломаты, предприниматели и гражданские чиновники ряда стран: А. Мендес (Португалия), Т. Сугихара (Япония), П. Грунингер (Швейцария), О. Шиндлер (Германия), Р. Валленберг (Швеция), Х. Кастельянос (Сальвадор), С. Радигалес (Испания) и др. Этим и другим тысячам спасителей десятков тысяч евреев присвоено почетное звание «Праведник мира».

На территории СССР больше всего спасителей было среди украинцев – 2573. На втором месте – белорусы, 641 человек, 204 спасителя – русские. Некоторые области

СССР не были под нацистской оккупацией, как, например, Армения. Тем не менее среди спасителей есть 24 армянина, 79 праведников – молдаване, 136 – латыши. По данным на 1 января 2017 года, на территории оккупированной Европы праведниками признаны 26 тысяч 513 человек. Ежегодно список пополняется 300-400 новыми фамилиями [17]. Однако подчеркивается, что эти цифры не являются показателями действительного числа евреев, спасенных в каждой стране, а лишь отражает данные о спасениях, ставшие доступными Институтом Яд ва-Шем.

В условиях, когда многих непосредственных свидетелей холокоста уже нет среди нас, и выросло несколько поколений людей, которые знают о холокосте лишь понаслышке, поэтому особое значение приобретает охранение памяти о жертвах катастрофы. Важной вехой сохранения памяти о холокосте стало провозглашение Генеральной Ассамблеей ООН – дня освобождения Освенцима, 27 января 1945 года, – Международным днем памяти жертв Холокоста. Это решение Генеральная Ассамблея приняла только 1 ноября 2005 года. Кроме того, по инициативе Генеральной Ассамблеи ООН была разработана программа просветительской деятельности «Холокост и ООН», предусматривающая «поощрение разработки государствами членами Организации образовательных программ по теме Холокоста и мобилизацию гражданского общества в просветительских и информационных целях» [18]. Такая же просветительская программа разработана и ЮНЕСКО.

В резолюции, осуждающей холокост, принятой Европарламентом в день 60-летия освобождения Освенцима, в частности, отмечается: «Сотни тысяч евреев, цыган, поляков и узников других национальностей были убиты в Освенциме и мы подчеркиваем, что память об этих событиях важна не только как напоминание и осуждение преступлений нацистов, но также в качестве наизидания об опасности преследований людей на основе расы, этнического происхождения, религии, политических взглядов или сексуальной ориентации» [19]. Присутствовавшие на памятной церемонии в Освенциме президенты, министры, политики и общественные деятели, представители более сорока государств мира, в том числе бывшие узники концентрационного лагеря, решительно осудили холокост, антисемитизм и ксенофобию.

Большое внимание в последние годы уделяется проблеме дезавуирования обманчивой и разрушительной риторики отрицания холокоста. Его «отрицатели» выдвигают тезисы о якобы массовых подделках, масштабных фальсификациях и сокрытии фактов в пользу евреев. В то же время большинство профессиональных историков характеризует отрицание холокоста как ненаучную и пропагандистскую деятельность. При этом исследователи справедливо отмечают, что отрицающие холокост игнорируют научные методы исследований, а также часто исповедуют антисемитские и неонацистские взгляды. Официально дезавуировать тезисы, отрицающие холокост, были призваны резолюции Генеральной Ассамблеи ООН «Память о Холокосте» (21 ноября 2005 г.), а также «Отрицание Холокоста» (от 26 января 2007 г.). Не случайно отрицание, а также умаление или одобрение холокоста и других преступлений против человечества, совершенных нацистами, уголовно наказуемы в таких странах, как Австрия, Бельгия, Германия, Литва, Люксембург, Польша, Словения, Франция, Швейцария, а также в Канаде и в Израиле.

Европейский Парламент также предложил странам Евросоюза ежегодно отмечать 27 января как день памяти жертв холокоста, что и происходит в наши дни. В этот день еврейские общины разных стран организуют митинги, проходящие, как правило, у памятников и мемориалов, посвященных памяти жертвам холокоста.

Подлинным подвигом еврейского народа после образования своего национального государства на исторической родине, можно назвать созданный в Иерусалиме (1953 г.) Мемориальный комплекс истории Холокоста «Яд ва-Шем» (в переводе с иврита – «Память и Имя»). Мемориал «Яд ва-Шем» создан в знак вечной скорби о жертвах катастрофы, в память о героях сопротивления нацистскому геноциду и в благодарность праведникам других народов, спасавших евреев от уничтожения. Собранные в музее комплекса материалы – видео, фотографии, произведения искусства, архивные видеозаписи, артефакты – оставляют неизгладимый след в душе человека. Посещение музея хотя и производит тяжелое впечатление, но каждый, кто приезжает в Иерусалим, считает своим долгом прийти сюда.

В Республике Молдова, также как и в других странах мира, митинги, организованные местной Еврейской общиной, посвященные памяти жертв катастрофы стали традиционными. Они проходят ежегодно 27 января у памятника жертвам холокоста, расположенного по улице Иерусалимской (установлен в 1992 г.). Отраднo, что в Республике Молдова этот день стал официально памятной датой. В последние годы Правительство и Парламент страны предприняли шаги по усилению борьбы с антисемитизмом и увековечению памяти жертв холокоста. В 2015 году в Молдове решением Правительства был утвержден День памяти жертв Холокоста, который отмечается ежегодно 27 января. В том же году в Молдове была впервые организована Неделя памяти жертв Холокоста. В июле 2016 года Парламент Республики Молдова утвердил Политическое заявление Парламента о принятии доклада Международной комиссии под председательством Эли Визеля об исследовании Холокоста [20]. Небезынтересно отметить и то обстоятельство, что Всемирный еврейский конгресс приветствует принятие правительством Молдовы рабочего определения антисемитизма Международного союза памяти жертв Холокоста, единогласно одобренного кабинетом министров после его представления министром юстиции 18 января 2019 года [21]. Принятый текст призывает государственные органы власти учитывать необходимость противостоять всем проявлениям антисемитизма в своей работе, в частности, при подготовке государственных служащих в сфере образования, культуры, правоохранительной деятельности, и повышает осведомленность судебной власти в этой области.

Хочется надеяться, что вопросы увековечения памяти жертв холокоста и противодействия антисемитизму будут внимательно и постоянно отслеживаться законодательной, исполнительной и судебной ветвями власти Республики Молдова. Это станет залогом того, что все, что произошло в Европе, в годы Второй мировой войны, в том числе и на молдавской земле, не повторится никогда. Прав был чехословацкий журналист и антифашист Юлиус Фучик: «Люди, будьте бдительны!». Пепел прошлого стучит в наши сердца!

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Ненужная война. Вторая мировая в цифрах и фактах. [on-line] <https://tass.ru/spec/wwii> (доступно 11.10.2018).
2. Почему Холокост евреев важнее холокоста остальных народов? [on-line] <https://topwar.ru/128613-svoeobraznyu-podhod-k-holokostu.html> (доступно 13.10.2018).
3. Нюрнбергский процесс: история и современность. [on-line] http://mil.ru/winner_may/history/more.htm?id=12079489@cmsArticle (доступно 15.10.2018).
4. Альтман И.А., Гербер А.Е., Полторац Д.И. Холокост и еврейское сопротивление на оккупированной территории СССР. Москва: Изд-во «Калейдоскоп», 2002. 320 с.
5. Катастрофа. Нацистская политика уничтожения еврейского народа и этапы катастрофы. [on-line] <https://eleven.co.il/jewish-history/holocaust/15341/> (доступно 13.10.2018).
6. Судьба евреев Венгрии. [on-line] <https://www.yadvashem.org/ru/holocaust/about/fate-of-jews/hungary.html> (доступно 17.10.2018).
7. Жигня К. Из истории бессарабских евреев в годы Холокоста. [on-line] <https://evreimir.com/60766/klar-zhignya-iz-istorii-besarabskih-e/> (доступно 21.10.2018).
8. Dumitru D. Holocaustul: texte, teorii, memorii (Note de curs). Chişinău: Pontos, 2009. 82 с.
9. Cronica masacrului evreilor coordonat de Ion Antonescu. Mareşalul şi-a consolidat dictatura «împlinind opera de purificare» în Basarabia şi nordul Bucovinei. [on-line] https://adevarul.ro/locale/iasi/cronica-masacrului-evreilor-coordonat-ion-antonescu-maresalul-si-a-consolidat-dictatura-implinind-opera-purificare-basarabia-nordul-bucovinei-1_5616267ef5eaafab2c6ebf99/index.html (доступно 27.01.2018).
10. 12 малоизвестных фактов о Молдове в годы Второй мировой ... [on-line] <https://locals.md/2015/12-maloizvestnyih-faktov-o-moldove-v-godyi-vtoroy-mirovoy-voynui/> (доступно 25.10.2018).
11. Транснистрия. Электронная еврейская энциклопедия. [on-line] <https://eleven.co.il/jewish-history/holocaust/14148/> (доступно 27.01.2018).
12. Эренбург И., Гроссман В. Черная книга. Москва: Corpus, 2015. 837 с. [on-line] <https://reader.bookmate.com/V7atrxDL> (доступно 13.11.2018).
13. Холокост в Одессе 1941–1942. [on-line] <http://www.73.odessa.ua/topic/97-kholokost-v-odesse-1941-1942/> (доступно 13.11.2018).
14. Левит И. Шоа – Холокост – Катастрофа: «Еврейский вопрос» в политике диктатуры И. Антонеску. Том 1. Тирасполь: Литера, 2015. 560 с.
15. Левит И. Шоа – Холокост – Катастрофа: «Еврейский вопрос» в политике диктатуры И. Антонеску. Том 2. Тирасполь: Литера, 2017. 519 с.
16. Губин Д. Холокост в Польше и Варшавское восстание. Три разные правды. [on-line] <https://ukraina.ru/history/20190127/1022463592.html> (доступно 27.01.2019).
17. Ламихова Е. Железный занавес над Праведниками мира: „Яд ва-Шем” выявляет советских спасителей евреев. [on-line] <https://www.vesty.co.il/articles/0,7340,L-4953168,00.html> (доступно 27.01.2019).
18. United Nations Department of Global Communications 2019 Holocaust Remembrance Calendar of Events «Holocaust Remembrance: Demand and Defend Your Human Rights». [on-line] <http://www.un.org/en/holocaustremembrance/2019/calendar2019.html> (доступно 29.01.2019).
19. Память о Холокосте. [on-line] http://xolokost.ucoz.ru/news/pamjat_o_kholokoste/2015-03-13-8 (доступно 02.02.2019).
20. Проект решения об утверждении Политического заявления Парламента Республики Молдова о принятии доклада Международной комиссии под председательством Эли Визеля об исследовании Холокоста. [on-line] <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/Le-gislativId/3354/language/ro-RO/Default.aspx> (доступно 07.07.2016).
21. Condamnarea antisemitismului şi promovarea toleranţei, în atenţa Executivului. [on-line] <https://gov.md/ro/content/condamnarea-antisemitismului-si-promovarea-tolerantei-aten-tia-executivului> (доступно 18.01.2019).

**MINORITATEA ROMĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA:
TRECUT ȘI ACTUALITATE***

**ROMA MINORITY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA:
PAST AND ACTUALITY**

**Maria DIACON, doctor în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
mariadiacon@yahoo.com**

Rezumat

Republica Moldova este o societate multi-etnică, inter-religioasă și multiculturală, cu un cadru legal considerabil pentru protecția drepturilor minorităților; cu toate acestea, lipsa atenției instituționale și a prevederilor bugetare specifice, agravate de recenta criză economică, rămân obstacole majore pentru implementarea corespunzătoare a acestuia. Comunitățile de romi continuă să se confrunte cu marginalizarea economică, socială și politică înrădăcinate în societate, și adesea sunt victime ale discriminării, în special când vine vorba de obținerea accesului la piața forței de muncă, educație și servicii de îngrijire a sănătății.

Cuvinte-cheie: minoritate, discriminare, egalitate de gen, condiții de trai, educație timpurie, educația adulților, sănătate, politici sociale, tradiții și obiecțiuni.

Summary

The Republic of Moldova is a multi-ethnic, inter-religious and multicultural society with a considerable legal framework for the protection of minority rights; however, the lack of institutional attention and specific budgetary provisions, aggravated by the recent economic crisis, remain major obstacles to its proper implementation. Roma communities continue to face economic, social and political marginalization, rooted in society, and are often victims of discrimination, especially when it comes to access to the labor market, education and health care services.

Keywords: minority, discrimination, gender equality, living conditions, early education, adult education, health, social policies, traditions and objections.

Lucrările dedicate istoriei romilor oferă opțiuni diferite referitoare la apariția acestei populații în Europa. Opiniile în ceea ce privește baștina, limba și cultura sunt contradictorii. Primele încercări de a explica apariția romilor pe continentul european țin de sec. al XVIII-lea și au fost realizate de către lingviști. Ei au constatat asemănări dintre limba vorbită de romi și limba sanscrită. O problemă prezintă și traseul romilor din India spre Europa. Faptul că această migrare a avut un caracter pașnic și de proporții mici explică, în consecință, lipsa unor documente care să înregistreze informația precisă referitoare la etapa dată din istoria romilor. [1, p. 25]

* Acest articol este elaborat în conformitate cu prevederile Planului de Acțiuni pentru anii 2017-2019 privind implementarea Declarației Parlamentului Republicii Moldova cu privire la acceptarea Raportului final al Comisiei Internaționale pentru studierea Holocaustului, prezidată de Elie Wiesel aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.313 din 22.05.2017/Monitorul Oficial, nr.162-170/395 din 26.05.2017 (art.3.2. Includerea în programele de activitate ale Institutului de Istorie și ale altor subdiviziuni ale Academiei de Științe a Moldovei a temelor de cercetare științifică privind Holocaustul).

Datele cu referire la holocaustul romilor însă nu au marjă de eroare, istoricii oferind cifre și detalii concrete despre tragedia minorităților rome în perioada celui de-al Doilea Război Mondial. Țigani erau considerați dușmani ai celui de-al Treilea Reich, așa că s-a purces rapid la eliminarea sistematică a acestora – întâi au fost condamnați la izolare, apoi uciși. Aproximativ 23.000 de țigani au fost ținuți prizonieri în lagărul de concentrare de la Auschwitz. Majoritatea au murit – fie de foame, fie din cauza bolilor sau a tratamentului brutal aplicat de gărzile naziste, iar alții au fost victimele „soluției finale” din camerele de gazare.

Institutul pentru Studiul Igienei Rasiale a hotărât că trebuie instituite reguli stricte pentru a administra problema țiganilor, considerați asociale, inferori și alienați din punct de vedere rasial. Încă din primii ani de la venirea la putere a naziștilor au fost impuse câteva restricții legale față de comunitatea romă: înmatricularea obligatorie, obligația de a efectua teste rasiale și apoi restricții privind libertatea de mișcare. Într-o observație la Legile de la Nürnberg din septembrie 1935 se sublinia faptul că țigani erau alienați rasial la fel ca evreii, astfel că ei nu puteau beneficia de dreptul de cetățenie în cadrul Reich-ului.

La scurt timp de la izbucnirea războiului, autoritățile naziste au decis să expulzeze întreaga comunitate romă din Germania. Treptat, au fost strămutați în Guvernământul General, adică în Polonia aflată sub ocupație, și ținuți în ghetouri și în lagăre destinate evreilor. De pildă, în noiembrie 1941, peste 5.000 de țigani din Austria au fost mutați în ghetoul evreiesc din Łódź. În primele luni ale anului 1942, aceștia au fost deportați în lagărul de concentrare de la Kulmhof (Chełmno nad Nerem), unde au fost uciși în camerele de gazare.

Înainte de înființarea așa-numitelor Zigeunerfamilienlagerla Birkenau – tabere speciale pentru familiile de țigani, puțini membri ai acestei comunități au fost prizonieri la Auschwitz. La Auschwitz I erau înregistrați cu numere din seria generală, începând cu litera „Z”, de la Zigeuner, care era tatuat pe brațul stâng. Erau încadrați de obicei ca prizonieri „asociale” (Asozialer-Aso.), purtând un ecuson negru triunghiular, dar și ca prizonieri politici (Politischer – Pol.), cu ecuson roșu în formă de triunghi, și ca răufăcători profesioniști (Berufsverbrecher – B.V.), cu ecuson verde. După ce erau fotografiați, erau trimiși în diverse grupe de muncă.

Pe 16 decembrie 1942, Heinrich Himmler a ordonat deportarea tuturor țiganilor rămași în Germania, Austria și în Protectoratul Boemiei și Moraviei. Pe 29 ianuarie 1943 au fost emise noi instrucțiuni:deportații trebuiau trimiși la Auschwitz. Așa că în sectorul BIIe de la Auschwitz II-Birkenau a fost înființată „tabăra pentru familii de țigani”.

Deportarea țiganilor la Auschwitz a început în februarie 1943 și a continuat până în iulie 1944. Cei arestați erau, în marea lor majoritate, din Germania, Austria, Boemia și Moravia, Polonia și, în număr mai mic, din Franța, Olanda, Croația, Belgia, Uniunea Sovietică, Lituania și Ungaria. Registrele lagărului arată că au existat câțiva prizonieri din Norvegia și Spania. La sosirea în lagăr, țigani nu erau selecționați, familiile nu erau despărțite și toți membrii erau conduși în aceleași barăci. Li se permitea să poarte în lagăr haine civile și să își păstreze bunurile personale, după care primeau numărul

și erau trimiși la muncă. Se estimează că aproximativ 23.000 de țigani – bărbați, femei și copii – au fost deportați la Auschwitz. Dintre aceștia, 21.000 erau înmatriculați (inclusiv copiii născuți în lagăr). Dar au existat și cazuri în care nu au mai fost înregistrați și au fost trimiși direct în camerele de gazare. Aceasta a fost și situația a 1.700 de țigani polonezi din Białystok (vestul Poloniei), care au ajuns la Birkenau pe 23 martie 1943. De teamă să nu izbucnească o epidemie de tifos, întregul grup, în cadrul căruia fuseseră confirmate câteva cazuri de boală, a fost trimis imediat spre exterminare. Câteva săptămâni mai târziu, pe 12 mai 1943, un alt grup de țigani din Białystok – 468 de bărbați și 503 de femei – a ajuns în lagăr. Teama de epidemie nu dispăruse, așa că autoritățile naziste au decis ca 1.000 din țiganii care sosiseră, împreună cu un grup din Austria, să fie trimiși în camerele de gazare imediat. [2]

Cu referire la actualitatea situației populației romi, există mai multe teorii majore cu privire la originea ei. Mai controversat este dezacordul asupra mărimii populației de romi din Moldova. Dezbaterea asupra dimensiunii populației de romi este o consecință directă a lipsei de claritate în ceea ce privește identitatea romilor. Începând cu a doua jumătate a sec.XX, numărul populației de romi din Moldova înregistrat în timpul recensământului a crescut constant. Recensământul populației din 2004 care a avut loc în Moldova a arătat că aici locuiesc 12 271 de romi, reprezentând aproximativ 0,4% din populație; o cotă care este semnificativ mai mică decât în alte țări din regiune, cum ar fi România, Bulgaria, Ungaria etc. Cu toate acestea, experiența regională arată că recensămintele tind să subestimeze numărul real al populației romi. Stereotipurile negative pe care populația majoră le atribuie populației romi, discriminarea etnică pe piața muncii, educația, sănătatea și alte domenii sociale, precum și nedreptățile și discriminările cu care romii trebuiau să se confrunte în trecut sunt printre motivele principale pentru refuzul etniei romilor.

Prima atestare documentară care mărturisește sclavia romilor pe teritoriul României (în acel moment Moldova făcea parte din teritoriul României) datează din octombrie 1385. Datorită statisticilor, în anii 1850, o treime din romii europeni locuiau în Moldova și în Țara Românească, iar ponderea lor în populația din interiorul granițelor era de 7%. La 22 decembrie 1855, Sfatul Domnesc (Divanul) din Moldova a votat proiectul de *Lege privind abolirea sclaviei, reglementarea compensării și transformării emancipațiilor în contribuabili*. Pe data de 20 februarie 1865, regele Barbu Știrbei a promulgat proiectul de *Lege pentru emanciparea tuturor romilor din Principatele Române* pe baza unui text scris de Petre Mavrogheni și Mihail Kogălniceanu. Această lege a eliminat sclavia pentru ultima categorie de romi, cea care a aparținut anumitor proprietari. [3]

Reieșind din datelor statistice din 2004, în Moldova trăiesc circa 12300 de cetățeni romi, ceea ce reprezintă 0,4% din totalul populației. Pe baza unor surse, populația de romi poate fi mult mai numeroasă - de la 15 000 la 20 400 sau chiar 25 000 (aproximativ 7% din totalul populației), așa cum este confirmat de unii lideri ai comunității de romi. În același timp, nu există date exacte care să confirme că numărul sau populația de romi este mai mare decât cel prezentat în statisticile oficiale [3, p.10].

Conform Recensământului din 2004, datele diferă substanțial, adică numai 0,3% din populație a confirmat originea sau mediul de proveniență etnică a romilor.

Tabelul 1. Structura etnică a populației în Recensămintele din 2004 și 2014

	Persoane		Ca % din total		Ca % din totalul populației care au declarat etnia	
	2004	2014	2004	2014	2004	2014
Populația care a declarat etnia	3 369 312	2 754 719	99.6	98.2	100.0	100.0
Moldoveni	2 564 849	2 068 058	75.8	73.7	76.1	75.1
Romi	12 271	9 323	0.4	0.3	0.4	0.3

Sursa: http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/Recensamint/recensamint_2004_vol.I.zip; http://www.statistica.md/public/files/Recensamint/Recensamint_pop_2014/Rezultate/Tabele/Caracteristici_populatie_RPL_2014_rom_rus_eng.xls

Țigani se numesc ei înșiși romi în limba romani din Europa. [9] Limba vorbită de limba țigani romi este numită limba romă. Face parte din ramura indo-ariană care provine din familia limbilor indo-europene.

Tabelul 2. Structura populației în funcție de limba maternă în Recensămintele din 2004 și 2014

	2004	2014	2004	2014
Numărul total al populației	3 383 332	2 804 801	100.0%	100.0%
Populația care a declarat limba maternă	3 369 224	2 723 315	99.6	97.1
Moldoveni	2 029 847	1 544 726	60.0	55.1
Romi		7 574		0.3

Sursa: http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/Recensamint/recensamint_2004_vol.I.zip; http://www.statistica.md/public/files/Recensamint/Recensamint_pop_2014/Rezultate/Tabele/Caracteristici_populatie_RPL_2014_rom_rus_eng.xls

Tabelul 3. Structura populației în funcție de limba utilizată pentru comunicare și grupurile de vârstă în Recensământul din 2014

Limba de comunicare	Total	Grupuri de vârstă, ani			
		Până la 15 ani	15-24	25-64	65+
Moldoveni	100.0	16.7	13.8	57.6	11.8
Romi	100.0	24.2	15.5	54.1	6.1

Sursa: http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/Recensamint/recensamint_2004_vol.I.zip; http://www.statistica.md/public/files/Recensamint/Recensamint_pop_2014/Rezultate/Tabele/Caracteristici_populatie_RPL_2014_rom_rus_eng.xls

Potrivit site-ului care conține baza de date de identificare a limbii dedicată studierii limbilor și diversității culturale, Republica Moldova nu are o pondere foarte mare în etnia romă. Aceștia îi declară romi pe cei care vorbesc limba romani, care reprezintă

o populație de aproximativ 12000 de persoane răspândite pe întreg teritoriul țării, în special în nordul țării (orașul Soroca). Cuvântul *ursari* se poate referi și la un dialect al românilor balcanici, așa cum este vorbit în România și în Moldova, deși se estimează că majoritatea ursari, precum boyash, vorbesc limba română ca limba maternă. Nu există un consens academic dacă ursarii fac parte din subgrupul Sinti al romilor sau din cealaltă jumătate a populației rome. Un sondaj efectuat în 2004 în rândul a 347 de romi a constatat că 150 se referă la „Ursari” (sau 43,2% și cel mai mare grup unic) [8].

Tabelul 4. Locații și dialecte

Denumirea limbii	Numărul populației	Locația	Denumire alternativă	Dialecte	Alte comentarii
Romani	12.000	Pe întreg teritoriul Republicii Moldova	Țigani	Ursári (Usari)	Non-indigeni. Grupuri etnice: ursári (Moldova)

Sursa: <https://www.ethnologue.com/language/rmn> [9]

Având în vedere provocarea creată de lipsa unor date fiabile și exacte privind populația romă disponibilă din statisticile Moldovei existente, Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare în Moldova a inițiat, în 2005, primul studiu cantitativ care a acoperit 600 de gospodării rome și 600 de gospodării non-rome în 81 de localități. Acest raport a fost conceput pentru a furniza omologilor naționali date statistice cantitative și statistice privind situația romilor din Moldova în diferite domenii, cum ar fi: profilurile sărăciei (venituri și cheltuieli), educația, ocuparea forței de muncă și șomajul, sănătatea, locuințele, securitatea și migrația. Aceste informații ar trebui, de asemenea, să servească scopului intensificării dialogului național privind situația romilor din Moldova și provocărilor cu care se confruntă romii, precum și să ofere o platformă pentru dezvoltarea de soluții, politici și implementarea unor programe cuprinzătoare de incluziune socială a romilor.

Condițiile sociale

Deși statisticile internaționale și europene plasează Republica Moldova aproape de sfârșitul clasificării privind indicii de dezvoltare economică sau umană, în proporții mari, condițiile de trai în această sferă sunt acceptabile. Majoritatea populației care trăiește în zonele structurate din mediul rural locuiește în case particulare, în timp ce în zonele urbane locuiesc în apartamente privatizate. Populația are acces la electricitate, în timp ce conexiunea cu rețeaua de gaze este limitată, dar este în curs de dezvoltare. Efectuarea sondajelor de opinie asupra așezărilor ocupate predominant de populația de etnie romă a permis urmărirea unor rezultate care, în cele din urmă, au condus la evidențierea diferențelor dintre romi și populația non-romă. Romii sunt adesea percepuți ca nomazi fără o locuință permanentă și alte bunuri imobile și mobile. Contrar stereotipurilor existente în ceea ce privește stilul de viață nomad rom, conform datelor prezentate în *Tabelul 5*, numai 15% din gospodăriile rome sunt gospodării „noi” stabilite în localitățile respective în ultimii 15 ani. Acest raport este exact același în comparație cu non-romii. Cu toate acestea, unele diferențe sunt observate în ceea ce privește direcțiile de migrare.

În cazul romilor, nu se observă o direcție clară a migrației. În același timp, pentru non-romi, direcția principală a migrației este rural-urbană (56% din gospodării au creat în ultimii 15 ani și se află în mediul urban provin din mediul rural).

Tabelul 5. Modificări în zona de reședință pentru populația romă și non-romă

	Romi			Non-romi	
	Mediul de reședință anterior				
	Urban	Rural	Urban	Rural	
Mediul de reședință actual	Urban	17%	33%	15%	56%
	Rural	9%	41%	5%	24%
Gospodării care au schimbat așezarea		15 %			14%

Sursa: [4, 11, 12].

Vorbind despre factorii care condiționează migrația, motivele familiei sunt menționate mai des - 60% atât pentru romi, cât și pentru non-romi. Factorii economici sunt de asemenea relevanți (24% pentru romi și 30% pentru non-romi). Pentru 10% dintre gospodăriile rome care și-au schimbat așezările în ultimii 15 ani motivul îl reprezintă „faptul că au fost forțați să se mute”. Calitatea locuințelor, atât în ceea ce privește statutul de locuință, cât și infrastructura disponibilă, este un factor determinant al vulnerabilității. Condițiile nesigure de viață reprezintă o problemă majoră pentru o parte semnificativă a populației de etnie romă. Rezultatele sondajului descrise în *Tabelul 6* sugerează că a treia parte a gospodăriilor rome intervievate nu are o locuință sigură; ei trăiesc în case care se află în condiții foarte proaste sau chiar în ruine (30%), comparativ cu doar 7% din gospodăriile non-rome.

Tabelul 6. Calitatea locuinței gospodăriilor rome și non-rome

Tipul locuinței	Romi	Non-Romi
Apartament	6%	18%
O casa nouă în condiții bune	16%	28%
O casă veche în condiții bune	44%	45%
O casă în ruine	30%	7%

Sursa: [4, 11, 12].

În plus, locuințele de etnie romă sunt puțin mai mici în ceea ce privește numărul de camere de zi și de locuit per membru. Un membru mediu al gospodăriilor rome chestionate beneficiază de o suprafață de 18 m², comparativ cu 24 m² pentru un non-rom. Datele sondajului demonstrează că gospodăriile sărace, atât în cazul romilor, cât și al celor ne-romi, se caracterizează printr-o insecuritate mai mare a locuințelor. Astfel, 37% dintre gospodăriile rome sărace și 15% din gospodăriile ne-rome sărace locuiesc într-o casă ruinată. Accesul la o infrastructură cu locuințe adecvate este unul dintre cele mai importante aspecte ale estimării privării de familie și un indice suplimentar util pentru evaluarea vulnerabilității gospodăriei. Accesul la serviciile de salubritate este important nu numai pentru asigurarea condițiilor decente de viață, ci și pentru scăderea

radicală a mortalității cauzate de starea apei potabile. Accesul la echipamente informatice și de comunicare este important pentru incluziunea socială și educație. Unele țări din Europa de Sud-Est au inclus accesul la infrastructura de bază în cadrul setului național de indicatori ai Obiectivelor de Dezvoltare ale Mileniului [13, p.16] Cu toate acestea, Republica Moldova nu a inclus încă acest obiectiv.

Rezultatele sondajului demonstrează că nivelul de deprivare a locuințelor pentru gospodăriile rome este mult mai mare decât pentru majoritatea gospodăriilor. Potrivit datelor prezentate în *Tabelul 7*, aproximativ nouă din zece locuințe ale romilor nu dispun de WC și de apă potabilă în locuință. Această situație este, de asemenea, caracteristică pentru majoritatea populației non-rome, unde 71% nu au WC-uri și 76% trăiesc fără apă proaspătă. Opt din zece gospodării rome nu au băi și nici un sistem de canalizare funcțional în locuințele lor. Această situație este valabilă și pentru populația non-romă, unde 51% nu au băi, iar 60% nu au sisteme de canalizare. Cea mai semnificativă diferență a fost observată în ceea ce privește disponibilitatea bucătăriei: 42% dintre gospodăriile rome intervievate nu au o bucătărie, comparativ cu 17% în cazul ne-romilor. Gospodăriile care nu au acces la electricitate reprezintă un alt exemplu de lipsă. Aprovizionarea cu energie electrică nu este disponibilă pentru 10% din gospodăriile rome și doar pentru 2% dintre cei ne-romi. În timp ce romii folosesc în mod predominant soba pentru gătit (44%), ne-romii folosesc gaze, fie cel prin conductă, fie cu butelii (61%). Chiar dacă lemnul este sursa principală de încălzire pentru ambele grupuri în perioada rece a anului, populația non-romă utilizează mai mult cărbune (27%) și gaz (15%) decât romii.

Tabelul 7. Condiții de bază în locuințele gospodăriilor rome și non-rome

	Romi	Non-Romi
Energie electrică	10%	2%
Bucătărie	42%	17%
Apă menajeră	88%	76%
Canalizare	81%	60%
Baie	81%	51%
WC	89%	71%

Sursa: [4, 11, 12].

În timp ce gospodăriile rome și non-rome înregistrează, aproximativ, aceeași pondere a cheltuielilor pentru locuințe (8% în cazul romilor și 10% în cazul ne-romilor), cifrele sunt destul de diferite. O gospodărie romă cheltuiește, în medie, 118 MDL (0,19 EUR) pentru locuințe pe lună, ceea ce reprezintă cu 62 MDL (3 euro) mai puțin decât pentru o gospodărie non-romă, reflectând astfel mai puțin accesul la infrastructura pentru locuințe, consumul redus de energie electrică și posibilități limitate de a plăti facturile. Furnizorii de servicii comunale au înăsprit reglementarea plăților și au redus serviciile către gospodării în cazul neplății pentru mai mult de două luni. Potrivit datelor sondajelor, 2% dintre gospodăriile rome aveau facturi de locuit neplătite pentru apă dulce și 5% pentru energie electrică, în comparație cu 2% în cazul ne-romilor. Reconectarea la

servicii este costisitoare, deoarece familia trebuie să plătească datoria și costul conexiunii. Ca urmare, gospodăriile trebuie fie să reducă consumul de utilități pentru locuințe, fie să-și raționalizeze cheltuielile pentru a acoperi facturile. Din perspectiva regională, romii din Moldova se află în cele mai nefavorabile condiții, în comparație cu alte grupuri etnice din republica moldovenească în ceea ce privește infrastructura de locuințe. Majoritatea gospodăriilor romie intervievate nu au acces la utilități de baie, apă curentă și sisteme de siguranță în locuința lor.

**Tabelul 8. Utilități de uz casnic în locuințele de etnie romă:
Cazul Republicii Moldova din perspectiva regională**

	Republica Moldova	Bulgaria	Republica Cehă	Ungaria	România	Republica Slovacă
Apă potabilă	88	45	4	34	65	32
WC în locuință	89	75	15	46	65	44
Sistem de canalizare	81	51	6	63	62	46
Baie în locuință	81	70	2	41	66	37

Sursa: [4, 11, 12].

Disponibilitatea echipamentului casnic și accesul la tehnologiile informaționale reprezintă dimensiuni importante ale standardului de viață al populației. Rezultatele sondajului arată că gospodăriile romie sunt în mod semnificativ mai puțin echipate cu echipamente de uz casnic, cum ar fi frigiderul (disponibile doar pentru o treime din gospodării) și mașinile de spălat (disponibile pentru 17% din gospodării). De asemenea, doar 65% din gospodăriile romie au numărul necesar de paturi pentru fiecare membru al gospodăriei, comparativ cu 87% pentru populația non-romă. Accesul relativ redus la sursele de informare și tehnologiile informaționale este valabil pentru întreaga țară; totuși, este și mai evidentă în cazul gospodăriilor romie. În conformitate cu *Tabelul 9*, 65% din gospodăriile romie posedă televizoare, iar 47% din gospodăriile romie posedă radiouri. Cu toate acestea, situația non-romă, în acest sens, este mult mai bună. Resursele de informații relativ noi, cum ar fi PC-urile, antena parabolică și Internetul, nu sunt răspândite în gospodăriile intervievate, atât pentru romi, cât și pentru non-romi. PC este disponibil în 2% din gospodăriile romie și în 7% din populația non-romă; antena parabolică - în 2% dintre romi și 4% din gospodăriile non-romie, în timp ce accesul la internet este disponibil pentru 1% dintre romi și 2% din gospodăriile non-romie. Cea mai mare parte a populației de etnie romă are, de asemenea, acces limitat la mijloacele tradiționale de informare și comunicare, cum ar fi literatura de specialitate (91% din gospodăriile romie nu au nici măcar 30 de cărți, comparativ cu 49% dintre ne-romi) de la 71% dintre romi și 33% din gospodăriile non-romie), radio (53% și, respectiv, 31%) și TV (35% și 11%). O raritate pentru ambele populații este un telefon mobil disponibil în 12% dintre romi și în 28% din gospodăriile non-romie.

Tabelul 9. Acces la sursele de informare

	Romi	Non-Romi
TV	65%	89%
Radio	47%	69%
Telefon fix	29%	67%
Telefon mobil	12%	28%
30si mai multe cărți	9%	51%
Antena parabolică	2%	4%
Calculator	2%	8%
Conexiune la internet	1%	2%

Sursa: [4, 11, 12].

De asemenea, datele sondajului arată că sunt rarissime cazurile când romii achiziționează echipamente de uz casnic pe termen lung și, chiar dacă o fac, este într-o sumă mai mică decât în cazul ne-romilor. În ultimele 12 luni (octombrie 2004 - octombrie 2005), 11% din gospodăriile rome (în comparație cu 19% non-romi) au cumpărat echipament de uz casnic pe termen lung. De asemenea, în această perioadă, o gospodărie romă a cheltuit în medie 1857 MDL (93 EUR) pentru aceste achiziții, în timp ce în cazul unei gospodării non-rome, aceste cheltuieli au fost de două ori mai mari și au constituit 3072 MDL (153,5 EUR). Cele mai populare bunuri pe termen lung cumpărate pentru ambele grupuri sunt echipamente de bucătărie, televizoare și video-playere, frigider, mobilier și (în special pentru romi) - radiouri. În contextul menționat mai sus referitor la echipamentul de uz casnic disponibil în gospodării, observăm discrepanțele dintre ponderea disponibilității anumitor bunuri în gospodăriile roma și non-roma reprezentând o diferență de 20-40%, arătând clar că romii se află într-o situație foarte dificilă.

Sănătatea. În general, sectorul sănătății din Moldova este perceput ca având performanțe slabe și se situează considerabil în spatele altor țări europene și a Comunității Statelor Independente. [14, p.30] Performanța sectorului de sănătate din Moldova a fost serios deteriorată în perioada de tranziție din cauza lipsei de resurse pentru finanțarea unui sistem costisitor moștenit din perioada sovietică și a reformelor lente în acest sector. Deteriorarea serviciilor de sănătate și criza financiară continuă au agravat inegalitatea sistemului. În cadrul Obiectivelor de Dezvoltare ale Mileniului, Moldova s-a angajat să îmbunătățească condițiile de sănătate ale populației. Cu toate acestea, există un acces inegal evident la serviciile de îngrijire a sănătății. Rămâne o problemă majoră în Moldova, iar grupurile vulnerabile, cum ar fi romii, suferă cel mai mult.

Principali indicatori de sănătate din Moldova (speranța de viață, mortalitatea infantilă, mortalitatea maternă, sănătatea copiilor), care aparțin celor mai relevanți indicatori ai dezvoltării umane din orice societate, au înregistrat îmbunătățiri semnificative din 2005. Cu toate acestea, ptovocările sunt mult mai grave în comparație cu Uniunea Europeană, Europa Centrală și de Est și statele din CSI. Deși statisticile oficiale nu oferă date dezagregate privind speranța de viață, mortalitatea infantilă și maternă pentru romi,

sondajul arată că în Republica Moldova (ca în alte țări din regiune) speranța de viață, mortalitatea infantilă, morbiditatea și alți indicatori majori de sănătate sunt substanțial mai precari pentru romi decât pentru majoritatea populației. Speranța de viață la naștere pentru romi este estimată la nivelul de 65,3 ani, care este cu aproape trei ani mai scurt decât pentru populație în general. Componenta speranței de viață a Indicelui Dezvoltării Umane pentru romi este mai mică decât pentru non-romi, dar nu atât de semnificativ (cu 6% mai mică). Această diferență este cea mai mică dintre componentele Indicele Dezvoltării Umane dacă este comparată cu componentele veniturilor și educației care arată diferențe mult mai semnificative între populația romă și populația non-romă. Deși populația romă înregistrează o rată mai mare a natalității, în același timp, nivelul erorilor și al mortalității infantile este de aproape două ori mai mare pentru romi decât pentru populația non-romă.

Rezultatele sondajului arată că cele mai frecvente boli, atât de romi, cât și de ne-romi, în anii anteriori sondajului au fost gripa și răcelile. Romii, mai frecvent decât cei non-romi, suferă de boli cronice, cu boli cardiovasculare, urmate de probleme respiratorii și boli ale sistemului digestiv. Copiii de etnie romă sub 14 ani sunt mai puțin implicați în programul de vaccinare. Lipsa de cunoștințe despre program și acoperirea gratuită prin asigurarea medicală sunt principalele motive care explică această situație. Cei mai mulți romi și non-romi își cunosc medicul de familie (pacienții pot alege sau schimba medicul de familie și instituția de îngrijire primară unde doresc să fie tratați. În cadrul procedurii, solicitanții trebuie să depună o cerere în acest sens). Deși a fost pus în aplicare un sistem de asigurare medicală obligatorie, doar 23% dintre romii intervievați sunt sub acoperirea sistemului asigurărilor obligatorii de asistență medicală (și au polițe de asigurare), în timp ce acoperirea non-romilor este aproape de două ori mai mare, adică 59%. Două motive principale pentru această situație sunt costurile ridicate ale politicilor de asigurare medicală și faptul că oamenii consideră că nu au nevoie de asigurare sau pur și simplu știu despre aceasta. Multe persoane în vârstă nu au polițe de asigurare medicală eliberate gratuit pentru ele și alte categorii de populație. Un alt factor care explică diferențele în ceea ce privește accesul la serviciile de sănătate între cele două grupuri este distanța dintre casele lor și centrele medicale, în majoritatea cazurilor variind de la una la trei kilometri.

Tablul 10. Motivele neacoperite de asigurarea medicală obligatorie pentru romi și non-romi

	Romi	Non-Romi
Costuri înalte	75%	60%
Nu este necesar	12%	24%
Nu stiu că poate fi acoperit	5%	4%
Nu stiu unde să se adreseze pentru acoperire	2%	2%
Alte motive	4%	5%
Nu au răspuns	3%	6%

Sursa: [4, 11, 12].

Deși statul a inițiat o serie de programe de asistență și de intervenție care au înregistrat progrese importante, este evident că trebuie depuse eforturi semnificative pentru îmbunătățirea condițiilor de sănătate atât pentru romi, cât și pentru ne-romi. Planul de acțiune pentru susținerea romilor în Moldova 2007-2010 prevede o serie de măsuri pentru îmbunătățirea accesului romilor la serviciile de sănătate și promovarea unui mediu de viață sănătos, profilaxia bolilor în rândul populației de etnie romă etc. Totuși, este demn de remarcat faptul că problemele de sănătate ale mamei și copilului reprezintă o preocupare serioasă și că trebuie acordată o atenție deosebită îmbunătățirii situației în acest domeniu.

Cultură și tradiții

Familia este pilonul societății și primul cerc al protecției sociale. Acest lucru este valabil pentru întreaga populație a Republicii Moldova, inclusiv pentru romi. În perioada de tranziție, modelul familial se caracterizează prin creșterea vârstei medii la căsătorie, scăderea ratei natalității și creșterea divorțurilor, ceea ce duce la o criză familială. De-a lungul timpului, diferite grupuri etnice au suferit schimbări în modelele familiale, iar populația de etnie romă este percepută ca fiind deosebită prin abordări speciale ale familiei. Deși tendințele globale au marcat și populația romă, prin cultura și tradițiile vii, romii au aderat într-o măsură mai mare la modelul familial specific societăților preindustriale caracterizate de o rată a natalității ridicată și o familie extinsă compusă din mai mult cupluri. Tranziția de la o familie extinsă la cea comprimată a fost în mare măsură determinată de mobilitatea socială și migrația sporită, dar și de crearea sistemelor de protecție socială (inclusiv vârsta înaintată), educația și îngrijirea copiilor (școli, grădinițe). Accesul scăzut al romilor la aceste sisteme ar fi una din cauzele încetinirii tranziției către familia comprimată în rândul acestei populații. Astfel, mărimea medie a unei gospodării rome în comunitățile de romi predominant locuite este de 4,2 persoane, față de 2,7 în cazul non-romilor. Și dacă populația non-romă este deja o raritate (doar 11% din gospodăriile cu mai multe cupluri în compoziția sa) printre romi, fiecare al patrulea gospodărie (24%) este lărgită. [11, p.93]

La romi mai persistă și atitudini conservatoare, cum ar fi negarea divorțului în anumite circumstanțe, menținerea femeilor în dependență economică de bărbați și chiar optarea de a menține virginitatea femeilor până când căsătoria rămâne persistentă în rândul populației. Cu toate acestea, în comparație cu restul populației, romii sunt și mai conservatori în tratarea familiei și a noilor tendințe în instituțiile de familie. Dintre acestea, există o tendință puternică de a da vina pe divorț. Trei din zece romi intervievați consideră că divorțul motivat de infidelitate este inacceptabil. Într-o situație similară, divorțul este motivat de abuzul fizic asupra partenerului - 28% pentru respondenții romi, dublând valoarea acestui indicator în rândul non-romilor (14%), putem confirma și o situație și mai gravă pentru femeile rome comparativ cu cele non-rome. În rândul romilor, într-o mai mare măsură, este învinovățită tendința spre independența economică a femeilor. Cota romilor care consideră că este inacceptabil ca o soție să câștige mai mult decât soțul ei este aproape dublă față de non-romi (26% față de 15%). Femeile rămân supuse unor norme sociale discriminatorii (relativ la bărbați) legate de virginitate. Două

treimi dintre romii intervievați (65%) și jumătate din non-romi (50%) au declarat că este inacceptabil ca o fată să piardă virginitatea înainte de căsătorie. Rezultatele anchetelor analizate arată că femeile rome au atitudini mai conservatoare decât bărbații romi, ceea ce nu este cazul femeilor non-rome. Astfel, se consideră inacceptabil ca o femeie să câștige mai mult decât soțul ei - 27% dintre femeile rome, comparativ cu 22% dintre bărbații romi. În sfârșit, constatăm că familia rămâne un mediu în care violența este acceptată de mulți, iar romii acceptă într-o mai mare măsură violența împotriva femeilor. Este considerat acceptabil să se recurgă la violența împotriva femeilor cu 21% dintre cei intervievați-romi și de două ori mai mult printre non-romi, adică 39%. Violența împotriva bărbaților este acceptată în proporții similare - 16% pentru romi și non-romi.

Căsătoriile timpurii caracteristice tradiției rome reprezintă o tendință îngrijorătoare. Vârsta minimă pentru căsătorii este de 15 ani atât pentru băieți, cât și pentru fete, cu un an mai devreme decât este permis de lege (16 ani) pentru fete și cu trei ani mai devreme decât legea stipulează pentru băieți (18 ani). În ciuda particularității emigrării cu întreaga gospodărie, în comunitatea de romi, există o rată mai mare a căsătoriilor mixte comparativ cu datele naționale. În același timp, rata căsătoriilor mixte este semnificativ mai mică comparativ cu alte minorități, reflectând o alegere inconștientă de autoidentificare, precum și un nivel mai ridicat de excludere și auto-excludere a acestui grup social. O explicație alternativă ar fi angajamentul mai puternic față de etnie.

Etnia romă în sistemul de educație din Republica Moldova

Acest capitol descrie statutul educației romilor, analizând mai mult analfabetismul, nivelul de educație, abandonul școlar, cauzele neparticipării școlare și disponibilitatea instituțiilor de învățământ. În plus, capitolul contrastează statutul de educație a romilor cu cel al comunităților majore și subliniază principalii factori determinanți ai acestui statut educațional inferior. Ea descrie, de asemenea, unele măsuri întreprinse pentru a spori participarea școlară a copiilor romi. În general, cea mai dramatică manifestare a diferențelor la nivel educațional este nivelul analfabetismului dintre romi. Nivelul de educație și alfabetizare în rândul grupurilor vulnerabile, în special al grupului de romi, este mult sub media națională. Conform datelor prezentate în *Tabelul 11*, o cincime din populația de romi nu are abilitățile minime de citire a scrisului, iar pentru populația non-romă această pondere este de zece ori mai mică. Cu alte cuvinte, în timp ce rata de alfabetizare în rândul majorității respondenților non-romi se apropie de rata de alfabetizare națională pentru un adult (peste 15 ani) care este de 98,9%, rata de alfabetizare a respondenților romi, care reprezintă 75% , este mult sub nivelul național. Aceasta este chiar mult mai mică decât media națională raportată pentru Kenya (74%) - o țară considerată în urmă în ceea ce privește dezvoltarea umană. Prezența unei astfel de rate ridicate a analfabetismului (21% față de 2% pentru populația non-romă) în rândul populației de etnie romă exclude practic o parte semnificativă a populației din viața socială și economică și limitează semnificativ posibilitățile lor de a găsi bine plătite locuri de munca.

Tabelul 11. Analfabetismul adulților romilor în rândurile lor

	Romi	Non-Romi	Nu au răspuns
Alfabetism	75%	95%	4%
Analfabetism	21%	2%	3 %

Sursa: [4, 11, 12].

Educația școlară este un aspect important indicat de respondenți în timpul studiului atât din perspectiva prezenței școlare, cât și a rezultatelor școlarizării, deoarece șansa succesului în viață în general, este mai mare, cu un nivel de învățământ superior. În ansamblu, așa cum se arată în *Tabelul 12*, romii au un nivel de educație mult mai scăzut decât restul populației. Pe lângă faptul că fiecare al cincilea adult rom este needucat, trei din zece romi au doar învățământul primar, iar alți trei din zece au obținut doar o educație secundară (inclusiv învățământul incomplet sau profesional). Există foarte puțini romi cu studii superioare. Dimpotrivă, majoritatea adulților non-romi (45%) au studii secundare și profesionale, iar 38% au studii superioare. Non-romii fără educație constituie doar 3%, în timp ce doar 10% au parcurs doar învățământul primar.

Tabelul 12. Nivelul de educație al romilor și al non-romilor cu vârste mai mari de 18 ani

	Roma	Non-Roma
Fără educație	21	3
Educație primară	34	10
Educație secundară	35	45
Învățământ superior	4	38
Nu au răspuns	6	4

Sursa: [11,].

Scoala primară. Analiza rezultatelor investigațiilor realizate prin programele finanțate de UNICEF și Programul de Dezvoltare a ONU Moldova arată ca în perioada 2010-2011 - 77% dintre copiii de etnie romă în vârstă de 3-6 ani nu au participat la nici o instituție preșcolară care este de 4,3 ori mai mare decât ponderea copiilor non-romi din același grup de vârstă care trăiesc în vecinătate (18%), iar doar 19% dintre copiii romi au participat la o grădiniță publică sau la un curs de clasă, comparativ cu 69% pentru copiii non-romi.

Printre principalele motive pentru integrarea preșcolară scăzută a copiilor romi menționați de părinți au fost: supraaglomerarea grădinițelor și lipsa locurilor în cadrul acestora (37%); incapacitatea de a acoperi costul unei grădinițe (37%); lipsa instituțiilor din apropiere (17%); copilul este încă prea mic (4%); copilul trebuie să rămână cu familia (1%); sau cineva acasă poate avea grijă de copil (2%).

Integrarea preșcolară a copiilor romi este influențată și de atitudinea rezervată a părinților romi și non-romi față de relațiile dintre copii. De asemenea, personalul didactic joacă un rol important în procesul de includere în echipele de copii preșcolari. Profesorii contribuie adesea la formarea relațiilor în cadrul grupului de copii, la dez-

voltarea interesului pentru educație și la nivelul de instruire a elevilor romi în școală. Este de remarcat faptul că printre instrumentele care ar putea spori accesul și participarea la educația preșcolară, sunt menționate următoarele argumente: anularea taxelor de școlarizare (peste 52%); oferirea de vouchere pentru masă de familie (47%); transport gratuit (39%).

În ceea ce privește oportunitatea angajării unui educator / mediator de etnie romă, opiniile romilor sunt diferite, 39% dintre aceștia consideră că acest lucru ar stimula frecventarea grădiniței, în timp ce 35% consideră că nu va avea nicio influență. Unii lideri de etnie romă consideră că implicarea romilor îi va oferi un plus de confort copiilor lor și va avea încredere în părinții lor. Alții consideră că, atât timp cât studiile nu oferă un avantaj economic esențial, iar prestigiul învățământului superior este diminuat semnificativ, în ultimul timp, romii nu vor fi tentați să continue studiile într-un număr mare. [10, p. 60]

Educația calitativă implică nu numai includerea în sistemul educațional și calitatea acestuia, ci și participarea familiei la socializare și sprijinirea integrării timpurii a copiilor. Investigațiile arată că un număr mare de familii nu se angajează în nici un fel de acțiune educațională pentru copiii preșcolari, cum ar fi citirea cărților, colorarea sau învățarea literelor sau figurilor. Și totuși, discrepanța dintre populația romă și cea non-romă, care este atestată a fi atât de ridicată încât nu poate fi explicată doar prin diferitele rate de alfabetizare a adulților. Dintre respondenții romi, doar 28% dintre copiii cu vârste cuprinse între 3 și 6 ani au citit sau au vizionat imagini cu un adult în familie, în timp ce în familiile non-rome acest indicator reprezintă 69%. Doar 27% dintre copiii romi au colorat sau au vopsit cu adulți, în timp ce 52% au făcut în cazul ne-romilor. Doar 25% dintre copiii romi și 55% dintre non-romi, au învățat literele sau cifrele. Există o mare discrepanță în disponibilitatea cărților pentru copii în gospodărie. În medie, un copil de romi are doar 3 cărți, în timp ce un non-roma are 10 cărți. La vârsta de 6 ani, copiii romi sunt extrem de prost pregătiți pentru a fi integrați în sistemul de învățământ primar, ceea ce de la început, crește șansele de nereușite, de eșec școlar și de abandon. Astfel, doar aproximativ 26% dintre copiii romi de aceeași vârstă pot identifica cel puțin 10 litere din alfabet, în timp ce pentru copiii non-romi acest indicator este de 62%. Doar 14% dintre copiii romi pot citi cel puțin patru cuvinte simple, comparativ cu 44% dintre vecinii lor non-romi de aceeași vârstă. Doar 9% dintre copiii romi își pot scrie numele, în timp ce 36% dintre cei care nu sunt romi pot face acest lucru. În același timp, doar 1/3 dintre aceștia cunosc simbolurile pentru numerele de la 1 la 10 și doar 66% dintre copiii romi înțeleg propoziții simple în limba de stat (acest fapt pune accentul pe poziția dezavantajată a copiilor romi de la început din activitatea lor educațională, pentru că vor studia în limba de stat sau în limba rusă și nu în limba maternă) [11, p.15]

Etapa gimnazială. În cursul anului 2011, 19% dintre gospodăriile rome și non-rome au avut unele cheltuieli legate de educația copiilor (exprimate în plăți pentru lecții private, taxe, manuale și alte materiale didactice, îmbrăcăminte și transport și / sau cazare). Cheltuielile gospodăriilor rome pentru educație (2024 MDL) (101 EUR) au fost cu 38% mai mici decât cele ale gospodăriilor non-rome ca eșantion de studiu

(3266 MDL) (163 EUR). Există diferențe în cheltuielile de educație între gospodăriile rome și cele non-rome pe medii de reședință. În mediul urban, gospodăriile rome (1513 MDL) au cheltuit 45% mai puțin pentru educația copiilor decât gospodăriile non-rome (2773 MDL) (138,5 euro). În mediul rural, această diferență a fost de 35% (2377 MDL față de 3632 MDL) (181,5 euro). Diferențele de cheltuieli sunt chiar mai mari în funcție de numărul de copii din gospodărie. Cheltuielile gospodăriilor rome cu 1-2 copii (1584 MDL) (79 EUR) au fost cu 35% mai mici decât cele ale gospodăriilor non-rome. Gospodăriile rome cu 3-4 copii (1862 MDL) (93 EUR) au avut cu aproximativ 71% mai mult decât gospodăriile non-rome de aceeași mărime în vecinătate. [11, p.19]

Accesibilitatea geografică a infrastructurii de învățământ primar și secundar nu reprezintă o problemă pentru gospodăriile respondente rome și non-rome. Peste 90% din aceste gospodării (romi și non-romi) locuiesc la o distanță de până la 3 km până la cea mai apropiată școală primară, iar alte 86% din gospodăriile rome și 91% din cele ne-rome se află la aceeași distanță cea mai apropiată instituție secundară. Problema distanțelor mari de la 5 km până la 10 km până la școala primară există doar în aproximativ 1% din gospodăriile rome. [11, 20]

Doar 73% dintre copiii romi frecventează școala zilnic sau aproximativ 23% mai puțin decât copiii non-romi din cartier (96%). Participarea zilnică la școală este mai mare printre fetele rome cu aproximativ 7% mai mare decât cea a băieților romi (69%). În același timp, 14% dintre copiii romi lipsesc cel puțin o zi pe săptămână de la școală, iar 9% absentează mai mult de 4 zile pe lună. Trebuie remarcat faptul că băieții romi sunt cei mai absenți de la școală, indiferent de numărul de zile care lipsesc. În ambele cazuri, partea lor este de aproximativ 14%. Pentru copiii non-romi, valorile acestor indicatori sunt mult mai mici, fiind de aproximativ 1% pentru cei care lipsesc de la școală cel puțin o zi pe săptămână și cei care lipsesc de la școală mai mult de 4 zile pe lună. Principalele motive ale reducerii frecvenței și abandonului școlar timpuriu de către respondenții romi sunt: incapacitatea de a acoperi costurile educației (46%); opinia că este suficient instruit (13%); necesitatea de a lucra (8%); căsătoriile timpurii (8%); sarcina (5%); boală (7%); atitudini discriminatorii, hărțuire sau insecuritate în școală (3%). [11, p.21]

Colegii și universități. Romii din Moldova au un nivel foarte scăzut de alfabetizare comparativ cu populația non-romă din vecinătate. Astfel, rata de alfabetizare a tinerilor romi cu vârsta cuprinsă între 16 și 24 de ani este de 74%, comparativ cu peste 69% din populația adultă în vârstă de 25 de ani. Diferențele sunt mai mari pentru femei. Astfel, rata de alfabetizare a femeilor rome de 16-24 ani este de 72% fiind cu 28% mai mică decât cea a femeilor non-rome din eșantion (100%). Numai 63% dintre femeile de etnie romă de 16 ani pot scrie și citi, în timp ce pentru bărbații de etnie romă în grupuri de vârstă indicele este de 56%. Dacă includem tinerii care sunt de vârstă școlară (în vârstă de 6 ani și peste), ponderea celor care nu pot scrie și citi este până la 32%. În cazul non-romilor – doar 2% reprezintă cei care nu pot scrie și citi. Distribuția pe grupe de vârstă arată că printre copiii cu vârsta de până la 15 ani 38% nu știu cum să scrie și să citească (aceștia sunt copii care trebuie să fie incluși în învățământul obligatoriu), printre tinerii cu vârste între 15-29 ani și adulții 30-49 peste ¼ sunt analfabeți și printre persoanele

în vârstă de peste 50 de ani - 41%. Acest lucru arată că în ultimele decenii, înainte de declararea independenței Republicii Moldova, s-au realizat anumite eforturi pentru alfabetizarea romilor. Apoi, în anii de după independență, nu sa înregistrat niciun progres în acest sens. Rata de alfabetizare în grupa de vârstă 15-29 de ani nu diferă substanțial de cea a celor 30-49 de ani. În contextul dat, experții romi intervievați au subliniat și necesitatea de a informa romii, implicarea lor în diverse discuții cu privire la importanța studiilor și rolul mediatorului social în această privință este important. În același timp, ei consideră că ar trebui să se identifice mecanismele și politicile publice ale copiilor în școală, cu accent nu numai pe romi, ci și pe copiii din familii vulnerabile. [11, p.25]

În rândul tinerilor romi cu vârsta cuprinsă între 16 și 24 de ani, media totală petrecută în școală este de 4,4 ani, în timp ce pentru tinerii non-romi este de 10,6 ani. Populația romă în vârstă de 25-64 ani a petrecut 4,2 ani, în timp ce adulții non-romi au fost 10,5 ani. În ceea ce privește cel mai înalt nivel educațional, datele sondajului arată că 40% dintre tinerii romi cu vârsta de 16 ani și peste nu au studii. Doar 6% dintre romi au absolvit o școală generală sau o școală (37% din non-romi), 2% dintr-o școală profesională (12% din non-romi), 1% au studii superioare, fie incomplete postuniversitare (18% din non-romi). Diferențele pe sexe sunt, de asemenea, observate în ceea ce privește nivelul absolvit al educației romilor. Astfel, peste 45% din femeile de etnie romă în vârstă de 16 ani și peste sunt fără educație, proporția acestora fiind mai mare decât cea a romilor (33%). Doar 2% dintre absolvenții de romi din instituțiile de învățământ profesional. Procentul este egal pentru femei și bărbați. În ceea ce privește învățământul superior (învățământul incomplet și postuniversitar), datele anchetei nu indică diferențe între femeile și bărbații romi, ponderea acestora fiind în ambele cazuri de până la 1%. Aceste date au fost confirmate și de liderii de romi și de experții din domeniu, care au menționat că romii nu cunosc în mare măsură beneficiile viitoare ale educației, astfel că se pune accentul pe munca care poate aduce venituri familiei în prezent. Cu toate acestea, intervievații au menționat că, în ultimii ani, tendința numărului de romi cu studii superioare crește, iar interesul lor pentru continuarea studiilor este în ascensiune. Fenomenul se datorează și facilităților care rezultă din faptul că romilor li se acordă burse. [11, p.26]

Educația adulților. În ceea ce privește capacitatea de a utiliza tehnologii moderne, datele studiului arată că numai 14% dintre romi pot folosi computerul pentru a scrie un text. Diferența dintre romi și non-romi pe grupe de vârstă este și mai mare. Astfel, doar 13% dintre copiii romi, până la 15, 25% dintre tinerii romi cu vârste cuprinse între 15-29 ani și doar 10% dintre cei cu vârste cuprinse între 30 și 49 de ani, pot folosi computerul. Este de remarcat faptul că acești indicatori sunt de aproximativ 3 ori mai mari pentru vecinii lor non-romi. [11, p.26]

În ceea ce privește dezvoltarea abilităților de formare profesională și de integrare, menționăm că doar 5% dintre respondenții romi au participat vreodată la cursuri de educație pentru adulți sau de formare profesională, comparativ cu 31% din populația non-romă. În ceea ce privește menținerea în sistemul de învățământ, datele studiului arată că doar 14% dintre romi frecventează școala sau o instituție de formare profesională. În rândul tinerilor romi cu vârsta cuprinsă între 15-29 ani, doar 8% își continuă studiile,

în timp ce 35% dintre aceștia nu fac acest lucru. După vârsta de 30 de ani, peste 99% dintre romi și non-romi nu-și continuă studiile. Aceasta dovedește lipsa unui sistem de educație pe tot parcursul vieții în Moldova. [11, p.26]

Politici și programe de susținere pentru educația romilor. Pentru a răspunde angajamentelor internaționale legate de minoritățile naționale și în special de romi, aceasta este considerată cea mai “problematică” minoritate de către autoritățile publice [10, p.16]; din 1991, Guvernul Republicii Moldova a întreprins o serie de măsuri pentru a aborda principalele domenii problematice de dezvoltare cu care s-au confruntat romii, inclusiv educația, protecția sănătății, promovarea culturii și tradițiilor acestora și dezvoltarea ONG-urilor / sectorului asociativ. Cu toate acestea, evaluările externe și interne, inclusiv avizul Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind punerea în aplicare a Convenției-cadru privind protecția minorităților sociale [15], au ajuns la concluzia că au fost puse în aplicare măsuri insuficiente, iar autoritățile ar trebui să își dubleze eforturile care vizează îmbunătățirea situației romilor și asigurarea participării acestora în domeniile socio-economice și educaționale, precum și procesul de luare a deciziilor. În perioada 2005-2006, Biroul Național pentru Relații Interetnice a elaborat „Planul de acțiune pentru sprijinirea romilor în Moldova pentru perioada 2007-2010”, aprobat la 21 decembrie 2006 prin Decretul Guvernului nr.1453 din 21 decembrie 2006 [16]. Acest plan anticipează acțiuni tangibile pentru sprijinirea grupului de romi identificat în cinci domenii tematice:

- *Educație și știință* (acțiuni legate de implicarea copiilor romi în învățământul preuniversitar (liceal și liceal), motivația părinților de a asigura participarea copiilor la procesul educațional, dezvoltarea cadrului legal pentru sprijinirea organizării și activității în școlile de duminică, introducerea la cursurile de “istorie și cultură a romilor” în școli etc.)

- *Cultură* (acțiuni legate de conservarea și dezvoltarea culturii romilor, dezvoltarea creației folclorice, participarea la diferite evenimente culturale, dezvoltarea Centrului de dezvoltare a culturii romilor din Moldova, dezvoltarea dansurilor și grupurilor muzicale rome, organizarea de evenimente dedicate Zilei Internaționale a Romilor de către Biroul Național pentru Relații Interetnice etc.)

- *Sănătate și protecție socială* (acțiuni legate de îmbunătățirea accesului romilor la serviciile de sănătate și promovarea unui mediu de viață sănătos, prevenirea bolilor în rândul populației de etnie romă etc.)

- *Locuri de muncă / muncă* (acțiuni legate de sprijinirea dezvoltării competențelor tradiționale și a meșteșugurilor prin formarea meseriei, monitorizarea angajării lor, precum și printr-o serie de măsuri de sprijinire a dezvoltării întreprinderilor meșteșugărești tradiționale; promovarea unor politici active de piață în domeniul muncii, care includ informații pentru romi în ceea ce privește disponibilitatea locurilor de muncă, educația profesională, formarea și recalificarea, sprijinirea activităților individuale de antreprenariat al romilor).

- *Ordine publică* (acțiuni legate de elaborarea și furnizarea de cursuri specializate de instruire pentru aplicarea legii în instituțiile publice din zonele locuite de romi compact, incluziunea personalului rom în structurile de drept, conștientizarea rome cu privire

la prevederile legale ale migrației, intrarea și ieșirea din țară), precum și măsurile suplimentare legate de înregistrarea copiilor romi de vârstă preșcolară și școlară de către Ministerul Dezvoltării Informaționale.

Deși sunt acțiuni importante, acestea sunt incomplete pentru asigurarea incluziunii romilor și a dezvoltării umane durabile. Există probleme de îngrijorare serioasă, cum ar fi lipsa accesului la materialele și resursele educaționale, inclusiv cadrele didactice care predau cursuri în limba romani, mortalitatea crescută la copii și lipsa accesului la serviciile de sănătate, lipsa accesului la mijloacele și serviciile de comunicare etc. De asemenea, nu este clar care sunt mijloacele financiare, nici mecanismul de implementare, monitorizare și evaluare a acestui plan. Pentru a asigura punerea în aplicare cu succes a planului, merită luate în considerare rezultatele acestui sondaj ca bază de referință și revizuirea și extinderea planului de acțiune.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Pavaloi Andrei. Comunitatea romilor la est de Prut în perioada 1918-1940. Chișinău: Pontos, 2014. 144 p.
2. Holocaustul țiganilor. Nomazii Europei în fața soluției finale la Auschwitz. <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/holocaustul-tiganilor-nomazii-europei-in-fata-solutiei-finale-la-auschwitz>
3. Originea si istoria tiganilor. <https://www.descopera.org/originea-si-istoria-tiganilor/>
4. Cace Sorin, Cantarji Vasile, Sali Nicolae, Alla Marin. Roma in the Republic of Moldova. http://www.undp.md/publications/roma%20_report/Roma%20in%20the%20Republic%20of%20Moldova.pdf 2007.
5. Recensămîntul populației. Перепись населения. Population census. 2004. Culeg. statistică : [In 4 vol.] / Biroul Naț. de Statistică al Republicii Moldova. Ch.: Statistica, 2006 F. E.-P. „Tipogr. Centrală”. (Statistica Moldovei) – Text paral.: lb. rom., rusă, engl.
6. Rezultatele Recensământului Populației și al Locuințelor 2014 (RPL 2014) http://www.statistica.md/public/files/Recensamint/Recensamint_pop_2014/Rezultate/Tabele/Caracteristici_populatie_RPL_2014_rom_rus_eng.xls
7. Caracteristici etno-lingvistice. Infografic. <http://recensamant.statistica.md/ro/infographics#&gid=1&pid=2>
8. Surdu Mihai. Sarcina și căsătoria timpurie în cazul tinerelor rome, at UNICEF Romania, retrieved June 24, 2007 Final Evaluation Report National Intermediate Evaluation of the “School Attendance Initiative” (SAI) Model September 2012- August 2013 Bucharest May 2014. https://www.unicef.org/evaldatabase/files/Romania_National_Intermediate_Evaluation_of_the_School_Attendance_Initiative_Model_Report.pdf
9. Ursari. A dialect of Romani, Balkani. <https://www.ethnologue.com/language/rmn>
10. Cace Sorin, Cantarji Vasile, Sali Nicolae, Alla Marin. Roma in the Republic of Moldova.
11. Vasile Cantarji, Maria Vremiş, Viorica Toartă, Natalia Vladicescu. Romii din Republica Moldova. 2013. file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB/Raport_ROMA_rom2013.pdf
12. Sergiu Tomșa (Coord.) Copiii romi și accesul lor la servicii. Evaluarea participativă a barierelor. 2015. https://www.unicef.org/moldova/Evaluarea_participativa_a_barieleror_copii_romi_sumar.pdf
13. National Human Development Report, 2006. http://www.md.undp.org/content/moldova/en/home/library/human_development/nhdr-2006.html
14. The World Bank „Moldova Health Policy Note: The Health Sector in Transnistria”. Report No. 26676 MD, 2003. 102p. <http://documents.worldbank.org/curated/en/620981468756581849/pdf/266760MD.pdf>
15. Opinion II of the Council of Europe Ministers Committee on the implementation of Framework Convention on the Protection of Social Minorities, <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuideMinorities8en.pdf>
16. Action Plan to Support Roma in Moldova for 2007-2010”, approved on 21 December 2006 by the Government Decree nr.1453. http://lex.justice.md/document_rom.php?id=7C2CFD92:F34F089B

OMAGIERI

ACADEMICIANUL GHEORGHE PALADI

LA A 90-A ANIVERSARE

Un temerar pionier al medicinei în domeniul obstetricii și ginecologiei din Republica Moldova, academicianul Gheorghe Paladi a jucat un rol important în extinderea și consolidarea cercetărilor demografice din țară. În 1997, acad. Gh. Paladi inițiază și creează în cadrul AȘM Centrul de Cercetări Medicale și Socio-Demografice ale Familiei, punând în vizorul factorilor de decizie schimbări demografice majore ce se desfășoară în mod accelerat și impactul acestora asupra viitorului țării.

Academicianul Gheorghe Paladi a devenit pentru noi un model în căutarea și evidențierea cauzelor tendințelor demografice specifice republicii, evidențierea rezonanței și a riscurilor acestora asupra securității socioeconomice și dezvoltării durabile ale Republicii Moldova. De-a lungul anilor, s-a format un teren tematic vast în domeniul demografiei, precum mișcarea naturală a populației, cauzele natalității scăzute și a mortalității înalte din țară, mortalității infantile și celei materne, sănătatea reproductivă, îmbătrânirea demografică etc. – toate acestea scot în evidență profesionalismul, exigența și probitatea științifică a savantului.

Actualitatea problemelor și riscurile demografice pentru Republica Moldova (depopularea, îmbătrânirea, migrația neregulată, schimbările ce intervin în instituția familiei, calitatea potențialului uman etc.) au impus necesitatea determinării cauzelor acestor transformări nefavorabile și elaborarea unor politici de redresare și de minimizare a consecințelor negative pentru întreaga societate. Fiind membru al Comisiei Naționale pentru Populație și Dezvoltare, acad. Paladi a atenționat factorii de decizie referitor la oportunitatea creării unui Centru de Cercetări Demografice. Astfel, la 1 octombrie 2013 a fost creat Centrul de Cercetări Demografice în cadrul Institutului Național de Cercetări Economice, având drept scop consolidarea capacităților instituționale în domeniul cercetărilor demografice și acordarea unui suport analitic instituțiilor de stat în procesul de argumentare, elaborare și monitorizare a politicilor în domeniul populației și dezvoltării.

La doar aproape două decenii de la demararea activității științifice perseverente în domeniu, profesorul Gheorghe Paladi și-a lăsat o amprentă vizibilă asupra dezvoltării studiilor demografice din țară, reușind să le coreleze abil în maniera interdisciplinară cu vectorul consacrat interesului său profesional – protecția mamei și a copilului, consolidarea sistemului național de ocrotire a

sănătății. Fire deschisă și pătrunzătoare, Domnia Sa, la etapa inițială de configurare științifică a problematicii demografice în republica noastră, a îndrumat și instruit tinerii cercetători, consolidat astăzi într-o echipă de cercetători bine formați și recunoscuți. Anume această echipă sprijină actualmente demersurile de afirmare ale actualului Centru de Cercetări Demografice, atât la nivel național, cât și internațional. Am avut oportunitatea să-l am în calitate de mentor pe academicianul Gheorghe Paladi, care m-a ghidat la elaborarea tezei de doctor habilitat și în devenirea mea ca specialist în domeniul demografiei. Eu, fiind un tânăr cercetător, m-a reorientat în aria cercetărilor demografice, atenționând complexitatea problemelor ce se prefigureau și necesitatea studierii acestora. Prin munca sa sistematică și pasiunea față de știință academicianul Paladi mi-a fost întotdeauna un exemplu de urmat.

Savant, personalitate publică recunoscută și om de stat, Gheorghe Paladi nu a ezitat să punteze cu rigoare și conștiinciozitate schimbările demografice și rezonanța lor în dezvoltarea țării, atât la forurile științifice, cât și la întrunirile factorilor decizionali în cadrul Consiliului de Experti al Ministerului Sănătății, Comisiei Naționale pentru Populație și Dezvoltare, Consiliului Național pentru Protecția Drepturilor Copilului, la conducerea țării și a Academiei de Științe cu privire la necesitatea racordării strategiilor de dezvoltare socioeconomică a Republicii Moldova cu prognozele demografice (elaborate și de Centrul de Cercetări Demografice începând cu anul 2008).

Dovada acestui exercițiu permanent al efortului academicianului Gheorghe Paladi privind dezvoltarea științei demografice în țară, în baza reperelor conexe și interdisciplinare, sunt conferințele naționale și internaționale ce țin de dezvoltarea populației în Republica Moldova, organizate sub conducerea sau cu participarea Domniei Sale: „Probleme actuale medico-sociale, psihologice și demografice ale familiei” (1998); „Particularitățile și tendințele proceselor demografice în Republica Moldova” (2001); „Procese sociodemografice în societatea contemporană: de la meditații la acțiuni” (2009); sesiunea științifică ”Dinamica populației și calitatea potențialului uman” în cadrul forumului internațional ”Creșterea economică în condițiile globalizării” (edițiile anilor 2013-2016) ș.a.

Menționăm, de asemenea, monografiile colective elaborate de echipa Centrului de Cercetări Demografice sub îndrumarea și redacția științifică a acad. Gh. Paladi: „Familia: probleme sociale, demografice și psihologice” (2005), „Transformări demografice, viața familială și sănătatea populației” (2007), „Îmbătrânirea populației în Republica Moldova: consecințele economice și sociale” (2009), „Основные вызовы демографической безопасности: сходства и различия в Молдове и Беларуси” (2010); „Satul moldovenesc din perspectiva sociodemografică” (2012).

La această vârstă onorabilă de 90 de ani, care, potrivit indicilor demografici, marchează debutul longevității, academicianul Gheorghe Paladi dispune de o experiență de viață excepțională, a cunoscut mulți oameni, a trecut prin diferite provocări și a fost martor al unor evenimente istorice cruciale ce i-au marcat personalitatea. Este un om credincios, muncitor, deschis și binevoitor, de o rară inteligență și cumsecădenie, un manager iscusit.

La final de omagiu, ne adresăm mult stimatului academician Gheorghe Paladi cu o urare.

Noi, cei de la Centrul de Cercetări Demografice, venim cu gânduri de înaltă recunoștință și grațitudine față de Dvs. Vă dorim multă sănătate, pace, împliniri și bucuria de a vedea în continuare realizările discipolilor Dvs.! Primiți asigurarea prețuirii și admirației noastre!

Olga GAGAUZ,
doctor habilitat în sociologie,
Vicedirector al Institutului Național de Cercetări Economice

ACADEMICIANUL ALEXANDRU N. ROȘCA LA 85 DE ANI

Născut la 27 aprilie 1934 în s. Mândrești, Alexandru Roșca este absolvent al Facultății de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Moldova (1962) și al doctoranturii de pe lângă Universitatea de Stat din Moldova (1970). Este doctor în filosofie (1971), doctor habilitat în filosofie (1988), conferențiar universitar (1975), membru corespondent (1992), membru titular (2000) al Academiei de Științe a Moldovei. Interesele științifice ale academicianului A. Roșca sunt filosofia socială și științele politice. A pregătit 4 doctori habilitați și 19 doctori în științe.

Activitatea îndelungată de muncă a desfășurat-o în temei la două instituții – Universitatea de Stat din Moldova și Academia de Științe a Moldovei, cu predilecție la actualul Institut de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. În cadrul Universității de Stat din Moldova (1964-1977) a parcurs treptele științifico-didactice de la asistent universitar la conferențiar universitar, iar la Academia de Științe a Moldovei (din 1977) a cunoscut o ascensiune pe merit – de la șef de Sector al Secției de Filosofie și Drept (actualmente ICJPS) până la academician coordonator al Secției de Științe Umanistice și Arte.

Academicianul A. Roșca este autor a 260 de lucrări științifice, inclusiv 6 monografii, printre care vom menționa: *Dezvoltarea liberă a fiecăruia* (1980), *Интеграционные процессы на селе и всестороннее развитие личности* (1984), *Algoritmi ai tranziției: aspecte social-filozofice* (2007). Activitatea de cercetare științifică este canalizată pe fundamentarea reperelor conceptuale și teoretico-metodologice de investigație a unor fenomene și procese social-politice, cum ar fi dezvoltarea liberă a individului, fiind elaborat un studiu cu titlu de pionierat; depășirea deosebirilor dintre oraș și sat, identificarea căilor de apropiere a condițiilor de trai ale oamenilor din localitățile urbane și cele rurale prin reliefarea diferențelor de mobilitate și elaborarea concepției proceselor integrative în cadrul sistemului unic; dezvoltarea potențialului uman prin identificarea condițiilor obiective și depășirii paternalismului social etatist; interconexiunea dintre eficientizarea funcționalității sistemului politic, aprofundarea coeziunii sociale și consolidarea

dezvoltării durabile abordată prin prisma doctrinelor și conceptelor social-filosofice și politice contemporane, fiind definite obiective prioritare de soluționat; valorile general umane să contribuie la aprofundarea dialogului intercultural și intercivilizațional la nivel global, regional și local; relația individ-societate ca reper al existenței umane, abordată din perspectiva că omul este un subiect permanent al acțiunii sociale, „orientarea sistemului social spre om constituind esența procesului de umanizare a societății”.

Doctorul habilitat A. Roșca a fost redactor-șef al Buletinului Academiei de Științe a RSS Moldovenești. Științe sociale: filosofie, drept, etnografie, studiul artelor, arheologie, și al Revistei de Filosofie și Drept. Notăm de asemenea calitatea de membru al colegiilor de redacție ale unor reviste științifice de peste hotare (România și Rusia), precum și membru de onoare sau asociat al unor instituții științifice din străinătate (Franța, Bulgaria și România). Remarcăm, nu în ultimă instanță, funcția de președinte al consiliilor științifice specializate pentru examinarea și susținerea tezelor de doctor habilitat și doctor (1993-2003, 2004- până în prezent),

Academicianul Alexandru N. Roșca este un promotor activ al excelenței științifice.

Activitatea de cercetare științifică, de administrare a științei și de pregătire a cadrelor de înaltă calificare s-a soldat cu formarea școlii științifice a academicianului A. Roșca în domeniul științelor politice. Fiind o persoană de o cultură și inteligență deosebită, de un înalt rafinament și o autoritate incontestabilă, academicianul A. Roșca se bucură de o apreciere inegalabilă din partea colegilor și a discipolilor, reprezintă un exemplu de comportament moral, abnegație și seriozitate, calități care i-au aduc faima de Om, Cercetător științific și Intelectual.

Activitatea prodigioasă a academicianului Alexandru N. Roșca a fost apreciată cu mai multe mențiuni și distincții: Om Emerit (1999), Savantul anului (2007), Medalia *Dimitrie Cantemir* (2014), Medalia *Meritul Științific*, gradul I (2019).

Victor JUC,
doctor habilitat în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Victor MORARU,
doctor habilitat în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

DOCTORUL ÎN FILOSOFIE PETRU V. BERLINSCHI

LA 80 DE ANI

Postaza unui om poartă pecetea inteligenței persoanei și poate fi schițată din faptele sale în curgerea de timp. Delicata invitație de a istorisi și zugrăvi cine este Petru V. Berlinschi - doctor în filosofie, conferențiar universitar la Catedra de Filosofie și Bioetică a Universității de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”, ne-o asumăm cu mare drag și responsabilitate, care a atins frumoasa vârstă de 80 de ani.

Narațiunea începe în data de 1 mai 1939, când Petru Berlinschi a văzut lumina zilei. S-a născut în comuna Tănătari, județul Tighina, Regatul România, într-o familie cu șapte copii a gospodarilor Vasile și Maria Berlinschi își face studiile primare și medii în localitatea natală, apoi absolvște cu merite deosebite Colegiul de medicină din or.Tighina. Datorită abilităților sale profesionale și morale activează în calitate de felcer în comuna Mărianovca de Sus, raionul Căușeni. Activitatea în această localitate nu putea fi de lungă durată, deoarece toți tinerii în acea perioadă trebuiau să fie înrolați obligatoriu în armata sovietică (anii 1958-1961).

Dornic de cunoaștere, în anul 1961 a fost admis la Facultatea de Medicină a Institutului de Stat de Medicină din Chișinău. În anii de studii, Petru Berlinschi se implică activ în desfășurarea conferințelor studențești, manifestând profunde abilități de cercetare.

Absolvște Institutul de Stat de Medicină în anul 1967. Datorită spiritului activ de organizator și activitate în echipă, după absolvire activează la Catedra de Filosofie în calitate de asistent universitar, lector superior, iar din anul 1976 - conferențiar universitar. În perioada anilor 1969-1972 își face studiile de doctorat la Catedra de Filosofie a Institutului de Medicină „Nicolae Pirogov” din Moscova. Teza de doctorat avea tema: „Analiza critică a bazelor filosofice a psihologiei genetice franceze” (1972).

Activitatea profesională la Catedra de Filosofie (mai apoi și de Bioetică) a Institutului de Stat de Medicină a fost una prodigioasă și de lungă durată - de peste 47 de ani. În această perioadă este marcat de diverse preocupări administrative și didactice. În 1986-1987 a fost șef de catedră interimar, apoi din 1988 și până în 2006 - șef de studii. Etapa dată îl caracterizează ca un

adevărat organizator al procesului de studii, pedant și cumpătat în relație cu colegii și profesor sârguincios în devenirea medicilor.

Interesele sale de cercetare cuprinde filosofia medicinei, nobila conexiune dintre cea din urmă - etica și bioetică, care permite a grupa creația conferențiarului în trei niveluri. Unul ar fi analize, ce înglobează filosofia medicinei, dezvoltarea psihică a omului în creația filosofilor și psihologilor francezi; critica unor repere metodologice ale psihologiei genetice a lui Jane Piaget; informatica în medicină și perspectivele ei în ocrotirea sănătății; necesitatea informatizării medicinei ca consecință a progresului tehnico-științific; sistemele cognitiv-artificiale și formele de manifestare a lor în activitatea medicală; sinergetica și științele medico-biologice etc.

Un alt nivel se referă la dilemele și perspectivele eticii în activitatea medicală, cele mai semnificative teze fiind particularitățile eticii medicale; fundamentul etic al culturii tratamentului; categoriile eticii medicale, cultura morală a medicului; educația medicală și educația morală etc. Ultimul nivel marchează teme de bioetică în strategia de supraviețuire a omenirii și a mecanismului de aplicare a ei în practica medicală, dintre care consemnăm: inevitabilitatea extinderii sferei cunoștințelor bioetice în strategia contemporană a supraviețuirii omenirii; valoarea principiilor morale ale bioeticii pentru perfecționarea medicinei și ocrotirii sănătății; aspectelor bioetice ale experimentelor biomedicale, transplantării și altor manipulări medicale; probleme de interconexiune și interacțiune dintre bioetică și filosofie etc.

Activitatea științifică și didactică a conferențiarului universitar Petru Berlinschi reprezintă apogeul dăruirii umane față de tânăra generație. Implicarea esențială la întregirea activității didactice dovedesc o profundă vocație pedagogică și oratorică. Participă activ la elaborarea materialelor științifico-didactice pentru studenți și rezidenți, printre care manualul *Filosofie* (conține și cursul de bioetică), dicționarul *Filosofie și bioetică*, suportul de curs *Filosofie-Etică-Medicină* ș.a. P. Berlinschi a fost pionierul implementării computerizării procesului de instruire a viitorilor medici.

Demersurile sale filosofice și bioetice sunt apreciate de studenți, colegi și prieteni. Generații de medici și pedagogi păstrează în inimile lor înalta recunoștință pentru subtilitatea cunoștințelor și tactul profesional manifestat de filosof. Apreciem enorm competența și conștiința profesională a doctorului în filosofie, conferențiarului universitar Petru V. Berlinschi, dobândite prin efort și a nobililor calități umane atinse prin dăruirea Celui de Sus. Experiența și viața Domniei Sale reprezintă un model autentic, vrednic de urmat de cei care și-au găsit calea vieții în filosofie, pedagogie și știință. Cu ocazia jubileului de 80 de ani venim cu cele mai sincere urări de sănătate, dorindu-vă multă bucurie și mulți prieteni, glorie continuă în tot ce vă propuneți.

Teodor N. ȚÎRDEA,
doctor habilitat în filosofie,
Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie
„NICOLAE TESTEMIȚANU”

Ion BANARI,
doctor în filosofie,
Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie
„NICOLAE TESTEMIȚANU”

INFORMAȚIE PENTRU AUTORI

Potențialii autori din țară și din străinătate pot prezenta materiale (studii, comunicări științifice, articole de sinteză, recenzii) în domeniul filosofiei, sociologiei, demografiei, științelor politice, relațiilor internaționale și administrației publice care ar reflecta noile procese din viața socioeconomică și culturală a țării, cele de integrare europeană a Republicii Moldova și, de asemenea, experiența acumulată de țările membre ale Uniunii Europene în vederea aplicării rezultatelor acestor cercetări în cazul Republicii Moldova.

Limba de publicare:

Manuscrisele imprimate pe suport de hârtie și în format electronic pot fi prezentate în una din limbile: română, engleză sau rusă.

Revista include:

Articole de fond, articole științifice, critică și bibliografie, agenda științifică, aniversări.

Fiecare articol este complementat de Bibliografie, la care se fac referiri în conținut - poate avea volumul între 7-12 pagini pentru articolele de fond și 6-8 pagini pentru celelalte articole, inclusiv rezumatul, tabelele, figurile și bibliografia.

Precizări:

1. Materialele publicate anterior în ALTE reviste nu se acceptă.
2. Materialele prezentate spre publicare trebuie să fie însoțite de 1-2 recenzii în original semnate de specialiști cu grad științific în domeniu.
3. Colegiul de Redacție decide publicarea materialelor prezentate în redacție fără angajamentul de a comenta decizia sa.

Perfectarea manuscrisului:

Manuscrisul se perfectează în Times New Roman (TNR), Font 12, cu 1,5 spațiu între rânduri, format A4, cu margini în stânga – 3 cm, dreapta – 1.5 cm, sus și jos – 2,5 cm. Alineatele vor începe de la distanța de un Tab (1,25 cm) față de setarea din stânga paginii. Se va evita folosirea în text a caracterelor marcate cu bold și/sau italic (cu excepția titlurilor, cuvintelor preluate/transliterate din altă limbă).

Titlul:

Titlul articolului se dactilografiază cu majuscule (TNR, Font 14, BOLD CAPS, aligned left). La două intervale de la titlul central se indică Prenu-

mele și Numele autorului/ilor (fără abrevieri), titlul științific și afilierea instituțională a autorului/ilor (TNR, Font 14, bold, aligned left). În titlul central nu se acceptă sublinieri, numerotări, trecerea cuvintelor dintr-un rând în altul. În textul manuscrisului vor fi utilizate intertitluri pentru paragraf (TNR, Font 12, bold, italic, aligned left). Paragrafele (dacă acestea există) NU se numerotează.

Prezentările grafice:

Tabelele și figurile (format TIF sau JPG, 300 dpi) se plasează în text nemijlocit după referința respectivă (Tabelul 1) sau (Fig. 1). Tabelele sau figurile se numerotează în partea stângă superioară și trebuie să fie însoțite de titlu, precum și de referințele respective. Denumirea tabelului se amplasează deasupra tabelului, iar a figurii – sub figură (TNR regular, Font 12, bold, italic, aligned left).

Transliterarea:

Transliterarea semnelor din alfabetul chirilic nu este obligatorie. La necesitate, în textele cu folosirea alfabetului latin se vor folosi normele științifice consacrate pentru transliterarea semnelor din alfabetul chirilic. Vor fi respectate toate semnele diacritice.

Referințele bibliografice:

Referințele la sursele bibliografice se indică direct în text, fiind inserate în paranteze pătrate: [1]. Sursele bibliografice se plasează ÎN ORIGINAL la sfârșitul textului, cu titlul Bibliografie, în ordinea citării din text. Dacă sunt citate anumite părți ale sursei, după indicarea numărului de ordine, vor fi inserate pagina/ile sursei respective: [8, p. 231]. În cazul referințelor la mai multe surse, acestea vor fi delimitate între ele: [1; 8, p. 231]. Citarea prenumelui și numelui autorului/ilor (la fel și a titlului publicației, numele editurii și locul editării) se va face în STRICTĂ conformitate cu sursa de referință ÎN ORIGINAL, evitându-se orice abrevieri. La subsol vor fi indicate doar comentariile necesare (TNR regular, Font 11).

PROCEDURA DE RECENZARE

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice va lua în considerare pentru publicare articole originale ale autorilor și nu copii ale unor lucrări publicate anterior. E nevoie ca articolul să fi fost depus spre publicare numai în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. Articolul depus spre publicare în Revistă nu va fi publicat dacă a fost depus spre publicare anterior, fiind acceptat pentru publicare în altă parte.

Toate articolele prezentate sunt recenzate în conformitate cu normele de publicare în Revistă. Articolele care nu respectă cu strictețe aceste norme vor fi returnate autorilor în decurs de o lună fără o evaluare și recenzare științifică. Articolele admise pentru publicare care respectă normele de publicare în Revistă sunt examinate de Redactorul-șef, de Redactorul-șef adjunct sau de Secretarul Științific al publicației, care vor repartiza materialul pentru recenzare.

Articolele publicate în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice urmează o procedură de examinare dublu orb. Articolul nu trebuie să conțină nimic obscen, fraudulos sau ilegal, o calomnie sau informație care să demonstreze lipsă de respect sau să atenteze la demnitatea oricărei persoane. Utilizarea în articolul publicat a unor indicații geografice, denumiri de origine și specialități tradiționale garantate, a mărcilor comerciale etc., chiar dacă nu sunt specificate în mod clar, nu înseamnă că aceste obiecte ale dreptului de proprietate intelectuală nu sunt protejate de legile și normele juridice în vigoare.

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice utilizează software-ul UNPLAG de analiză a textelor și unele servicii web pentru a verifica articolele în vederea combaterii plagiatului. Prin expedierea articolelor la Revistă, autorii își dau acordul ca lucrările lor să fie verificate la capitolul originalitate conform procedurilor de recenzare și publicare. Dacă recenzenții vor suspecta un anumit material depus pentru recenzare și publicare de plagiat, date false, conflicte de interese etc., aceștia vor aplica normele și procedurile operaționale COPE pentru soluționarea cazurilor date.

Redacția Revistei va finaliza procesul de revizuire în termen de cel mult zece săptămâni de la data depunerii materialului spre publicare. Dacă acest proces va dura în mod excepțional mai mult decât perioada indicată, autorii vor fi informați suplimentar despre motivele întârzierii. Redacția va întocmi o înștiințare oficială referitor la decizia respectivă conform comentariilor recenzenților, care va fi expediată autorului articolului. Dacă va fi necesar, autorul va fi rugat să editeze articolul conform normelor de publicare și/sau recomandărilor recenzentului în termen de două săptămâni.

POLITICA DE PLATĂ

Publicarea de articole în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este gratuită, precum și accesul la numerele revistei, în limita posibilităților tehnice disponibile.

ADRESA

Manuscrisul va fi prezentat pe adresa:

INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1, MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

INFORMATION FOR AUTHORS

1. The articles that are submitted to the *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind peer-review procedure.
2. Submitted papers must be clearly written in Romanian, Russian or English.
3. The preferred mode of submission is as MS Word (.doc, docx) by email attachment to: revista.iiesp.asm@gmail.com
4. The target length for an article is 6,000-10,000 words (20,000-46,000 characters with spaces). If your article is longer than this, please contact the editorial office.
5. The required style: fonts - Times New Roman (TNR), font size - 12, spaces - 1,5, format A4, margins: left - 3 cm, right - 1.5 cm, top & bottom - 2,5 cm. Tab - 1,25 cm.
6. It is suggested that figures, tables and formulae should be displayed with features of your software package (e.g. MS Word tools).
7. The list of Bibliography should appear at the end of the main text.
8. Bibliography of publications within the text should be as follows: [8, p. 231] in accordance with the number of the respective publication in the bibliographical list at the end of the main text.
9. Footnotes should be kept to a minimum and indicated by consecutive superscript numbers (TNR regular, Font 11).
10. Information about the author should include: author name, honorary or other degree(s) (if any); affiliation. Provide also the full postal address, including the country name, e-mail address and, if available, phone numbers (with country and area code). Contact details must be kept up to date by the corresponding author.
11. The abstract should state briefly the purpose of the research, the principal results and major conclusions. The abstract should not be less than 200 words.
12. The abstract should also contain a short list of carefully chosen Keywords or content indicators (5-10 words).
13. Acceptance of manuscripts is based on originality and importance to the field as assessed by the Editors. Manuscripts are reviewed by the Editorial Board with ad hoc assistance of external reviewers (blind peer review). Publication decisions are made by the Editorial Board. Based on editorial judgment, some submissions are rejected initially without external review.

REVIEW PROCEDURE

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* considers for publication the articles on conditions that the articles are your own original works and are not copies of any other previously published works, including your own previously published work. The article has been given only for *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*. The article should not be under consideration or peer review or accepted for publication elsewhere.

All articles should be presented in accordance with the journal's publication guidelines. Articles not adhering strictly to journal guidelines will be returned to authors without scientific evaluation within a month. Submitted articles adhering to the journal's guidelines are reviewed by the Chief Editor or the Editor, who will assign them to reviewers. The articles that are published in *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind reviewing procedure.

The article does not contain anything that is disrespectful, demeaning, libelous, obscene, fraudulent, or illegal. The use of general descriptive names, trade names, trademarks, and so forth in the publication, even if not specifically identified, does not imply that these names are not protected by the relevant laws and regulations.

Please note that the journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* uses text-matching software UNPLAG and some web-services to check your articles for plagiarism. By submitting your articles to the journal, you agree that your articles are checked for originality and have to undergo the peer-review and publication procedures. If the reviewers suspect plagiarism, fabricated data, conflict of interest, redundant (duplicate) publication etc., they follow the COPE Flowcharts for resolving such cases.

We aim to complete the review process, from submission date to decision date, within ten weeks. If this process takes longer than the given period, the authors will be informed additionally about the reasons of the timeline changes. The Chief Editor prepares a decision letter according to the reviewers' comments, which is sent to the author of article. If necessary, the author should edit your article according to the reviewers' recommendations within two weeks.

PAYMENT POLICY

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* provides publishing of articles for free as well as access to issues of journal.

ADDRESS

The manuscript will be presented at:

THE INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL AND SOCIOLOGICAL RESEARCH
Ștefan cel Mare și Sfânt av., no. 1, MD-2001, Chisinau, Republic of Moldova
e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

Bun de tipar 03.07.2019. Formatul 18,5 ×27,0
Hârtie ofset nr. 1. Coli de tipar 17,5. Coli de autor 24,0

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chișinău, str. Florilor, 1;
Tel.: 022 49-31-46